

MUSEU COMARCAL DEL MARESME - MATARÓ
SECCIÓ ARQUEOLÒGICA

LAIETANIA

ESTUDIS D'HISTÒRIA I D'ARQUEOLOGIA DEL MARESME

EL DIPÒSIT DEL SECTOR OCCIDENTAL
DEL POBLAT IBÈRIC DE BURRIAC
(Cabrera de Mar. El Maresme).

Una aportació al coneixement de l'època ibèrica tardana al Maresme
(s. I aC.)

LAIETANIA

Novament som amb vosaltres, amb un altre exemplar de LAIETÀNIA, Revista d'Història i d'Arqueologia del Maresme, després d'una absència llarga dels circuits de les publicacions periòdiques de caràcter científic.

Durant aquest període, hem efectuat un replantejament de la línia editorial de la revista que s'ha concretat en una sèrie de modificacions que han afectat parcialment la forma i el contingut de LAIETÀNIA. Encetem, doncs, una nova etapa de la revista en la que, mantenint els objectius de científisme i rigor que caracteritzen la nostra publicació, presentarem dossiers temàtics, alguns de caràcter monogràfic com aquest estudi sobre la campanya d'excavacions realitzada l'any 1983 al Poblament Ibèric de Burriac (Cabrera de Mar. El Maresme).

El nostre objectiu és ajudar a aprofundir el coneixement de la història de la comarca del Maresme. Confiam que la nova perspectiva que hem practicat al LAIETÀNIA ens hi acosti i que mereixi la vostra aprovació.

LAIETÀNIA s'intercanvia amb totes les publicacions similars, amb l'objecte d'incrementar el fons bibliogràfic del Museu Comarcal del Maresme. Mataró. Per informació, intercanvis, subscripcions i vendes, adreceu-vos a:

MUSEU COMARCAL DEL MARESME. MATARÓ
El Carreró, 17-19. 08301 - MATARÓ
Tel. 796 10 29

EDITA MUSEU COMARCAL DEL MARESME. MATARÓ - 1988

Fotocomposició i impressió:

La Juliana, S.A.

Passatge Escoles, 4. ARGENTONA. Tel. 797 04 04

I.S.S.N. 0212-8985.

Dipòsit Legal: B-19.128-81

A la memòria de Joan NOE I PEDRAGOSA.

La SECCIÓ ARQUEOLÒGICA del MUSEU COMARCAL DEL MARESME. MATARÓ vol rendir homenatge a la memòria d'En Joan NOE I PEDRAGOSA, amb motiu del seu traspàs el dia 9 d'agost de 1988, quan aquesta publicació estava a impremta. Serveixin aquestes breus línies per testimoniar el nostre agraïment i per fer públic reconeixement de la valuosa tasca que el nostre amic i company va realitzar al redòs de la Institució. El seu record perviurà sempre a la nostra memòria. Descansi en pau.

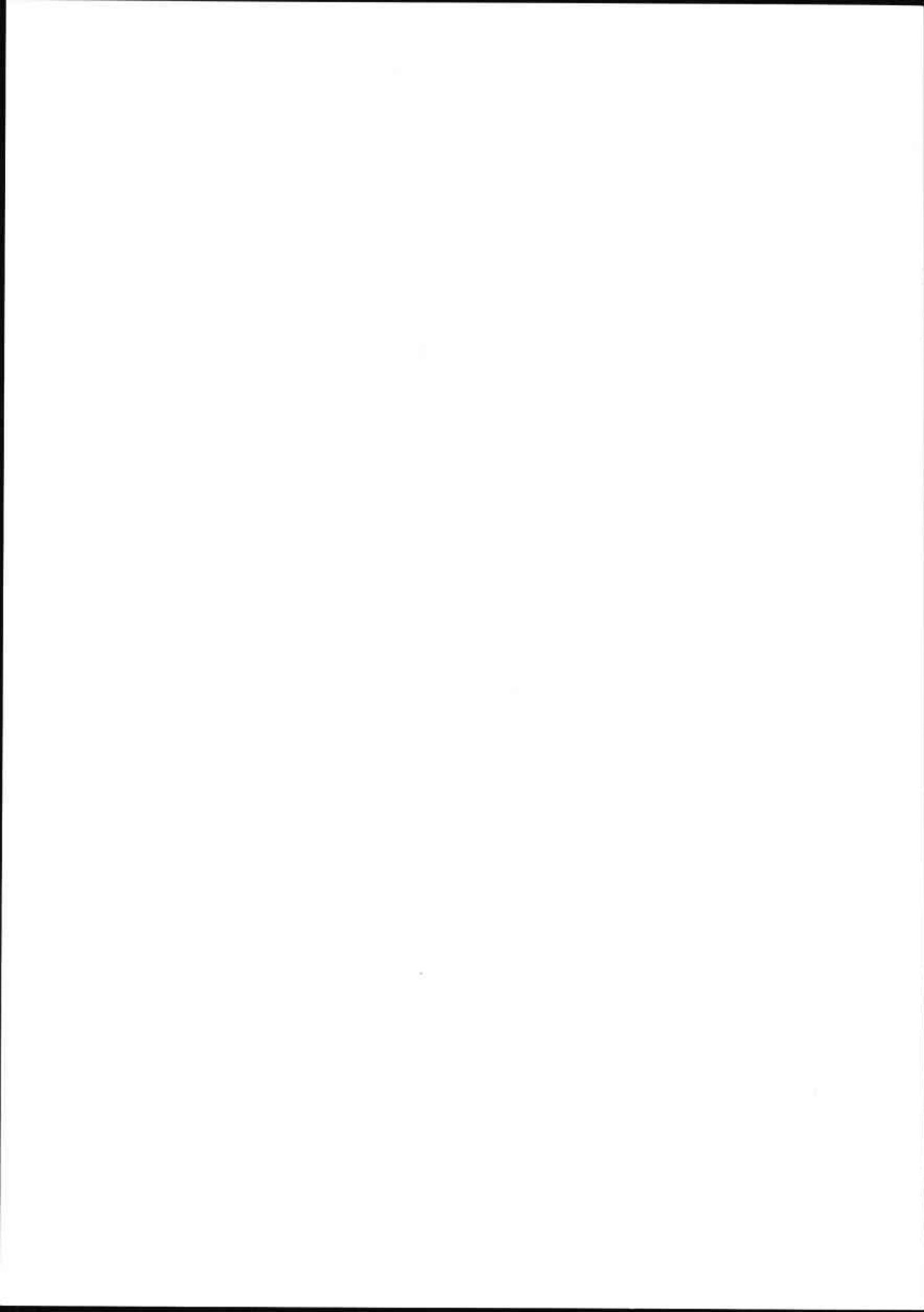
EL DIPÒSIT DEL SECTOR OCCIDENTAL DEL POBLAT IBÈRIC DE BÚRRIAC
(Cabrera de Mar. El Maresme)

Una aportació al coneixement de l'època ibèrica tardana al Maresme
(s. I a.C.).

Jordi MIRÓ i CANALS
Jaume PUJOL i DEL HORNO
Joaquim GARCIA i ROSELLÓ

Amb la col.laboració de:

Àngels AGUILAR i GUILLÉN, Silvia ALBIZURI i CANADELL, Josep Anton CERDÀ i MELLADO, Sergi COLOMER i MARTÍ, Carles MARTÍ i GARCIA, Francesc NAVARRO i BONAMUSA, Alfons PALAU i DIVÍ i Esther PONS i MELLADO.

INTRODUCCIÓ

La campanya d'excavacions objecte del present estudi es realitzà en dues fases: la primera de l'1 al 15 d'agost de 1983, i la segona, del 3 al 15 de setembre del mateix any. Posteriorment, durant els mesos d'octubre a desembre es realitzaren diversos treballs de neteja, dibuix i fotografia. La campanya fou dirigida per Jordi Miró i Jaume Pujol. En els treballs d'excavació hi participaren: Joan Carles Alai, Josep Anton Cerdà, Joaquim Garcia, Josep Garrido, Silvia Gili, Carles Martí, Josep M. Mestres, Esther Pons i Fàtima Prat, tots, membres de la Secció Arqueològica del Museu Comarcal del Maresme-Mataró (S.A.M.C.M.). S'hi incorporaren esporàdicament Joan Roldós i Jaume Turà, també membres de la Secció.

Hem d'agrair les facilitats donades pel propietari del terreny, Sr. Gaspar Vinyals, així com les donades per Mossèn Raimon Canalies, Sr. Jaume Borrás (+) i Sr. Rafael Esteban. Per a aspectes més puntuals d'identificació de materials, agraïm les orientacions dels Srs. Albert López-

Mullor, Josep M. Nolla, Enric i Joan Sanmartí, i Francesc Tarrats.

Quant a l'estudi i tractament del material, a més dels qui signen, Josep Antoni Cerdà s'encarregà de l'estudi de les llànties, i Francesc Navarro de l'estudi dels metalls. Tanmateix, Enric Juhé va tenir cura dels dibuixos artístics i Joan Lacalle de la reproducció de les il·lustracions del nivell I i nivell II. Pel que fa al tractament del material, Josep Garrido s'encarregà de la restauració i consolidació. A tots ells, el nostre més gran agraïment.

També volem agrair a l'amic en Carles Martí, company de la S.A.M.C.M., les hores i la paciència esmerçades en repassar el redactat del manuscrit i en fer-nos determinats suggeriments que han millorat el resultat final del treball.

La totalitat del material exhumat es troba dipositat a la S.A.M.C.M. - Mataró. Una breu nota de les excavacions ha aparegut a la revista *LA IETÀNIA*, nº 2-3, 1982-83, Mataró (1985), pàgs. 36-41.

I. EL SECTOR OCCIDENTAL

Es tracta d'una extensa àrea, més o menys plana que es va enlairant de manera suau, situada en aquest extrem del poblat, fora de la part central, de la qual la separa un torrent, actualment sec (Fig. 1). Malgrat l'espessa vegetació que cobreix la zona, hom hi pot veure restes de parets, algunes modernes (marges de pagès), però d'altres antigues, que formarien part de l'habitat del poblat. L'any 1952 M. Ribas (RIBAS, 1952) en publicà un plànol, tot dient que es tractava d'una àrea destruïda a causa dels conreus d'ametllers i dels trasllats de pedres (Fig. 2). En el plànol hi apareixien habitacions que actualment ja no són visibles (Fig. 3). El que sí és constatable és la presència de ceràmica superficial. El sauló hi és també present, a diferents fondàries. L'existència d'habitacions la poguérem constatar durant unes prospeccions realitzades paral·lelament a l'excavació.

L'element arquitectònic més notable del sector és la torre de guaita situada al nord, ja en el vessant de la muntanya, i de la qual les excavacions de 1984 (Pla de Lluita contra l'Atur), han

demonstrat que està unida a un pany de muralla que puja en direcció Nord. Diverses prospeccions realitzades durant les citades excavacions, i anteriorment per nosaltres mateixos, donaren com a resultat el descobriment de parets de grans mides, enfilades aproximadament amb la torre, i que tal vegada tancarien el poblat per aquesta banda. Així mateix, la troballa d'un pany de muralla a poca distància del nostre dipòsit indica que el mateix es trobava situat dintre del recinte emmurallat. Resumint, es tracta, doncs, d'un sector que si bé està una mica allunyat de la part central del poblat, és prou interessant i complexe com per a ser estudiat més acuradament, (Fig. 4).

La constatació de diverses activitats furtives, materialitzades en l'arrencament de plantes, forats, i material arqueològic trossejat, ens va dur a realitzar-hi una excavació per tal de poder determinar el tipus de jaciment, i salvar-lo, en la mesura de les nostres possibilitats, del saqueig. La principal activitat es centrà en el que anomenàrem **quadre 1**.

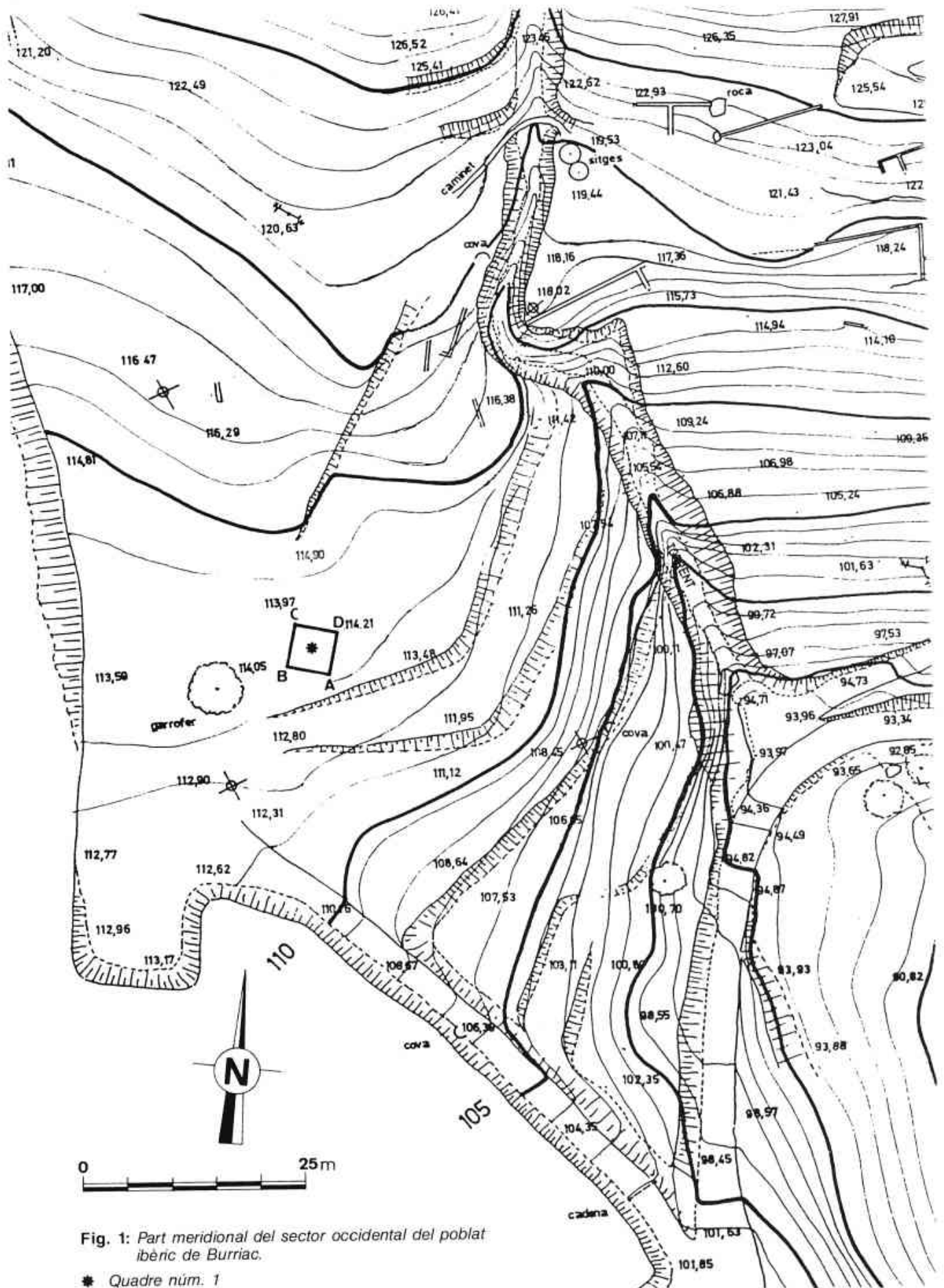

Fig. 1: Part meridional del sector occidental del poblament ibèric de Burriac.

* Quadre núm. 1

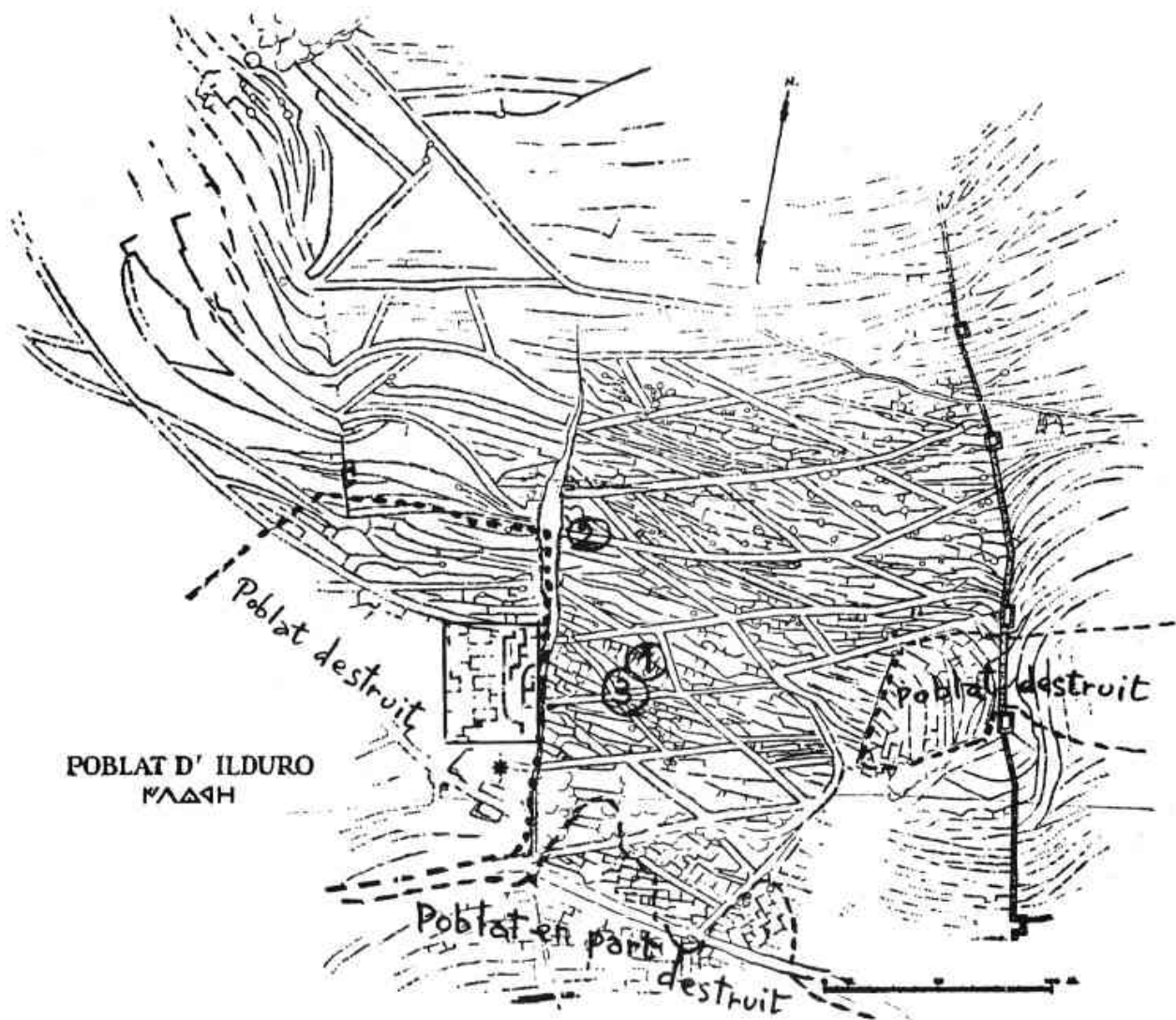

Fig. 2: Plànol del poblat de Burriac
 (segons M. Ribas, 1952)
 Notes manuscrites de l'autor.
 En el requadre, la zona detallada en la Fig. 3.
 L'asterisc * marca el lloc aproximat de l'excavació.

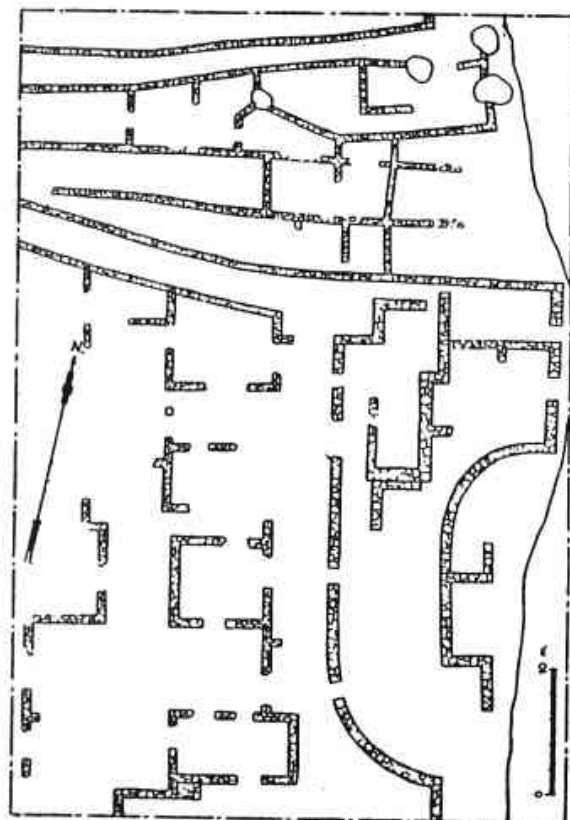
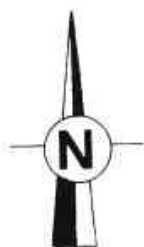

Fig. 3: (segons M. Ribas, 1952)

0 100m

- ① EL DIPÒSIT DEL SECTOR OCCIDENTAL
- ② HABITACIONS DEL SECTOR OCCIDENTAL
- ③ PANY DE LA MURALLA DE Ponent
- ④ TORRE DE Ponent I MURALLA
- ⑤ HABITACIONS DEL SECTOR CENTRAL
- ⑥ PORTA MERIDIONAL
- ⑦ L'EDIFICI PÚBLIC
- ⑧ LA MURALLA ORIENTAL
- ⑨ MAGATZEM DE DOLIA
- ⑩ CASTELL MEDIEVAL

Fig. 4: Plànol general del poblat del Turó de Burriac (401 m. alt.).

II. EL DIPÒSIT

Fou oberta una cala de 5 x 5,5 m., en funció del desig d'incloure-hi tots els forats de les activitats furtives. Hom hi apreciava superficialment abundant ceràmica, si bé no era constatable cap resta constructiva. El mètode d'excavació emprat fou la progressió per estrats edafològics, separant el material arqueològic en funció dels mateixos, conforme anaven apareguent. A mida que anàvem progressant en l'excavació ens adonàrem de la potència estratigràfica del lloc i de la total absència d'estructures. Si bé en un primer moment pensàrem que es tractava d'un abocador, més endavant començàrem a intuir que ens trobàvem davant d'un dipòsit, de considerables dimensions i fondària.

L'apreciació esmentada es confirmà al final del treball, quan a uns 2 - 2,20 m. de fondària, segons els sectors, aparegué el sauló, perfectament aplanat al llarg de tota l'extensió. No hi aparegué cap estructura arquitectònica, raó per la qual ens reafirmàrem en la idea que el jaciment consistia en un gran dipòsit del qual no en detectàvem cap paret, i que per tant, ens trobàvem a la seva part central. Dipòsit que, hipotèticament, interpretem com una cisterna, si bé, lògicament, ens manquen les parets i estructures annexes per a poder fer aquesta afirmació (conduccions, elements de filtratge, etc.). Certament, el sauló permet el filtratge de l'aigua, però tal vegada hi hauria un recobriment, que ha desaparegut, o potser el filtratge no degué de ser important.

L'estratigrafia ens mostrà l'existència de dos nivells ben diferenciats, subdividits en diversos estrats (Fig. 5 i 6). El material arqueològic ens dugué a agrupar els mateixos, com veurem, en tres fases cronològiques.

Nivell I

Està constituït per dos estrats: **Ia**, format per terres de conreu, toves i negreses, i **Ib**, amb ter-

res argiloses dures, de color marró-vermellós. Inserir en el mateix, pel cantó nord, hi havia un forat fet per a plantar-hi un ametller.

La potència total del nivell oscil·là entre els 10 i els 40 cm.

Nivell II

En el seu conjunt està format per estrats de sorres i d'argiles:

- **Ila**: sorres toves amb clapes més dures, de coloració marronosa-ocre.

- **Ilb**: argila fina, compacta i dura, amarronada-verdosa.

- **Ilc1**: sorres dures, una mica argiloses, de coloració més fosca que les del **Ila**.

- **Ilc2**: sorres de riera, molt toves, de textura i coloració semblants a les del **Ilc1**.

- **Ild1**: petita clapa d'argila, a sobre del **Ild3**.

- **Ild2**: clapa d'argila molt semblant a la del **Ilb**.

- **Ild3**: argila idèntica a la del **Ilb**, en contacte amb el sauló. De gran potència en el sud.

Un cop feta la descripció dels nivells i estrats, convé fer una referència al criteri seguit per a l'ordenació i denominació emprades. Es diferencien dos nivells, de composició diferent. L'I està format només per terra, amb dues textures, si bé el material ha estat considerat dins d'un sol conjunt. El II, tanmateix, es presentà d'una altra forma: estrats succesius de sorres de riera i d'argiles, no d'una forma horitzontal, sino amb entrecreuaments, bosses, clapes, encavalcaments, etc., la qual cosa ens conduí a relacionar els estrats segons llur composició, sense que la superposició impliqués, forçosament, una diferència de cronologia. Així, doncs, hom optà per canviar la lletra a mida que anava canviant la composició.

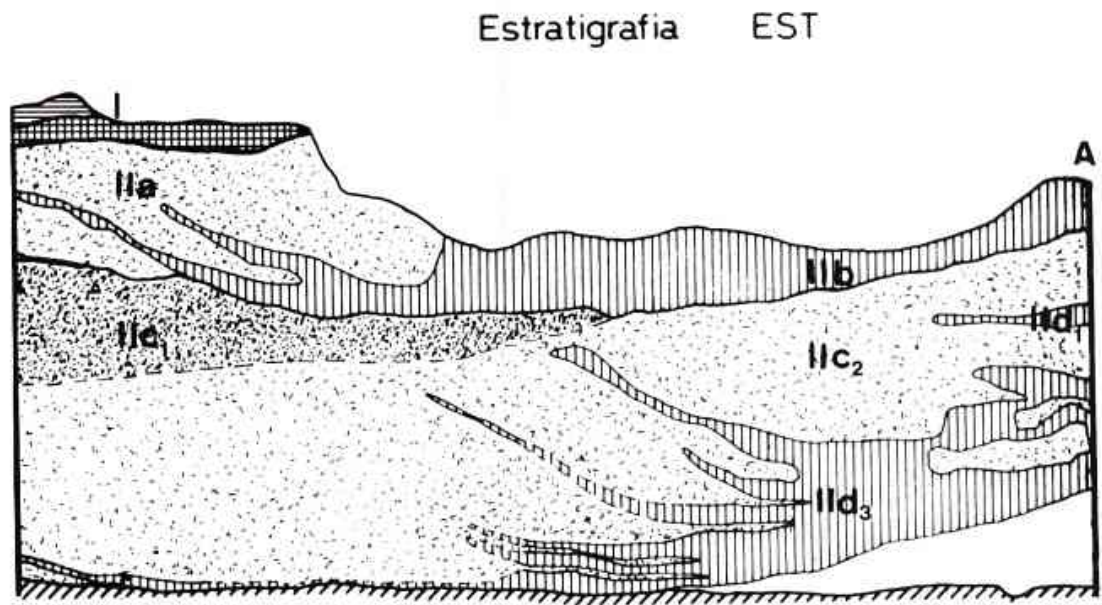
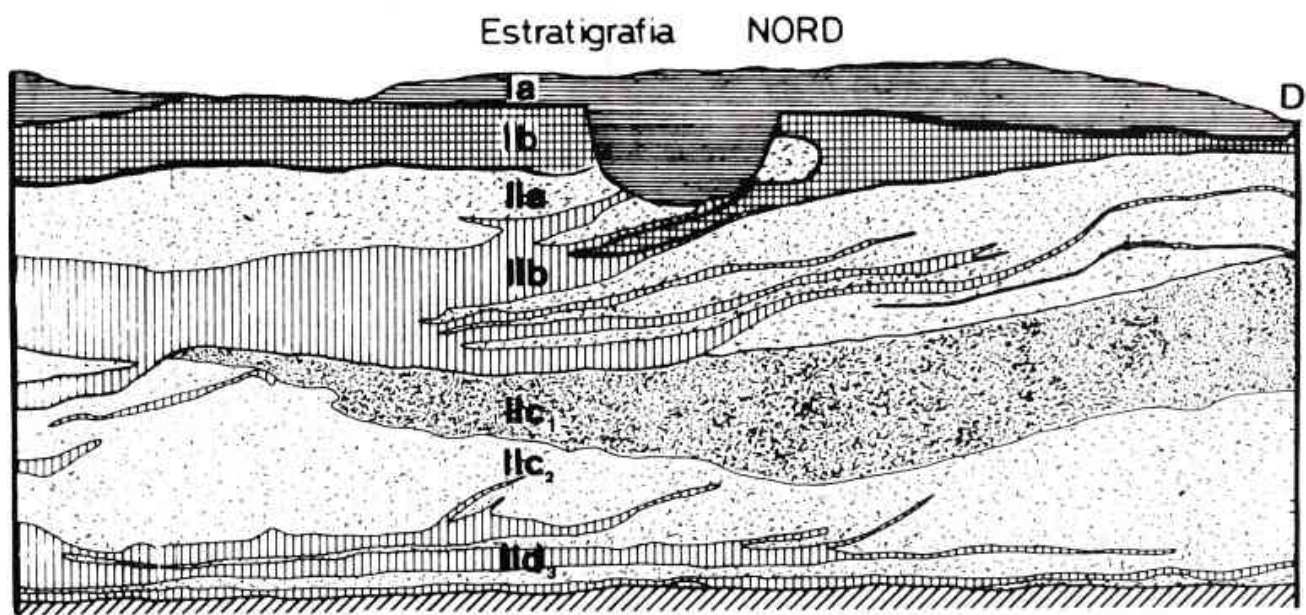
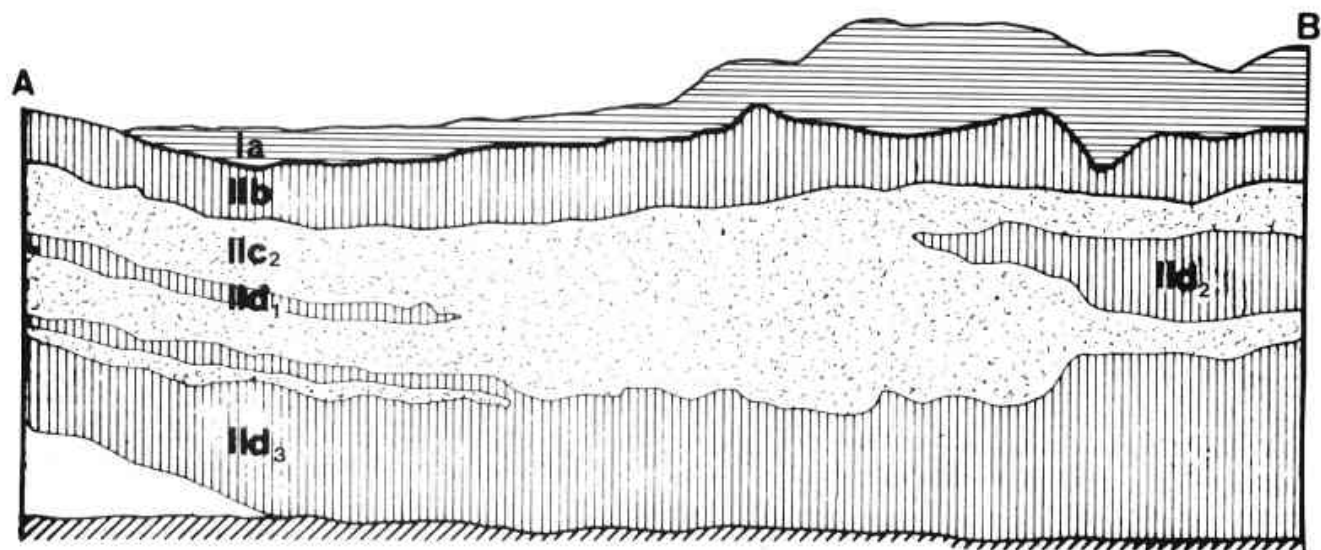

Fig. 5

Estratigrafia SUD

Estratigrafia OEST

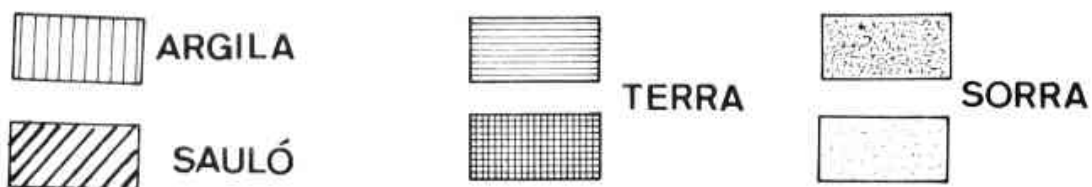
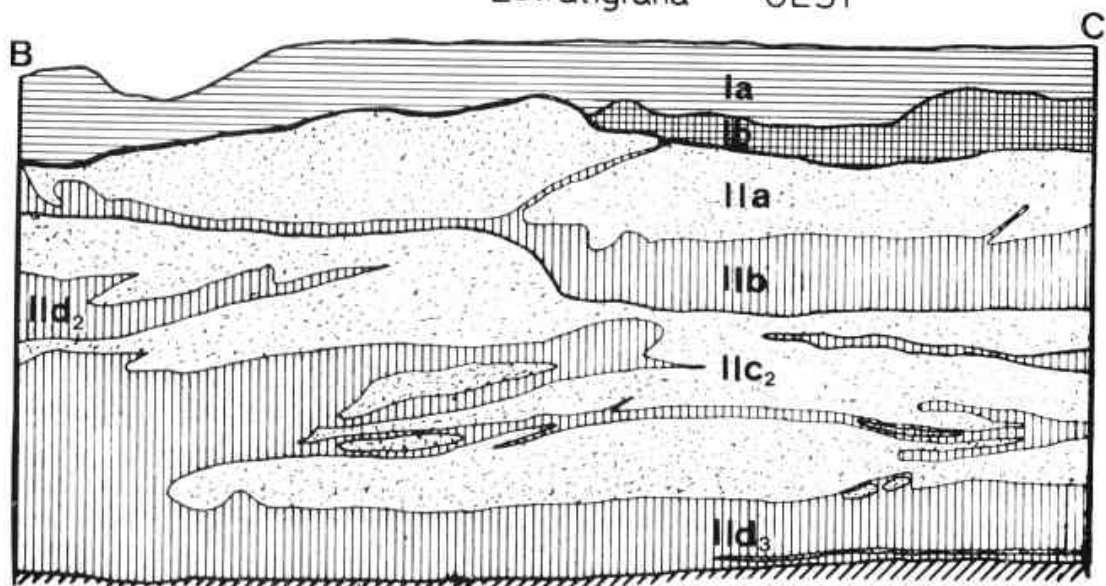

Fig. 6

Interpretació

La potència mitja és de dos metres. Immediatament al dessota hi havia el sauló, aplanat artificialment. Pel que fa a la distribució dels dos elements constitutius del nivell II (argiles i sorres), constatem que l'argila es concentra a la part sud i oest, mentre que les sorres ho fan a la nord i est. Tenint en compte que el pendent de la muntanya va en sentit aproximat nord-sud, sembla que les argiles s'acumulen a la part meridional-occidental, on tal vegada una mica més enllà, en aquesta direcció, hi ha una de les parets del dipòsit. Per la seva banda, les sorres es concentren a la part septentrional i oriental, i és en aquesta direcció d'on interpretem que vingueren les successives torrentades, on precisament hi ha el torrent, actualment sec, ja esmentat.

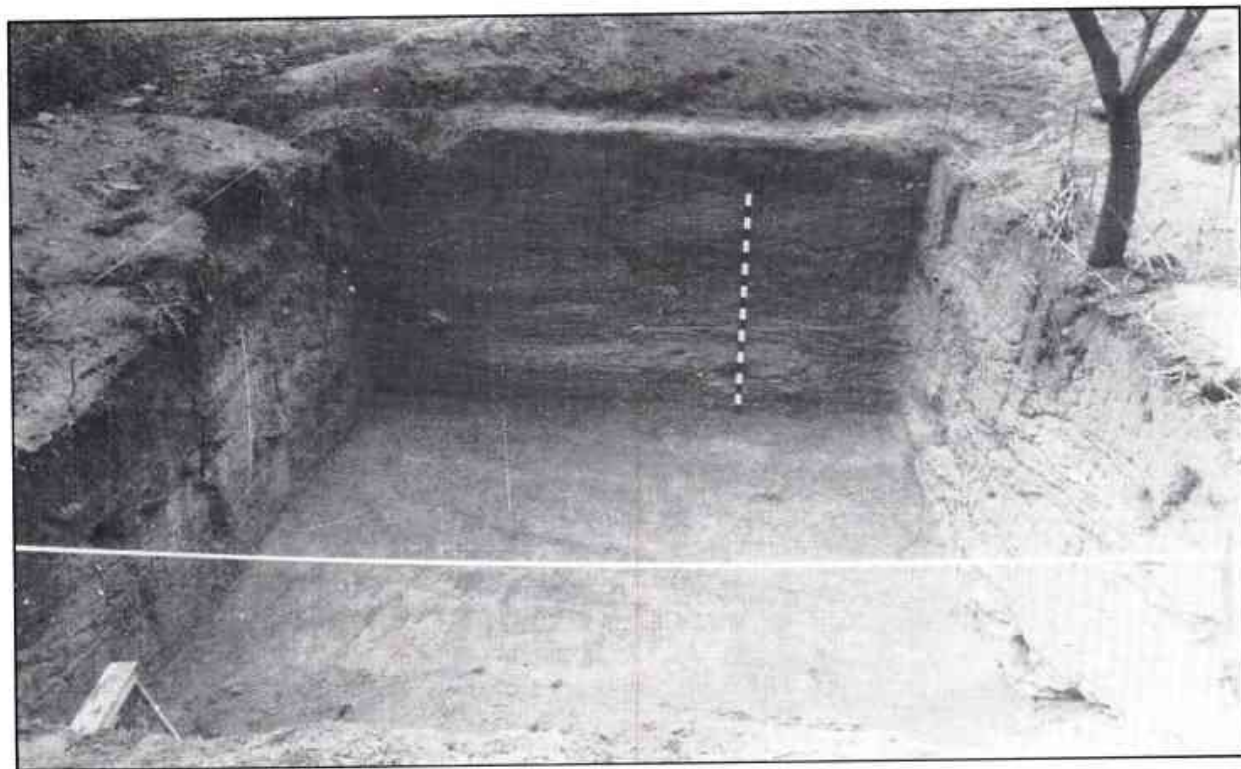
Nosaltres pensem que la hipotètica cisterna, un cop abandonada, fou omplerta, total o parcialment, d'una manera natural, per successives torrentades procedents del nord del sector, on, recordem-ho, hi ha les habitacions citades al principi, i d'altra banda, més a l'est, el dit torrent. Posteriorment s'hi formarien les successives capes d'argila, amb tot el material arrossegat per les torrentades. Si bé no és constatable a l'estratigrafia, poguérem comprovar l'existència de moltes petites capes d'argila i sorra dins dels estrats, expressió de multitud de torrentades.

Més concretament, creiem poder diferenciar, en base al material arqueològic, dos períodes en el nivell II: el primer conduí a la formació del **IId**, i paral·lelament del **IIfc**, inundant una gran part del dipòsit, el qual potser a causa d'aquest fet, fou abandonat (**fase cronològica 1a**). Posteriorment, una gran torrentada produí els estrats **IIfb** i **IIfa**. Procés que es completaria amb altres torrentades menys importants, i que, com hem dit, l'estratigrafia no registra (**fase cronològica 2a**).

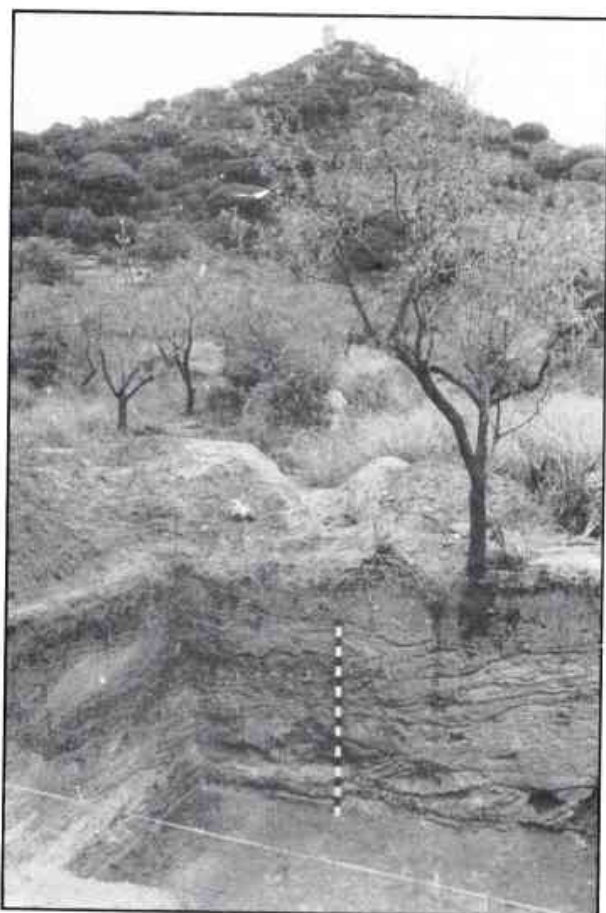
Un cop omplerta, no sabem si en la seva totalitat en no haver trobat les parets, fou emprada com a abocador, les restes del qual formen el nivell I. Es tracta, doncs, en aquest cas, d'un reompliment artificial (**fase cronològica 3a**).

En l'apartat IV d'aquest treball, dedicat a la cronologia, basant-nos en la informació obtinguda mitjançant l'estudi dels elements arqueològics susceptibles d'aportar una datació més o menys precisa, intentarem delimitar i fixar la durada cronològica de cada una de les fases.

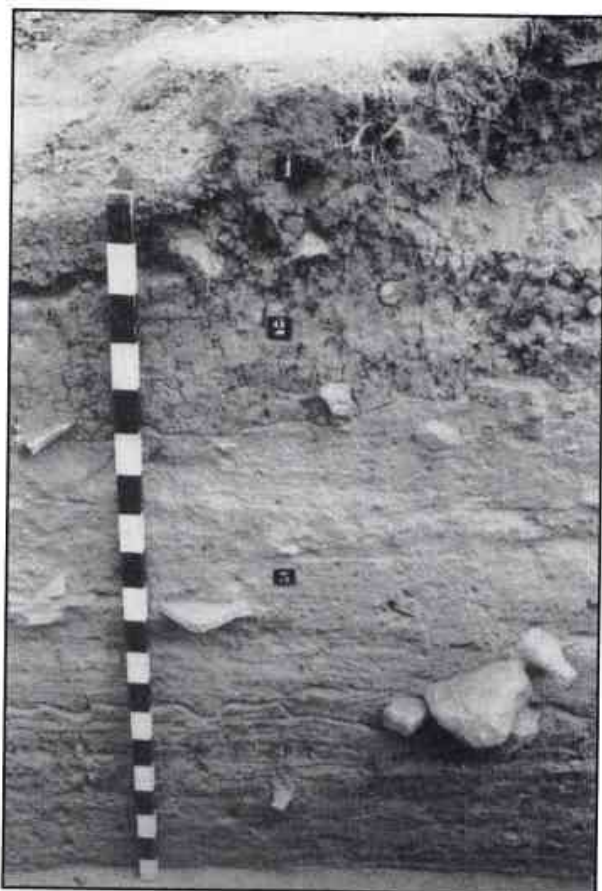
Si bé no és freqüent la troballa de cisternes d'aquestes característiques, en poblats ibèrics, podem esmentar dos paral·lels, un al poblat cossetà d'Olerdola (RIPOLL, 1977) i l'altre al poblat laietà del Turó del Vent (Linars del Vallès) (BOSCH i ALTRES, en premsa).

Aspecte del dipòsit, un cop excavat. Enfront, el costat Oest. És visible el sauló, aplanat en tota l'extensió de la cala.

Aspecte parcial de l'excavació. S'hi pot observar la part esquerra del costat Nord, i la part dreta de l'Oest. Al fons, el castell de Burriac.

Estratigrafia Sud. 1: nivell I; 2: estrat IIb; 3: estrat IIc2; 4: estrat IIId3.

III. EL MATERIAL ARQUEOLÒGIC

De bell antuvi, destaquem l'abundor de material exhumat, degut tant a la mateixa constitució del jaciment, un reompliment, com a l'extensió de la cala, la potència de la mateixa, i a la total absència d'estructures.

Un dels principals problemes que se'ns plantejà fou la metodologia a seguir per tal de conèixer el percentatge dels materials que anaven apareixent, la qual cosa creiem important. La principal dificultat fou el gran nombre de fragments ceràmics, en gran part trossejats i rodats, i la impossibilitat d'identificació d'alguns d'ells, dintre d'un mateix tipus (per exemple, les àmfores, essent difícil de classificar els fragments amorfos: Dressel I, Apúlia, etc.). Considerant l'estadística en base a la totalitat de fragments recuperats, inclús un cop enganxats, els resultats oferiren un elevat nivell de buits. D'altra banda, l'estadística, tenint en compte el nombre mínim de peces a partir de les formes (vores especialment), i relacionant els resultats amb el nombre total de fragments exhumats (ARCELIN, ARCELIN-PRADELLE, 1981), no oferí la seguretat de poder valorar quantitativament el nombre mínim de peces d'alguns materials (per ex., les ceràmiques de vernís negre partint de les vores).

Amb tot, considerant prioritària l'elaboració, si més no aproximada, de la relació entre els diferents materials, hem assajat un mètode que podríem dir mixte, tot adaptant-nos a les condicions en què trobàvem els diferents tipus ceràmics. Quan va ser possible comptabilitzar el nombre mínim de peces, es seguí el segon procediment, si bé, tal com hem dit abans, en molts casos es tracta de percentatges promig, en no tenir certesa absoluta que dues vores de Campaniana, per exemple, pertanyin a una mateixa peça, o a dues de diferents. Els resultats obtinguts són, creiem, vàlids en el seu conjunt per tal de tenir una idea de la presència relativa dels diferents materials. Quan es donen les quantitats de fragments, es comptaren abans que aquests fossin enganxats.

En l'exposició que segueix seguirem l'ordre següent: importacions (per procedències), produccions indígenes, altres objectes ceràmics, indústria lítica, indústria òssia, i metalls. En annexe, la numismàtica, la fauna i l'epigrafia ibèrica.

La numeració que segueix als diferents materials, entre parèntesis, es refereix a la seguida a les il·lustracions.

A. NIVELL I

A-I. Ceràmiques d'importació

1. CERÀMIQUES ITÀLIQUES

1.1. CERÀMIQUES DE VERNÍS NEGRE (1-58)

Més de la meitat d'aquestes ceràmiques corresponen a la Campaniana B, que és el tipus clarament majoritari. Dels 59 exemplars que hem considerat (a més n'hi ha 2 de vernís vermell i 6 que corresponen a imitacions grises locals o regionals de la Campaniana B) del N-I, 31 són atribuïbles a aquest tipus, 9, a tipus «B-òides», 9 a la Campaniana A tardana, i 2 a la Campaniana C.*

1.1.1. CAMPANIANA A (1-12)

Tipus fabricat a la zona de Nàpols, amb argiles provinents de l'illa d'Ischia. Fou massivament exportat a Occident a partir de l'últim quart del s. III a.C., arribant la seva producció en la va-

* Per a poder calibrar millor la incidència de les ceràmiques de vernís negre hem decidit, a efectes d'estadística, confeccionar els percentatges observats en els diversos estrats tenint en compte també altres tipus ceràmics afins coetanis, tals com les ceràmiques de vernís vermell (pre-aretina i pre-sigil.lata), i les imitacions locals o regionals amb vernís gris dels productes de vernís negre. Aquest criteri el seguirem tant en el N-I com en el N-II.

rietat tardana fins aproximadament el 50 a.C. És el tipus majoritari i gairebé únic dels estrats del s. II a.C., variant la seva incidència durant el segle següent segons les zones.

Tots els fragments exhumats corresponen a la varietat tardana, pròpia de la 1a meitat del s. I a. C.

El número mínim de peces l'hem calculat en 9, la qual cosa representa el 15,2 % del total de ceràmiques de vernís negre i afins del nivell.

Pasta

Ben depurada. Partícules no plàstiques imperceptibles a l'ull nu. És una mica porosa, però en general bastant compacta. Dura, si bé n'hi ha de toves, deixant al contacte partícules de la pròpia pasta en les zones on ha saltat el vernís. La cocció és oxidant, en general ben cuites (llevat les toves), observant-se a vegades zones amb excès de cuïta. La seva textura és rugosa. El color varia entre el vermell-amarronat, el vermell-ataronjat i el vermell-vinós, essent els dos últims els majoritaris.

Vernís

En general, es conserva malament. És poc adherent (en la majoria dels fons ha saltat). Color negre, en les zones més ben conservades és lluent, però s'observa una clara tendència a tonalitats mats. Ha perdut el brill característic de la Campaniana A del s. II a.C. Els fons no estan reservats.

Formes i decoracions

Per la denominació de les formes emprarem la nova tipologia de Morel (MOREL, 1981) i també les equivalències d'aquesta amb les precedents, les quals parteixen de la de Lamboglia (LAMBOGLIA, 1952a), successivament ampliada.

Les 9 peces identificades es reparteixen de la següent manera:

F 2252 b/c i 2255 e/f (forma 5/7)	3 ex.	(1, 4, 5)	} 66,6%
F 2282 (forma 5/7)	1 ex.	(6)	
F 2235 b (forma 5/7)	1 ex.	(2)	
F 2822 b (forma 5/55)	1 ex.	(3)	
F 2611 a o F 2942 (forma 8 Bc?)	1 ex.	(7)	11,1%
F 2911 a (forma 27/55)	1 ex.	(9)	11,1%
F no classificada	1 ex.	(8)	11,1%

Així, doncs, el 66,6% correspon a plats de la forma 5/7 i variants (3) (6 exemplars), la qual cosa fa ben palès el predomini d'aquesta forma, si més no, en aquests moments.

Les vores tendeixen a inclinar-se vers l'exterior. Majoritàriament presenten o insinuen una carena, a vegades internament, altres externament. Un d'aquests plats (2) té una acanaladura entre

el final de la vora i la paret interna del vas. El diàmetre de les peces d'aquesta forma oscil·la entre 19 i 24,5 cm. Pel que fa a les altres peces (7 i 8), són bastant obertes. La 8 resulta de difícil classificació, ja que si bé la vora, amb una petita acanaladura a la part interna, recorda a la de les petites pàteres de la F 2235 a (forma 55), el nostre vas és molt més profund.

Els peus són generalment rectes exteriorment i inclinats internament, a vegades amb el fons més prim que la resta de les parets, i el peu interior més alt que l'exterior (11 i 12). És freqüent la presència d'un solc en el punt d'unió de la paret externa amb el peu.

La decoració, quan n'hi ha, és a base d'acanaladures concèntriques, generalment en nombre de dues, en el fons intern.

A la part externa del fons del bol F 2911a (forma 27/55), hi ha un grafit ibèric (X), que ocupa gairebé tot el fons (9).

1.1.2.: CAMPANIANA B (13-46)

Tipus fabricat a l'Etrúria marítima, és l'equivalent al tipus II de Cosa. Comença a arribar a Occident a partir de v. 125 a.C., però no superarà numèricament a la A fins possiblement després del 80 a.C. Estigué en ús, tot i haver-se deixat de fabricar cap a mitjans de segle, fins que fou substituïda per la sigil·lata aretina, entre el 40 i el 30 a.C. La fabricació de ceràmiques semblants a la B a la Campània septentrional, definides per Morel com a «B-oïdes», ha complicat la seva identificació, si bé sembla ser que en la zona nord-est de la Península Ibèrica, a diferència de la Provença i el Llenguadoc oriental, fou precisament la Campaniana B etrusca típica la que arribà en més quantitat.

Ja dins del s. I a.C., aquesta ceràmica va ser fortament imitada, la qual cosa és un altre element que dificulta la seva identificació, apareixent, doncs, produccions moltes vegades difícils d'enquadrar.

El número mínim de peces que hem pogut identificar és de 31. Representa el 52,5 % del total de les produccions de vernís negre i afins del nivell.

Pasta

Ben depurada, amb partícules no plàstiques imperceptibles. Compacta, amb alguns porus petits, dura. Cocció oxidant. Textura rugosa. Color beig-pàl·lid, si bé no és gens estrany que les argiles tinguin una tonalitat rosada.

Vernís

En algunes peces està molt ben conservat, en d'altres presenta greus alteracions, estant com picotejat, i fins i tot, algunes l'han perdut. En general és mat, i no es estrany que a cops tingui

una certa lluentor. És de color negre, en alguns casos francament negre, i en d'altres, negre-blavós; més rarament, presenta tons verdosos. És molt freqüent la presència de taques marrons en el peu i en la paret externa. A cops, són perceptibles ditades (aplicació del vernís per immersió). Els fons externs poden estar, o no, reservats.

Formes i decoracions

Les peces identificades es reparteixen com segueix:

F 2321 - 2324	(forma 1a)	4 ex.	(13-15, 17-19)	} 16,1%
F 2361	(forma 1b)	1 ex.	(16)	
F 1222	(forma 2)	2 ex.	(20, 21)	6,4%
F 7550	(forma 3)	2 ex.	(22-24)	6,4%
F 2255 a/b/c. 2257 b. 2286	(forma 5)	21 ex.	(25-45)	67,7%
F 3451	(forma 10)	1 ex.	(46)	3,2%

Pel que fa a les F 2321 a 2324 (forma 1a), el seu diàmetre oscil·la entre 12,5 i 14,5 cm. Presenten com a principals característiques morfològiques una inflexió molt marcada formant angle en el punt immediatament anterior a la unió de la paret externa amb el peu. També el fons extern es troba ressaltat degut a la depressió o solc que presenten aquestes tasses en el punt de contacte del peu intern amb el fons extern. Tots els peus són inclinats i oblics. De les 4 peces, 3 tenen el fons extern reservat, encara que amb taques de vernís.

La decoració, en el fons intern del vas, és a base d'acanaladures concèntriques, generalment en nombre de dues, que a vegades, quan estan poc marcades queden convertides en simples línies concèntriques. Només n'hi ha una que presenti les típiques dues acanaladures o solcs externs al dessota de la vora, les altres només les insinuen.

En dos dels 4 fons (13 i 19) hi ha grafits formats per un sol signe: X i A. Tots en el fons extern.

L'exemplar de la F 2361 (forma 1b) es diferencia dels anteriors per no disposar de cap acanaladura externa sota la vora.

No disposem de cap fons de les copes F 1222 (forma 2), una de les quals (21) és bastant exvasada. Els diàmetres són 11 i 8,5 cm. És possible que el fons (45) correspongui a una forma 2.

Dels dos *pyxis* F 7550 n'hi ha un en què el vernís ha saltat quasi en la seva totalitat (22). Els fons estan vernissats. L'únic diàmetre d'obertura que hem pogut calcular és de 9 cm.

Sens dubte els plats de les F 2255, 2257 i 2286 (forma 5) constitueixen, de molt, la forma més corrent de les de vernís negre del nivell. Com a mínim, són 21 exemplars, amb un 67,7 % del total de la Campaniana B. Els diàmetres oscil·len entre els 18 i 24 cm., si bé n'hi ha dos (27

i 37) que són més grans: 26 i 32 cm. i bastant més fondos. Malgrat no presentar cap diferència visual de pasta amb la resta, la seva superfície està molt alterada, el vernís es conserva malament i estan com picotejats. Tot això ens fa pensar que més que Campaniana B siguin produccions «B-oïdes». Davant el dubte, de moment, els hem inclosos dins de la B. Amb diàmetre superior als comentats fins ara només s'exhumà una peça que mesura 40 cm. (38). Tots els peus presenten el típic graó extern propi de la Campaniana B.

La decoració és a base d'acanaladures concèntriques, generalment dues. També és freqüent un petit cercle en el centre del fons intern. Només un exemplar (43) porta decoració d'estries a rodeta, emmarcades entre acanaladures concèntriques. Aquesta última decoració, no gensmenys, serà majoritària en el N-II.

Juntament amb la B tradicional, la definida per Lamboglia, hi ha alguna mostra de les dues variants definides per Morel, i que també foren produïdes en els mateixos tallers (MOREL, 1965). Tant en un cas com en l'altre, les peces tenen les mateixes característiques que la B tradicional, si bé en el primer cas, la pasta és d'un color gris clar (28), i en el segon, presenten la particularitat de tenir les parets molt gruixudes, tractant-se de grans pàteres (38-40). Es destaca la (38) per la gran qualitat tècnica: molt ben cuita, molt dura i compacta, sense porus visibles, de textura llisa, amb vernís francament negre molt ben aplicat i lluent. El diàmetre, és de 40 cm.

1.1.3: «B-OÏDES» (47-56)

Són els tipus semblants a la B, de la qual imiten les formes, decoració, vernís i coloració de la pasta, fabricats fora d'Etrúria marítima, on es fabricà la B definida per Lamboglia, equivalent al tipus II de Cosa (TAYLOR, 1957). El descobriment, ja intuït per Lamboglia, a les regions del Laci meridional i Campània septentrional, de centres de producció de productes molt semblants a la Campaniana B, definits per Morel com ceràmiques «B-oïdes» (MOREL 1976, 1978, 1981), va complicar considerablement el panorama de la B. Hem de destacar l'estudi del material de vernís negre de la Cloche (ARCELIN, CHABOT, 1980), on es tracta aquest tema.

Sembla ser que aquests tipus «B-oïdes» tingueren una certa incidència en regions on la B arribava en petita quantitat, com ara la zona meridional francesa, on coneixem derelictes que la transportaven: Titan (TAILLIEZ 1961) datat entre el 75-65 a.C. (MOREL, 1981), i el de la Madrague de Giens (TCHERNIA I ALTRES, 1978), de cap a mitjan del s. I a.C., si bé la datació està encara subjecta a discussió, i tal vegada sigui anterior. També al Cap Bonifaci, on el vaixell de

Spargi (LAMBOGLIA, 1961) datat cap el 120 a.C. (MOREL, 1981) és el més antic conegut amb aquest carregament. La destinació d'aquests vassells seria la Provença i el Llenguadoc oriental, on s'han trobat jaciments amb «B-oïdes», com a la Cloche, ja citat, i la Vayède (ARCELIN, 1981). Quant a Catalunya, no sembla aquest el cas, tota vegada que la B sembla tingué una forta penetració, si més no a Empúries -ciutat i centre de distribució important- i a més, el jaciment català millor conegut (SANMARTÍ, 1978).

Resta, però, per solucionar d'una manera efectiva tota aquesta problemàtica, ja que fins ara ni Morel ni cap altre investigador ha publicat cap estudi clar i definidor de tots aquests productes. Sabem que aquests centres fabricaren bàsicament tasses F 2320 (forma 1), i plats de les F 2255/2257/2286 (forma 5). Algunes produccions porten una decoració en el fons intern de creu de «losange» (alguns tipus emporitans també). Altres formes, com les 2, 3, 4, 8 i 10, sembla que foren produïdes, a part de per la Campaniana B, per tallers «B-oïdes». Tanmateix, i gràcies a una comunicació personal de J.P. Morel, sabem que també fabricaren llànties del tipus 2 de Dressel. Tot i així, pensem que la problemàtica que afecta a la B i a les «B-oïdes» no està gens clara.

Pel que fa als materials del nivell I, hem pogut classificar tres possibles tipus de ceràmiques «B-oïdes»:

- tipus emporitans F, G i H: 4 exemplars, més un de dubtós
- produccions de la zona de Cales (Campània septentrional): 2 exemplars.
- tipus del que desconeixem l'origen: 2 exemplars.

En total, representen el 15,2 % del vernís negre del nivell.

És possible que algunes de les peces que són dubtoses com a Campaniana B corresponguin a tallers «B-oïdes», bé perquè presenten un grau d'alteració diferent de les altres, bé perquè presenten alguna característica morfològica no massa corrent en la B, o bé finalment perquè es tracta de fragments petits i amorfos, difícils de classificar.

Tipus emporitans

Foren definits per E. Sanmartí en realitzar l'estudi de la Campaniana d'Emporion i Rhode (SANMARTÍ, 1978).

Els 5 exemplars sembla que corresponen al mateix tipus (47-51). Encara que Sanmartí designà per precaució amb 3 lletres diferents (F, G i H) aquests productes, sembla que en realitat es tracta d'un de sol, ja que l'única diferència és la tonalitat del vernís (blavosa, agranatada i verdosa, respectivament), la qual cosa podria estar motivada, segons aquest autor, per un incomplet

domini de la tècnica de fabricació per part dels terrissers. També pensa que els dits tipus podrien haver estat fabricats a la mateixa Empúries.

Nosaltres hem preferit estudiar-los dins de les ceràmiques «B-oïdes» d'importació per dos motius: a) no és segura la seva fabricació a Empúries, i b) encara que hi haguessin estat produïts, no tenen res a veure amb les produccions indígenes.

Les seves característiques són les que segueixen:

Pasta

Molt semblant a la de la Campaniana B, dura i depurada, si bé a vegades són visibles petites partícules blanques. El color no és generalment tan pàl·lid com el de la B, sinó que tira més aviat cap a un beig rosat.

Vernís

Bastant ben conservat. En la part externa de les peces presenta freqüents taques o zones vermelloses-amarronades. No és del tot negre, sino que té tonalitats blavoses (51), agranatades (47, 48, 50), i verdoses (49).

Formes i decoracions

F 2321 - 2324	(forma 1a)	2 ex.	Agran.	(47, 48)
F 2255/2257/2286	(forma 5)	1 ex.	Agran.	(50)
F 2284 c	(forma 5)	1 ex.	Blav.	(51)
F 7544	(forma 3)	1 ex.	Verd.	(49)

El peu és bastant inclinat en les formes 1a, presenten una inflexió marcada en angle en la zona immediatament anterior al contacte de la paret externa amb el peu. La decoració es compon de dues acanaladures externes al dessota de la vora, poc marcades, i en una de les dues peces, d'un solc que envolta el fons intern. Només hem pogut determinar un diàmetre: 12 cm. (47).

Pel que fa al *pyxis* de la forma 3, es tracta d'una peça de petites dimensions, el vernís de la qual, no gaire ben conservat, és verdós mat. Tenim alguns dubtes quant a l'atribució de la mateixa als tipus emporitans. Cas de no ser-ho, es tractaria més que de Campaniana B d'un tipus «B-oïde» no determinat.

Els dos plats de la forma 5 tenen la vora bastant oberta, amb tendència cap a l'exterior, i presenten la particularitat de tenir la paret externa de la vora lleugerament còncava, a causa de l'efecte de la pressió dels dits del terrisser durant el tornejat. L'únic diàmetre calculat és de 18 cm. (51).

Produccions de la zona de Cales

Tenim dos exemplars:

- una llàntia (55)

- una copa de la F 3121 (forma 127) (56)

La llàntia és del tipus Dressel 2 (DENEAU-VE, 1969). La pasta és beig, similar a les del grup de la Campaniana B. El vernís, ben conservat, és negre amb zones vermelloses-amarronades a la part inferior del dipòsit. Presenta un bec en forma de cua d'oreneta, així com una aleta lateral i un orifici de respiració entre el disc i la motllura de separació amb el margo. La nansa, no conservada, era de cinta aplicada. Té el peu anular, i el fons no s'ha conservat. La decoració és a base de perletes o punts en relleu sobre el margo i sobre la part inferior del dipòsit.

Les copes de la F 3121 (forma 127) es caracteritzen per disposar d'un tipus de nansa molt característic, portant-ne dues. És vertical, bífida, de doble tira, que es separa a la part superior formant un anell circular. La pasta de la nostra és com les de la B. El vernís està molt mal conservat, havent saltat en nombroses parts. Sembla poc adherent, negre i mat. El diàmetre màxim d'obertura de la boca és de 14,5 cm.

Els exemplars del s. I a.C. d'aquestes copes no tenen res a veure, si exceptuem la forma, amb el prototipus etrusc del s. II a.C. La forma Montagna-Pasquinucci 127 ha portat certa polèmica entre els investigadors francesos sobre el lloc de fabricació, apuntant cap a un origen gal (PY, 1976; MOREL, 1978), mentre que altres la consideraven a Provença i al Llenguadoc com un objecte important (ARCELIN, CHABOT, 1980). Recents anàlisis de pasta efectuades per M. Piccon amb ceràmiques «B-oïdes» i formes 127 de la variant del s. I a.C., demostren un origen comú per ambdós conjunts. Origen que, per la semblança de pastes, estaria a la regió campana de Cales (ARCELIN, CHABOT, 1980).

Tipus d'origen indeterminat

En tenim dos exemplars. Són dos plats de la forma 5 (52-54). La pasta és com les del grup de la B, el color és beig clar, si bé en la mateixa peça no és estrany que en d'altres zones el color sigui gris. Més que a un excés de cuita, pensem que aquest fet és degut a una cuita irregular o defectuosa. Una altra particularitat és el graó extern del peu, amb una acanaladura que es va inclinant cap a la superfície de repòs. La decoració consisteix en acanaladures concèntriques en el fons intern, i en un cas, en estries bastant mal aplicades.

1.1.4: CAMPANIANA C (57-58)

Fabricada a l'illa de Sicília, especialment a la regió de Siracusa. Fou poc exportada a Occident, a diferència de la Campaniana A i B. Es troba en poca quantitat i sempre en nivells del s. I a.C. Convé d'advertir que moltes produccions que no ho són li han estat atribuïdes pel fet de tenir la pasta grisa.

En el nivell I s'hi exhumaren diversos fragments, que corresponen a dos plats. Representen el 3,4% del total de ceràmiques de vernís negre i afins del nivell.

Pasta

Depurada. En una de les dues peces ho està molt. Gra fi, presenta alguna partícula d'oliví, si bé no en la quantitat que hem pogut detectar en altres peces de Burriac (material inèdit). És compacta, amb alguns petits porus, força dura i de textura rugosa. Cocció reductora de bona qualitat. El color de la pasta és gris en la seva part central, s'observen en els laterals dues franques també grises però de to més amarronat.

Vernís

En la part interna de les dues peces és negre, de tacte fi, lluent tirant a brillant. A la part externa, molt més degradada, hi ha restes de vernís negre, però és freqüent en les zones on aquest ha saltat, o no n'hi havia, d'observar un color grisós més fosc que el de la pasta.

Formes i decoracions

Les dues peces identificades corresponen a dos plats (57, 58) de grans dimensions, de la forma F 2266 o 2284 a/d (forma 7).

Només hem pogut calcular un dels diàmetres, 45 cm. Es tracta, doncs, de gran pàteres, amb decoració composta (només visible en un fragment) d'acanalats concèntrics amb estries allargades amb tendència a la verticalitat en relació al punt central del fons intern del vas.

J.P.H.

1.2. CERÀMIQUES DE VERNÍS VERMELL (72)

Es tracta de produccions itàliques del tipus definit per Goudineau com pre-aretines (GOU-DINEAU, 1968, 238 i 318). L'autor en situa els centres de fabricació a la zona d'*Arretium* (Arezzo, Etrúria interior), i en fixa la cronologia entre el 50 i el 25 a.C. Representen els primers intents dels terrissers d'Arezzo, els mateixos que després produiran l'aretina clàssica, per arribar a aconseguir el vernís vermell, en un moment en el qual els vernissos més o menys negres dominen totalment el mercat.

Presenten unes pastes més aviat clares, amb algunes impureses; el vernís, que pot presentar diferents tonalitats a les parts internes o externes, sol ser vermell-amarronat i salta fàcilment. Si bé el gust pel vernís vermell sembla una influència clara de les produccions orientals anomenades pre-sigil.lates, no passa el mateix amb la tipologia i la decoració de la pre-aretina, les quals, segons ha demostrat Goudineau en base als materials de Bolsena, són les mateixes,

o bé deriven de la producció de vernís negre etrusca del moment. Ara bé, més que del tipus de difusió universal fabricat a la zona litoral (Campaniana B), deriven del fabricat contemporàniament a l'Etrúria interior, de difusió més aviat local, i conegut com aretina de vernís negre o vernís negre etrusco-campanià.

En el N-I es va exhumar un fragment d'una peça de pre-aretina, que representa un 1,7% del total de vernís negre i afins. No n'ha aparegut en el N-II.

Pasta

És de gra fi, depurada, amb alguna partícula no plàstica blanca, bastant compacta, amb alguns porus petits, dura i amb cuita oxidant però recremada; es tracta d'una peça bastant mal cuita. El color de la pasta en la vora és ataronjat, però en la resta conservada de la peça és gris amb clapes amarronades.

Vernís

Es troba en mal estat de conservació, és poc adherent i salta fàcilment. El color a les zones no recremades és vermell-ataronjat, mentre que a les altres és amarronat.

Formes i decoració

Hem classificat l'exemplar com de la forma 1 de Goudineau. Es tracta d'una gran pàtera de 52 cm. de diàmetre. La seva forma recorda la de les grans pàteres de la variant pesant o de parets gruixudes de la Campaniana B de mitjans del s. I a.C. (formes 5 o 7). Té la particularitat de presentar un petit graonet a la part interna de la vora. La unió d'aquesta amb la paret interna està ben marcada. No hi és visible cap resta de decoració.

J.P.H.

1.3. CERÀMICA DE PARETS FINES (74-79)

Incloem en aquest apartat totes les peces que tenen com a característica el tractar-se de vasos que formen part de la vaixel·la de taula, essent vasos per a beure, amb un gruix de paret inferior a 5 mm. Volen recordar els productes fins de vidre romà republicans.

Per l'argila n'observem dos orígens:

- els importats de centres itàlics d'on el tipus és originari, si més no, ho són les formes.

- els de centres laietans, constitueixen les imitacions indígenes dels primers. Serien probablement centres de difusió local o regional. Els terrissers els fabricaven conjuntament amb les ceràmiques ibèriques a torn. Com a ceràmica indígena, serà estudiada en el lloc corresponent.

En total, en el N-I representen el 39,3 % del total de l'excavació. D'aquest percentatge, el 22,7

% són productes itàlics, i el 77,3 % imitacions indígenes. Això es tradueix en un mínim de 22 peces, de les quals 5 són importades, i 17 indígenes. L'índex de fragmentació és de 0,31.

Pasta

Molt depurada, sense partícules no plàstiques a l'ull nu, si bé poden presentar algun reflex produït per petites partícules micàcies. Dura i compacta, de bona cuita; llevat d'una peça de cuita reductora, de pasta gris (76), les altres han sofert una cuita oxidant. El color oscil·la del beig a l'amarronat.

Formes i decoració

Exceptuant un fons indeterminable (79), les altres peces corresponen a la forma III de Mayet, equivalent a la Vegas 24, o a formes pròximes a la Marabini VI o VII (MAYET, 1975; VEGAS, 1973, 65-68; MARABINI, 1973). Tant Mayet com Vegas fan un nou grup pels vasos decorats amb espines, constituint les formes IIIa i 24A respectivament. Aquest és l'únic element decoratiu que trobem a les nostres peces (76-78). D'altra banda, l'acabat és polit.

J.G.R.

1.4. CERÀMICA COMUNA (96-117)

Les característiques de la pasta, i la repetida presència d'algunes de les formes que tot seguit veurem en derelictes formant part del carregament, per tant objectes de comerç (vegeu conclusions), ens fan pensar en una procedència itàlica per una gran part d'aquest material. Lògicament, no tenim la certesa que totes les peces importades siguin d'aquesta procedència. Amb tot, només hem pogut separar d'aquest conjunt una peça, de probable procedència púnica. Totes les altres, exceptuant lògicament les indígenes, presenten una tipologia i una argila que ens fa incloure-les com itàliques.

La vaixel·la de cuina itàlica del nivell està formada per un mínim de 28 peces, repartides com es pot veure al quadre 5 (pàgina 109).

Forma Vegas 14 (96-98)

Tenim un mínim de 5 d'aquestes cassoles o grans plats amb vora bifida, que representen el 17,8 % del nivell. Definida per M. Vegas (1973, 43-45), és un recipient de base plana i parets lleugerament corbades. El seu ús s'hauria de relacionar amb el de les tapadores de la forma 16, tota vegada que la vora, bifida, serviria precisament per a la seva ubicació. Aquest aspecte, ben estudiat al derelict de la Madrague de Giens per M.F. Giacobbi (TCHERNIA I ALTRES, 1978, 61-70) («Ecuilles à paroi convexe sans lèvre») no l'hem

pogut comprovar en aquest nivell, a causa de la petitesa dels fragments.

Tanmateix, l'estreta relació entre ambdues formes es posa de manifest en l'homogeneïtat de l'argila: generalment vermell-taronja, a cops amarronada, amb multitud de petitíssimes partícules negres, amb algunes de més grans, de quars, blanques, i altres de daurades. Exteriorment presenten les mateixes característiques. Aquesta pasta, vàlida igualment com hem dit per la forma 16, recorda extraordinàriament la definida amb el nº 1 a la Vayède (Provença) (ARCELLIN, 1981, 117), i que seria originària de Sicília, Sud del Laci o regió de Nàpols. I al mateix temps, recorda la de les àmfores tipus *Decumanus B* definides per Nolla (1977).

Forma Vegas 16 (99-105)

És la peça majoritària, amb un mínim de 12 exemplars, (42,8 % del nivell). Aquests plats-tapadores Giacobbi els defineix com «assiettes à lèvre ronde noircie et pied en anneau», tot veient-hi com a funció principal més probable la de plat, en base a la corbatura de la paret i el diàmetre del peu (TCHERNIA I ALTRES, 1978, 65).

Com l'anterior, és un tipus molt comú en època tardo-republicana a gran part del Mediterrani, perdurant fins a l'Alt Imperi.

Com hem dit, la pasta és idèntica a la de la forma 14, i per tant, podem pensar en un origen comú per ambdues. Malgrat la fragmentació, podem observar una seqüència de diàmetres, certament aproximada: 28, 32, 36, 40-44, 44-48 cm., tal vegada reflex de conjunts de 4 cm. de diferència. Mides que, com hem dit, no podem relacionar amb les de les cassoles anteriors. Per tant, res no en podem dir de la seva funció com a tapadora, restant vàlida igualment la de plat.

Si bé la majoria s'inscriuen dins de la forma descrita, unes poques (102 i 103) tal vegada corresponguin al tipus que Giacobbi defineix com «assiettes sans lèvre», amb una ruptura d'inclinació a certa distància de la vora.

Forma Vegas 15 o de vernis vermell-pompejà (106-108)

Plats de considerables mides, de parets baixes i quelcom corbades, amb el fons decorat internament amb cercles concèntrics incisos. De fabricació itàlica, mostra una difusió molt gran a finals d'època republicana i principis de l'Imperi a totes les províncies romanes, fins i tot Grècia i Àsia Menor (VEGAS, 1973, 47). Goudineau (1970), fa constar que existeix des del s. III a.C., amb perfils molt variats, si bé sembla que en el s. I a.C. s'unifiquen en 3 formes diferents, segons Vegas.

Quant a la seva funció, sembla ser que s'em-

praven per a coure-hi pa i productes semblants.

En el nivell I hi exhumaren restes que formarien part d'un mínim de 2 peces (7,1 % del nivell). El llavi, de perfil ametllat-arrodonit, típic de l'època tardo-republicana, recorda el subtipus b de Vegas (Albenga, fins August) (1973, 47-48), i també alguns de l'estrat 3 de Bolsena (80-30 a.C.) (GOUDINEAU, 1970, lam VII).

La pasta dels nostres exemplars és de regular qualitat, però uniforme: marronosa, amb moltes partícules no plàstiques de petites mides, blanques i daurades. Exteriorment, i a cops interiorment, presenten mostres d'exposició al foc. El diàmetre, en els pocs casos observats, oscil·la entre els 46-48 cm. i 56 cm. Com hem dit, la principal característica d'aquests vasos és el recorbriment, per dins i per la part superior externa del recipient, a base d'una engalba vermella, ben repartida, compacta i gruixuda. En el fons intern hi ha cercles concèntrics (108).

Altres formes (109-117)

Tenim restes de 4 morters (14,28 % del nivell), un d'ells (111) amb una pasta característica de zona volcànica, amb multitud de petitíssimes partícules negres.

Totalment diferent quant a l'argila és el bol (113), conservat gairebé en la seva totalitat llevat del fons, i que és groga.

Altres formes associables a les de M. Vegas són les vores d'olla (115) (forma 3) i (116) (forma 2). Un plat de perfil triangular i part interna plana (117) completa el conjunt de la ceràmica de cuina.

Quant a la de tocador, destaquem un peu d'ungüentari (114), possiblement de la forma B III o V de Cuadrado (1977-78, fig. 2), amb restes de pintura blavosa-negra a l'escassa part interna conservada.

J.M.C.

1.5. ÀMFORA (118-157)

L'àmfora itàlica constitueix el 58,66 % del material amforal del nivell, amb un mínim de 44 peces d'un total de 75. La majoria correspon a la forma Dressel 1, en molta menor proporció, hi ha peces ovoidals d'Apúlia-Calàbria, Lamboglia 2 i possiblement una Dressel 26. Finalment, amb caràcter residual, s'exhumaren dues peces greco-itàliques.

1.5.1: DRESSEL 1 (118, 120-139)

És la majoritària del nivell: 34 peces (45,3 %).

Aquest envàs ha estat objecte de molts estudis des de la seva classificació per Lamboglia (1955, 246-61; per una síntesi, fins 1970: BEL-

TRAN LLORIS, 1970, 301-29). La clàssica subdivisió en tres variants A, B i C, es mostra avui inoperant atesa l'existència d'altres variants, no contemplades estrictament en les mateixes (LAUBENHEIMER, 1980), la qual cosa hem pogut comprovar nosaltres mateixos en altres sectors de Burriac (concretament en una sitja de les excavacions de 1984, inèdites).

Tanmateix, l'origen és ben conegut: zona central tirrènica, des d'Etrúria a la Campània (HESNARD, 1977; HESNARD, LEMOINE, 1981), on sovint es fabricaven al costat de les Dressel 2/4 i de les greco-itàliques (Campània, Laci). Tampoc no ofereix cap problema el contingut, vi, en base als nombrosos *tituli picti* trobats (BELTRAN LLORIS, 1970, 317; ZEVI, 1966, 214).

La datació global de la forma va des de mitjans del s. II a.C. fins a principis d'August (ARCELIN, 1981, 120; HESNARD, 1980, 143). Si bé fins fa ben poc es pensava que les variants A i C clàssiques eren les úniques presents des dels començaments, sembla ser que també la B existia ja des de finals del s. II i principis del s. I a.C., tal com hem pogut comprovar en un *titulus pictus* sobre una Dr. 1 B de la sitja de Burriac, ja citada (MIRO, premsa), datat en el 90 a.C.

Quant a la subdivisió en variants, la fragmentació observada ens fa ser cautes.

L'exemplar més ben conservat (118) és una Dr. 1 B amb un grafit *ante coctem* al llavi formant un triangle (182). En conjunt, els llavis presenten una altura entre els 30 mm. (122) i els 65 mm. (133). Presenten també una gran varietat de perfils, des del clarament triangular de la variant A (122), passant pel vertical de la B (125, 130, 132), al francament exvasat de les B i C (127-129, 131).

El predomini se situa en llavis de mida mitjana. Així sobre un total de 31 llavis mesurables, 13 tenen una altura entre 45 i 55 mm. (42%), 11 la tenen superior a 55 mm. (35%) i només 7 tenen una altura menor de 45 mm. (22%).

Un cop examinats els altres fragments representatius (carenes, nanses), constatem que la variant C de la Dr. 1 és clarament minoritària, en favor de les altres dues.

Per tant, pensem que la majoria dels llavis es poden assimilar a les variants A, i, sobre tot, B, en sentit estricte.

Quant als pivots, es presenten en general massissos, de considerables mides (135, 136) a cops motllurats (134), i finalment, altres de més petits, fins al punt d'oferir dubtes quant a la seva classificació (137).

Les argiles presenten també una gran diversitat, raó per la qual hem descartat llur subdivisió, a manca d'anàlisis més acurades. L'únic grup identificable és el *Decumanus* B de Nolla (1977), originari de Pompeia, i que correspon al tipus 3 de la Vayède (ARCELIN, 1981, 119), on està pre-

sent en un 32,2 % dels fragments. A l'excavació del nivell I hi separarem 2 llavis del total de 34 (121, 133), a més d'alguns pivots (135 a 137). L'argila és vermell-rajola, amb tonalitats violetes. Rugosa, dura, de fractura irregular i vacuolada. Molts grans d'augita en el desgreixant, de procedència volcànica. Normalment, amb una engalba crema, groga o ocre. S'hi troba present en les 3 variants, A, B, i C, amb predomini de les dues últimes.

Les estampilles són escasses:A (180), sobre paret (espatlla?), i la ...IM (181) sobre nansa (138). A més, cal citar el grafit ja esmentat (182), al qual hem d'afegir el format per dues línies sobre el llavi (123).

1.5.2. APÚLIA-CALÀBRIA (150-154)

Incloem tota una sèrie d'àmfores de cos ovoïdal, fabricades a la Itàlia meridional adriàtica. El seu contingut seria l'oli, i la cronologia aniria des de la 2a meitat del II a.C. a August (SCIARRA, 1972; TCHERNIA, 1968-70; HESNARD, 1980, 148). Amb tot, es tracta d'una sèrie d'envasos, encara mal coneguts i classificats, i que en el nostre cas hem agrupat en gran part atenent a les semblances de pasta, tot i essent conscients de la fragilitat que això comporta.

El fragment més representatiu és el coll (150), de llavi arrodonit i nanses curtes i corbades. La pasta és rosada, dura, amb desgreixant format per moltes partícules de regular i grans mides (des de 0,5 mm.), apreciables igualment a la superfície, la qual presenta una engalba clara. Pensem que correspon a la sèrie d'envasos que sovint duen les marques VEHILI, APOLONI, o M. TVCCI L.F. TRO (mentina) GALEONIS, detectades al derelict de Planier (TCHERNIA, 1968-70, 60-64), Agde (JULLY I ALTRES, 1978, l'âm p. 49), o Azaila (BELTRAN LLORIS, 1976, 201-02), en contextes de la 1a meitat del s. I a.C. en el primer i darrer jaciments.

Hom hi exhuma igualment 5 fons (6,66%), dels quals en reproduïm 3 (151-153), que podrien correspondre a aquesta tipologia: pasta vermelloso-bruna, fina, ben depurada, amb petites partícules, destacant les de color blanc, probablement de calç. Aquest tipus de fons, cònic o en forma de botó, és característic de la tipologia (per ex. BELTRAN LLORIS, 1976, fig. 51 bis, c.).

Finalment, reproduïm una nansa (154), en quart de cercle, de secció triangular i pasta rosada, ben cuita i depurada, amb poc desgreixant apreciable. Engalba blanquinosa i de tacte sabonós.

En total, comptem amb un mínim de 5 peces partint dels fons esmentats; ocupen el segon lloc de les àmfores itàliques.

1.5.3. LAMBOGLIA 2 (119, 147)

De la mateixa procedència que les anteriors, però contenidores de vi (BELTRAN LLORIS, 1970, 349-58; TCHERNIA 1969, 488-89; idem, 1980), en contra de la tradicional opinió que les considerava oleàries (LAMBOGLIA, 1952 b, 164-65). La cronologia s'estén des de la 2a. meitat del II a.C. a època cesariana, essent absent en els nivells augusteus, com ara la Longarina (HESNARD, 1980).

És relativament freqüent en nivells del s. I a.C. a la costa mediterrània hispànica (BELTRAN LLORIS, 1970, fig. 135), trobant-se sovint associada amb carregaments de Dr. 1 (Ses Salines a Mallorca, Sa Nau Perduda a Begur, Cartagena, Albenga, o Cavalière a Provença) (CHARLIN I ALTRES, 1978, nota 35).

Del N-I en tenim una part superior d'àmfora (119) de llavi lleugerament triangular i nanses allargades de secció rodona, i un llavi (147). Representen, doncs, el 2,66 %, amb dos exemplars.

L'argila és rosada o vermellosa, molt ben depurada i fina al tacte i de superfície llisa. Desgreixant inapreciable i engalba blanquinosa.

1.5.4. DRESSEL 26 (148, 149)

Pensem que el fons 149, amb un grafit abans de la coccio (183) que recorda la lletra W, cònic i amb un petit botó, pertany a aquesta tipologia. El grafit és corrent en el fons d'aquest tipus. La seva presència a Roma i Campània fan pensar en aquest origen (ZEVI, 1966, 223-24, HESNARD, 1980, 150), apuntant el segon d'aquests autors que potser contindrien l'oli del Venafri. Quant a la cronologia, pel moment és imprecisa quant al principi de producció, però es troba a la Longarina en el primer decenni de l'era (HESNARD, 1980, 150, i lám. VII, fig. 1 i 2).

L'argila és vermell-rajola, friable, vacuolada, amb engalba groga. Aquesta descripció ens fa assimilar a la forma el llavi (148), de perfil lleugerament exvasat. Amb tot, aquesta assimilació no és segura, tota vegada que la pasta recorda igualment les peces de la Tripolitània, que veurem més endavant.

1.5.5. GRECO-ITÀLICA (156, 157)

De procedència residual, ja que aquestes àmfores en la 1a. meitat del s. I a.C. havien estat substituïdes per la Dr. 1, són els fons cilíndrics, de base arrodonida-plana que tenim.

La pasta del (156) és rosada-ocre, fina, amb apreciables partícules negres i fosques, i altres de quars, totes de mides mitjanes (0,5 mm.).

Es tracta de recipients vinaters de procedència centre i sud-itàlica, característics del s. III i II a.C. (BELTRAN LLORIS, 1970, 338-48). Hi són

presentes en petites quantitats (si els comparem amb les Dr. 1) en el litoral mediterrani hispànic (idem, fig. 128), potser més corrents a la part meridional que no pas a la septentrional. A Catalunya podem esmentar el derelict de Ametlla de Mar (VILASECA, 1957-58), de la 2a. meitat del s. III a.C. Amb tot, no sembla un tipus corrent en els jaciments catalans d'aquest segle, quan tal vegada es veié substituït pels envasos de procedència púnica. En canvi, si són més nombroses les troballes en nivells del s. II a.C. (BELTRAN LLORIS, 1970; NOLLA, 1974-75).

J.M.C.

2. CERÀMIQUES GREGUES I ORIENTALS

2.1. PRE-SIGIL.LATA (184)

En estrats tardo-republicans apareixen unes ceràmiques de vernís vermell diferents de les pre-aretines, les quals foren separades per Goudineau de les mateixes (GOUDINEAU, 1968). Es tracta de productes orientals, que esporàdicament arriben a Occident, i que aquest autor, i d'altres (Carettoni, Morel, Lamboglia) anomenen pre-sigil.lates. Corresponen a tallers diferents i, en conseqüència, només tenen en comú el color, més o menys vermellós, del vernís.

Han estat identificades a Ventimíglia, Menorca, Sicília i *Thamusida*, anant la seva cronologia, segons Lamboglia, quant a Occident, del s. II a.C. als estrats pre-augusteus. Són relativament freqüents en els nivells amb cronologia de Sul.la a Cèsar, durant el segon quart del s. I a.C. (LAMBOGLIA, 1951). Per la seva banda, Beltrán Lloris (1978, 67-68) esmenta altres troballes a l'Alcúdia d'Elx, Jàvea i *Pollentia*.

Tenen unes pastes molt clares, un vernís roig o ataronjat, generalment poc adherent, i els peus són arrodonits externament i de forma obliqua. Les formes, juntament amb algunes d'alienes a la producció occidental, imiten les de la Campànica, imitació que també es fa palesa en la decoració (palmetes tardanes i acanaladures còntriques).

En el N-I n'ha aparegut un fragment, amorf, d'una producció que creiem cal relacionar amb les pre-sigil.lates. Representa, per tant, un 1,7% de les terrisses de vernís negre i afins (pre-aretina i imitacions grises de Campaniana B). No n'ha aparegut en el N-II.

Pasta

Excel.lent depuració, gra fi, no s'observa a l'ull nu cap partícula no plàstica. Compacta, sense porus visibles, molt dura, textura un xic rugosa. Coccio oxidant, molt ben cuita. Pasta d'un color

crema molt pàl·lid, més aviat tirant a blanquinós.

Vernís

De qualitat, vermellós-amarronat. Molt adherent i ben conservat, espès i de tacte molt fi.

Forma i decoració

El fragment amorf exhumat no permet identificar la forma, podria tractar-se d'una imitació de la forma Lamboglia 5 o 7 de la Campaniana B. Del derelict de Spargi (120-100 a.C.) coneixem diversos fragments d'aquestes formes (PALLARÈS, 1979).

Aquest fragment és molt diferent de la prearetina exhumada a aquest mateix nivell. Es tracta, per la seva qualitat, d'una producció que ja ha superat la fase d'experimentació de la tècnica del vernís vermell, i ha aconseguit peces d'una qualitat molt superior a la de les prearetines, la producció de les quals encara és experimental en aquests moments.

Finalment, quant a paral·lels a la Laietània, podem esmentar els 6 fragments de Badalona (TARRATS, 1975), i que l'autor qualifica com els primers detectats a la península. La difusió sembla, doncs, bastant escassa.

J.P.H.

2.2. ÀMFORA

2.2.1. DRESSSEL 2-4 DE COS (158, 159)

Hem identificat uns quants fragments d'aquest tipus de recipient, contenidor del vi d'aquesta illa grega des del s. III a.C. al s. I d.C. (GRACE, 1961, fig. 56-57). Vers la meitat del s. I a.C. el model s'imità a Itàlia, i posteriorment a les províncies occidentals (*Tarraconense*, Gàl·lia Narbonense i central i Anglaterra) per envasar-hi el vi local (per la *Tarraconense*: TCHERNIA, 1971; PASCUAL, 1977).

La variant que aquí ens interessa (en quatre segles de producció es produïren, lògicament, diversos canvis morfològics) és la del derelict d'Antikythera, a Grècia (GRACE, 1965) datat entre 80 i 50 a.C. Si bé a l'excavació en tenim pocs fragments, formant part d'un mínim de 3 peces (4% del nivell), les característiques del llavi i del fons conservats indiquen que molt probablement són d'aquesta forma (GRACE, 1965, fig. 1; Idem, 1961, fig. 56 extrem dreta). Llavi arrodonit, de petit gruix, nanses lleugerament aixecades i perfectament bifides formades per dos cordons fàcilment separables i fons cònic, acabat en un pivot petit, en són les característiques morfològiques més destacables.

N'observem dues variants, quant a la pasta:
- rosada, fina, ben depurada, desgreixant inapreciable amb partícules brillants molt petites.

Superfície blanca, amb engalba. Tacte sabonós.
- més fosca, desgreixant apreciable format per petites i mitjanes partícules blanques i fosques. Tacte menys sabonós, engalba blanca molt gruixuda (1 mm.).

Aquesta varietat tal vegada sigui deguda a diferents zones de producció, dins de l'illa o en la seva àrea d'influència. En ambdues variants són visibles ditades a la part interior corresponent a l'arrancament de la nansa.

La semblança entre la pasta del fons, cònic, i per tant, diferent dels de les Dr. 2/4 itàliques del *Caecubum* i del *Falernum* (HESNARD, LEMOINE, 1981, fig. 11) ens fan associar el fons als llavis, els quals en principi, podien ser itàlics, tota vegada que a la Campània es començaven a fabricar Dr. 2/4, junt amb les Dr. 1, vers la meitat del s. I a.C. (Idem, 256, 260).

Quant a paral·lels, coneixem la peça d'Empúries (NOLLA, 1974-75, fig. 13.1) i la de l'Argilera (Baix Penedès), datada en l'últim quart del s. II a.C. i principis del següent (SANMARTÍ I ALTRES, 1984, 30).

J.M.C.

3. CERÀMIQUES DE TRADICIÓ PÚNICA

3.1. CERÀMICA COMUNA (185, 186)

Del conjunt de ceràmica comuna importada hem separat la boca d'un recipient, de llavi vertical amb una revora horitzontal dirigida cap a l'interior, i amb un graó a la part interna, tal vegada per a la ubicació d'una tapadora (185). Aquesta característica, i l'argila, totalment diferent a la resta de peces ens fa situar-la dins d'ambients púnics.

Recipients semblants, si bé amb la vora més inclinada vers l'exterior, es troben en ambients de Cartago d'abans del 146 a.C., i consisteixen en olles amb la revora interior per a la ubicació d'una tapadora («marmites et pots allant au feu») (LANCEL, 1979, 323, fig. 72), emprant-se durant un llarg període, i amb lògiques variants.

Li hem associat el fragment de paret i arrancament de nansa (186), que presenta la mateixa pasta. Es tractaria d'una nansa vertical, de secció circular. El fragment presenta a la part superior dues acanaladures paral·leles.

L'argila és vermella-clara, tirant a rosada, dura, rugosa, amb partícules blanques, possiblement de calç, i una engalba groc-crema. Recorda bastant la de les àmfores Tripolitanes (*infra*).

J.M.C.

3.2. ÀMFORA (160-170)

Representen el 14,66% del nivell, amb un mínim d'11 peces. Classificades en 3 grups: púnico-ebussitanes, Maña C i Tripolitanes antigues.

3.2.1. PÚNICO-EBUSSITANA (160-163)

Detectem les darreres formes de la producció eivissenca amb un mínim de 3 peces (4% del nivell). Seguint la classificació de Joan Ramon (1981a), tenim un llavi de PE-17 (160), un de PE-18 (161), i un tercer potser del mateix tipus (162). També tenim una nansa (163), de forma circular, secció rodona i paret acanalada.

La pasta és, en el seu conjunt, bastant homogènia: rosada o groga, amb tonalitats ocre o blanquinoses, molt fina i amb poc desgreixant en forma de finíssimes partícules de calç. Tacte farinós, deixant pols als dits.

El contingut dels recipients és, per ara, desconegut. Com per la majoria de les àmfors púniques, s'apunta l'oli, les conserves de peix, o potser el vi. La PE-17 és la Maña E clàssica, amb una cronologia, segons J. Ramon, del 160 ± 40 al s. I a.C. Ha estat documentada, a més de a les tres grans illes balears, al Sud de França (Enserune i *Ruscino*), a Catalunya (Empúries, Mas Boscà i al sector central de Burriac), al País Valencià (Jàvea, l'Albufereta i la Serreta), a Múrcia, i a l'Àfrica del Nord (Gouraya i Tipasa). Per la seva banda, la PE-18 es documenta des del 130-120 a.C. al canvi d'era o s. I d.C., i l'arqueologia la detecta, a més d'Eivissa i Mallorca, a Andalusia (Punta del Vapor), a Catalunya (Manlleu i Burriac) i potser a Gouraya (Àfrica del Nord).

Així doncs, veiem que la presència d'àmfors eivissenques a Burriac tingué una certa importància. Presència que cal emmarcar en el conjunt del litoral català, on la moneda ebussitana registra una certa expansió en el s. II-I a.C. (TARRADELL, FONT, 1975, 268-69).

3.2.2. MAÑA C (164, 165)

Per aquests envasos seguirem la classificació de Maña, encara vigent en els seus trets generals (1950), si bé tindrem en compte el recent estudi de Van der Werff (1977-78). Es tracta d'una sèrie de recipients de cos cilíndric, amb moltes variants, de llarga cronologia (s. IV a I a.C.) i fabricats en un extens sector de l'Àfrica del Nord, des del Marroc a Tunísia. En desconeixem el contingut.

En el seu conjunt, les peces que li són assimilables són 3, (4% del N-I).

En primer lloc, presentem el coll (164), associable a la variant 1 de Maña i a la forma 2 de Van der Werff (1977-78, fig. 4 i 10). És originària de Tunísia Central (Byzacène), i potser de Tripolitània. La datació aniria des de mitjans del s. II

a.C. a August, segons aquest autor. El nostre exemplar té el coll còncav i el llavi bisellat. Argila vermellosa, ben cuita, compacta i amb poc desgreixant apreciable, si bé hi són visibles partícules de mides regulars (0,5 mm.). Engalba grisa, ben repartida.

El segon coll (165), és de considerable diàmetre: 28 cm. Assimilable a la variant 2 de Maña i a la forma 1 de Van der Werff (idem, fig. 4 i 8). Seguint a aquest darrer autor és originària de Cartago, potser també de Byzacène i també de la Mauritània Tingitana, on coneixem el forn de Kuass (Marroc) (2a meitat s. II - I a.C.) (PONSICH, 1968). L'origen d'aquesta forma es remun- taria al s. IV a.C., si bé el tipus s'hauria definit vers la 1a meitat del s. II a.C. El moment àlgid seria posterior a la 3a guerra púnica, finalitzant la seva exportació amb August (WERFF, 1977-78, 177-78).

El nostre llavi està format per diverses motlures, exvasat, de pasta rosada, fina, ben depurada, amb partícules de calç. Engalba groga, de tacte farinós.

Quant a la seva difusió, la forma 1 de Van der Werff (Maña C₂) es troba pràcticament a tot el litoral mediterrani central i occidental, mentre que la de la forma 2 (Maña C₁) és més restringida: zona de producció, litoral gal mediterrani, i interior (Mont Beauvray), Ostia i Atenes (idem, mapes p. 193 i 195). Quant a jaciments hispànics, la forma 1 es troba a Benidorm, Màlaga, Colònia de Sant Jordi i Burriac, mentre que la forma 2 es troba a Cadis, Cartagena, derelictes del Sec (Mallorca), Colònia de Sant Jordi (Mallorca), Cabrera (Balears), Ullastret i Empúries (RAMON, 1981b, 23-27).

3.2.3. TRIPOLITANES (166-170)

Tenim 5 llavis, dels quals en publiquem 4 (167-170), i una nansa amb fragment de paret (166) que presenten una certa homogeneïtat, i queensem corresponen a aquesta tipologia. Representen, doncs, el 6,66% del nivell.

Per la pasta i la morfologia les situem dins la forma 3 de Van der Werff (WERFF, 1977-78, 180-81, fig. 4.3 i 12), en la qual, d'altra banda, és observable una gran varietat de perfils, la qual cosa dificulta la classificació. És de cos cilíndric, vora més o menys vertical, coll curt i còncav, nanses circulars i peu cònic. En conjunt, recorda quelcom els tipus anteriors, evidentment relacionables. Efectivament, l'origen se situa a la Tripolitània, entre Trípoli i Sabratha, si bé també es fabricaria, en menor quantitat, al litoral de la Byzacène. Probablement es començà a exportar a finals del s. III a.C. fins poc abans d'August. Quant a la difusió, aquest autor (idem, mapa p. 197) la cita, a més de les àrees de producció, a

Sicília, Roma i Laci, Atenes, i litoral gal. A la Península Ibèrica seria coneguda a Renieblas. Per la nostra banda, coneixem un llavi de Tornabous (l'Urgell) (nº 67-II-0, 90, en devem la informació a Ramon Pallarès), que tal vegada correpongui a aquesta forma. Com succeeix amb la resta d'envasos púnics, el contingut és desconegut, i tal vegada s'haurà de posar en relació amb les àrees concretes de fabricació: Marroc, *garum*; Cartago, blat; Byzacène i Tripolitània: cereals i oli.

Els nostres exemplars tenen el perfil lleugerament triangular o vertical. Cal dir que els llavis (167 i 168) es troben quelcom desgastats a la part inferior, i per tant, el perfil dibuixat queda un xic falsejat. L'altura del llavi oscil·la entre els 20 i 26 mm., i el diàmetre de la boca està entre els 12 i 15 cm.

Hem dit que basem la nostra classificació també en la pasta: en general és vermell-rajola, amb diverses tonalitats més clares i brunes, dura, rugosa, amb grans de quars. A voltes dóna la impressió d'estar disposada en capes horitzontals. Hi ha igualment altres partícules de grans mides (1 mm.), normalment de color granat. La superfície és rugosa, i llevat d'un cas (170), té una engalba groga o crema, molt consistent. L'argila dels nostres exemplars tal vegada és assimilable a la categoria C de Van der Werff (idem. 173). En conjunt, aquesta argila recorda les posteriors produccions africanes (Africanes I i II) (per ex.: ZEVI, TCHERNIA, 1969).

J.M.C.

A-II. Ceràmiques indígenes

1. IMITACIONS AMB VERNÍS GRIS DE LES CERÀMIQUES DE VERNÍS NEGRE (59-67)

No és estrany trobar en els poblats ibèrics catalans del s. I a.C., i fins i tot a Empúries, diverses produccions, possiblement obra de terrissers locals, que imiten la Campaniana B.

Aquest és el cas de Burriac. Els productes exhumats en el N-I es poden englobar dins d'un mateix taller. Aquestes terrisses representen el 10,2 % del total de les produccions de vernís negre i vernís vermell d'importació. No n'han aparegut en el N-II.

Aquesta imitació només afecta la forma dels vasos, concretament els de la Campaniana B, i sovint sense gaire fidelitat ja que hi ha variacions en el peu i en la decoració. Tanmateix, l'argila i la cobertura -grisa- no tenen res a veure amb els vasos de vernís negre.

Pasta

Fina, depurada, amb algunes partícules blan-

ques visibles, compacta i dura. Color gris, cuita reductora.

Vernís

Poc adherent, generalment mal conservat, havent-lo perdut completament moltes peces, de tacte fi i color gris bastant clar.

Formes i decoració

Hem detectat la imitació de dues formes de la Campaniana B (Lamb.1 i Lamb.5). Les 6 peces identificades es reparteixen així:

Forma Lamboglia 1	3 ex.	(59 a 61)
Forma Lamboglia 5	3 ex.	(62 a 67)

Quant a les formes 1, hem de fer esment de l'absència d'acanalats externs al dessota de la vora, si més no en 2 dels exemplars. També observem en els fons exhumats que el peu és més curt i menys inclinat, si més no externament, que els de la producció que imiten. En la peça (59) hom pot observar-hi una decoració formada per dues petites acanaladures, molt poc marcades, en el fons intern.

Les formes 5, d'altra banda, tenen com a única decoració acanaladures concèntriques, en nombre de dues, en el fons intern. Els peus no tenen el típic graó extern de la Campaniana B. La paret interna del peu és més alta que l'externa, els fons són molt més primers que la resta de les parets del vas i estan sobreelevats en relació al punt d'unió de la paret externa del plat amb el peu.

Només hem pogut calcular un diàmetre per a cada una de les formes: 12 cm. per la forma 1, i 18 cm. per la forma 5.

J.P.H.

2. CERÀMICA DE PARETS FINES (80-95)

En estudiar aquests vasos ens adonarem que hi havia dos grups ben diferenciables, per l'argila, dins de les produccions indígenes:

- Un primer grup correspon als tipus de ceràmiques ibèriques típiques de la producció a torn. L'argila és de bona qualitat, ben depurada, amb partícules no plàstiques de gra molt fi o imperceptibles a l'ull nu. Molt dura i compacta; bàsicament hi trobem una cuita oxidant, amb colors vermelloso i amarronats. Tenim igualment, però, peces de cocció reductora, pasta gris, i com és usual en la terrissa ibèrica, algunes peces amb cuita mixta oxidant-reductora («sandwich»). Les superfícies són allisades o polides, i cap peça duu decoració. A partir d'ara les anomenarem *produccions indígenes de factura típica*.

- El segon grup el formen peces amb argila

molt menys depurada. Les partícules no plàstiques són visibles a l'ull nu tant a la pasta com a la superfície del vas, consisteixen en grans de quars, feldespat i mica. Malgrat ser les pastes força dures, tenen un aspecte granallut i són molt més poroses que les del grup anterior. La cuïta és bona, oxidant en la majoria dels casos. La cuïta mixta tipus «sandwich» és més rara. Les superfícies són allisades, però d'aspecte groller, puix s'hi observen totes les partícules no plàstiques. No té decoració. Les anomenarem *produccions indígenes de factura tardana*.

Val a dir que aquestes denominacions les hem fetes després d'haver comparat aquestes argiles amb les de les terrisses ibèriques fetes a torn, en les que també hi veiem aquestes diferències.

Aquesta ceràmica, a la qual en podríem dir tardo-ibèrica, correspon a les darreres produccions dels terrissers indígenes, locals o regionals, i coincideixen plenament amb els darrers anys anteriors a l'abandonament definitiu del poblat.

En el N-I el percentatge és aproximadament d'un 65% de produccions de factura tardana, i un 35% de factura típica. Aquesta dada en relació al N-II ens indica que, si bé ambdós grups són contemporanis al N-I, hi ha un cert retrocés qualitatiu en l'elaboració de la terrissa ibèrica.

Formes

La primera cosa a fer notar és l'absència de la forma Mayet III. Les que hi són presents són les formes I i II de la mateixa autora:

- Mayet I (80-83): cubilets allargats, de cos fusiforme o ovoïde i base generalment plana. L'element més característic és la vora exvasada, amb una motllura que la volta i li dona un típic perfil en forma de ganxo. Correspon a la forma 23 de Vegas, i a la I de Marabini. Hem pogut identificar un nombre mínim de 6 peces (26% de les imitacions indígenes del nivell)*. Bàsicament es corresponen amb les pastes de factura típica, si bé n'hi ha algunes de tardana.

- Mayet II (84-94): aquestes peces les classifiquem dins de l'heterogeni grup d'aquesta autora. Correspondrien a formes pròximes a la II a V de Marabini. Representen el 74% restant, amb un mínim d'11 peces. Malgrat no disposar de cap perfil sencer, veiem que pot tractar-se de vasos de forma fusiforme o ovoïde, de vora exvasada més o menys inclinada i fons pla o lleugerament còncav. La majoria d'aquestes peces tenen pastes de factura tardana.

Més exactament, alguns dels nostres vasos poden correspondre a les variants Mayet II, II A

o II B. Pel tipus de vora, els (84, 88 i 89) cal incloure'ls dins de la forma II, on l'element més característic és la inclinació de la vora així com el fet de tenir un cos fusiforme. Per la seva banda, les variants II A i II B es caracteritzen per tenir la vora exvasada. La diferència entre ambdues variants la podríem veure si comptéssim amb tot el perfil del vas, i no essent aquest el cas, res de segur en podem dir. Amb tot, a la majoria de les vores hi veiem més semblances amb la II A.

J.G.R.

3. CERÀMICA A TORN D'ÚS COMÚ (187-236)

Incloem en aquest apartat totes les produccions indígenes fetes a torn i que generalment s'anomenen ibèriques d'ús comú. De bell antuvi, direm que hem exclòs les imitacions indígenes de parets fines, d'àmfores Dressel 1 i de ceràmiques de vernís negre; també hem exclòs les típiques àmfores ibèriques i la ceràmica grisa, que s'estudien en altres llocs.

Es el tipus que ha fornit el nombre més elevat de fragments, i per tant, el majoritari de l'excavació. En el N-I hi exhumàrem 3022 fragments, un 35% del total d'aquest tipus de tota l'excavació. Hem identificat un nombre mínim de 105 peces, amb un índex de fragmentació de 0,03.

Malgrat tractar-se del tipus majoritari i més ben representat a tots els jaciments ibèrics de la comarca, és el pitjor conegut i el més difícil de sistematitzar. Un dels problemes bàsics és la pasta, ja que si bé presenta característiques no gaire diferents i en molts casos és força homogènia, no hem vist més de 3 o 4 fragments amb pastes iguals. No hem pogut realitzar anàlisis, la qual cosa n'ha dificultat encara més la classificació. Tot i així, vist el conjunt, hem sistematitzat dos grups tot atenent-nos al tipus de factura i a l'acabat de les seves superfícies.

Produccions de factura tardana

Tenen dos tipus de pasta i acabat ben diferenciats:

Tipus 1: Pastes poc depurades, amb gran quantitat d'impureses i molt de desgriquant. Aquestes partícules són de gruix i mides diverses, però en qualsevol cas visibles a l'ull nu, algunes de grans mides. Són bàsicament de quars, quarcites, feldespat i miques. Aquests elements donen a la pasta un aspecte molt groller, similar en alguns casos a la de les peces fetes a mà. Solen ser força poroses, però dures. El color més característic és el vermell amb tonalitats diverses, des d'ataronjat fins a vermell-amarronat. En ocasions poden presentar una cuïta mixta tipus «sandwich», però bàsicament és oxidant.

* Quan es parla d'imitacions indígenes del nivell s'inclouen també les imitacions de ceràmica gris de formes de la Campaniana B.

Les superfícies són rugoses i d'aspecte groller, apreciand-se totes les partícules no plàstiques de la pasta. Presenten el mateix color que l'argila, però en algun cas, tot depenent de la forma, hi ha un ennegriment de les superfícies degut a un contacte continuat amb el foc. No hi ha cap tipus de decoració.

Tipus 2: Pasta un xic més depurada. Les partícules no plàstiques, bàsicament quars i mica, són grans de mida petita però encara visibles a l'ull nu, donen a la pasta un aspecte granallut i porós. La cuita és oxidant, i li dóna un color ben característic, marró axocolatat. En algun cas, té una cuita mixta tipus «sandwich».

La superfície és allisada, amb petits grans de les partícules no plàstiques. Té un aspecte groller i el mateix color característic que la pasta. Algunes formes presenten unes decoracions a base d'estries o motlures, però mai no porten engalba o decoració pintada.

Produccions de factura típica

També amb dos tipus de pasta:

Tipus 3: Depurades, amb escàs desgredant, que no és visible a l'ull nu, o és de gra molt fi, en aquest últim cas predominen les partícules de quars i mica negra. Són quelcom poroses, però dures. La cuita és bàsicament oxidant, i el color més característic és el vermell amarronat clar. Trobem també, a cops, pastes de cocció reductora (color gris), i també les de tipus «sandwich». La cocció sol ser uniforme i força bona.

Les superfícies són allisades o polides i no s'hi detecten les partícules no plàstiques, si bé algunes peces presenten una brillantor deguda a la mica negra. Es tracta d'unes superfícies untuoses al tacte i que generalment són del mateix color que la pasta. A vegades duen engalba i més rarament decoració pintada.

Tipus 4: Pastes molt depurades, on les partícules no plàstiques no són visibles a l'ull nu. Molt rarament es veu algun gra molt fi de color blanquinós. Són dures i compactes. La cocció és bona, essent les més corrents l'oxidant i la mixta. En el primer cas hi ha una gran varietat de coloracions, des del beige i ataronjat fins el vermellós i amarronat. Tenen un so metàl·lic molt característic.

La superfície és polida i ben acabada, sense que les partícules hi siguin visibles. La coloració és la mateixa que la de les pastes. L'engalbat i la decoració pintada hi són més freqüents, si bé són majoritàries les peces sense aquesta mena de decoració; la decoració en ocasions, pot ser feta a base d'estries incises abans de la cuita, o bé a base d'acanaladures. Les peces que pertanyen a aquest tipus són les d'acabat més fi i les de millor qualitat tècnica.

Les produccions de factura tardana les tro-

bem en un 40%. No podem saber, per ara, quins en serien els centres productors. Els centres coneguts, el de la riera de Sant Simó, a Mataró (PONS, 1982-83), i el de Can Badell, a Bigues-Riells del Far, Vallès Occidental (HERNÁNDEZ YLLAN, 1983), no sembla que funcionessin ja durant el nostre període. I d'altra banda, les pastes disten molt d'assemblar-s'hi. No seria estrany que aquestes peces haguessin pogut ser fabricades prop de Burriac, fins i tot en el mateix poblat.

Quant a les produccions de factura típica, la problemàtica és semblant. Bona part degueren de ser obrades en centres locals o regionals. Tanmateix, no descartem la possibilitat de què alguna peça, les menys, hagués estat obra de terrissaires foranis de la Laietània, potser d'àrees més meridionals. Tal és el cas de les peces (208 i 212), que no responen al típic tipus ceràmic laietà d'aquests moments.

Una altra qüestió és relacionar aquestes produccions i pastes amb les formes dels atuells. Veiem que no hi ha cap forma que es pugui posar en relació directa amb una pasta concreta. Als 4 tipus citats veiem que els hi correspon una tipologia ben semblant i àmplia, podent-se trobar una mateixa forma amb els 4 tipus de pasta, llevat d'algun cas que no creiem indicatiu. Per tant, la tipologia no la farem en relació a les argiles, sinó a les característiques formals, conjuntament amb les ceràmiques del N-II, en l'apartat V-A dedicat a «Aspectes Ceramològics».

J.G.R.

4. CERÀMICA A MÀ (237-252)

Aquesta ceràmica és molt inferior en quantitat a la feta a torn. En total, 572 fragments, que representen un 37,5% en relació al conjunt d'aquest tipus de tota l'excavació. Hem identificat un mínim de 17 peces, amb un alt índex de fragmentació: 0,03.

Presenten pastes poc depurades. S'hi aprecien nombroses partícules de desgredant a l'ull nu, mesuren des de dècimes de mm. fins poc més de mig cm. de diàmetre. Aquestes partícules són bàsicament de quars, quarcites i feldespat, i també de mica biotita. Totes són d'origen granític, element que predomina a la muntanya de Burriac i a la comarca. L'aspecte és, doncs, granallut i groller. Són pastes bàsicament poroses, però dures. La cuita sol ser bona, ràpida i oxidant, la qual cosa li dóna una coloració amarronada o vermellosa. També trobem alguna pasta de cocció mixta, tipus «sandwich», i sovint, de colors negrosos, recremades per haver sofert una acció directa del foc.

Les superfícies dels vasos solen tenir un acabat groller, a cops allisat, on el desgredant és

apreciable a la superfície. Altres vegades, en zones més properes a la vora, poden tenir un acabat més polit (239). És també corrent la presència d'un ennegriment per acció directa del foc, sobre tot a prop de la base (238), la qual cosa demostra la seva utilització bàsica a la cuina.

Generalment no tenen decoració (237, 238). Quan n'hi ha, està a prop de la vora; es compon bàsicament de dues tècniques: la **incisió** mitjançant algun instrument punxegut abans de la cuita (250), essent la més emprada la del pentinat, i la **plàstica**, bé en forma de cordons aplicats o amb altres tipus d'aplicacions. Els cordons, aplicats abans de la cuita, estan decorats bé amb impressions digitals (240), bé amb incisions (248) i poden tenir a la vegada la funció de nansa (248). Finalment, a vegades la decoració consisteix en l'aplicació de mugrons (249).

Quant a les formes, són molt senzilles i pensades per a una utilitat pràctica, essent molt funcionals. En aquest nivell veiem 3 formes diferents, essent la més repetida l'olla de perfil en S, fons pla i vora exvasada (8 peces, un 47% del total del nivell). L'ur mida pot variar, però les formes són idèntiques (237-244). Com a complement hi trobem les tapadores (4 peces, 23,5%). Són de forma cònica, essent el pom l'únic element diferenciador (245 a 247). No presenten decoració. Finalment, la tercera forma individualitzada són els vasos de grans dimensions i capacitat, probablement amb una funció de reserva i emmagatzemament. No disposem de cap peça sencera, però s'observen una vora exvasada, un gran diàmetre i un cos de perfil globular, possiblement tenien el fons pla. A cada costat del cos hi ha una nansa, massissa (252), o rodona en disposició horitzontal (251). Peces de capacitat i forma semblant les tenim també en la ceràmica indígena feta a torn.

J.G.R.

5. CERÀMICA GRISA IBÈRICA (253-270)

Englobem dins d'aquest apartat la terrissa a torn amb superfície de color gris i parets primes. Al llarg del temps se l'ha anomenat de diferents maneres: grisa de la costa catalana (Bosch Gimpera), grisa emporitana (Almagro), grisa monocroma (Aranegui), grisa ibèrica dels tallers litorals (López, Rovira i Sanmartí).

La cronologia comprèn bàsicament els s. IV - I a.C., si bé en alguns llocs perduren fins un moment no determinat del s. I d.C.

El repertori de formes es pot subdividir en dos grups:

- Formes autòctones de tradició indígena, la més representada de les quals és el gerret bicònic d'una nansa.

- Formes que imiten les ceràmiques fines d'importació de vernís negre.

Per l'homogeneïtat que hem trobat en el material exhumat a Burriac pensem que es tracta de productes sortits d'un mateix taller. Malgrat la similitud d'algunes formes, no hem observat dins del material ibèric cuit a foc oxidant, cap peça que en base a la pasta i a l'acabat exterior pugui ser equiparada a aquestes produccions grises.

El nombre mínim d'exemplars identificats l'hem fixat bàsicament amb les vores.

Pasta

Fina, depurada, poc porosa i dura. Cuita irregular, realitzada bastant ràpidament en alguns casos, i bona en d'altres. Cuita només a foc reductor, si bé en algun cas ha aparegut algun fragment amb cuita mixta (oxidant/reductora) tipus «sandwich».

Les coloracions que presenta la pasta són de dos tipus: uniformement grises o bé marró-fosc amb els extrems grisos (l'amplada de la franja marró central varia). No és estranya la presència en la pasta d'una mateixa peça de zones grises, i d'altres marrons. Malgrat la diferència de coloració, per les característiques que presenten les pastes pensem que es tracta de productes d'un sol taller, puix l'única cosa que varia és el grau de reducció. Sembla que el que es pretenia era simplement obtenir unes coloracions grises a la superfície. Un cop aconseguit això, sovint es donava per finalitzat el procés de cocció, la qual cosa explicaria la presència d'una franja amarronada, més o menys ample, en el cor de la pasta de moltes d'aquestes ceràmiques cuites a foc reductor.

En aquest nivell el conjunt de pastes uniformement grises representa el 28,6% del total, mentre que les amarronades o marró-gris formen el 71,4% restant (4 i 10 exemplars, respectivament).

Acabats exteriors i recobriments

Les superfícies estan acabades de manera poc uniforme, generalment amb poca cura. Mentre que en alguns exemplars hi observem una mena d'engalba finíssima, molt adherida i que de fet forma part de la mateixa argila, en d'altres no hi ha cap diferència entre l'argila i les parets externa i interna de la peça, en aquests casos les superfícies estan més o menys polides. La coloració exterior comprèn tota la gamma dels grisos, des dels molt pàl·lids als de tonalitats fosques properes al negre.

L'acabat i el recobriment exterior és en general molt més barroer que els observats en similars produccions però de cronologia anterior, finament polides. Tot això és indicatiu de la decadència dels tallers en aquests moments.

Formes i decoracions

El número mínim de peces és de 14, distribuïdes com segueix:

a) Formes de tradició indígena:

11 exemplars (78,6%). Són les següents:

- Gerret bicònic amb una nansa i llavi obert vers l'exterior: 4 exemplars (253-256). Representen el 28,6% del total d'aquest tipus ceràmic del N-I.

El diàmetre d'obertura de la boca oscil·la entre els 6 i els 10 cm. No ha aparegut cap resta de decoració, però cal tenir en compte que són petits fragments de vora i coll.

- Gerret amb nansa de llavi recte-vertical o lleugerament obert: 5 exemplars (257-261). Representen el 35,7% del total del N-I.

El diàmetre de la boca està comprès entre els 5 i 11 cm. Les dues nanses conservades són de secció el·líptica amb un solc a la part externa (257 i 258). Cal destacar la peculiaritat de la nansa (257), ja que en unir-se amb la vora, se separa en dos braços deixant una petita obertura triangular.

Quant a elements decoratius, cal esmentar en un d'aquests gerrets la presència d'una motllura arrodonida en la unió del coll amb el llavi (260), i d'un petit solc extern en el llavi d'un altre (261).

Els fons (267 i 268) que corresponen a aquests gerrets, tenen el peu bastant marcat, a diferència d'altres del N-II, que veurem més endavant.

- Vas troncocònic i gairebé cilíndric, provist d'una nansa vertical i de fons pla (263). Es tracta d'una forma de la que no en coneixem cap paral·lel exacte.

Un dels elements de premsió més singulars és la nansa (262), que té a la part central de la cara externa un element decoratiu en forma de corda en lloc del típic solc. Tal vegada s'hagi de relacionar amb algun gerret.

b) Formes que imiten la ceràmica d'importació: 3 peces (21,4% del total):

- Bol de carena alta i llavi reentrant: 2 exemplars (264 i 265) (14,3% del total d'aquest tipus ceràmic del N-I).

El diàmetre d'obertura de la boca és de 15 i 17 cm. És una forma pròpia de la fase mitjana o clàssica d'aquestes produccions grises, que imita la forma Lamb.27 de la terrissa de vernís negre.

Els fons assimilables a aquests bols (269, 270), disposen d'un peu anular lleugerament oblic.

- *Skyphos* (266): correspon a la variant de peu alt. Forma minoritària, però coneguda en bastants jaciments ibèrics del període ple, que deriva de la ceràmica àtica. Nanses de secció

el·líptica amb un solc extern. N'ha aparegut algun altre en ceràmica oxidada ibèrica.

J.P.H.

6. ÀMFORA (140-146 i 177-179)

Disposen d'un mínim de 7 peces (9,33% del total d'àmfores del nivell), repartides entre les de tipologia romana (Dressel 1), i ibèrica (Mañà B-3).

6.1. DRESSSEL 1 LAIETANA (140-146)

Hem detectat fragments de Dr.1 amb una argila diferent a la de les itàliques, però semblant a la de la ceràmica ibèrica a torn. En total es tracta de 4 peces com a mínim (5,33% del total del nivell). Tipològicament no les podem assimilar a cap de les 3 variants «clàssiques», A, B o C, però els fragments recollits apunten cap a una imitació local o regional de la Dr.1 amb algunes variacions. Les seves característiques són: llavi vertical o lleugerament triangular, entre 35 i 38 mm. d'alt, boca entre 14 i 18 cm. de diàmetre (140-142), coll llarg i cilíndric-cònic amb marcada carena (143) i nanses allargades de secció el·líptica o circular (140 i 144). La part inferior de la panxa s'endevina com de considerable diàmetre, potser lleugerament ovoidal (145) (característica que no es troba en el model itàlic, que és fusiforme). Finalment, el pivot amida uns 9 cm. i és massís i més petit que l'homònim itàlic.

La pasta és marró, a cops taronja amb una part central de coloració grisosa que recorda la cuita mixta tipus «sandwich». Cocció regular, desgreixant amb partícules de regulars i grans mides (de 0,5 mm. a 2 mm.), i altres molt més petites (miques). Textura dura, compacta, lleugerament rugosa, exfoliable i amb tendència a formar capes paral·leles. En resum, es tracta de la mateixa argila observada a la ceràmica ibèrica a torn (1er. grup, tipus 2). A vegades hi ha restes d'una possible engalba, pràcticament desapareguda, mai conservada, o absent, en els pivots. El conjunt recorda bastant les posteriors àmfores Pascual 1 i Dressel 2/4 laietanes (PASCUAL, 1977).

A la Bètica coneixem les Dr. 1 C potser fabricades a *Baelo* durant les dècades preaugustees i augustees (DOMERGUE, 1973, 111-112, 114-115), i és molt lògic pensar que el famós envàs itàlic s'imités àmpliament. Tal vegada hàgim de relacionar els nostres exemplars amb el forn de Santa Cecília (Mataró), del que en coneixem un recent estudi (PONS, 1982-83), i que, al costat de la ceràmica ibèrica (àmfores Mañà B-3), inclouria en el seu repertori formes romanes (RIBAS, 1983-84, fig.3), si bé, com hem dit abans, les escasses dades de que disposem no ens per-

meten precisar si aquest forn estava en funcionament durant la 1a. meitat del s.I a.C.

6.2. IBÈRICA (MAÑÀ B-3) (177-179)

Com és normal en els poblats ibèrics, s'exhumaren restes corresponents a aquest envàs (MAÑÀ, 1950), fins a un total mínim de 3 peces (4%).

La pasta és la típica de la terrissa ibèrica: marró, fina, ben depurada, dura, so metàl·lic, a cops amb un nucli gris. Poc desgreixant compost sobretot per partícules molt petites de calç. Superfície marró, vermellosa o ocre. És perfectament enquadrable dins de les produccions ibèriques de factura típica (2n. grup, tipus 3 i 4).

Quant al contingut, no en sabem gran cosa. Un dels autors d'aquest treball (MIRÓ, 1983-84) ha apuntat la seva funció de contenidora de cereals, si bé caldrà diferenciar aquesta funció quant a emmagatzemament intern o bé com a envàs per a exportar.

J.M.C.

A-III. Ceràmiques de procedència indeterminada

1. LLÀNTIES (68-71)

A més de la peça de vernís negre de Cales (55), han aparegut altres 4 fragments d'aquests productes que per la petitesa no permeten ser millor identificats. Amb tot, és molt probable que siguin també itàlics, si bé hem preferit d'incloure'ls en aquest apartat.

El fragment de paret i de fons (68), no conserva el vernís. L'argila és carbassa amb nòduls de quars. El cos seria circular i el fons pla. No la podem adscriure a cap tipus concret.

El fragment de bec (69) conserva un vernís o engalbat clar, amb argila bruna fosca, ben depurada. Forma indeterminable.

Tenim una nansa (70), amb restes d'engalba clara, argila beige, tova, ben depurada i igualment de forma indeterminable.

Finalment, l'aleta (71) té restes de vernís carbassa i argila beige, tova, ben depurada. La forma és imprecisable.

J.A.C.M.

2. ÀMFORA (171-176)

Un total de 10 llavis del nivell han quedat sense classificar; d'aquests en descriurem 6. Constitueixen, doncs, el 13,33% del conjunt amforal del N-I.

- (171): Perfil lleugerament triangular, de 23 mm. d'alt. Pasta vermellosa-bruna, fina, ben depurada.

- (172): Llavi i part superior de la nansa. Pasta de molt mala qualitat, friable, rugosa, vermellrajola, amb moltes vacuoles grogues, que donen al conjunt una coloració vermell-groc. La superfície presenta una engalba groga molt consistent que arriba a l'interior de la boca. Si no fos per la mala qualitat de l'argila (tal vegada una cuita defectuosa) l'associariem a la forma Dr. 26.

- (173): Perfil triangular, pasta i superfície grises, vacuolades, rugoses, tacte farinós. Sense desgreixant apreciable.

- (174): Perfil i pasta semblant a la (171).

- (175): Llavi exvasat i amb una petita revora a l'interior. Argila bruna, dura, molt rugosa, desgreixant de regulars mides, quars sobretot. Sense engalba.

- (176): Llavi de motllura complicada, de 19 mm. d'alt. Pasta dura, rugosa, disposada en capes paral·leles grogues. Molt desgreixant de mides regulars (0,5-1 mm.) de quars i altres. Sense engalba.

J.M.C.

A-IV. Altres objectes ceràmics (271-276; 278-281)

Hom hi exhumà 4 fusaïoles bicòniques, dues d'elles decorades (273-274). Tres es poden adscriure al tipus E-2 de Z. Castro (1980) (271, 273, 274), mentre que la (272) s'inclouria dins del D-2 de la mateixa autora.

Dues tenen decoració: la (273) amb una banda de motius vegetals, i la (274), amb una banda d'incisions que recorden vagament la lletra C.

Esmentem igualment un fragment d'atuell (275) amb perforacions laterals, l'ús del qual tal vegada sigui el de filtre.

Relacionat amb el món de les àmfores, hi ha un opèrcul (278), de pasta blanquinosa, tacte sabonós, tova i fina. També tenim la part de premsió d'un tap d'àmfora (279) associable a la forma 61 de Vegas (1973, 146 n° 4), d'argila marronosa-vermella, quelcom rugosa. Amb aquest mateix ús, tenim un tap fet amb un fragment d'àmfora arrodonit, potser itàlica, amb un diàmetre de 10-11 cm. (280), i un altre tap foradat a la part central (281), potser d'àmfora ibèrica, amb un diàmetre de 6-7 cm.

Finalment, destaquem la troballa d'un fragment d'element arquitectònic (276), decorat amb una mena de voluta circular i una sèrie d'incisions paral·leles als cantons. Tal vegada es tracti de la part superior d'una ara, capitell, o semblant,

puix la cara superior estaria descoberta en estar treballada.

J.M.C.

A-V. Recipients de reserva i emmagatzematge (277)

A més dels atuells de grans mides de ceràmica ibèrica, examinats en el lloc corresponent, l'excavació forní un considerable nombre de fragments de *dolia*, dels quals en reproduïm una vora.

A-VI. Elements de construcció

També en apreciable quantitat aparegueren restes de *tegulae* i d'*imbres*, que reflecteixen l'elevat grau de romanització de Burriac quant a l'habitatge en aquests moments tardans de la història del poblat.

A-VII. Indústria Lítica (282-283)

Seleccionem una pedra de perfil el·líptic, pedrada, ben polida, probablement un projectil (283), i una fitxa, perfectament retallada, el·líptica i secció perfectament plana i llisa (282).

A-VIII. Indústria Òssia (284-287)

Del nombrós conjunt ossi exhumat, i estudiat en annex, separem els que presenten trets d'haver estat treballats. El (284) és un fragment de diàfisi, amb un orifici seccionat per la línia de fragmentació. Una segona cara, la inferior, està igualment seccionada i polida. El (285) presenta un orifici, mentre que el (287) mostra trets d'extracció de làmines. Finalment, el (286) ha estat treballat amb tres franjes horitzontals, té forma tubular i està conservat parcialment, tal vegada serví com a caixa o estoig per a petits objectes.

A-IX. Indústria Metàl·lica (288-303)

El nivell proporcionà alguns objectes en plom, bronze i ferro, els més importants dels quals passem a descriure:

Plom

Tenim una peça discoïdal, potser el fons d'un recipient (288), amb rebabes disposades regularment; un fragment d'aplic (289), d'ús desconegut, potser per a engalzar-hi un estri; i un fragment de pes de teler (290), del que no se'n conserva el forat. Presenta una incisió en forma de creu prop de la base d'una cara i té un pes de 278 gr.

Reproduïm 3 bales de mandró, de forma el·lipsoidal i fetes a motllo de dues valves, emprades com a projectils (291-293).

Finalment, esmentem una làmina recargolada (294), de funció desconeguda.

Bronze

Destaquem la troballa d'un aplic, potser emprat com a tirador d'algun moble (295) de forma semi-circular, en els extrems hi són visibles unes petites tijes de secció arrodonida de 2 mm. de diàmetre per 8 de llargada, que farien la funció d'eixos, probablement engalzats amb un altre aplic que l'uniria al calaix o similar. La longitud total és de 63 mm. i l'amplada màxima de 44.

S'exhumaren també un fragment d'arc d'una possible fibula (299), amb un forat en un extrem, un fragment de làmina d'ús incert (300), i un fragment d'agulla d'una possible sivella (301).

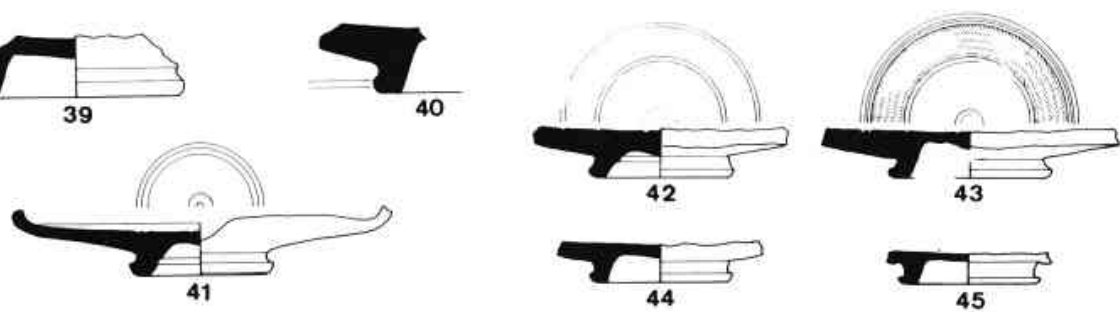
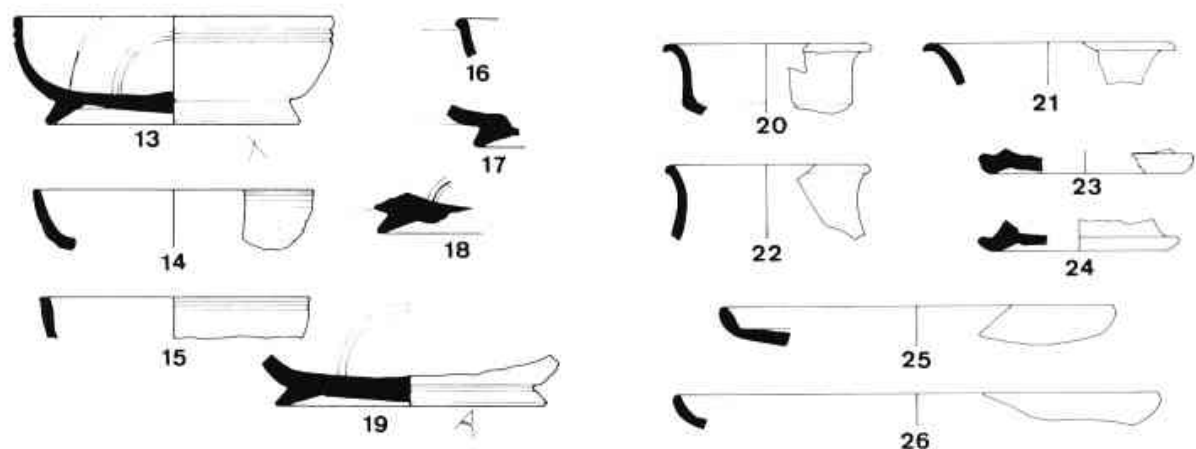
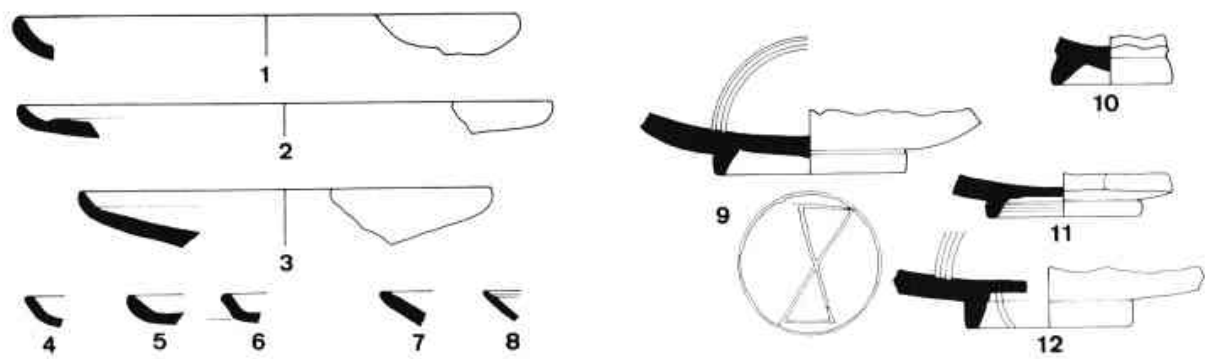
Ferro

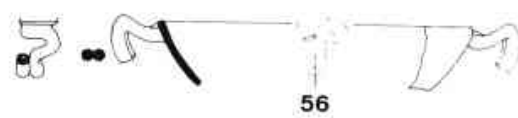
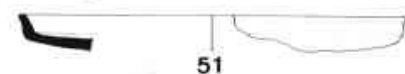
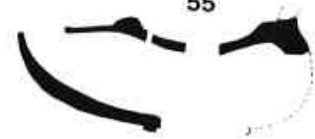
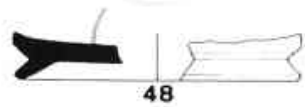
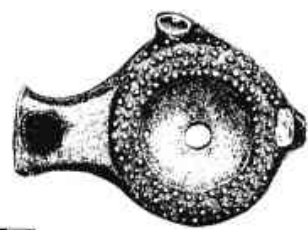
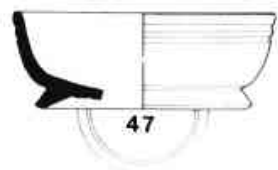
Destaca la presència de claus, dels que en dibuixem dos: un de cabota lleugerament arrodonida (296), de ferro forjat, tija de secció i perfil quadrat i longitud total de 98 mm., i un segon, de cabota quadrada, també forjat, tija de perfil i secció lleugerament quadrada ben calibrada, sense l'extremitat. Amida 58 mm. de llarg (297).

Esmentem igualment una tatxa (298), també forjada, de cabota rodona i tija de secció i perfil quadrats, de 20 mm. de llarg.

I finalment, un fragment laminat, amb els extrems en forma d'«U», de funció desconeguda (302), i un altre fragment laminat, amb un rebló, també fèrric, insertat (303).

F.N.B.

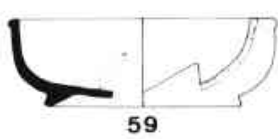

57

58

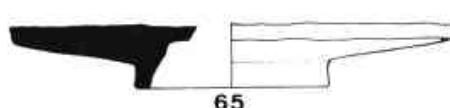
59

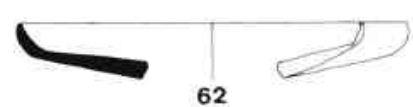
60

61

65

62

63

64

66

67

68

69

70

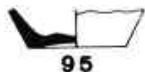
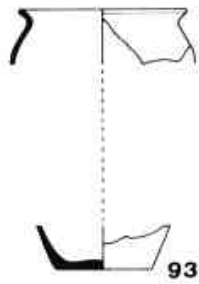
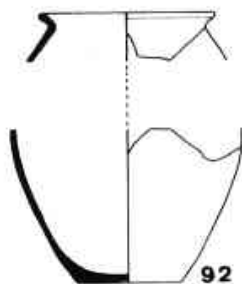
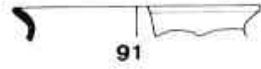
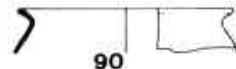
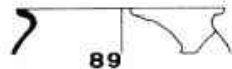
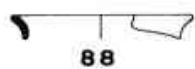
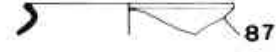
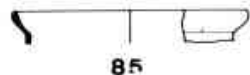
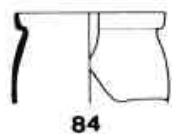
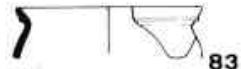
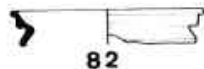
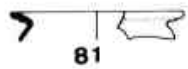
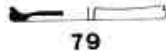
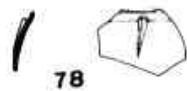
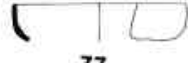
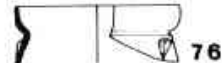
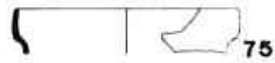

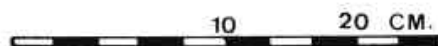
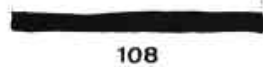
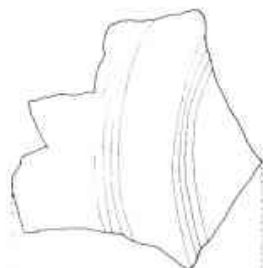
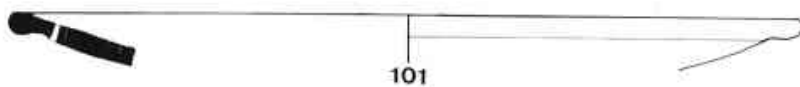
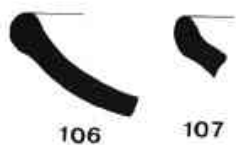
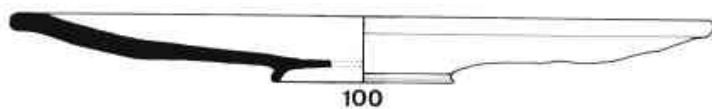
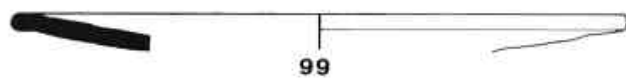
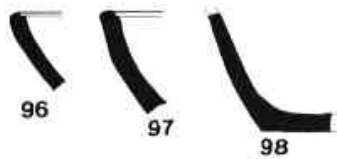
71

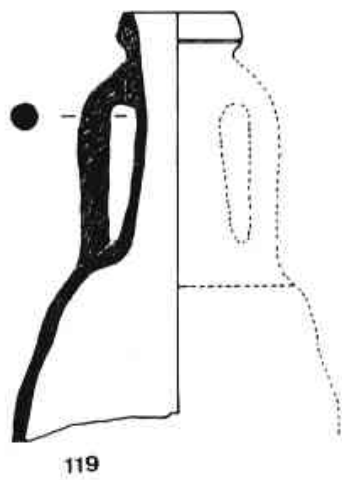
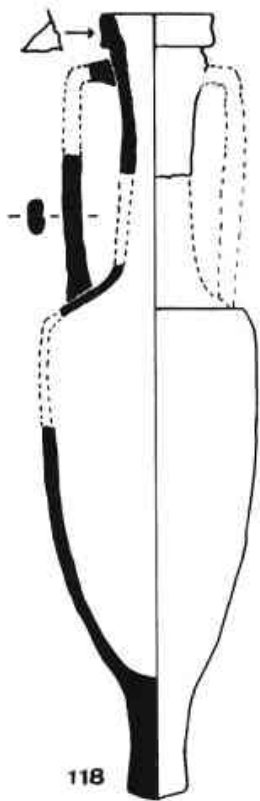

72

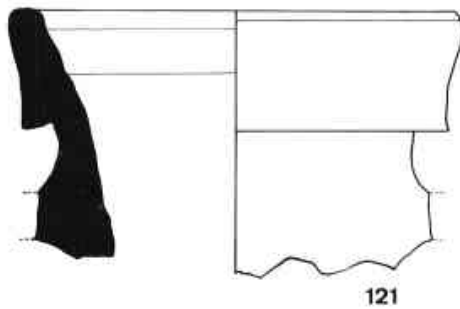
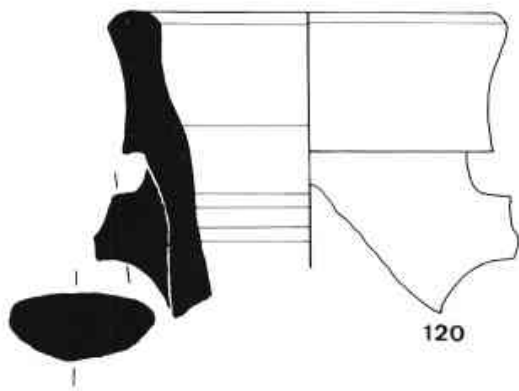

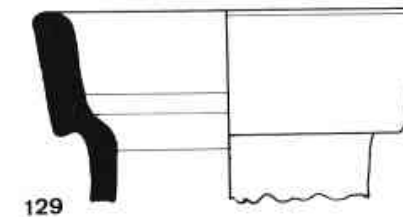
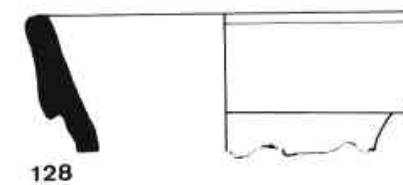
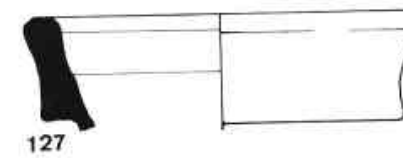
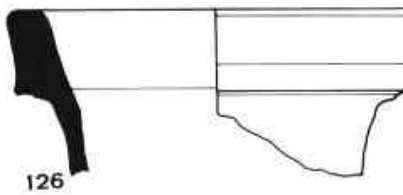
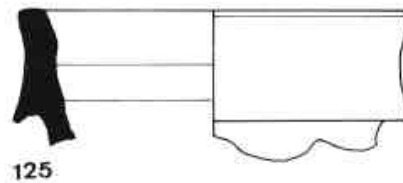
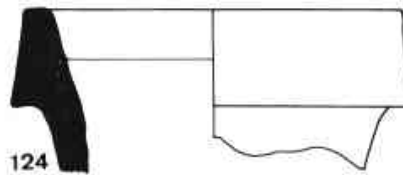
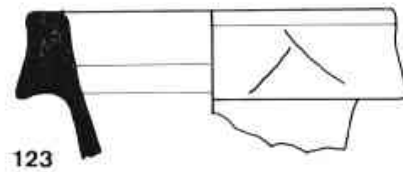
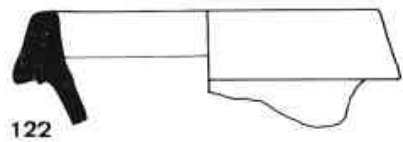

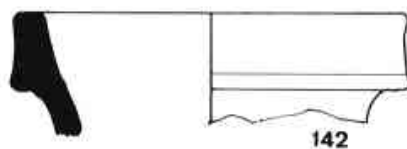
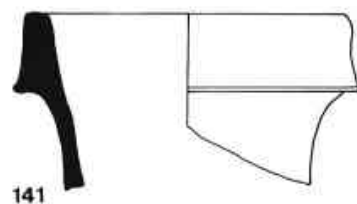
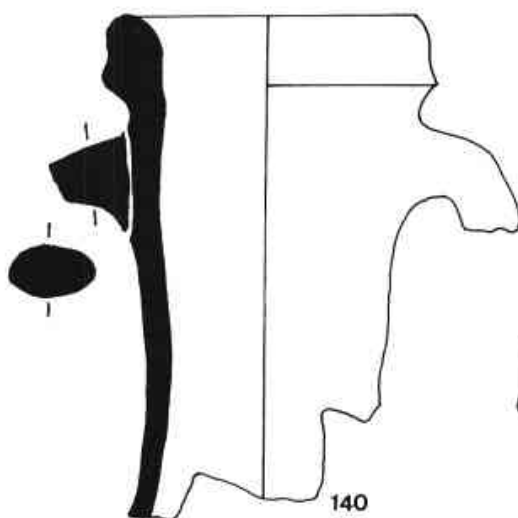
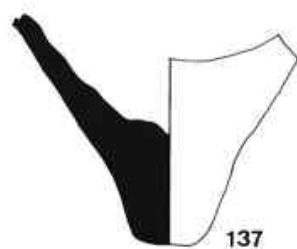
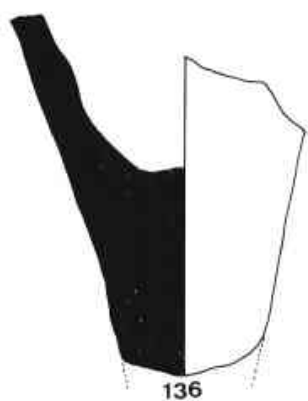
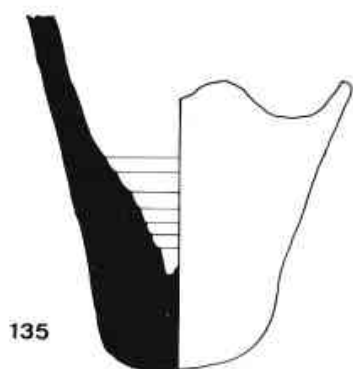
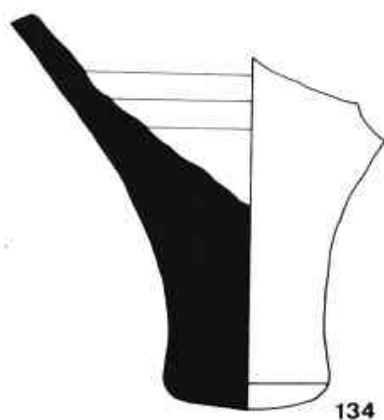

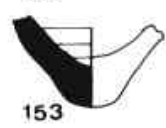
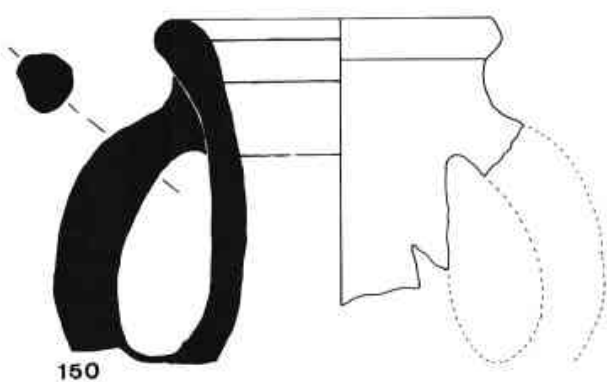
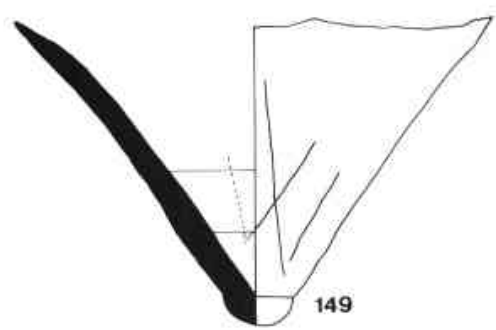
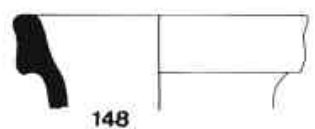
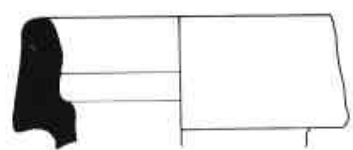
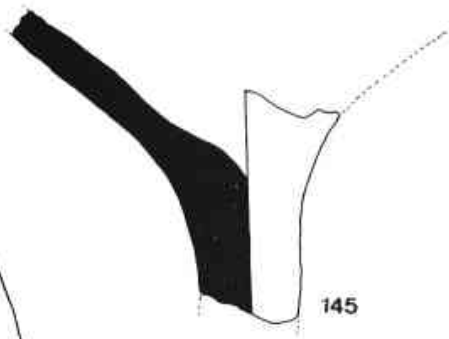
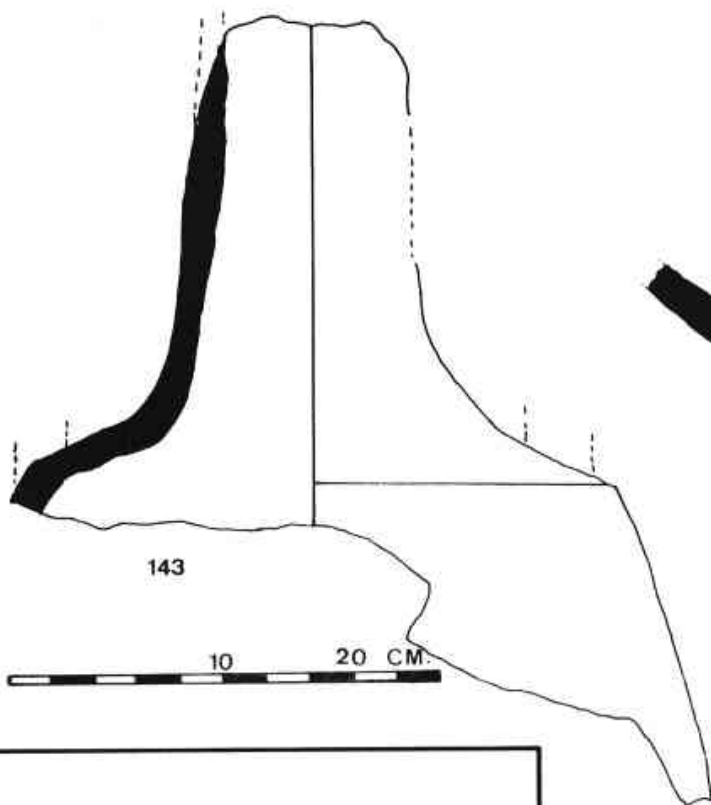
50 CM.

10 20 CM.

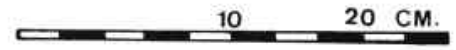

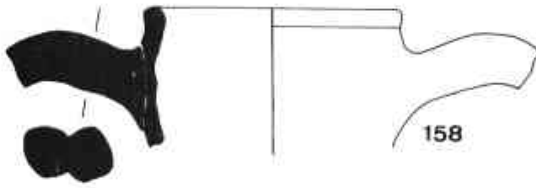
155

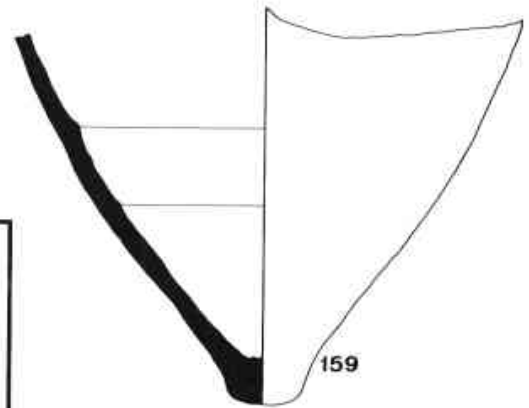
156

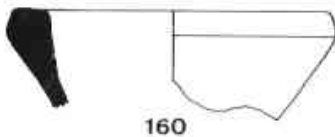
157

158

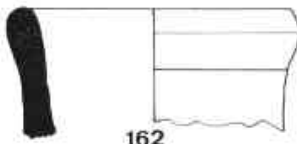
159

160

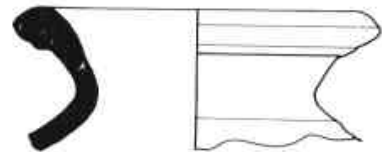
161

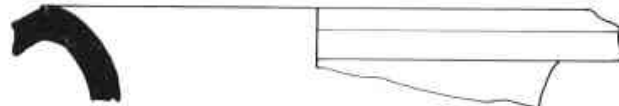
162

163

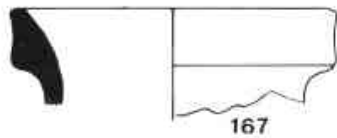
164

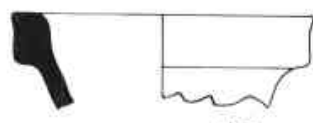
165

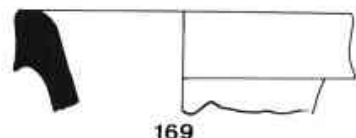
166

167

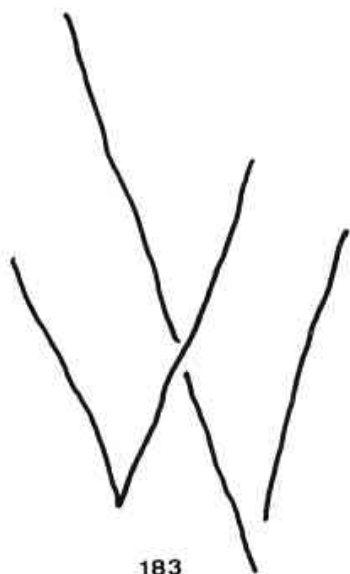
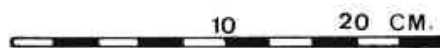
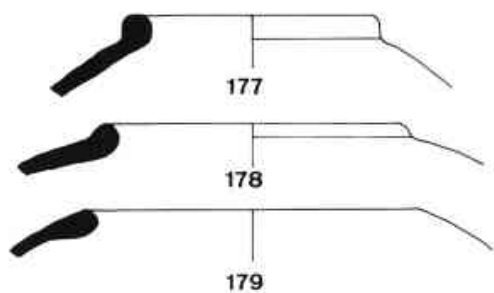
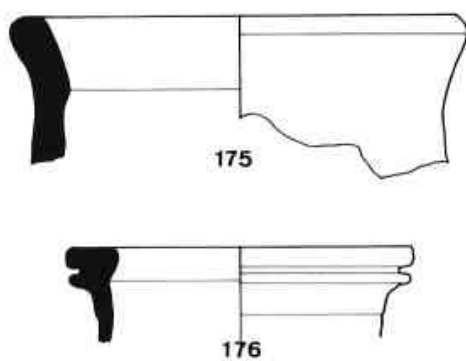
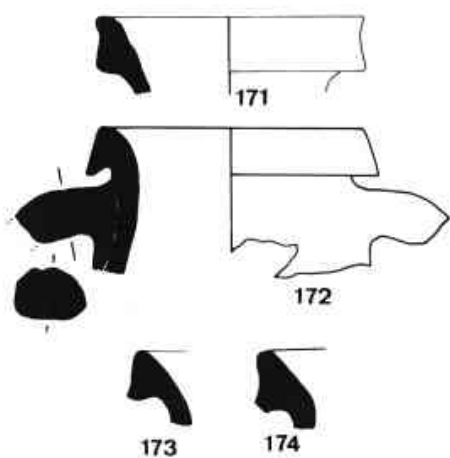
168

169

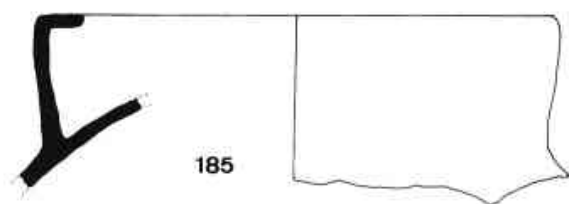

170

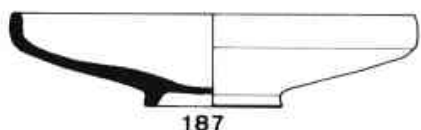
184

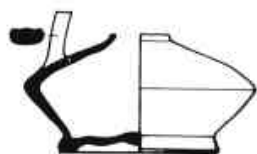
185

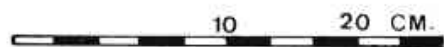
186

187

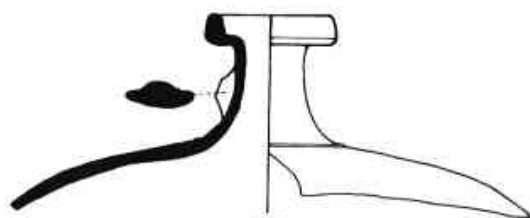

188

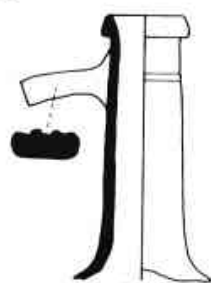

10

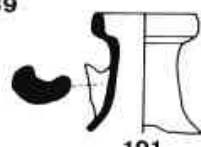
20 CM.

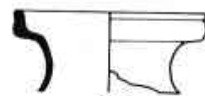
189

190

191

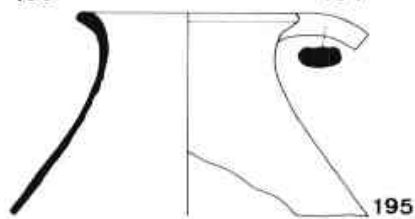
192

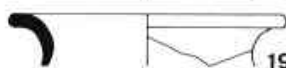
193

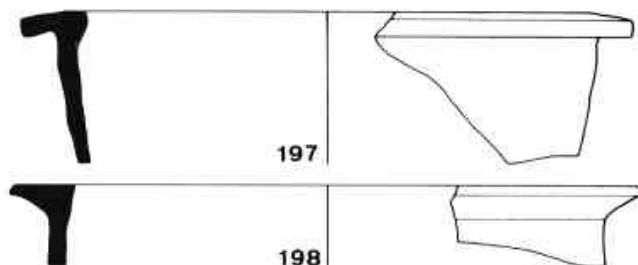
194

195

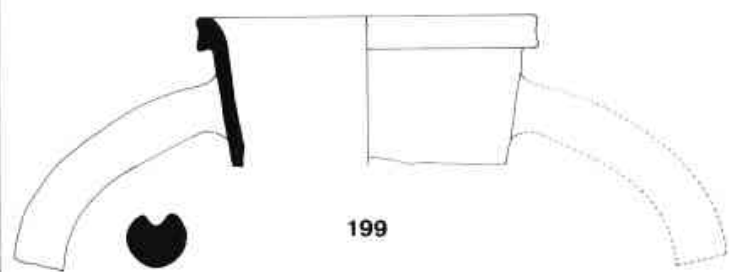
196

197

198

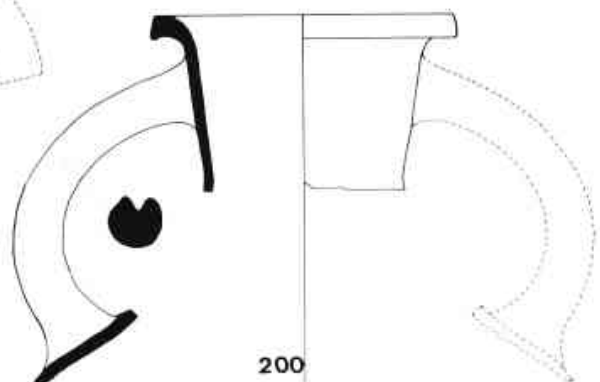
199

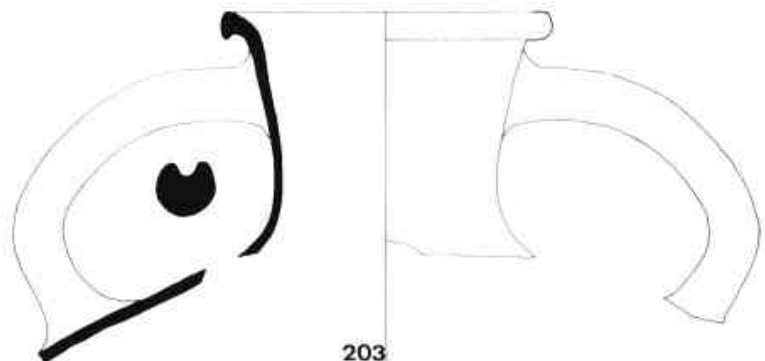
201

202

200

203

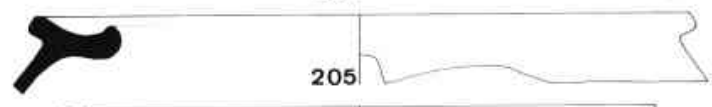

10

20 CM.

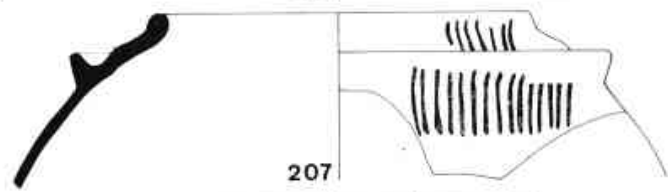
204

205

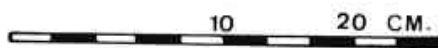
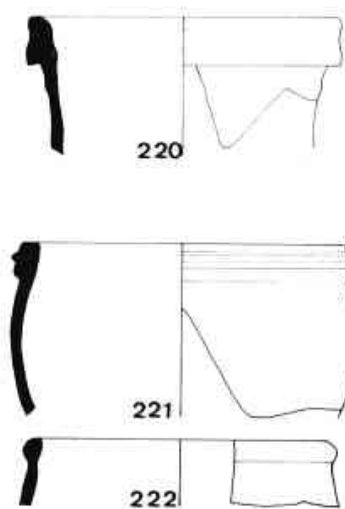
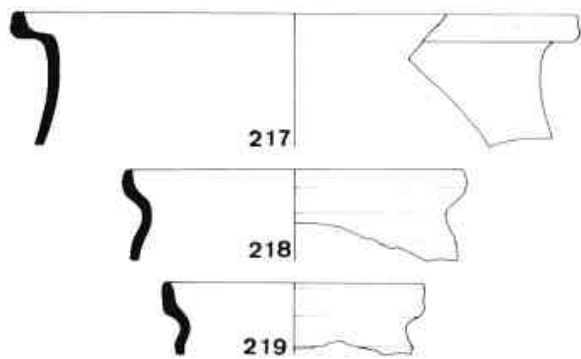
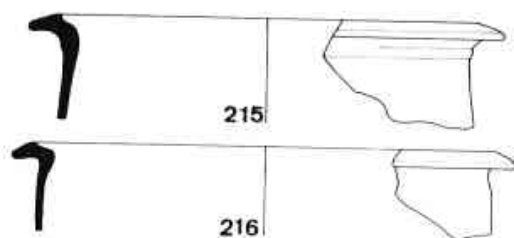
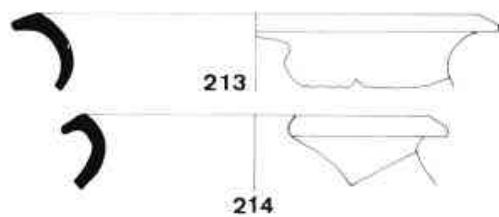
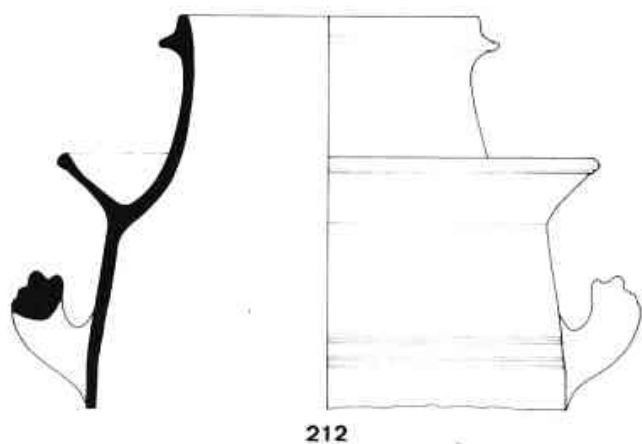
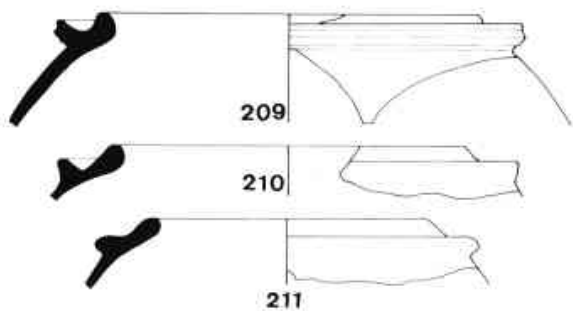
206

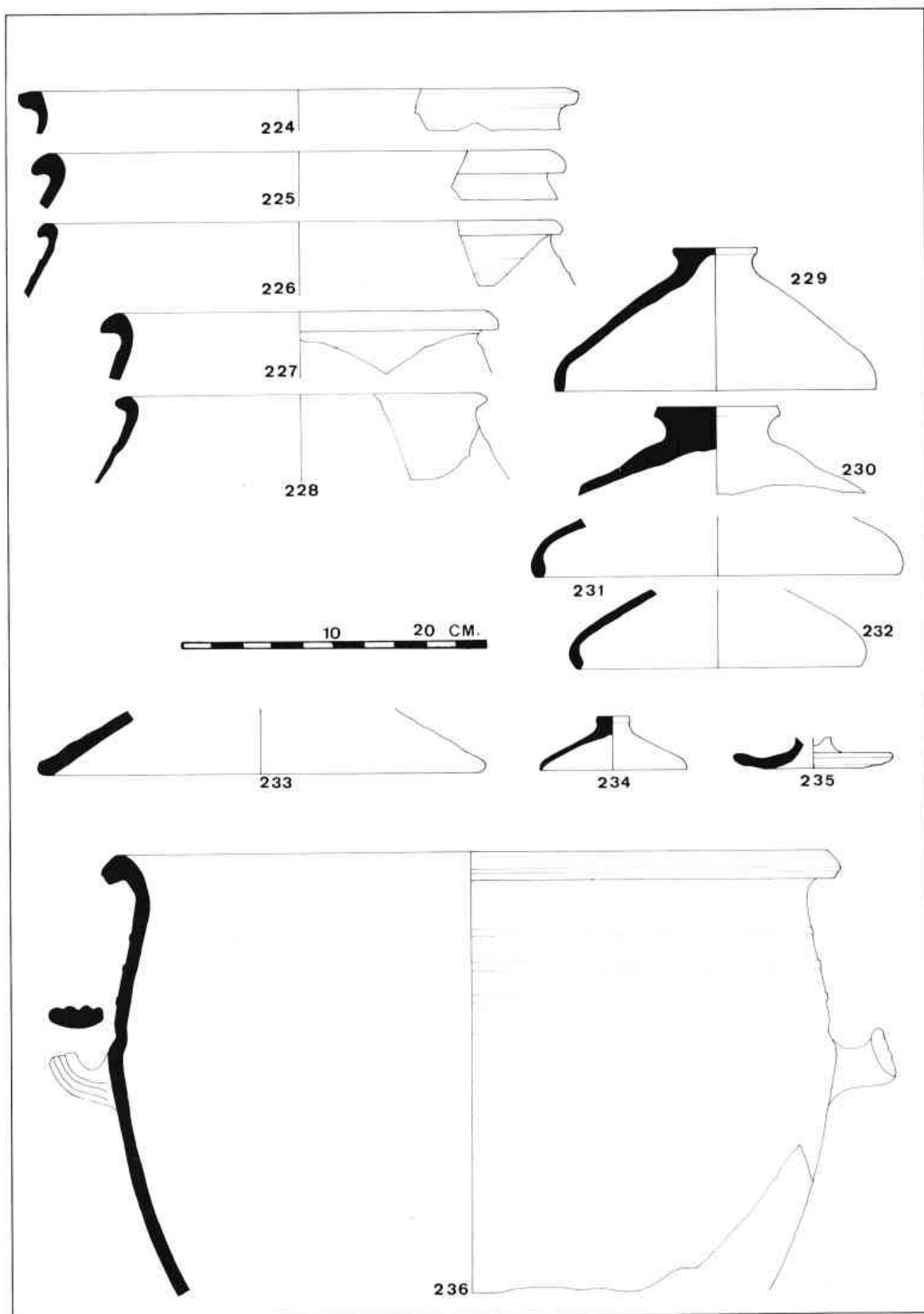

207

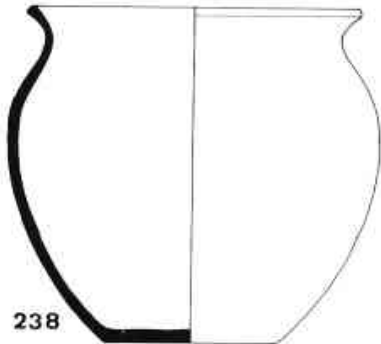
208

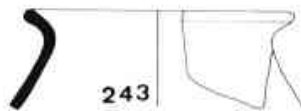
237

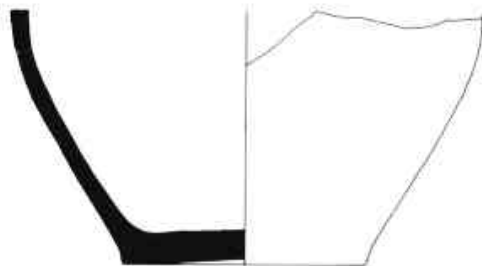
238

239

243

244

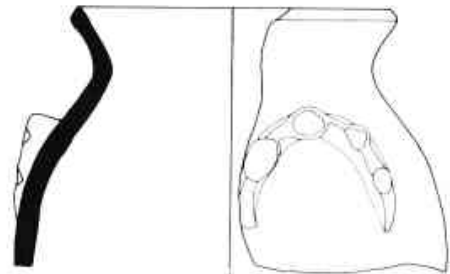
248

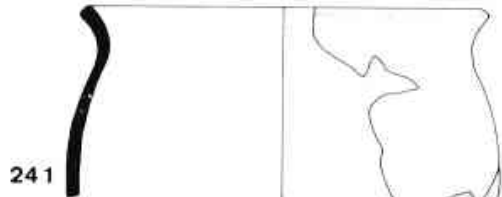
249

250

240

241

242

245

246

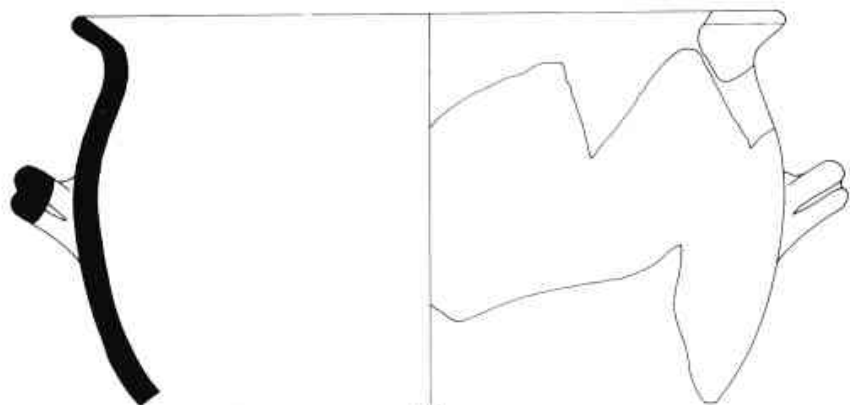

247

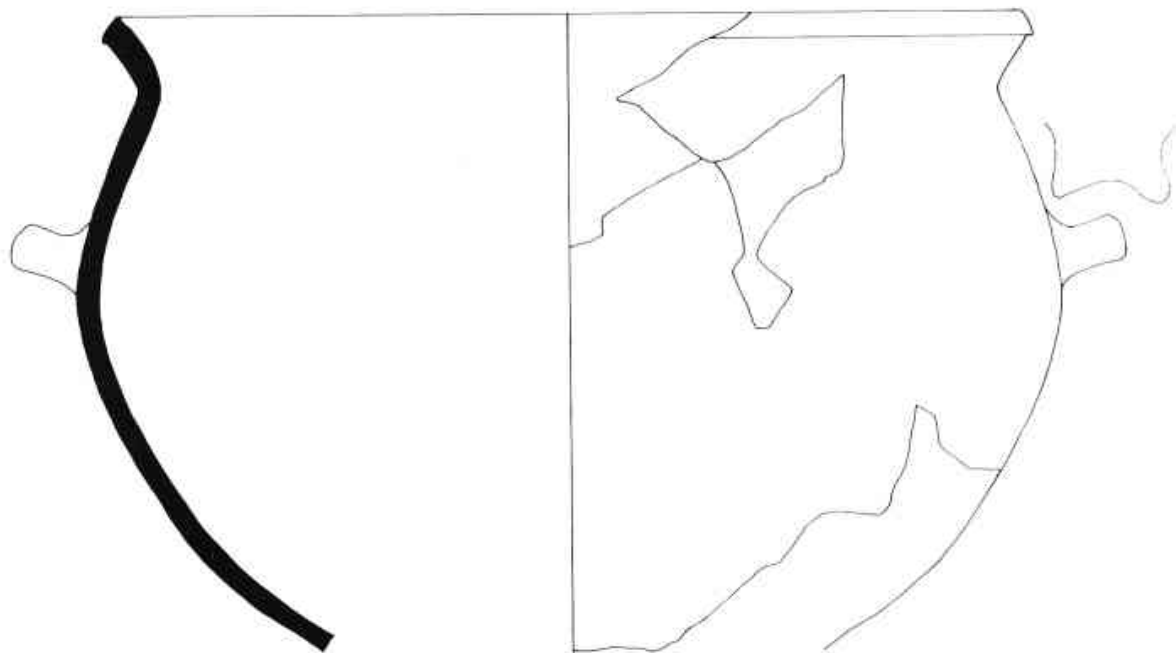
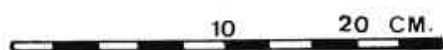

10

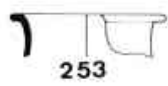
20 CM.

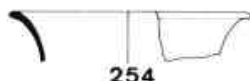
251

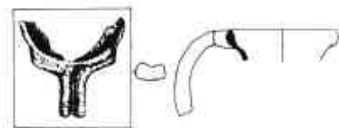
252

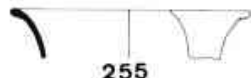
253

254

257

255

256

258

260

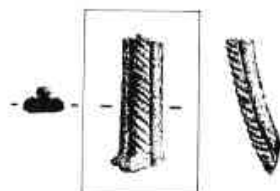
259

261

263

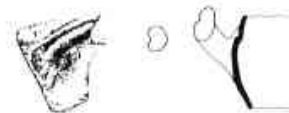

262

4 CM.

264

266

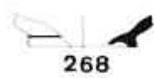

265

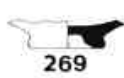

267

10 20 CM.

268

269

270

271

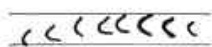
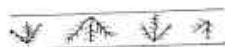
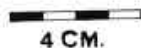
272

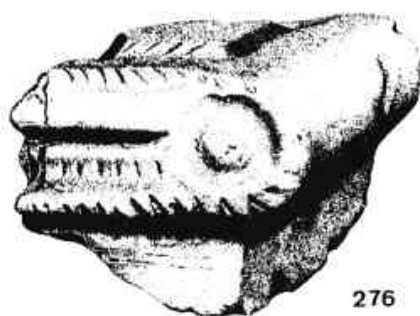
273

274

275

276

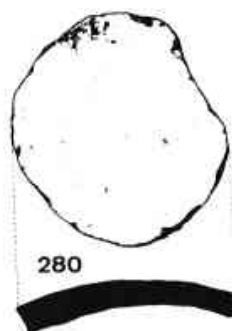
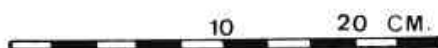
277

278

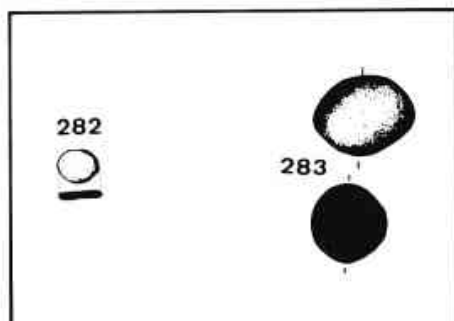
279

280

281

282

283

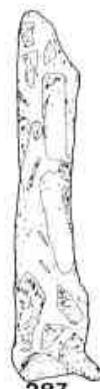
284

285

286

287

288

289

290

291

292

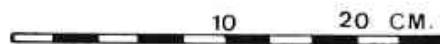
293

294

295

296

297

298

299

300

301

302

303

B. NIVELL II.

B-I Ceràmiques d'importació:

1. CERÀMIQUES ITÀLIQUES

1.1 CERÀMIQUES DE VERNIS NEGRE (304 - 492)

Tal com ha estat exposat en l'apartat II, en comentar l'estratigrafia, en aquest nivell hi hem observat dues fases cronològiques diferents. La primera, la més antiga, està constituïda pels estrats IIc i IId, i la segona, pels estrats IIa i IIb.

Pel que fa a les ceràmiques d'importació de vernís negre en aquesta part del treball només realitzarem l'estudi dels tipus ceràmics presents en cada estrat, reservant per a l'apartat IV, dedicat a la cronologia, la diferenciació per fases.

La diferent formació del N-II explica l'aparició de materials netament residuals dins del món de les ceràmiques d'importació, tals com les ceràmiques de vernís negre protocampanianes del s. III a.C., la ceràmica àtica -de figures roges i de vernís negre- i la ceràmica Grega d'Occident, les quals comentarem més àmpliament en l'apartat corresponent. Tanmateix la diferent formació del nivell explica que el material hagi aparegut més fragmentat que en el N-I i molt més rodat, la qual cosa ha dificultat considerablement la identificació del nombre mínim de peces diferents.

Pel que fa a les ceràmiques de vernís negre campanianes els tipus no varien gaire envers els observats en el N-I. Així, la major part del material exhumat correspon a la Campaniana A tardana (67 exemplars) i a la Campaniana B (70 exemplars). En molta menor escala també hi són presents les ceràmiques «B-oïdes» (7 exemplars) i la Campaniana C (3 exemplars), així com nous tipus de vernís negre -sempre representats per molt pocs exemplars- no observats en el N-I. En aquest apartat cal encabir la Campaniana A antiga (1 exemplar), la Campaniana A mitjana (8 exemplars), les produccions de vernís negre de l'àrea etrusca (1 exemplar) i altres tipus indeterminats (2 exemplars). En conjunt formen un lot de 159 exemplars que constitueixen el nombre mínim de peces que hem pogut diferenciar.

Per la descripció de la pasta, vernís i decoracions dels tipus ja estudiats en el N-I (Campaniana A tardana, Campaniana B, «B-oïdes» i Campaniana C) ens remetem al que hem comentat en estudiar els materials d'aquell nivell. En cas d'haver-hi diferències les comentarem en l'apartat corresponent al tipus ceràmic en qüestió.

Les ceràmiques que podríem considerar afins

a les produccions de vernís negre, és a dir, les imitacions grises indígenes i les ceràmiques importades de vernís vermell -«pre-sigil.lata» i «pre-aretina», presents en el N-I, estan totalment absents del N-II.

Veurem tot seguit quins són els tipus presents en el N-II.

1.1.1. CAMPANIANA A

Número mínim de peces (nmp): 76. Representa el 47,8% del total de les ceràmiques de vernís negre del N-II.

Variant antiga: 1 exemplar (1,3% de la Camp. A del N-II).

Variant mitjana: 8 exemplars (10,5% « »).

Variant tardana: 67 exemplars (88,1% « »).

N-IIa

nmp: 5. Representa el 26,3% del total de vernís negre de l'estrat.

F 2737	(forma 34a)	var. mitjana	1 ex.(307)
F 3131	(forma 68 b o c)	var. mitjana	1 ex.(308)
F 2252c	(forma 5/7)	var. tardana	1 ex.(304)
F indeterminables		var. tardana	2 ex.(305-306)

N-IIb

nmp: 5. Representa el 23,8% del total de vernís negre de l'estrat.

F 2252b/c+			
2255e/f+2283	(forma 5/7)	var. tardana	2 ex.(324-325)
F 2235b	(forma 5/7)	var. tardana	1 ex.(326)
F ?	(forma 6 o 36)	var. tardana	1 ex.(327)
F 2952+2954+			
2977a	(forma 31)	var. tardana	1 ex.(328)

N-IIc1

nmp: 9. Representa el 52,9% del total de vernís negre de l'estrat.

F 2252b/c+2255			
e/f+2282+2283	(forma 5/7)	var. tardana	2 ex.(348-349)
F ?	(forma 6 o 36)	var. tardana	1 ex.(350)
F 2984	(forma 27 b-c)	var. tardana	3 ex.(351-353)
F 2824+2825 o			
2911a-	(forma 27B o		
	forma 27/55	var. tardana	1 ex.(356)
F 2952+2954+			
2977a	(forma 31)	var. tardana	1 ex.(354)
Liàntia	—	var. tardana	1 ex.(357)

N-IIc2

nmp: 39. Representa el 54,1% del total de vernís negre de l'estrat.

F 1122a	(forma 23)	var. antiga	1 ex.(384)
F 2973	(forma 33b)	var. mitjana	1 ex.(410)
F 2737	(forma 34a)	var. mitjana	1 ex.(411)

F indeterminable (fons)		var. mitjana: 1 ex.(401)
F 2252b/c+2255e/f		
+2282+2283		
+2822b	(forma 5/7)	var. tardana: 16 ex.(367-369 i 371-381)
F 2235b	(forma 5/7)	var. tardana: 1 ex.(370)
F 1443	(forma 6)	var. tardana: 2 ex.(382-383)
F 2984	(forma 27 b-c)	var. tardana: 6 ex.(385-390)
F 2824+2825	(forma 27B)	var. tardana: 3 ex.(402-404)
F 2952+2954+		
2977a	(forma 31)	var. tardana: 5 ex.(405-409)
F 1314	(forma 36)	var. tardana: 2 ex.(412)

N-Ild1 i Ild2 (*)

nmp: 4. Representa el 57,1% del total de vernís negre de l'estrat.

F 2973	(forma 33b)	var. mitjana: 1 ex.(455)
F 2252b/c+2255		
e/f+2283	(forma 5/7)	var. tardana: 1 ex.(457)
F 2824+2825	(forma 27B)	var. tardana: 1 ex.(454)
F 2965b	(forma 27B ?)	var. tardana: 1 ex.(458)

N-Ild3

nmp: 14. Representa el 60,9% del total de vernís negre de l'estrat.

F indeterminable (fons)		var. mitjana: 1 ex.(474)
F 2252b/c+2255		
e/f+2282+2283		
+2822b	(forma 5/7)	var. tardana: 7 ex.(461-467)
F 2984	(forma 27 b-c)	var. tardana: 3 ex.(468-470)
F 2952+2954+		
2977a	(forma 31)	var. tardana: 2 ex.(471 i 473)
F 2648c ?	(forma 28 ?)	var. mitjana: 1 ex.(472)

Variet antiga (cronologia: 220-180 a.C.)

Corresponent a la Campaniana A antiga només s'ha exhumat un fragment (384) d'una vora d'un «plat de peix» de la **F 1122a (forma 23)**, la qual cosa representa un 1,3% del total de la Campaniana A del N-II. Creiem que aquest material ha de considerar-se residual (fora d'ús en el moment en què es reompli el dipòsit) ja que aquesta forma deixà de fabricar-se a començament del s. II a.C.

Variet mitjana (cronologia: 180-100 a.C.)

Corresponen a la variant mitjana de la Campaniana A un mínim de 7 peces i una altra de

dubtosa. Incloent-hi aquesta última aquesta variant representaria el 10,5% del total de la Campaniana A del N-II.

Les formes es distribueixen de la següent manera:

F 2973	(forma 33b)	2 ex. (410 i 455)
F 2737	(forma 34a)	2 ex. (307 i 411)
F 3131	(forma 68 b o c)	1 ex. (308)
F 2648c ?	(forma 28 ?)	1 ex. (472)
F indeterminables (fons)		2 ex. (401 i 474)

Pel que fa a les **F 2973** i **F 2737** hi ha hagut una polèmica entre diversos investigadors sobre si la Campaniana A tardana va fabricar o no aquestes formes, ja que a vegades -com és el nostre cas- es troben en els mateixos estrats en què apareix Campaniana A tardana. Dels nostres 4 exemplars, 3 no presenten massa diferències amb els productes de la variant tardana, però hem de dir que sempre es tracta de petits fragments de vora, rodats, la qual cosa impedeix tot tipus de conclusió (307, 410 i 411). L'altre exemplar (455) que correspon a la F 2973 (forma 33b) sí que es diferencia dels productes tardans ja que el seu vernís és fi i brillant. La pasta és d'un color vermell-amarronat, menys vermella que les de la Campaniana A tardana. En aquest cas sí que es tracta d'un producte clàssic de la variant mitjana de la Campaniana A, al igual que el fragment de peu d'una copa de la **F 3131 (forma 68 b o c)** (308). El diàmetre d'obertura de la boca de les F 2737 és de 8 cm. i el de les F 2973 és de 18 cm.

La decoració dels dos fons de la variant mitjana que corresponen a formes que no hem pogut determinar, també es diferencia clarament de la que porten els productes tardans. En un cas (401) aquesta es compon d'estampilles amb forma de fulla (només se n'ha conservat una) i en l'altra (474) la decoració està formada per quatre palmets radials. La decoració estampillada és la més freqüent en els productes de la Campaniana A mitjana durant tot el s. II a.C. Cap el 100 a.C. és ja molt rara (MOREL, 1978) i és pràcticament inexistent en la producció de la Campaniana A tardana. La decoració a base d'estampilles amb forma de fulla és pròpia de la 2a. meitat del s. II a.C. Està present a Ensérune, Cosa, Hippona i Empúries. En el derelict de l'illa Pedrosa de l'Estartit, datat cap el 150/140 a.C. (MOREL, 1981, 63), s'exhumaren bastants vasos decorats amb aquest tipus d'estampilla (BARBERÀ, 1975).

Variet tardana (cronologia: 100-40 a.C.)

Corresponen a la variant tardana 67 dels 76 exemplars de la Campaniana A del N-II. A nivell de percentatges representa el 88,1% del total

(*) Hem decidit juntar aquests dos estrats per tractar-se de dues petites boses d'argila dins del gruix de les sorres de l'estrat Ild2. Per altra banda, els percentatges dels tipus ceràmics dels dos estrats eren pràcticament els mateixos.

d'aquest tipus ceràmic. Recordem que en el N-I tota la Campaniana A era tardana.

Veiem com es distribueixen per formes els 67 exemplars:

F 2235b+2252b/c		
+2255e/f+2282		
+2283+2822b (forma 5/7)		31 ex. (304, 324-326, 348-349, 367-369, 371-381, 457 i 461-467)
F 1443	(forma 6)	2 ex. (382 i 383)
F 1314	(forma 36)	2 ex. (412)
F ?	(forma 6 o 36)	2 ex. (327 i 350)
F 2984	(forma 27 b-c)	12 ex. (351-353, 385-390 i 468-470).
F 2824+2825	(forma 27B)	6 ex. (356, 402-404, 454, 458)
F 2952+2954+		
2977a	(forma 31)	9 ex. (328, 354, 405-409, 471, 473)
F indeterminables	-	2 ex. (305-306)
Ll'antia	-	1 ex. (357)

La forma 5/7. Els plats de la forma 5/7 constitueixen la forma majoritària per excel·lència de la Campaniana A del N-II (al igual que en el N-I). Comptant totes les variants els 31 exemplars representen el 46,2% del total de la Campaniana A tardana del nivell, és a dir, gairebé la meitat d'aquesta producció són plats de la forma 5/7. Els seus diàmetres -en les casos en què s'han pogut calcular- són els següents: 2 exemp. de 17 cm.; 3 exemp. de 18 cm.; 1 exemp. de 19 cm.; 1 exemp. de 21 cm.; 4 exemp. de 22 cm. Només ha aparegut un exemplar de diàmetre més gran, es tracta d'un de 26 cm.

En els exemplars estudiats per nosaltres hem pogut observar que existeixen moltes variacions en el tornejat de la vora, tant interiorment com exteriorment, i en la manera d'unir-se aquesta al cos del plat (amb carena interior, exterior, ambdues o sense). En els exemplars de la F 2235b en la zona d'unió de la vora amb l'interior del plat hi ha un solc. En alguns plats les vores tenen tendència a obrir-se, mentre que en altres, s'eleva verticalment de la paret del vas. També hi han exemplars de més o menys fondària que altres.

La decoració d'aquesta forma, si més no en els exemplars que l'hem pogut observar, es compon exclusivament d'acanaladures concèntriques en el fons intern, generalment en nombre de dues i, a vegades, d'una de més petita en el centre del fons.

Els peus són tots rectes exteriorment i inclinats interiorment. No és gens estrany la presència d'un petit solc en el punt d'unió del peu amb la paret externa del vas.

La F 2984 (forma 27 b-c). Constitueix la 2a. forma en importància numèrica dins de la Campaniana A tardana del N-II. Els 12 exemplars representen el 17,9% del total de la variant tardana del nivell.

Aquestes peces són bols de mida mitjana amb la vora lleugerament corbada vers l'interior. A vegades s'insinua una carena en el punt immediatament anterior a l'inici de la curvatura de la vora.

Els diàmetres que hem pogut calcular oscil·len entre els 15 i 17 cm. En l'únic exemplar aparegut sencer (468) hem pogut observar la manca de tot tipus de decoració, així com el típic peu propi de la Campaniana A tardana: bastant alt, recte exteriorment, inclinat interiorment i amb un petit solc en la unió de la paret externa amb el peu.

Aquesta forma està absent -a part de en el N-I- en els estrats IIa i IIb. Comença a aparèixer en l'estrat IIc1.

Pel que fa a la **F 2983 (forma 113)**, similar a aquesta però de mida més petita (9-11 cm. de diàmetre), que sembla bastant freqüent en jaciments del s. I a.C., no l'hem poguda identificar amb seguretat en cap dels exemplars estudiats per nosaltres.

Les F 2952, 2954 i 2977a (forma 31). Aquesta copa és la tercera forma en importància numèrica de la Campaniana A tardana del nivell. Els 9 exemplars atribuïts per nosaltres a aquesta forma representen el 13,4% sobre el total de la Campaniana A tardana del N-II.

Els seus diàmetres oscil·len entre els 16 i els 17 cm.

Tot i estar present en l'estrat IIb, la forma 31 no és numèricament important fins els estrats IIc i IId.

En l'únic fons corresponent a aquestes copes que hem pogut identificar (328) el peu és inclinat, tant interiorment com exteriorment.

En alguns exemplars s'observa una petita acanaladura externa sota la vora (407 i 409), però la típica decoració d'aquesta forma, a base de bandes pintades al dessota de la vora per la seva part interna i en el fons interior (ARCELIN i CHABOT, 1980), pràcticament no l'hem observada en els nostres exemplars; només en un (354) es conserven restes i en mal estat d'una banda de pintura blanca a sota de la vora. Això mateix succeeix a Empúries, on n'hi ha amb decoració pintada i sense decoració en dues sitges i en un estrat que es daten cap el 100 a.C. o una mica després (AQUILUÉ; MAR; NOLLA; RUIZ DE ARBULO i E. SANMARTÍ, 1984).

Les F 2824, 2825 (forma 27B). Aquesta forma representa el 8,9% del total de la Campaniana A tardana del N-II. És molt característic d'aques-

tes peces el tenir una carena ben marcada en el punt on s'inicia la vora, la qual s'inclina lleugerament cap a l'exterior. Els diàmetres d'obertura oscil·len entre els 23 i els 25 cm. En els exemplars exhumats per nosaltres no hem pogut observar cap resta de decoració.

Aquesta forma, al igual que la F 2984 (forma 27 b-c), només està present en els estrats IIc i II d.

Pel que fa a les **F 1443 (forma 6)** i **F 1314 (forma 36)**, només dir que aquests tipus de plats caracteritzats per tenir la vora molt exvasada cap a l'exterior, no tenen massa importància numèrica. En conjunt i comptant els dos exemplars (327 i 350) que no hem pogut esbrinar a quina de les dues formes corresponen, representen el 8,9% del total de la Camp. A tardana del N-II.

En general tots aquests vasos de la producció de la Campaniana A tardana es caracteritzen per un tornejat desaturat, superfícies no massa regulars i estries bastant marcades en la seva superfície.

Pel que fa al vernís, en aquests vasos cada cop és més freqüent observar zones verdoses i sobre tot vermelloses (en alguns el vernís negre quasi ha desaparegut). En conjunt, però, les peces de la Campaniana A tardana del N-II conserven molt més bé el vernís que les del N-I. Tant en el fons extern com en l'intern d'alguns vasos a vegades s'observen zones circulars axocolatades. Això és degut a la tècnica d'apilonar les peces en els forns de cocció, adquirint el vernís de les zones tapades una coloració diferent. Fins i tot, a vegades, són visibles cercles en el fons intern que corresponen a la superfície de repòs de la peça que estava a sobre (391 i 468). Són molt freqüents les taques amarronades en el fons extern, peu i paret externa dels vasos.

Al igual que la degradació en l'aplicació del vernís, també hem pogut observar que moltes d'aquestes peces de la Campaniana A tardana van perdent o han perdut la característica brillantor de la Campaniana A mitjana del s. II a.C. En algunes (sobre tot dels estrats inferiors) encara es conserva, però hi ha una tendència progressiva cap a tonalitats mats.

La major part dels fons que hem pogut observar es caracteritzen per disposar de peus rectes exteriorment i inclinats interiorment. És molt freqüent un petit solc entre el final de la paret externa i el peu. La decoració conservada es compon exclusivament d'acanaladures concèntriques.

De tots aquests exemplars, només un (399) tenia un grafit en el fons extern; aquest estava constituït per dues lletres ibèriques ($\diamond v$).

La publicació de tots aquests materials de Burriac creiem que pot constituir una aportació a la polèmica existent sobre la variant tardana

de la Campaniana A. Aquesta polèmica neix a partir del treball d'en Morel sobre les ceràmiques de vernís negre del Marroc (MOREL, 1968). En aquest estudi Morel considera que el repertori formal de la Campaniana A tardana és només de 3 formes: la forma 1, la 5/7 i la 113 (grup 3 de les formes d'Hiponna i del Marroc). Posteriorment Arcelin assenyala la presència de com a mínim 8 formes de Campaniana A tardana a la Provença occidental: 5/7, 6, 8Bc, 27 b-c, 27B, 31, 36 i 113 (ARCELIN, 1978). El mateix fa Dedet per Les Garrigues, al Llenguadoc oriental; les formes representades són les següents: 5/7, 6, 8Bc, 27 b-c, 27B, 28a, 31 i 36 (DEDET, 1978). En un treball de síntesi publicat l'any 1978 Morel no està d'acord amb l'atribució de la major part d'aquestes formes a la producció de la Campaniana A tardana (MOREL, 1978) i segueix mantenint la seva idea d'un repertori molt empobrit. La publicació de les ceràmiques de vernís negre d'Empúries (SANMARTÍ, 1978) on hi ha, en Campaniana A tardana les formes 5/7, 6, 8Bc, 31, 36 i 113; de les ceràmiques de vernís negre de La Cloche (ARCELIN i CHABOT, 1980) amb les mateixes formes més la 27B, i ara els resultats observats a Burriac, ens fan pensar que el repertori de la Campaniana A tardana el composaven de 6 a 10 formes. Pel que fa a Burriac tenim registrades per una seqüència cronològica bàsicament de la 1a. meitat del s. I a.C. les següents formes en Campaniana A tardana: 5/7, 6, 27 b-c, 27B, 31 i 36. Potser també la 8 Bc (1 exemp. i encara dubtós) i la 27/55 (dos possibles fons). En canvi, la forma 113 és totalment inexistent. Tanmateix, al igual que en alguns jaciments meridionals francesos com la Cloche o la Vayède, observem a Burriac la pervivència de l'ús de formes pròpies de la Campaniana A mitjana del s. II a.C. Aquest seria el cas de les formes 33b, 34a i 68 b o c.

1.1.2 CAMPANIANA B

Número mínim de peces (nmp): 70.

Representa el 44% del total de les ceràmiques de vernís negre del nivell II.

N-IIa

nmp: 11. Representa el 57,9% del total de vernís negre de l'estrat.

F 2321 - 2324	(forma 1a)	1 ex. (309)
F 1222	(forma 2)	1 ex. (310)
F 7550	(forma 3)	1 ex. (311)
F 1413	(forma 4)	1 ex. (312)
F 2255a/b/c+		
2257b+2286	(forma 5)	7 ex. (313-319)

N-IIb

nmp: 11. Representa el 52,4% del total de vernís negre de l'estrat.

F 2321 - 2324	(forma 1a.)	5 ex. (329-336)
F 7550	(forma 3)	1 ex. (337)
F 2255a/b/c+		
2257b+2286	(forma 5)	5 ex. (338-342)

N-IIc1

nmp: 7. Representa el 41,1% del total de vernís negre de l'estrat.

F 2321 - 2324	(forma 1a.)	2 ex. (358 i 359)
F 2255a/b/c+		
2257b+2286	(forma 5)	4 ex. (360-364)
F 1441 o 1443	(forma 6)	1 ex. (365)

N-IIc2

nmp: 30. Representa el 41,6% del total del vernís negre de l'estrat.

F 2321 - 2324 i		
2361a	(forma 1a/b)	4 ex. (413-419)
F 1222	(forma 2)	4 ex. (420-423)
F 2255a/b/c+		
2257b+2286	(forma 5)	17 ex. (428-449)
F 2566a	(forma 8)	2 ex. (424 i 425)
F 3451	(forma 10)	1 ex. (450)
F 2311c ?		
Camp. B ?	-	1 ex. (427)
F indeterminable	-	1 ex. (426)

N-IId1 i IId2

nmp: 3. Representa el 42,8% del total de vernís negre de l'estrat.

F 2255 a/b	(forma 5)	1 ex. (459)
F 2566a	(forma 8)	2 ex. (456 i 460)

N-IId3

nmp: 8. Representa el 34,8% del total de vernís negre de l'estrat.

F 2321 - 2324	(forma 1a.)	3 ex. (480, 481 i 490)
F 2255a/b/c+		
2257b+2286	(forma 5)	5 ex. (482 - 489 i 491)

Veiem tot seguit què representa cada forma dins del total de la Campaniana B del N-II:

F 2321 - 2324+2361	(forma 1a/b)	15 ex.	21,4%
F 1222	(forma 2)	5 ex.	7,1%
F 7550	(forma 3)	2 ex.	2,8%
F 1413	(forma 4)	1 ex.	1,4%
F 2255a/b/c+2257b+2286	(forma 5)	39 ex.	55,7%
F 1441 o 1443	(forma 6)	1 ex.	1,4%
F 2566a	(forma 8a.)	4 ex.	5,7%
F 3451	(forma 10)	1 ex.	1,4%
F indeterminables	-	2 ex.	2,8%

El 77% del total de la Campaniana B del N-II correspon només a dues formes: la forma 1 (21,4%) i la forma 5 (55,7%). Les altres, es troben representades amb molt pocs exemplars.

Els plats de la F 2255a/b/c, 2257b i 2286 (for-

ma 5) constitueixen la forma majoritària. Tots aquests plats en general són poc fondos. Els diàmetres d'obertura que hem pogut calcular -en 14 dels 39 exemplars- els hem subdividit en tres grups: de mida petita (entre 18 i 25 cm.), 10 exemplars; de mida mitjana (entre 30 i 32 cm.), 2 exemplars; i de mida grossa (entre 48 i 50 cm.), 2 exemplars. Aquests dos últims (435 i 491) correspondrien a la variant pesant o de parets gruixudes de la Campaniana B. Són tots en general poc carenats, la unió de la vora amb la paret del vas és arrodonida. Tots els peus presenten el típic graó extern propi de la Campaniana B; aquests són més alts interiorment que exteriorment. El gruix de la paret del fons sol ser molt més prim que la resta de les parets del vas (amb l'excepció del 339). La decoració del fons intern de les formes 5 està formada per acanaladures concèntriques que emmarquen diverses files d'estries a rodeta; el nombre de files oscil·la entre 2 i 6. Les estries estan disposades generalment de manera inclinada en relació al punt central del fons. Hem identificat 11 fragments de fons de la forma 5 que presenten aquesta decoració i només 2 en què la decoració està constituïda exclusivament per acanaladures concèntriques. En un altre cas (360), a més a més de les acanaladures i de les estries, el fons anava decorat amb estampilles ovoides geomètriques amb el típic motiu de les dues C contraposades. Aquestes estampilles són freqüents en el s. I a.C. Així mateix l'exemplar que estem comentant, a part les estampilles geomètriques, es caracteritza per disposar d'una unglia en la superfície de repòs del peu. També la té el (443).

L'altra forma amb una certa significació és la F 2321 - 2324 i 2361 (forma 1). Els seus diàmetres d'obertura oscil·len entre els 12 i els 14 cm. En un cas el diàmetre és de 16 cm. Tots els peus són inclinats. A diferència del N-I no és freqüent la presència en el fons extern d'una acanaladura ampla que fa que aquest quedi ressaltat. També a diferència del N-I tots els exemplars presenten les dues típiques acanaladures externes a sota de la vora. Només dos (415 i 416) en tenen només una. La decoració del fons intern es compon exclusivament d'acanaladures concèntriques, generalment poc marcades i en nombre de dues, i a vegades una de petita en el centre del fons intern. Els fons externs tant poden estar reservats com no. Un d'ells està ple d'estries circulars concèntriques (481).

La tercera forma en importància és la F 1222 (forma 2). D'aquestes copes n'han aparegut 5 exemplars. Es caracteritzen per tenir la vora molt exvasada. El seu diàmetre mig d'obertura de la boca és de 12 cm. Un d'ells té dues petites motlures externes a sota mateix de la vora (422). En un altre hi ha un grafit en la seva paret externa (420).

La **F 2566a (forma 8a)** és una forma intermitja entre la 1 i la 8. Fou anomenada per Lamboglia forma 1/8. Quatre han estat els exemplars identificats (tots en els estrats IIc i II d). Són característica de totes aquestes peces dues acanaladures externes al dessota de la vora. Els seus diàmetres oscil·len entre 15 i 17 cm.

Sorpren la poca incidència numèrica dels *pyxis* de la **F 7550 (forma 3)** en el N-II, ja que aquesta sol ser la forma més freqüent en els jaciments del s. I a.C. després de les formes 1 i 5. Només n'han aparegut 2 exemplars. Un d'ells (337) té una motllura a sota de la vora. El seu diàmetre és de 8 cm.

Les altres formes només estan representades per un sol exemplar. Aquest és el cas de la **F 1413 (forma 4)**, decorada amb una petita acanaladura circular; de la **F 1441/1443 (forma 6)** amb un diàmetre màxim d'obertura externa de 20 cm.; i de la gerreta de dues nanses **F 3451 (forma 10)** de la qual n'han aparegut diversos fragments.

Totes aquestes ceràmiques presenten una pasta molt homogènia que ja fou descrita en parlar de la Campaniana B del N-I. Pel que fa al vernís, aquest és, en general, negre o negre-blavós; hi ha però -igual que en el N-I- algunes peces que el tenen negre-verdós (423, 439 i 445). La **F 1413 (forma 4)** té el fons extern envernissat d'un color vermell-amarronat (312).

1.1.3 «B-OïDES»

Número mínim de peces (nmp): 7.

Representen el 4,4% del total de la ceràmica de vernís negre del N-II.

N-IIa

nmp: 3. Representa el 15,8% del total de vernís negre de l'estrat.

F 2255+2257+2286 (forma 5) 3 ex. (320-322)

Dos d'aquests plats els hem classificat com a pertanyents als tipus emporitans F, G i H, que ja hem dit que en realitat es tracta d'un sol tipus. Un d'ells (320) presenta un bombament en la zona externa immediatament anterior a la vora. El vernís de la paret externa del vas és negre en algunes zones i agranatat en d'altres; s'observen a més a més taques vermelloses. En la part interna del plat el vernís està molt diluït i hi ha zones verdoses i agranatades. El diàmetre d'obertura de la boca és de 18 cm.

L'altre exemplar (321) correspon a un plat de mida més petita. El vernís de la part externa és agranatat.

El tercer plat (322) correspon a una producció que ens és desconeguda, i que imita la Campaniana B. En la part externa de la vora hi ha un solc. La pasta és d'un color groguenc i té petites partícules no plàstiques brillants. És dura

i de textura rugosa. El vernís, de qualitat més aviat dolenta, tira cap a tons verdosos.

Finalment, incluíem dins de les «B-oïdes» l'únic fons que ha aparegut en aquest estrat (323). Es tracta, d'un fons que ha estat reutilitzat ja que té els cantells arrodonits i té un forat de forma circular en la seva part central. El peu presenta un graonet, no massa pronunciat, en la part externa, observant-se en algunes zones del graó un petit solc que es va inclinant en direcció a la superfície de repòs. La pasta és molt semblant, si més no a simple vista, a les del grup de la Campaniana B. Aquest fons ofereix un grau d'alteració molt accentuat per la qual cosa es fa difícil de saber quin tipus de vernís portava. El fons extern sembla que estava reservat.

N-IIb

nmp: 3. Representa el 14,3% del total de vernís negre de l'estrat.

F 2255+2257+2286 (forma 5) 1 ex. (344)

F 2284c (forma 5) 1 ex. (343)

F 3121 ? (forma 127 ?) 1 ex. (345)

Un dels plats de la forma 5 (343) sembla correspondre als tipus emporitans F, G i H. La paret externa de la vora és còncava (particularitat que és freqüent en els tipus emporitans). A més a més presenta un bombament en la zona externa immediatament anterior a la vora. El vernís del plat és de color negre amb tons agranatats. El diàmetre de la vora és de 24 cm.

L'altre plat (344) correspon a una producció que no hem pogut identificar que sembla imitar la Campaniana B. El vernís és negre intens, una mica lluent; i la pasta és grisa.

Finalment, hi ha una nansa (345) que recorda molt la de les copes de la **F 3121 (forma 127)**, si bé en lloc de tenir el seu arrencament a l'alçada de la vora -com és el cas de la forma 127- en el nostre exemplar la nansa s'eleva per sobre de la vora i no forma el característic anell superior de la forma 127. La pasta és semblant a les del grup de la B i el vernís és negre i mat.

N-IIc1

nmp: 1. Representa el 5,9% del total del vernís negre de l'estrat.

F 7540 o 7550 (forma 3) 1 ex. (366)

Petit fragment de peu de *pyxis* que hem classificat com a «B-oïde», més que com a Campaniana B, per la coloració verdosa mat del seu vernís i la poca consistència d'aquest, si bé mantenim unes certes reserves pel que fa a l'atribució definitiva d'aquest fragment.

Les ceràmiques «B-oïdes» estan absents a partir de l'estrat IIc2.

1.1.4 CAMPANIANA C

En tot el N-II només 3 dels exemplars diferenciats semblen correspondre a la producció de la Campaniana C; en tots tres casos es tracta de petits fragments de vora de plat, la qual cosa, evidentment, dificulta una atribució més segura. En conjunt representen l'1,9% del total de les ceràmiques de vernís negre del N-II.

Veiem com es distribueixen per formes:

N-IIb

nmp: 1. Representa el 4,8% del total de vernís negre de l'estrat.

F 2266 o 2284a/d (forma 7) 1 ex. (346)

N-IIc2

nmp: 2. Representa el 2,8% del total del vernís negre de l'estrat.

F 2266 o 2284 a/d (forma 7) 2 ex. (452 i 453)

Els tres fragments corresponen a plats de la mateixa forma. Les seves principals característiques són les següents: tots tres plats són carenats; la seva pasta és grisa amb una franja de diferent coloració al mig, en un cas aquesta és ampla i d'un color amarronat (452), en un altre és estreta i d'un color gris més fosc (453) i en l'altre (346) la pasta és amarronada amb els extrems grisos. Són visibles partícules no plàstiques blanques i algunes de negres. El vernís que salta en algunes zones, en forma de plaques, no és ben bé negre sinó d'un color gris molt fosc. No hem pogut calcular cap diàmetre d'obertura ni s'ha exhumat cap fons d'aquesta producció.

1.1.5 PRODUCCIONS DE L'ÀREA ETRUSCA

Englobem dins d'aquest apartat tota una sèrie de produccions diferenciades de la Campaniana B i que foren fabricades dins de l'Etrúria, considerada en un sentit ampli (no només la zona marítima on es produï la Campaniana B). Arriben als nostres jaciments molt esporàdicament -com seria el cas de la ceràmica aretina de vernís negre- durant els s. II i I a.C.

Només hem pogut identificar 1 exemplar que es pot catalogar dins d'aquest tipus de produccions. Es tracta del (451). Representa el 0,6% del total de les ceràmiques de vernís negre del N-II. S'exhumà en l'estrat IIc2.

Es tracta d'un fragment de peu alt amb una motllura externa grossa d'un vas de la **F 4750**. Recentment, E. Sanmartí publicà un estudi sobre la difusió d'aquesta forma en els jaciments catalans (SANMARTÍ, 1981).

A part de les diferències morfològiques que presenta aquest peu en relació als de la Campaniana B, no observem a cop d'ull diferències significatives pel que fa a la pasta i al vernís entre les dues produccions etrusques.

1.1.6 TIPUS INDETERMINATS

Pertanyents a produccions que no tenen res a veure amb les estudiades fins ara tenim dos fragments que corresponen a dues formes que no hem pogut classificar. En el primer cas es tracta d'un fons (347) que sembla correspondre a una forma tancada, d'una qualitat excepcional, tant pel que fa a la cuita -pasta dura, uniforme, compacta, color beige clar-, com pel vernís que porta -fi, espès, lluent, d'un color negre intens, molt ben conservat i amb el fons extern sense reservar-, com per la finura amb que està treballat -en el fons extern s'aprecien tot una sèrie d'estries i de petites motllures-. S'exhumà en el N-IIb, estrat on representa el 4,8% del total de les ceràmiques de vernís negre. És possible que es tracti d'un producte de l'àrea etrusca.

El segon fragment correspon a la vora d'un bol (492). Es caracteritza per tenir ben marcat, en la paret interna, un solc sota de la vora. El diàmetre d'obertura d'aquesta peça és de 15 cm. S'exhumà en l'estrat IIc3, estrat on representa el 4,3% del total de les ceràmiques de vernís negre.

La seva pasta és grisa en els dos extrems i presenta una franja d'un color rosat amarronat al mig. És dura, compacta i s'observen en ella petites partícules no plàstiques d'un color amarronat. El vernís, bastant ben conservat, és de color negre-grisós i un xic lluent.

Un vas la forma del qual recorda a la del nostre exemplar i que correspon a una producció oriental feta a Pèrgam (Turquia), ha estat exhumat en el derelict de Spargi (PALLARÈS, 1979).

J.P.H.

1.2 CERÀMIQUES DE VERNÍS NEGRE DEL S. III a.C. (497-499)

Hem identificat tres petits fragments de vora que corresponen a bols de llavi poc reentrant de la **F 2784 (forma Lamb. 27 b)**. Es caracteritzen per tenir un vernís negre, bastant brillant i una pasta dura, compacta, ben depurada, de color beige.

Dos aparegueren en l'estrat IIc2 (497 i 498) i l'altre en l'estrat IIc3 (499).

Es tracta evidentment de material residual que creiem cal atribuir a la producció del taller itàlic de les Petites Estampilles, que fabricà bols d'aquest tipus durant la 1a. meitat del s. III a.C., amb un moment àlgid en el primer quart (MOREL, 1969).

J.P.H.

1.3 CERÀMICA ITALO-MEGÀRICA (500)

L'únic fragment d'aquest tipus ceràmic va aparèixer en l'estrat IIc2.

Es tracta d'un petit fragment que correspon a la zona de la carena d'un bol.

La pasta és molt depurada, dura i compacta. La cuïta és bona, de tipus oxidant, que dona a la pasta un color amarronat clar. Les parets no tenen més de 2 mm. de gruix. Presenta un acabat polit, sense vernís. La decoració consta de dues motlures, una de les quals està en la mateixa línia de la carena, tot separant el coll del cos de la peça. L'altre motlura emmarca, per sota de la carena, un tema decoratiu a base d'una línia de postes de les que se'n conserven dues senceres, i s'inicien altres dues, que resten incompletes. Estan en relleu, molt fi.

J.G.R.

1.4 CERÀMICA DE PARETS FINES (501-505, 511-522)

L'hem diferenciada en dos grups, tota vegada que presenta trets diferenciadors i s'observa un canvi en el material tant de tipus tipològic com de centres de producció. Aquests grups es corresponen amb les dues fases cronològiques detectades al N-II.

2a. fase cronològica (501-505)

Correspon als estrats IIa i IIb. Hem recollit 17 fragments (10,2% del total de tota l'excavació). El nombre mínim de peces és de 9, amb un índex de fragmentació de 0,52. D'aquests 9 exemplars, 5 (55,5%) corresponen a vasos importats. En aquesta fase, la quantitat de peces itàliques és superior a les indígenes.

Hi veiem 4 tipus de pasta. Són, en general, ben depurades, encara que podem apreciar-hi alguna partícula no plàstica de color blanquinós i gra molt fi. La cuïta és sobretot oxidant, amb colors amarronats, ataronjats i vermellosos. Fem especial menció de la peça (502) que recorda les pastes de la Campània.

Quant a formes, dels 5 exemplars, 4 són de la forma Mayet III (80%). L'altre (505), és més difícil de classificar, tot veient-hi semblances amb la forma XXIII de Marabini. Aquests vasos són de perfil cònic i vora exvasada. Encara que la nostra peça té una inclinació quelcom diferent, la resta del perfil sembla apuntar a aquesta forma.

1a. fase cronològica (511-522)

Correspon als estrats IIc i IId. En total, 73 fragments (44,1% del total de tota l'excavació), amb un mínim de 25 peces. Índex de fragmentació de 0,36. Quant a les itàliques, són 15 peces (60%).

Les pastes estan poc depurades, apreciànt-se a l'ull nu gran quantitat de partícules no plàstiques, blanquinoses o negre intens. Hi veiem també reflexes brillants de partícules micàcies. Tot això dona a la pasta un aspecte granallut. La pasta és també porosa, però dura, amb cocció bàsicament oxidant i coloracions vermelloses, ataronjades i amarronades.

L'acabat és, com a molt, allisat, la qual cosa confereix un aspecte quasi groller a la peça. No tenen decoració.

Quant a formes, dels 15 vasos només un (511) és de la forma Mayet I (6,2%). El 93,8% restant de peces itàliques, 14, són de la forma Mayet II. Totes presenten la vora exvasada, però corbada cap amunt. Destaquem un vas (518), amb una motlura decorativa a la superfície externa de la vora, no observada en cap altra peça.

J.G.R.

1.5 CERÀMICA COMUNA (529-562)

Constitueix el 60% del total de l'excavació, amb un mínim de 42 peces. En general, no es diferencia de la del nivell I. (quadre 5) L'estudi d'aquest tipus ceràmic el realitzarem en base a les dues fases cronològiques detectades.

2a. fase cronològica (N-IIa i IIb)

Hom hi exhuma un mínim de 14 peces (33,3% del nivell). Com abans, tenim cassoles Vegas 14 (533-535), amb 4 peces (28,5% d'aquesta fase) bastant fragmentades, 3 plats-tapadora Vegas 16 (21,4%) i altres 3 de vermell pompeïà (21,4%).

Els altres materials (25%) es reparteixen entre una cassola amb nansa aplicada (549), una gerra-olpe assimilable a la forma Vegas 38b (550), una tapadora Vegas 17 (554) i un ungüentari gairebé sencer (555), fusiforme, coll llarg, de la forma B-IV de Cuadrado (1977-78, fig. 2 i 3), que al Cigarralejo es troba en nivells del 180-100 a.C.

La fragmentació de les cassoles no ens permet d'establir el diàmetre, mentre que el dels plats-tapadora se situa entre els 30-32 i 48-50 cm. Les argiles, així com les de les peces de vermell-pompeïà, no ofereixen cap canvi respecte al que hem expressat en el N-I.

La cassola amb nansa horitzontal (549) té una pasta de color vermell-marró, amb abundoses impureses negres, tal vegada a relacionar amb les zones volcàniques itàliques. La peça està, malauradament, incompleta.

També com a peça única citem un pom de tapadora (554).

Cal destacar igualment l'excel·lent qualitat de l'argila de la gerra-olpe (550), rosada, molt fina i ben depurada, dura i de so lleugerament metàl·lic.

Finalment, esmentem la bona conservació de l'ungüentari (555), amb el coll recorregut per fines acanaladures i amb restes de pintura blavosa, tant a l'interior com a l'exterior del coll. Pasta marronosa, bastant fina i depurada.

1a. fase cronològica (N-IIc i IId)

Li correspon un mínim de 28 peces (66,1% del nivell).

Destaca la presència de plats-tapadora Vegas 16 (12 exemplars, 42,8% d'aquesta fase), 6 exemplars de cassoles Vegas 14 (21,4%) i un de vermell-pompejà (3,57%) (546). Esmentem també 4 ungüentaris (14,28%), amb una certa varietat de llavis (556-562). També hi constatem restes de 2 morters (7,14%) (552-553). Finalment, com a peces úniques, una cassola amb revora interior (547), a la que potser correspon el fons (548), i una vora de peça indeterminada (551).

Les vores de cassola Vegas 14, de la qual n'hem pogut reconstruir totalment una (529) que té un diàmetre de 42 cm. i una altura de 6,5 cm., ens permeten d'observar la següent seqüència de diàmetres: 24, 28, 32 i 42 cm. Per la seva banda, els plats-tapadora presenten la següent: 28, 30, 32, 36, 38, 44, 48 cm. Hem de dir, però que es tracta de mides aproximades, amb un marge d'error que situem a l'entorn de 2 cm. Amb tot, i tal com ja hem comentat, probablement ambdues formes estarien relacionades, en el sentit d'actuar les segones com a tapadora -i potser també com a plat-.

La peça (547), amb revora interior, recorda els tipus púnics amb la mateixa característica, ja esmentats, si bé la pasta està més aviat en consonància amb la ceràmica romana, especialment la part interna que s'assembla a les Vegas 14 i 16. Exteriorment, dona la impressió d'haver estat allisada, mentre que l'interior és rugós. En quant al fons (548), d'argila similar, no podem assegurar que pertanyi a la mateixa peça a causa de les mides, que no semblen encaixar amb les del recipient anterior.

Quant als morters, el (552) té una argila amb impureses negres, probablement de zones volcàniques.

Finalment, els ungüentaris (556-561) són de la forma B de Cuadrado, mentre que el fons (562) recorda més aviat la forma C (CUADRADO, 1977-78).

J.M.C.

1.6 ÀMFORA (563-589, 592-594)

Comptem amb un mínim de 48 peces importades del total de 83 exhumades al N-II. Tot i presentar el N-II una potència molt més gran que el N-I la densitat de troballes resulta menor (qua-

dre 6). D'aquestes 48, 38 són itàliques, és a dir, gairebé la meitat del total d'àmfores del nivell (45,78%). La fase cronològica 1a. (estrats IIc i IId) oferí 20 exemplars (40,81%), i la 2a. (estrats IIa i IIb), 18 (52,94%).

En no veure-hi diferències substancials en les dues fases, hem agrupat els recipients per tipologies.

1.6.1. DRESSEL 1 (563-566; 570-589)

És la majoritària amb un mínim de 33 envasos (49,25% del total de l'excavació), quantitat pràcticament igual que en el nivell I (34 recipients). Per fases, la distribució és la mateixa: 16 per la 2a., i 17 per la 1a.. Els estrats amb més troballes són el IIb (11 peces), el IIc2 (9), el IId3 (5) i el IIa (5).

Un 33% de Dr.1 (11 peces) presenten la pasta tipus DB, percentatge sensiblement més gran que en el nivell I. D'altra banda, és interessant assenyalar que els exemplars millor conservats (564 a 566) són de l'estrat IId3, en contacte amb el sauló que constitueix el fons del dipòsit, aquest fet l'interpretem de la següent manera: no pensem que la seva presència es degui a l'arrossegament per les torrentades, sinó a una caiguda accidental dins la probable cisterna, quan aquesta encara estava en ús. Això ens vindria confirmat per la peça (566), amb el coll perfectament retallat i allisat pel seu ús com a recipient de líquids, potser per a transportar-hi l'aigua que s'anava a recollir del dipòsit.

Els llavis i carenes ens permeten aprofundir sobre les variants de la forma. L'altura dels llavis oscil·la entre els 30 mm. de la peça (573) (triangular i clarament adscribible a la variant A si no es tracta d'una greco-itàlica recent), i els 70 mm. de la peça (581) de llavi perfectament vertical amb una unió còncava amb el coll, adscribible probablement a una Dr. 1C, com el llavi anterior, el (580) de 66 mm. Els llavis es deuen de repartir entre les variants A (572-576) i la B o C (577-581), dels quals els (579 i 580) són en pasta tipus *Decumanus B*. El diàmetre de les boques oscil·la entre els 13 cm., i els 19,5 de l'exemplar (571), molt probablement de la variant B. El coll (570) correspon probablement, pel seu llavi curt, a una Dr. 1A.

Per la seva banda, la carena (582) (en pasta DB i dues possibles ditades a la part inferior de la nansa), i el fragment (583) (amb pasta de vermell-clar a crema amb impureses) els adscrivim a la variant C per la unió de la nansa amb el coll, que els dona una forma arquejada (per ex., LAUBENHEIMER, 1980, fig. 5 a 8). La nansa (584) és diferent de la resta, amb 3 acanalats exteriors. Per semblances amb exemplars del N-I, quelcom arquejats, pensem que potser sigui de la variant C.

Dels cossos conservats (563-566) només el (565) l'associem clarament amb una variant: la Dr. 1C. Té la pasta tipus DB, la unió pivot-panxa es realitza sense canvis de corvatura ni concavitats, és relativament petit, i presenta unes línies paral·leles a la part baixa, circumstància també observada en altres Dr. 1C (LAUBENHEIMER, 1980, fig.7). Els altres 3 cossos són de més difícil classificació, si bé els associem més aviat amb la Dr. 1A o amb altres variants intermèdies, que com ja hem dit detectem en altres sectors de Burriac (excavacions inèdites de 1984).

Finalment, els pivots mostren també una gran varietat: són més o menys massissos, alguns són de petites mides (586) i recorden fins i tot els tipus greco-itàlics o Dr 2/4 de Campània (HESNARD, LEMOINE, 1981, fig. 7 i 11); d'altres són cilíndrics i amb un solc a la part inferior (587) probablement una Dr.1B; d'altres són més amples (588), i uns pocs són intermedis (589), en pasta DB.

Resumint, tenim presents les 3 grans variants (independentment dels models intermedis), amb un predomini de les variants A i B, si bé cal dir que la proporció de la variant C, respecte al N-I, és més gran.

Quant a epigrafia, només tenim una «A» sobre una nansa (585), i un grafit pre-cocció que recorda una «X» sobre una altra nansa (571). La lletra «A» sobre Dr.1 és molt corrent (CALLENDER, 1965, nº 1), i per tant, sense cap valor indicatiu.

1.6.2 APÚLIA-CALÀBRIA (567-568 i 592-594)

El conjunt registra un mínim de 4 exemplars (un a la fase 2a.: 2,94% de la fase i tres a la 1a.: 6,12% de la fase). En el mateix estrat en que aparegueren les Dr.1 més senceres, el Ild3, hi havia també el cos (567). En total, representen el 4,8% del total del nivell.

El recipient més sencer és el (567), la qual cosa permet la seva classificació: forma Beltrán 85, que es difon amb les Dr.1 i Lamboglia 2, i amb una cronologia global de la 2a. meitat del s. II a.C. a la 1a. meitat del següent (BELTRAN LLORIS, 1978, 168 i fig. 845). Es troba a Azaila i Càceres (BELTRAN LLORIS, 1980, 200-03 i fig. 8) en contextes probables del 1er. quart del s. I a.C. Un exemplar de Badalona, sense datació, ha estat publicat recentment (COMAS, 1985, fig. 52). El contingut, com el de la sèrie a la que correspon, encara per sistematitzar, seria l'oli. L'argila és marronosa, ben depurada, amb petites impureses blanques, vermellores, negres i daurades. Cap a la part central de l'àmfora s'observen dues línies paral·leles.

Tal vegada a la mateixa forma pertany la part inferior de la (568), acabada amb un petit botó, així com el fons (594), també acabat amb un bo-

tó. Més difícils de classificar són el fons (592) i la nansa (593), que per la pasta associem a aquestes produccions.

1.6.3 LAMBOGLIA 2

En els estrats corresponents a la 2a. fase cronològica del N-II aparegueren un fragment de carena i altres amorfos, que no reproduïm, i que corresponen a un mínim d'un exemplar (2,94% de la fase i 1,2% del nivell).

J.M.C.

2. CERÀMIQUES GREGUES I ORIENTALS

2.1 CERÀMICA ÀTICA (621-632)

Hem identificat un total d'11 peces diferents. Es tracta, però, de petits fragments, alguns d'ells força rodats. En general es caracteritzen per disposar d'un vernís negre, espès, de tacte molt fi, i d'unes pastes molt ben depurades, dures i compactes que solen presentar una coloració rosada. Tots els exemplars, menys el (624), corresponen a la variant llisa (sense decoració pintada) de la ceràmica àtica de vernís negre.

Tot i que no tingui massa importància cronològica, ja que evidentment es tracta de materials netament residuals, els relacionarem tot seguit conforme anaren apareixent en els diversos estrats del N-II.

Estrat IIb. Corresponen a aquest estrat un fragment de vora d'un bol de la F 2681a (forma Lamb. 22) de la 1a. meitat del s. IV a.C. (621) i un fragment de vora d'una cràtera de campana (622). Aquestes cràteres es caracteritzen per tenir el coll obert i la vora molt exvasada configurant una forma de campana invertida de la qual no hem pogut calcular el diàmetre de la boca, si bé sembla que seria bastant considerable. La cronologia d'aquest tipus de cràtera, en ceràmica àtica de vernís negre, comprèn bàsicament el final del s. V a.C. i la 1a. meitat del s. IV a.C.

Estrat IIc1. En aquest estrat aparegué un fragment de vora d'una pàtera fonda de llavi reentrant de la F 2771 (forma Lamb.21). La cronologia d'aquestes pàteres es centra entre el 375 i el 300 a.C. (623).

Estrat IIc2. Aquí s'exhumà l'única mostra de l'estil de figures roges de la ceràmica àtica de tota l'excavació. Es tracta d'un fragment de peu i part d'un *kylix* de peu baix de la 1a. meitat del s. IV a.C. La decoració que pot observar-se es com-

posa d'un tros de palmeta i de les restes del vestit d'un personatge ? (624). També s'exhumaren en aquest estrat un fragment d'una copeta de llavi recte (627) del s. IV a.C.; un fragment de vora d'una pàtera fonda de llavi reentrant de la F 2771 (forma Lamb.21), possiblement de la 2a. meitat del s. IV a.C. (628); i quatre fragments que corresponen a *skyphoi*, dues vores amb el llavi lleugerament obert (625 i 626) i dos fons (631 i 632). La cronologia d'aquests *skyphoi* cal situar-la a la 2a. meitat del s. IV a.C.

Estrat Ild3. Finalment, a aquest estrat corresponen dos fragments de nanses de *kylix* o *skyphos* de secció més o menys rodona. (629 i 630).

J.P.H.

2.2 ÀMFORA (595)

L'única àmfora relacionable amb aquest món grec i oriental és el fons (595), exhumat a l'estrat Ila, per la forma del botó i l'argila, diferent a l'observada fins ara. Més concretament, tal vegada estigui relacionada amb les peces de Cios (GRACE, 1961, fig.45 i 47). No en tenim, però, la certesa absoluta. La pasta és vermell-rajola, vacuolada, dura i amb impureses de quars. Porta una engalba de color groc.

No hem trobat en tot el nivell cap altre fragment susceptible de ser d'aquesta procedència ni que es pugui posar en relació amb aquest fons.

J.M.C.

3. CERÀMIQUES DE TRADICIÓ PÚNICA.

3.1 ÀMFORA (569 i 596-601)

Corresponen a la fase 1a. sis peces (12,24% de la fase) i tres a la fase 2a. (8,82% de la fase).

En total, 9 peces, equivalents al 10,8% del nivell (11 en el nivell I).

3.1.1 PÚNICO-EBUSSITANA (600-601)

N'han aparegut a tots els estrats i en tenim un mínim de 5 peces, 3 de la fase 1a. (6,12%), i 2 de la fase 2a. (5,88%).

Aquí presentem només dos llavis, el (600) de l'estrat Ila, i el (601) del IIb. El primer és assimilable a la forma PE-16 (Maña E antiga: 220 ± 25 a.C. segons Ramon), i el segon a la PE-18 (Maña E tardana, 130-120 a.C. a canvi d'era o s. I d.C.) (RAMON, 1981a, 103-105, 107-08). La pasta no té cap diferència respecte a les del nivell anterior.

3.1.2 MAÑÀ C (569, 596-599)

Les restes identificables són de la variant C-2: 3 exhumades a la fase 1a. (6,12%), i 1 a la 2a.

(2,94%). La variant C-1, o formes assimilables, hi és absent.

L'envàs més sencer és el (569), de l'estrat Ild3, i que formava part del conjunt d'àmfores més senceres aparegudes al fons del dipòsit. Li falta part del coll i del llavi, si bé per la part conservada del coll la classifiquem com de la variant 2b de Ramon (RAMON, 1981b, 11, 25-27). Segons aquest autor és característica de la costa occidental nord africana, i més exactament de Kuass (Marroc). D'aquesta mateixa variant en coneixem un altre exemplar, també procedent de Burriac (RIBAS, 1964, fig. p.80 n° 9). L'argila és diferent de la resta: ocre, amb moltes partícules blanques de quars, brunes, granat, etc., donant la impressió d'una cocció insuficient o débil. Franjes paral·leles hi són visibles exteriorment.

També formant part de la fase 1a. hi trobem el fragment de llavi (597): pasta vermell-rajola, dura i amb abundants partícules blanques de quars (de 0,5 a 1 mm. de diàmetre), i d'altres més petites, grises, fosques i brillants. Engalba ocre.

Del mateix estrat formava part la nansa (598) exhumada al costat d'un fragment de llavi de Maña C-2, no reproduït, i que pensem que correspon al mateix tipus i potser a la mateixa peça. Aparentment, l'argila és diferent: rosada-ocre, dura, amb molt de desgreixant de mides diferents: format per quars blanc i altres partícules fosques, vermelloses i brunes i a vegades petitíssimes de daurades. Engalba ocre. Amb tot, tipològicament es tracta del mateix tipus, amb diferent cocció o composició.

De l'estrat IIb prové el coll (596), de complicada motllura i apreciable diàmetre (26 cm.) La pasta, vermelloso, presenta menys impureses grans que les anteriors (màxim de 0,5 mm.) però de coloracions semblants, dona la impressió d'una major qualitat.

Un fet interessant és la semblança de les argiles del coll de Dr. 1C (583), la de la nansa i llavi (598), i el cos (569). Els dos primers tipus d'àmfora provenen del mateix estrat, el IIc2, i el tercer del Ild3. Si les Maña C-2 les podem associar a centres com Kuass, el mateix podríem fer amb la Dr. 1C, admetent la possibilitat que un mateix forn fabricés recipients púnics i romans. De fet, àmfores Dr.1C han estat trobades a Kuass (PONSICH, 1968, forma V, fig.3 dreta), per bé que per Ponsich res no indica que hi hagin estat fabricades. Amb tot, pensem que la possibilitat resta en peu.

J.M.C.

4. PRODUCCIONS CERÀMIQUES OCCIDENTALS

4.1 CERÀMICA GREGA D'OCCIDENT (633)

Hem classificat com a pertanyent a aquesta producció un fragment de peu molt rodat que correspon a un vas de peu alt, possiblement un *kylix*.

Tot i que ha perdut gairebé tot el vernís, encara pot observar-se restes d'un vernís de coloració amarronada-vermellosa. La pasta és tova, ben depurada i de color beige. La cronologia d'aquestes produccions va del s. VI al s. IV a.C. (PY, 1974).

J.P.H.

4.2 CERÀMICA DE VERNÍS NEGRE DEL S. III a.C. DELS TALLERS OCCIDENTALS (634-636)

Tres han estat els exemplars que hem pogut identificar i que creiem que s'han de situar dins d'aquest tipus de produccions.

Un d'ells és un fons, d'una forma que no hem pogut determinar, que té el peu extern motllurat (634); l'altre és un fragment de vora d'una pàtera fonda de la F 2762 (forma Lamb. 26), que podria correspondre a la producció del taller de *Rhode* (635); i l'últim és un fragment de fons d'una forma indeterminable en el que s'observa una palmeta, impresa en relleu, situada a l'exterior de la decoració a rodeta formada per quatre files d'estries (636). Els vernissos de tots aquests fragments són negre lluent i les pastes tenen un color vermellós-amarronat (635 i 636) i ataronjat (634) (SANMARTÍ, 1978b).

J.P.H.

B-II. Ceràmiques indígenes

1. CERÀMICA DE PARETS FINES (506-510, 523-528)

2a. fase cronològica

Constitueix el 44,4% del total de parets fines de la fase, amb un mínim de 4 peces.

Un 75% correspon a pastes de factura típica, i tan sols un exemplar (508) el podríem catalogar com de factura tardana. Les pastes de les peces (507-509) són vermelloses i amarronades (cuita oxidant), la de la peça (510) és grisa (cuita reductora) i la de la peça (506) és tipus «sandwich» (cuita mixta).

Quant a formes, no hi trobem cap vas assimilable a les formes I o III de Mayet. Les peces

(506-507) corresponen a la forma Mayet II i les (508-509) a la Mayet IIA. Cal destacar la peça (506) amb una vora de característiques poc usuals, en perfil en S.

1a. fase cronològica

Formada per un mínim de 10 peces (40% del total de parets fines de la fase).

En aquesta fase no és vàlid parlar de dos tipus de pasta indígena, ja que totes les pastes de les peces són de factura típica. Són, doncs, imitacions fetes amb la més típica de les pastes ibèriques, depurada, dura i compacta, ben cuïta i d'acabat polit. De cuita oxidant, colors vermellósos i amarronats, si bé també hi constatem la presència de cuita mixta (524, 526 i 528).

Quant a formes, tots els vasos s'inclouen en la forma II de Mayet, bé en la variant clàssica, o en la II A (525 a 528).

Remarquem les característiques de les peces (525 i 526) quant a les vores. En el primer vas, la vora, exvasada, acaba amb un engruiximent del llavi, la qual cosa ja havíem vist en la vora d'un altre vas del mateix estrat (no reproduït). Per la seva banda, la vora de la peça (526) té un acabament en forma bifida, és l'única peça en la que hem observat aquesta característica.

J.G.R.

2. CERÀMICA A TORN D'ÚS COMÚ (637-786)

Han aparegut un total de 5435 fragments, un 62% d'aquest tipus ceràmic de tota l'excavació, i s'han identificat un nombre mínim de 294 peces diferents. Com en el N-I, hem exclòs els mateixos tipus ceràmics. Pel fet de no observar característiques tipològiques ben diferenciades entre els materials de les dues fases cronològiques d'aquest segon nivell, no els hem separat per fases, si bé per alguns aspectes ho tindrem en compte.

Començarem pels percentatges en cada fase cronològica d'aquest nivell.

- 2a. fase cronològica. Amb un total de 2960 fragments, un 35% d'aquest tipus ceràmic de tota l'excavació, hem identificat un nombre mínim de 56 peces diferents. L'índex de fragmentació és 0,02.

- 1a. fase cronològica. Trobarem 2475 fragments, un 29,2% d'aquest tipus ceràmic de l'excavació. Hi ha un nombre mínim de 138 peces diferents i un índex de fragmentació de 0,4.

A part d'alguna característica molt puntual, pel que fa a les pastes podem mantenir els qua-

tre grups que hem sistematitzat en estudiar aquest tipus ceràmic en el N-I. El que si varia, però, és la proporció en la que trobem aquests quatre grups de pastes. Per tal motiu, analitzarem aquest fet estrat per estrat.

- Estrat IIa (2a. fase cronològica). Bàsicament són pastes del tipus 3 i 4, és a dir, de factura típica, encara que trobem alguna pasta de factura tardana (8% són del tipus 1 i el tipus 2 és inexistent).
- Estrat IIb (2a. fase cronològica). Com en l'anterior estrat, les pastes més freqüents són de factura típica. Tan sols un 6% de les peces tenen la pasta del tipus 1 i una sola peça té la pasta del tipus 2.
- Estrat IIc1 (1a. fase cronològica). Les pastes de factura tardana són molt més infreqüents que en els estrats de la fase cronològica abans esmentada. No trobem pastes del tipus 1 i tan sols hi ha un 1% de peces amb pastes del tipus 2. Per tant, bàsicament trobem pastes de factura típica, davant d'un 40% aproximat de pastes del tipus 3 hi ha un 60% aproximat de pastes del tipus 4. Aquest fet va acompanyat per un augment de la decoració pintada, que analitzarem més endavant.
- Estrat IIc2 (1a. fase cronològica). Presenta característiques gairebé similars a les de l'estrat anterior. Tan sols destacar la presència d'alguna pasta del tipus 1, sempre molt minoritària.
- Estrat IId2 i Estrat IId3 (1a. fase cronològica). Absència total de pastes de factura tardana. Hi ha un predomini de les peces amb pastes del tipus 4, prop d'un 70%. El 30% restant tenen pastes del tipus 3.

Pel que fa a les superfícies, cal destacar dos tipus d'acabat dels que en tenim un bon mostrari en aquest N-II, mentre que en el nivell anterior o bé són inexistent o bé els trobem en casos força concrets i comptats. Ens referim a les peces que tenen les superfícies cobertes d'engalba blanca i a les que tenen una decoració pintada.

La ceràmica d'engalba blanca és un tipus recentment estudiat i sistematitzat en la zona del N.E. de Catalunya per J.Mª Nolla (NOLLA, 1981). En la nostra excavació aquest tipus ceràmic representa aproximadament un 12% de tota la producció indígena feta a torn, per tant podem considerar-lo com a minoritari.

Són produccions que trobem amb pastes de

factura típica, bàsicament associades al tipus 3. La característica més diferenciadora és el recobriment de les superfícies amb un engalbat de color blanc o beige molt clar. És un engalbat poc adherent, que salta fàcilment. Quan es conserva té un tacte farinós i untuós. El repertori de formes és força concret, bàsicament gerres o recipients destinats a contenir líquids (fet que coincideix plenament amb l'estudi de Nolla), essent les formes més freqüents els bocals (forma 5 B de Porqueres), les olles de coll estrangulat (forma 1 A de Girona) i els olpes (forma 6 d'Empúries). A més a més trobem restes d'engalba blanca en dos tipus de gerres no sistematitzades per Nolla, els *oinochoi* (660 i 661) i els recipients de coll alt i llavi caigut (725), dels que tan sols conservem alguns fragments, les nanses en el primer cas i un fragment de vora en el segon.

Un cas força peculiar és el de la peça (658), on sobre un engalbat blanc de molt bona qualitat de gruix considerable i molt bona adherència, hi ha una decoració pintada, a base de línies horitzontals, amb dues tonalitats diferents de pintura, una de color marró fosc i l'altra d'un color salmó clar. Es tracta d'un fragment de carena d'olpe. Una peça molt més sencera i de característiques gairebé iguals, trobada a Burriac en campanyes anteriors, resta conservada i inèdita en la Secció Arqueològica del Museu Comarcal del Maresme a Mataró.

Si bé en el N-I d'aquesta excavació havíem trobat algun fragment decorat amb pintura, és en el N-II, majoritàriament en els estrats de la primera fase cronològica, on tenim el mostrari més complet de peces decorades amb pintura. Hem de dir però, que tan sols hem pogut identificar dues formes on hi trobem decoració pintada, els *kalathos* i algunes olles de doble vora. De la resta de fragments decorats amb pintura no ens ha estat possible esbrinar la seva forma originària. L'estrat IIc1 és el que ens ha proporcionat un major nombre de fragments amb aquest tipus de decoració.

Troblem aquestes decoracions en peces amb pasta de factura típica, mai en les de factura tardana. Les superfícies destinades a ser pintades les podem trobar amb preparació prèvia o sense. En els casos que la pintura està aplicada directament en la superfície sense cap tipus de preparació, l'adherència és escassa i la pintura salta amb facilitat. Quan hi ha un engalbat previ, generalment del mateix color de la pasta o una mica més clar, la pintura és més adherent.

La pintura és d'un color marró vinós en la majoria dels casos, encara que també podem trobar alguna tonalitat amarronada més fosca, així com el cas de la peça (658) ja comentada, que presenta una bicromia. Cal fer especial esment d'un seguit de fragments que tenen unes carac-

terístiques no gaire freqüents. Es tracta de peces amb una pasta de tipus sandwich, vermella al mig i grisa als extrems, amb superfícies de color gris a on s'hi ha aplicat una pintura, sense engalba, d'un color amoratat, el que confereix a les peces un aspecte força característic. No és el primer cop que documentem aquest fet en materials del poblat ibèric de Burriac, procedents de campanyes anteriors, o en jaciments propers, com és el cas del conjunt romà de Can Modolell (Cabrera de Mar). En ambdós casos el material encara resta inèdit.

Generalment, l'estat de la pintura és dolent i està força degradat. Els temes decoratius els presentem compendiats en la taula de la il·lustració (786) on hi figuren tots els temes trobats en aquesta campanya d'excavacions.

- 1 Línia horitzontal
- 2 Banda horitzontal
- 3 Línia de filets verticals
- 4 Línia de SSS
- 5 Línia ondulada
- 6 Línia d'escaires
- 7 Línia de postes
- 8 Línia horitzontal que separa una composició de triangles entrelligats per la base d'una composició de quadrats alterns
- 9 Línia de triangles
- 10 Filet amb dentells llargs
- 11 Semi-cercles concèntrics (mateix gruix)
- 12 Semi-cercles concèntrics (diferent gruix)
- 13 Cercles concèntrics
- 14 Fulles lanceolades
- 15 Pinya
- 16 Palmes entrelligades
- 17 Palmes simples
- 18 Motiu barrat horitzontal
- 19 Motiu barrat vertical
- 20 Bràctea de fulla d'heura exenta

J.G.R.

3. CERÀMICA A MÀ (787-839)

És en aquest nivell on han aparegut més fragments de ceràmica indígena feta a mà. En total s'exhumaren 951 fragments, el que representa el 62,5% d'aquest tipus ceràmic de tota l'excavació. Hem identificat un nombre mínim de 36 peces diferents. Per a realitzar l'estudi d'aquests materials, no els separarem ni per estrats ni per fases cronològiques ja que no observem diferències bàsiques en ells, sinó més aviat una continuïtat de característiques tant pel que fa a les pastes com a les superfícies, decoracions i formes. Hem de tenir en compte que aquest tipus ceràmic no sofreix canvis substancials al llarg del temps i les seves característiques es van re-

petint durant tot el període ibèric.

Com ja hem vist, aquest nivell es divideix en dues fases cronològiques i, tot i no reflectir-se en les característiques bàsiques d'aquest tipus ceràmic, en donarem els percentatges obtinguts:

- **2a. fase cronològica** (787 al 799). Amb 293 fragments, un 19,3% del total d'aquest tipus ceràmic de tota l'excavació; hem identificat un nombre mínim de 13 peces diferents. L'índex de fragmentació és de 0,04.
- **1a. fase cronològica** (800 al 839). S'exhumaren 658 fragments, un 43,2% del total d'aquest tipus ceràmic de tota l'excavació; hem identificat un nombre mínim de 23 peces diferents. L'índex de fragmentació és de 0,03.

Pel que fa a les pastes i acabats de les peces, val per aquest conjunt de materials del N-II el que ja hem dit per les peces del N-I. Les característiques entre ambdós conjunts són molt similars i no observem cap peculiaritat que no hagi estat comentada. Tan sols fer esment de la tapadora (795) on hi figura una inscripció incisa, feta després de la cuita de la peça, amb grafia ibèrica amb els signes $\text{P}^{\text{H}}\text{M}^{\text{E}}\text{M}^{\text{H}}$. L'estudi d'aquest grafit, juntament amb d'altres apareguts en aquesta campanya, es fa en un annex d'aquest treball.

De fragments decorats en tenim un major nombre que en el N-I. Un primer grup, el 65% en relació a tots els fragments decorats, té una decoració incisa feta amb la tècnica del pentinat. Aquesta tècnica la veiem plasmada en les superfícies de les peces amb diverses variants. Generalment, les línies del pentinat segueixen una mateixa direcció, essent la més freqüent l'horitzontal (835 i 838), també segueixen direccions diferents on es combinen pentinats horitzontals amb inclinats (839) o bé pentinats horitzontals amb verticals (837). Una altra modalitat de pentinat la veiem en el fragment (834) on la decoració està composta d'unes línies ondulades que completen un pentinat horitzontal.

Un segon grup de fragments presenten una decoració feta amb la tècnica del cordó aplicat. Com ja hem vist en fragments del N-I, aquests cordons estan aplicats abans de la cuita de les peces i poden portar una decoració incisa feta amb algun tipus de punxó (827 i 828), o amb impressió feta amb el capciró dels dits (829 i 830) o amb les ungles (833). Alguna d'aquestes tècniques del cordó aplicat poden tenir, a la vegada, una funció pràctica com a nanses decorades.

Finalment cal fer esment de la tècnica decorativa que convina en una mateixa peça la decoració del pentinat amb la del cordó aplicat (828).

Referent a les formes, malgrat comptar amb un conjunt de materials força fragmentat, veiem

que hi ha una gran varietat de vores de perfil diferent. La forma més usual, però, segueix essent l'olla de perfil en S. En el N-II, un 66,6% són perfils de vasos que podem incloure en aquest grup. Cal destacar dins del grup de les olles, per la seva singularitat, la (809) en la que la vora forma un graó intern, segurament per a sostenir una tapadora; també la (811) on la vora, exvasada, té el perfil característic de les formes indígenes fetes a torn. Ambdues peces demostren una major cura en el moment de l'elaboració.

Un grup de formes no representades en l'anterior nivell és el bol. Aquests bols representen el 13,8% del N-II. Són de perfil hemiesfèric amb fons pla i vora recta (792 i 793) i no presenten cap tipus de decoració. L'ennegritament de les seves parets demostra un contacte directe amb el foc. Les tapadores estan representades en el N-II amb un 11,2%. Són de característiques similars a les del primer nivell si bé els agafadors presenten algunes característiques diferents (795 i 796).

Un següent grup el formem amb fragments de vora que podrien correspondre a gerros que presenten una tècnica més acurada d'elaboració. Tenen un diàmetre de boca més petit que el de les olles i semblen tenir un coll de perfil més o menys cilíndric, ben diferenciat del cos. Desconeixem la seva forma completa. Representen el 8,2% d'aquest N-II (805, 816...).

D'atuals de reserva de gran capacitat, presents en el N-I, no n'han aparegut en aquest nivell. Pel que fa a les nanses d'olles o gerros en veiem de dos tipus, les rodones de disposició vertical (823 i 824) i les massisses de disposició horitzontal (825 i 826).

J.G.R.

4. CERÀMICA GRISA IBÈRICA (840-921)

La ceràmica grisa d'aquest nivell correspon a la mateixa producció que la ja vista en el N-I, ja que les pastes i l'acabat exterior són idèntics. Pel que fa a les pastes, dels 73 exemplars diferents que hem pogut identificar, 27 les tenen amarronades i 46 grises. Els exemplars de pasta marró o marró/gris -a diferència del N-I- només representen el 37% del total, mentre que els de pasta uniformement gris assoleixen el 63% restant. Les pastes uniformement grises van augmentant en els estrats inferiors del nivell; així en l'últim estrat (el IId3), dels 5 exemplars identificats, 4 tenen la pasta grisa i només 1 la té marró.

També cal fer esment de l'augment en el N-II de la proporció dels exemplars que porten un recobriments d'una engalba perfectament adhe-

rida a la pasta, envers els exemplars que només tenen la superfície externa polida. Aquest poliment arriba en alguns casos (870-875) pràcticament a un veritable brunyit que deixa les superfícies perfectament llises i fines al tacte. Tanmateix hem observat en dos bols (851 i 880) i en un fons de gerret (911) la presència de superfícies externes grises i d'internes clares.

En aquest nivell ha aparegut un possible grafit, en forma de X, sobre la cara externa d'una nansa de l'últim estrat (921).

Formes i decoracions

Número mínim de peces identificades: 73.

Veiem tot seguit com es distribueixen en els diferents estrats:

Estrat IIa nmp= número mínim de peces: 9

- gerret bicònic de llavi obert a l'exterior : 2 (841 i 843)
- gerret de llavi recte vertical : 1 (844)
- gerro de llavi obert a l'exterior : 1 (840)
- petit gerret o askos? : 1 (842)
- bol de llavi recte : 1 (848)
- bol carenat de llavi reentrant : 1 (849)
- imitació de la forma Lamb. 31
- oinochoe? (no sembla d'aquesta producció)

Estrat IIb nmp= 12

- gerret bicònic de llavi obert a l'exterior : 6 (855-860)
- gerret bicònic? : 1 (862)
- bol de llavi recte : 1 (850)
- bol carenat de llavi reentrant : 3 (851-853)
- bol : 1 (854)

Estrat IIc1 nmp= 7

- gerret bicònic de llavi obert a l'exterior : 3 (863-865)
- gerret de llavi recte vertical : 2 (866-867)
- joguina? : 1 (868)
- bol de llavi reentrant : 1 (869)

Estrat IIc2 nmp= 37

- gerret bicònic de llavi obert a l'exterior : 14 (871,872,875 i 884 a 894)
- gerret de llavi recte vertical : 7 (873,874,876-878,895,896)
- gerret amb llavi motllurat i engruixit : 1 (870)
- olpe? : 1 (879)
- vas carenat amb llavi horitzontal exvasat : 1 (910)
- bol carenat de llavi reentrant : 8 (880-882,900, 902 a 904,906)
- bol de llavi recte : 3 (883,905,907)
- pàtera de llavi reentrant : 2 (901 i 908)

Estrat IId1 nmp= 1

- gerret de forma indeterminable : 1 (911)

Estrat IId2 nmp= 2

- gerret de forma indeterminable : 1 (913)
- bol de llavi recte : 1 (912)

Estrat IId3 nmp= 5

- gerret bicònic de llavi obert a l'exterior : 3 (915,917,918)
- gerret bicònic : 1 (916)
- petit gerret de cos globular i llavi recte : 1 (920)

a) Formes de tradició indígena: 49 exemplars (67,1% del total).

- Gerret bicònic d'una nansa amb el llavi obert a l'exterior (841, 843, 863-865, 871, 872, 875, 884-894, 915-919). Hem identificat un total de 28 exemplars corresponents a aquesta forma, la qual cosa representa el 38,3% del total. Els seus diàmetres de boca oscil·len entre 6 i 10 cm. Aquests gerrets es caracteritzen per tenir la panxa més o menys globular i el coll troncocònic, amb una carena viva prop del punt d'unió de la panxa i el coll. La secció de la nansa sol ser el·líptica amb un solc a la cara exterior.

Amb l'excepció dels exemplars de l'estrat IId (855 i 856) en què el peu és anular, en general aquest és senzill i està poc marcat exteriorment (897, 899, 911, 916 i 919). En alguns casos, vist des de l'exterior, el peu és una prolongació de la paret (898 i 913), en aquests casos la superfície de repòs queda reduïda a una aresta. Els fons estan lleugerament alçats en relació a la superfície de repòs. És molt característic d'aquests gerrets la presència d'un disc central realçat en el fons extern (855, 856, 897, 899, 911, 916). Només hem observat un fons que no el té (919).

Pel que fa a la decoració d'aquests gerrets la major part sembla que eren de superfície lliça. En molts casos, degut a la fragmentació de les peces exhumades, això es fa difícil d'assegurar. En els que hem pogut observar elements decoratius -sempre en el coll- aquests són de tres tipus: 1) motlures de secció semicircular (915, aquest exemplar en portava tres); 2) motlures combinades amb acanaladures (889); 3) línies incises circulars i paral·leles (855).

- Gerret amb nansa de llavi recte vertical o lleugerament obert (844, 866, 867, 873, 874, 876-878, 895, 896). Hem identificat un total de 10 exemplars, la qual cosa representa el 13,7% del total.

Els seus diàmetres d'obertura de la boca oscil·len entre 8 i 10 cm. Desconeixem la forma de la panxa d'aquestes peces ja que no s'ha

exhumat cap exemplar sencer. Només en el (878) hem pogut observar que es tracta d'un bicònic. La secció de la nansa, al igual que en els gerrets bicònics de llavi obert a l'exterior és el·líptica amb un solc extern. Dos exemplars presenten però nanses força singulars. Ens referim al gerret (877), la nansa del qual és similar a la descrita en parlar de l'exemplar (257) del N-I; i al gerret bicònic (878), el qual presenta una nansa bifida que en arribar a l'alçada de la vora es bifurca en dos braços que es prolonguen fins arribar a la vora tot deixant al mig una obertura triangular. La part vertical de la nansa, en el punt de bifurcació, està rematada per una mena d'arc.

L'únic element decoratiu observat és la presència d'un solc en la part externa del llavi d'alguns d'aquests gerrets (873, 874 i 877). A part d'aquestes dues formes majoritàries, la resta de formes només està representada per un sol exemplar cada una, la qual cosa és indicatiu clar de l'especialització d'aquest taller en els dos tipus de gerrets ja vistos: els de vora exvasada i els de vora recte (a aquestes dues formes caldria afegir també els bols més o menys carenats que imiten la forma Lamb. 27 pròpia de la ceràmica d'importació de vernís negre).

Veiem tot seguit quines són les altres formes presents en el N-II:

- Gerret de llavi obert finament motllurat i engruixit (870). Només coneixem la part superior d'aquest tipus de peces. El diàmetre de la vora és de 10 cm.

La superfície externa, de tonalitat negrosa, està finament polida, fins al punt que gairebé es podria parlar de brunyit. Aquesta característica que ofereix l'acabat exterior d'aquesta peça, també observada en els gerrets (871 - 875), ens feu pensar que es tractava d'una producció que calia diferenciar de la comentada fins ara; al comparar les pastes, però, observarem que eren molt similars.

- Gerro de llavi obert (840). El seu diàmetre de boca mesura 16 cm. La separació entre el llavi i el coll està marcada per una estria.

- Vas carenat de grans dimensions amb la vora exvasada horitzontalment (910). El diàmetre d'obertura de la vora en el seu punt més extern és de 32 cm. En tenim paral·lels en ceràmica ibèrica oxidada.

- Petit gerret amb nansa (920), coll molt curt i llavi recte vertical -lleugerament obert- marcat per un petit solc decoratiu en la part externa. Aquesta peça té el peu molt poc marcat, el que fa que el fons només estigui lleugerament alçat en relació a la superfície de repòs; en la part externa del fons hi és present el ca-

racterístic disc central freqüent en els gerrets bicònics.

De la resta de formes diferenciables només n'han aparegut petits fragments, el que dificulta considerablement la seva identificació. Així, el fragment de vora (842) podria correspondre a un gerret molt petit o bé a un askos; el (868), que es tracta d'un fragment amorf d'un petit vaset fortament carenat podria tractar-se d'una joguina; i el (879), possiblement es tracta d'un *olpe* del que només ha aparegut el llavi i l'inici del coll, ambdós separats per un solc.

- b) Formes d'imitació de la ceràmica d'importació de vernís negre: 24 exemplars (32,9% del total del nivell).

- Bol de carena alta. Predominen els més o menys carenats amb el llavi reentrant (851, 852, 880-882, 900, 902-904, 906). En algun exemplar la carena està fortament marcada formant gairebé un angle (849 i 853). Altres tenen el llavi recte (848, 850, 869, 883, 905, 907 i 912). En conjunt els 20 exemplars identificats d'aquesta forma representen el 27,4% del total del nivell.

El diàmetre d'obertura de la boca d'aquests vasos oscil·la entre els 14 i els 16 cm. Hi ha un exemplar una mica més petit que fa 12 cm. Els peus són anulars i generalment oblics (854, 861, 880, 909, 914). És característic de tots ells la presència d'un disc central realçat en el fons extern, al igual que en algunes de les formes autòctones de tradició indígena d'aquesta producció.

- Pàteres fondes carenades de llavi reentrant. Hem identificat 2 exemplars (901 i 908). Els seus respectius diàmetres fan 23 i 30 cm. Les pàteres i els bols deriven respectivament de les formes Lamb. 26 (pròpia de la ceràmica de vernís negre occidental del s. III a. C.) i Lamb. 27 (pròpia de la ceràmica de vernís negre del s. III i de la Campaniana A del s. II-I a.C.). Aquestes imitacions grises apareixen en el s. III a.C. i es converteixen en una forma pròpia de la fase mitjana o clàssica de la producció de les ceràmiques grises ibèriques. Durant el s. II a.C. la imitació de la forma Lamb. 26 (pàtera) anirà desapareixent, fent-se en canvi més popular el bol imitat de la forma Lamb. 27, el qual, amb la carena cada cop més marcada, arribarà, com a mínim, fins el 50 a.C.

Les altres formes d'imitació tenen una incidència molt minsa. En el N-II només n'han aparegut en l'estrat IIa. En un cas es tracta d'una possible imitació de la forma Lamb. 31 (845) i en l'altre d'un fragment de vora d'un vas de boca trilobulada (847) que podria

tractar-se d'un *oinochoe* o d'algun altre vas similar. L'atribució, però, d'aquest últim fragment a la producció que ens ocupa és, com a mínim, dubtosa, ja que el seu acabat extern és molt groller i matusser i el gruix de la paret és superior al que és normal en aquesta producció.

J.P.H.

5. ÀMFORA (590-591, 610-618)

5.1 DRESSEL 1 LAIETANA (590-591)

En l'estrat IIb (2a. fase cronològica) hi exhumarem la part d'un cos, carena i nansa (590). Representa el 2,94% de la fase.

Allò més interessant és la pasta: molt ben cuita, de gran qualitat, dura i amb só metàl·lic. La cuita és oxidant. Té una pasta de coloració amarronada-vermellosa i amb el nucli gris. Les parets d'aquest envàs són relativament primes amb relació a les mides habituals en les àmfores. Si no fos per la forma, podria passar perfectament per una peça de ceràmica ibèrica a torn. En resum, la pasta és perfectament inscribible dins del tipus 3 ò 4 de les de factura típica, ja definida.

Tenim, doncs, una segona Dr.1 laietana, més antiga, amb argila diferent a les vistes en el N-I: la morfologia romana, doncs, és imitada primer amb tècnica ibèrica i després amb tècnica més aviat «a la romana». Aquest fenomen no és aïllat: l'hem observat també en la ceràmica de parets fines i en la ceràmica ibèrica a torn.

La part conservada indica que el recipient té una marcada carena a l'espatlla, típica de la variant B de la Dr.1 itàlica, i l'arrancament de la nansa indica que és de secció el·líptica.

Finalment, citem un petit fragment de nansa (591), que per l'argila podria pertànyer també a la mateixa producció.

5.2 IBÈRICA (MAÑÀ B-3) (610-618)

De la 1a. fase cronològica tenim 15 exemplars (30,61% de la fase), i uns altres 8 de la 2a. (23,52%), en total 23 peces, la qual cosa representa el 88,4% del total d'aquests envasos de l'excavació. Notem, per tant, un considerable augment respecte al N-I, on representen tan sols el 11,5%. Tal vegada ens trobem, durant aquesta època, en el moment de l'extinció paulatina del tipus.

La pasta i la tipologia no representen novetats. Quant a la tipologia, com és habitual, trobem una gran profusió de perfils de llavi.

J.M.C.

B-III. Ceràmiques de procedència indeterminada

1. LLÀNTIES (493-496)

De la 2a. fase cronològica provenen 3 fragments. Dos d'ells són fragments de bec (493 i 494), i el tercer, és un fragment de paret i disc (495). El (493) no presenta restes de vernís, l'argila és carbassa amb nòduls negres i és de forma indeterminable. El (494) té restes de vernís vermell, l'argila és beige, tova i ben depurada, i també és de forma indeterminable. Per la seva banda, el (495), de l'estrat IIb (els anteriors són del IIa), presenta restes d'engalba clara, argila beige, tova i està decorat amb línies de punts incisos i concèntrics.

De la 1a. fase cronològica (estrat IIc2) procedeix el fragment de bec (496), amb vernís negre. Tal vegada correspon a la forma Dressel 2. L'argila està recremada.

J.A.C.M.

2. ÀMFORA (599, 602-609)

Com en el nivell anterior, resten una sèrie de fragments per classificar, en total 11: 8 de la 1a. fase cronològica (16,32% de la fase), i 3 de la 2a. (8,82%). Llevat dels (605 i 606) (IIId3) i (609) (IIa), els altres provenen del estrat IIc2. Dels 11 fragments en reproduïm 9:

- (602): Llavi de perfil exvasat, llis i sense motllura o revora. La nansa (599) tal vegada formaria part de la mateixa peça. La pasta és dura, compacta, amb poques impureses visibles (en tot cas inapreciables a l'ull nu) i igual que la superfície de color groc. La nansa (605), d'argila sensiblement igual, podria correspondre a la mateixa forma.

- (603): Fragment de llavi de perfil arrodonit. Pasta molt dura, ben cuita, vermell-marró, amb part interna gris. Petites impureses blanques (menors de 0,1 mm.). Si bé el perfil pot recordar les Púnico-ebussitanes, l'argila és totalment diferent.

- (604): Llavi format per dues motlures i un enfonsament central. Senyals del torn a la paret interna. Argila marró-taronja, dura, ben cuita, amb petites partícules (menors de 0,1 mm.) de diversos colors, blanques (quars) i sobretot grises. Superfície més clara, potser recoberta per una engalba.

- (606 i 607): Fragments de nansa probablement en quart de cercle i secció circular.

- (608): Arrencament inferior de nansa de secció el·líptica.

- (609): Fragment amorf amb acanalats exteriors.

J.M.C.

B-IV. Altres objectes ceràmics (922-924)

El nivell no oferí massa troballes. Entre elles podem esmentar una vora de recipient no identificable, de grans mides (28 cm. de diàmetre), de pasta tova, farinosa, blanquinosa-gris, molt poc consistent i amb engalba groga (922). Com en el nivell I, hi exhumàrem un tap d'àmfora o recipient semblant fet amb la part inferior d'un pivot d'àmfora, probablement una Dr.1 (923). Finalment fem referència a una fitxa de ceràmica comuna, de 3 cm. de diàmetre (924).

B-V. Recipients d'emmagatzematge i elements de construcció

Com en el N-I han aparegut restes de *dolia* i de *tegulae* i *imbrices* en tots els estrats.

B-VI. Indústria Lítica (925-929)

Les troballes són escasses: un fragment de vora d'*alabastron*, de color grog-vermell clar (925); una tessella d'aproximadament un cm. de costat (926), ben treballada, de quars i coloració blanquinosa; una fitxa el·líptica, molt ben polida per les dues cares, de color vermell-ocre (927); una destal, també ben treballada (928); i finalment, un tap fet amb pedra pissarra d'uns 95 mm. de diàmetre (929).

B-VII. Indústria Òssia (930)

Només cal fer esment d'un fragment de diàfisi, amb orifici en sentit diagonal. Les dues cares longitudinals han estat tallades i polides.

B-VIII. Indústria Metàl·lica (931-952)

Plom:

- Un parell de bales de mandró (931 i 938), la primera de forma el·lipsoïdal, feta a motllo de dues valves, descentrada i amb restes de colada, d'una longitud de 4,35 cm. La segona és de forma romboïdal, regular, de manufactura poc acurada i amb una longitud de 5 cm.

- Pes (947), de forma trapezoïdal i base rectangular, amb un bordó a mena de decoració a prop de la base. Hi ha un forat a la part superior. Té una longitud de 4,1 mm. i un pes de 46 gr.

Bronze:

- Conjunt de claus dels que en presentem una selecció. Alguns són de cabota rodona (933 a 937), tija de perfil i secció quadrada (els 4 primers) o rodona (937) i progressivament piramidal o cònica. La longitud oscil·la entre els 11 cm. (933) i els 6,2 (936), mentre que el diàmetre de la cabota passa de 12 mm. (936) a 18 (934).

- Tres tatxes (940, 942 i 943) de cabota rodona, tija de perfil i secció quadrada progressivament piramidal.

- Clau d'ornamentació (941), amb cabota de base rodona.

- Fragment de virolla (944), de secció lleugerament arrodonida

- Fragment de possible nansa, manufacturada (945), en forma d'espiral recargolada.

Ferro:

- Punta de sageta, sencera, forjada, de tija i punta de secció i perfil rodons. Bastant degradada, sense que en poguem veure més característiques. Aquestes peces anirien clavades a la tija, i no emmanegades, com és més usual. Longitud: 106 mm. (932).

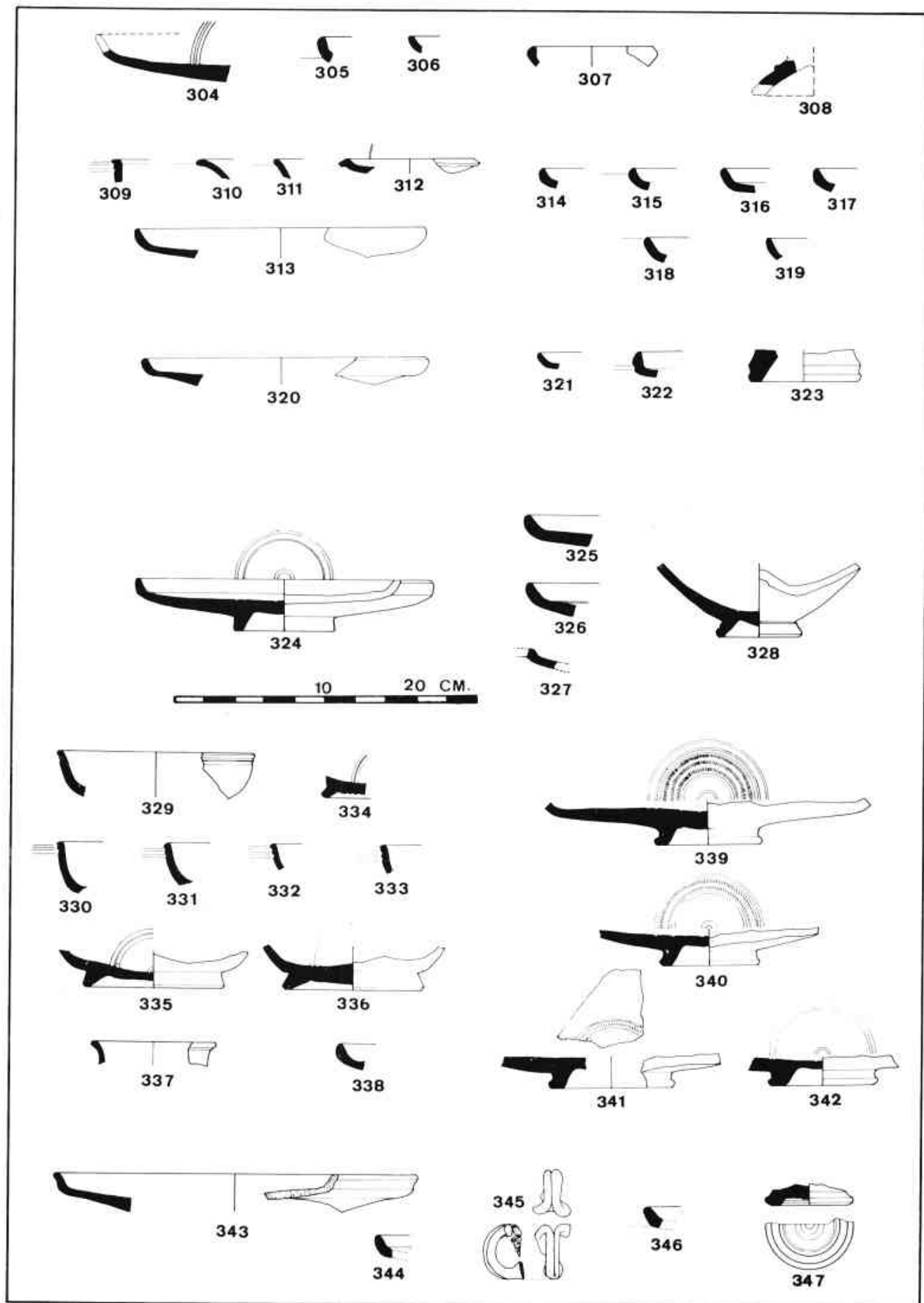
- Clau de cabota irregular, tija de secció progressivament cònica, sense punta (939).

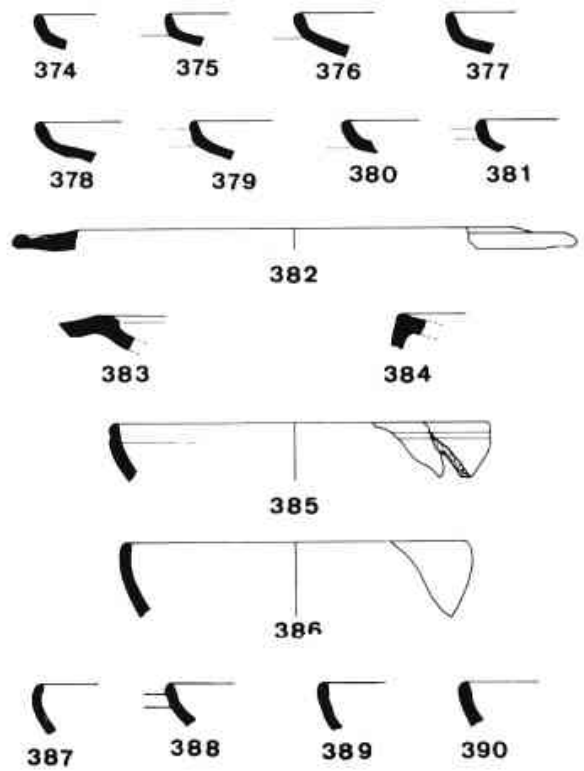
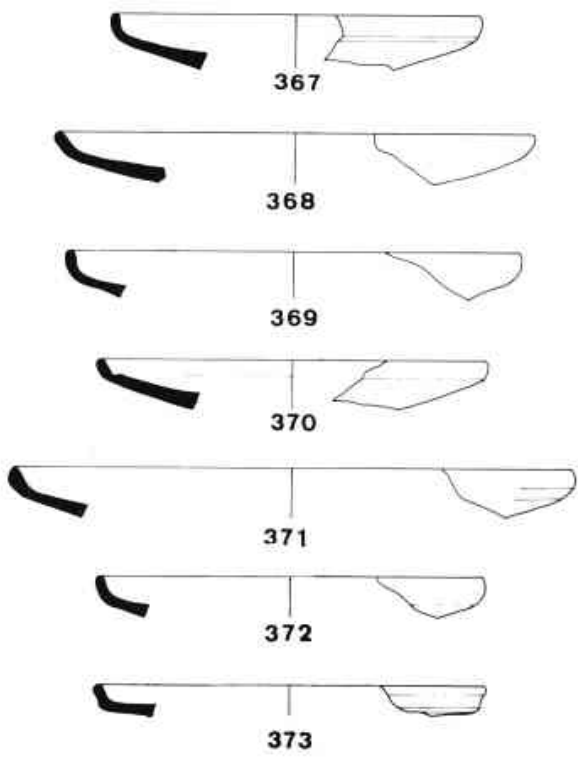
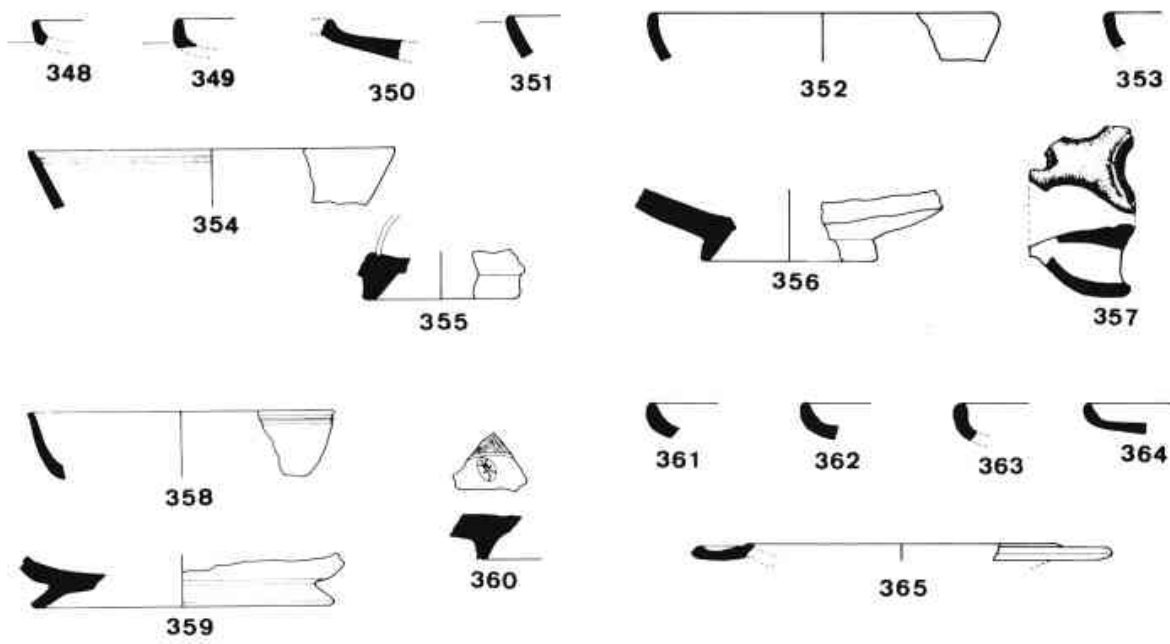
- Fragment d'un peu, potser en forma de tripode. Base aplanada de forma ovalada (949).

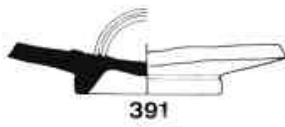
- Fragment de brida de subjecció, incompleta, forma trapezoïdal (948).

- Grup de 3 claus, forjats, de cabota i secció segurament rodona i d'una llargada entre els 38 i 50 mm. (950 a 952).

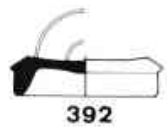
F.N.B.

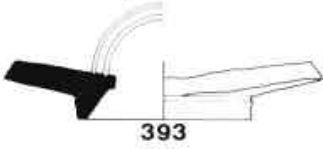

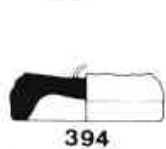
391

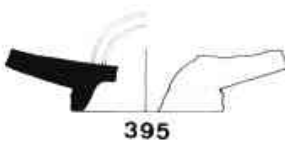
392

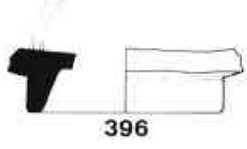
393

394

395

396

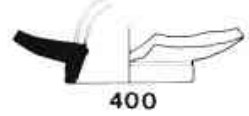
397

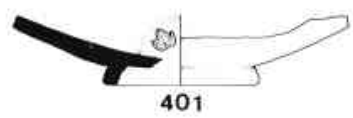
398

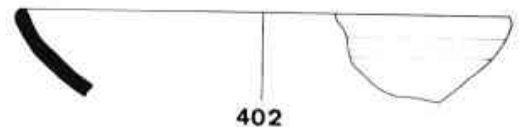
399

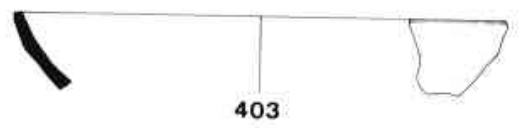
400

401

402

403

404

405

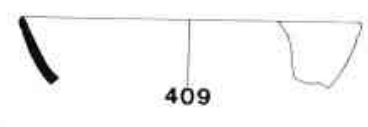
406

407

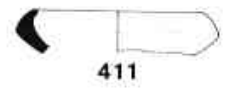
408

409

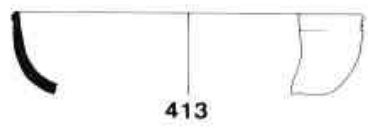
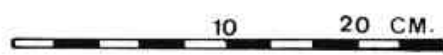
410

411

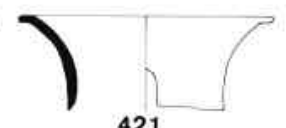
412

413

420

421

414

415

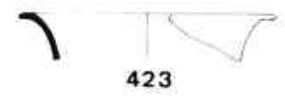
416

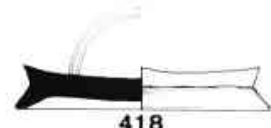
422

417

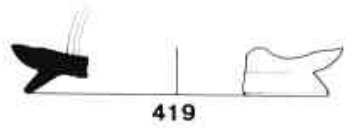
423

418

424

419

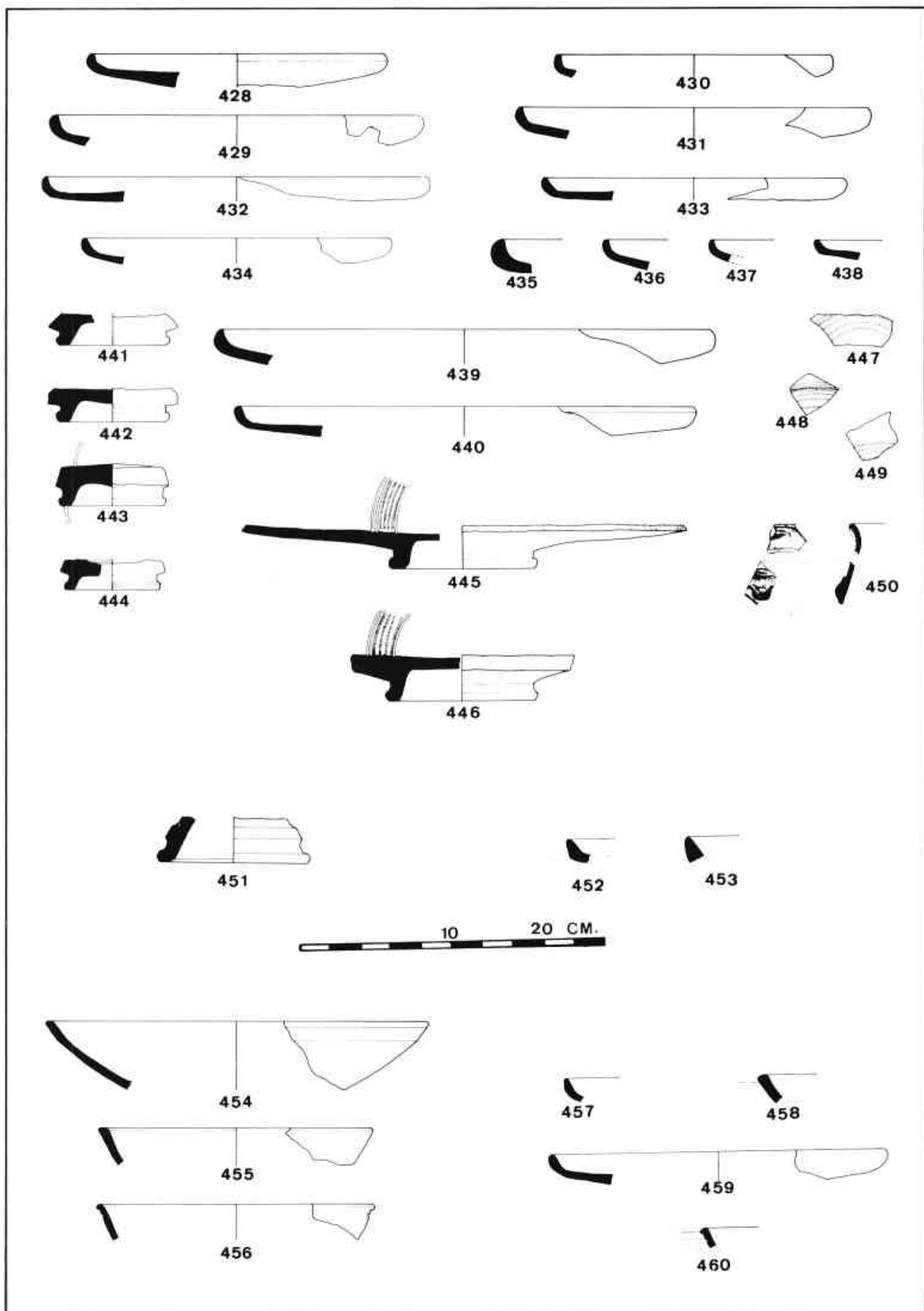
425

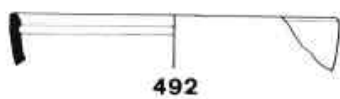
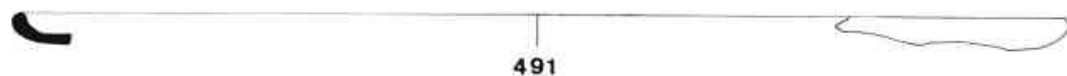
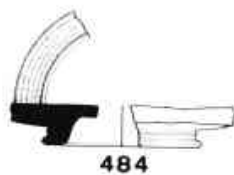
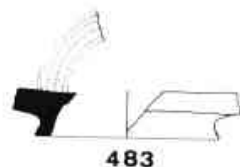
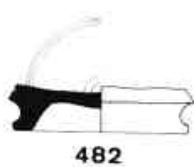
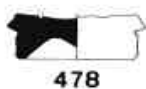
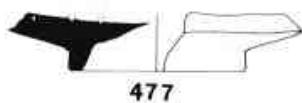
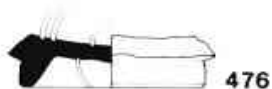
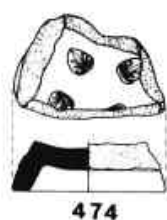
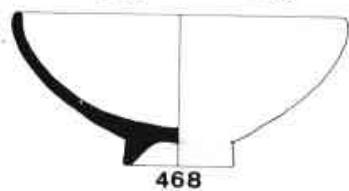
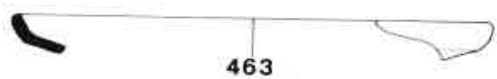
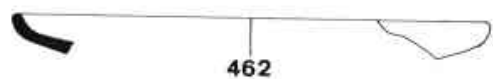
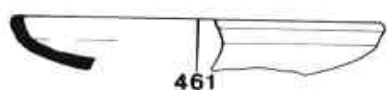

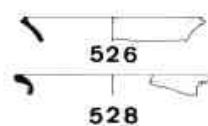
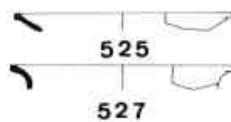
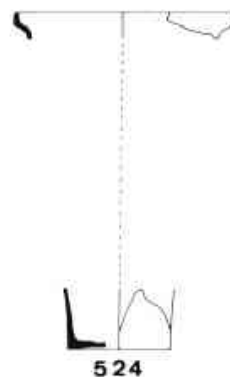
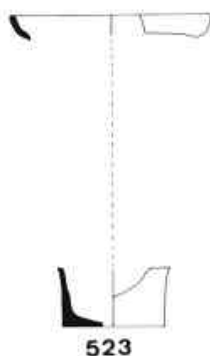
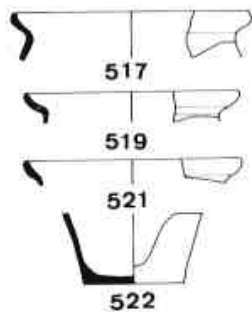
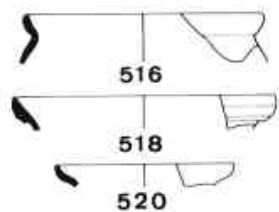
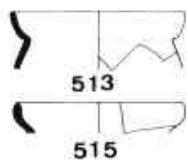
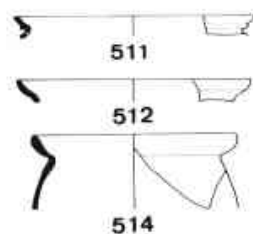
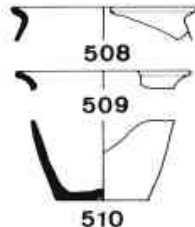
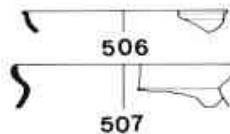
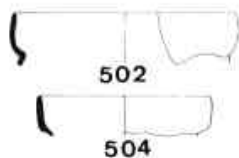
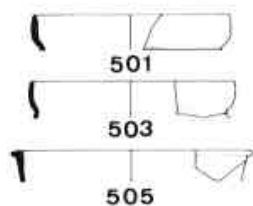
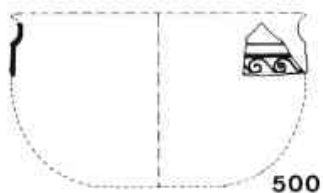
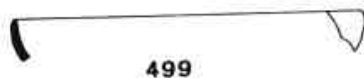
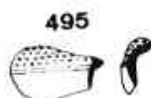
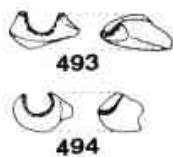
426

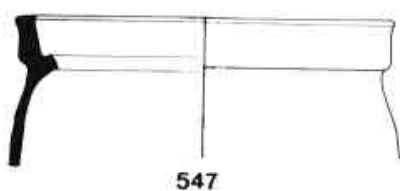
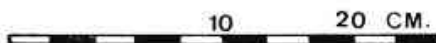
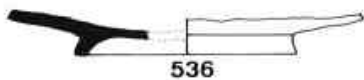
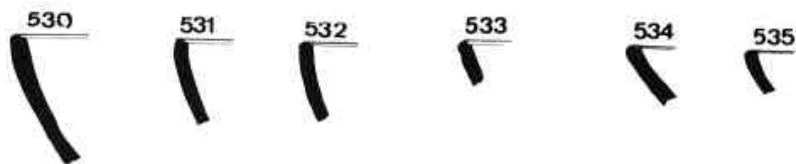
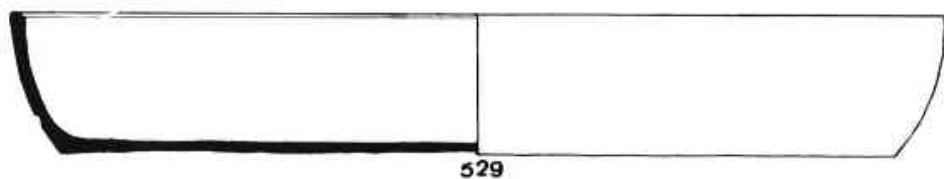

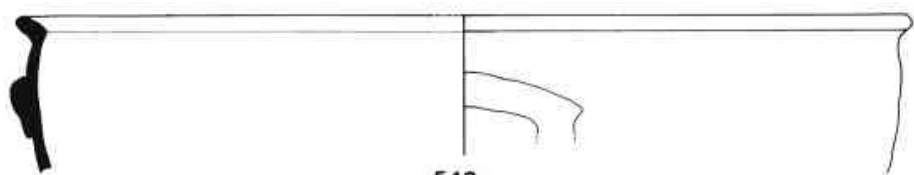
427

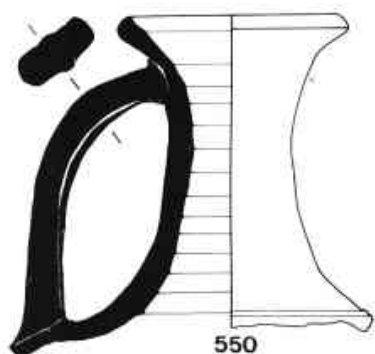

549

550

551

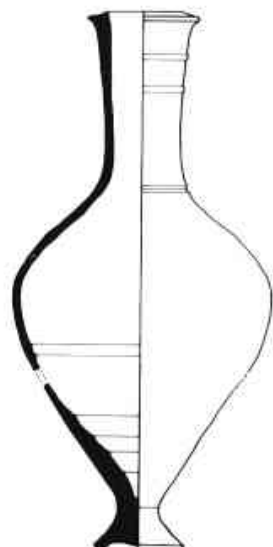
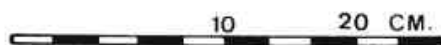
552

553

554

555

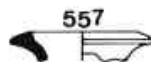
556

559

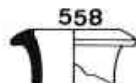
560

557

561

558

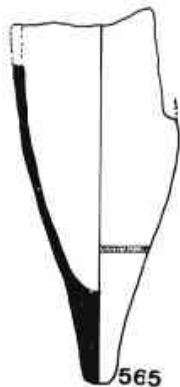
562

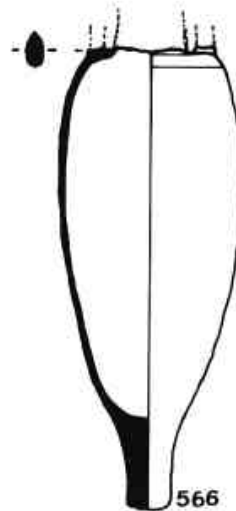
563

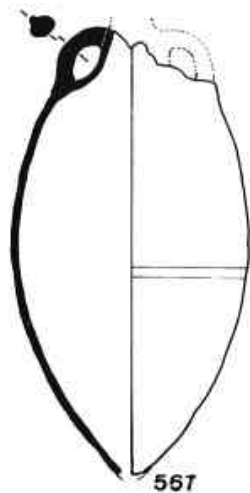
564

565

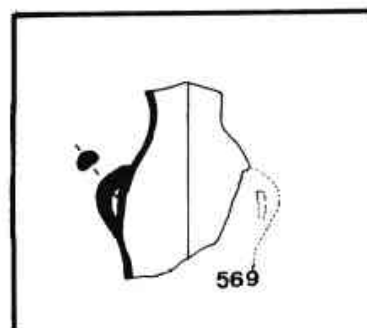
566

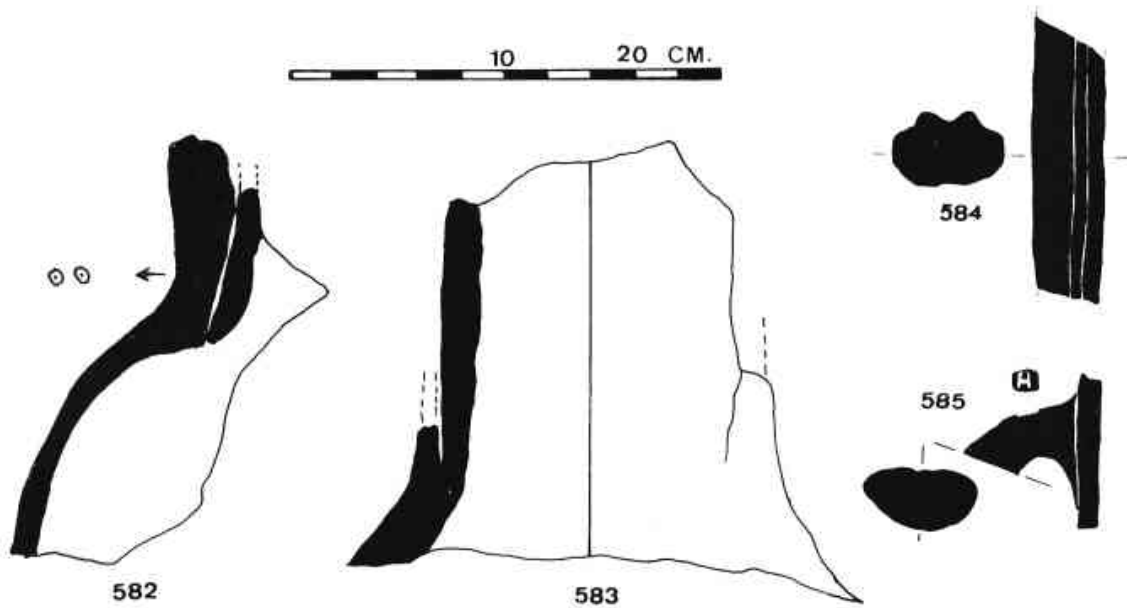
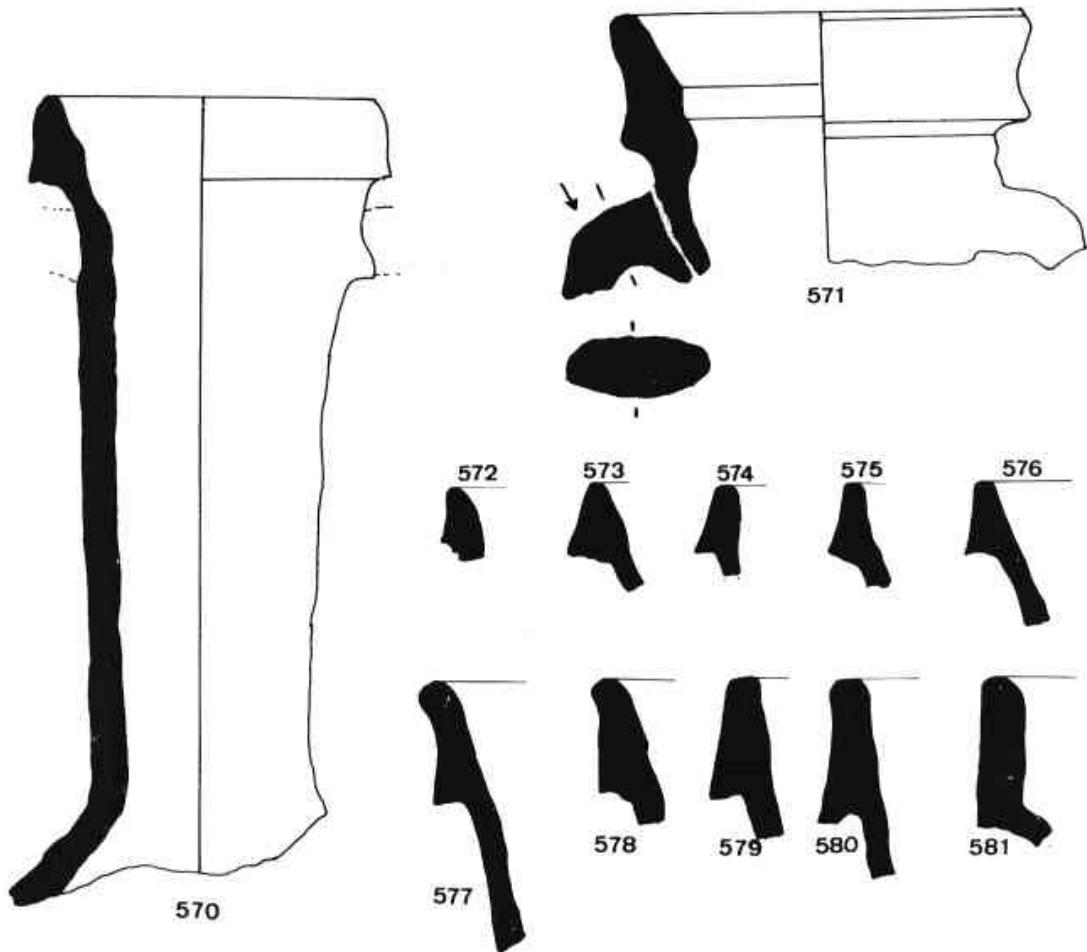
567

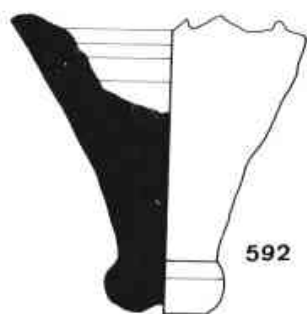
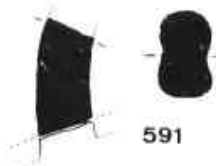
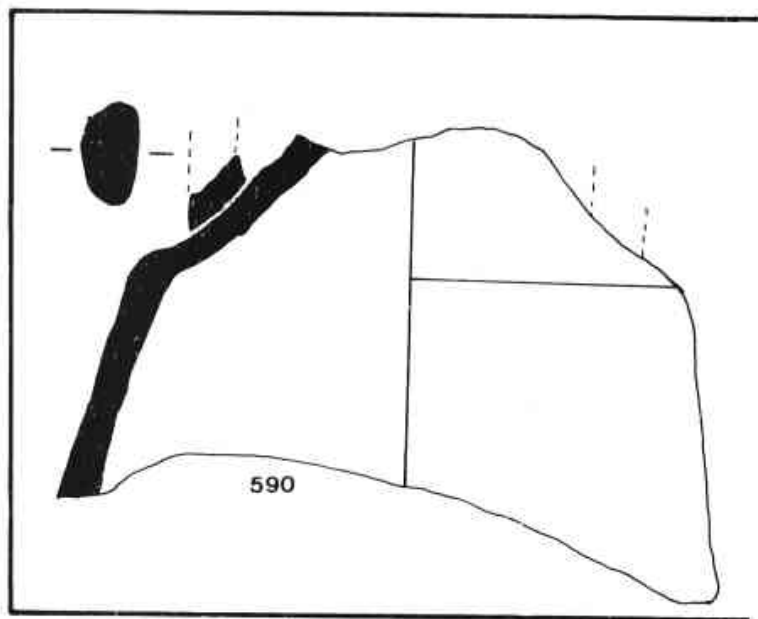
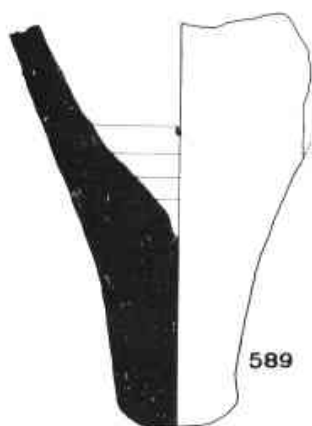
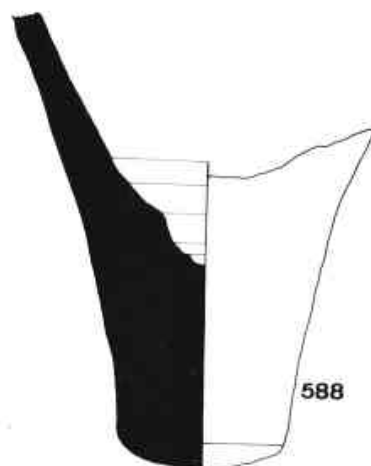
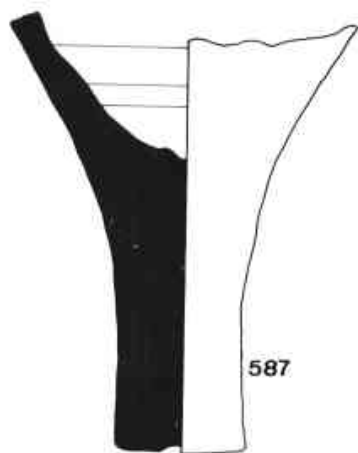
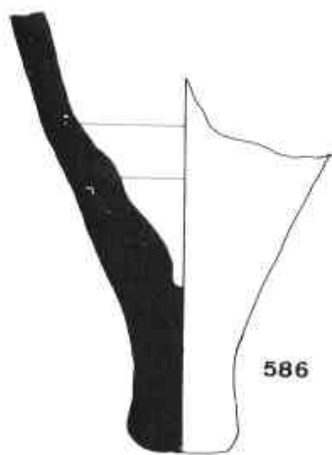

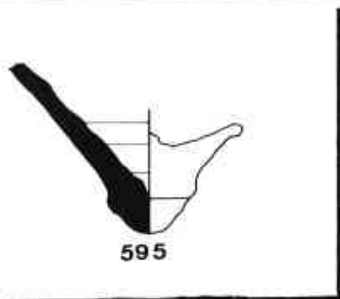
568

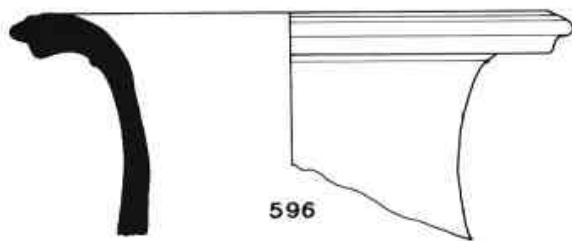
569

595

596

597

598

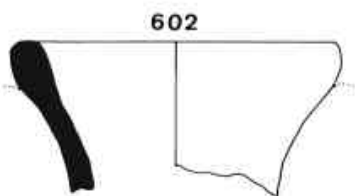
599

600

601

602

603

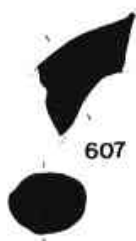
604

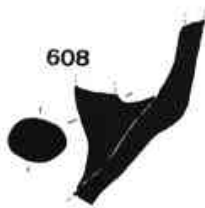
605

606

607

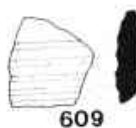

608

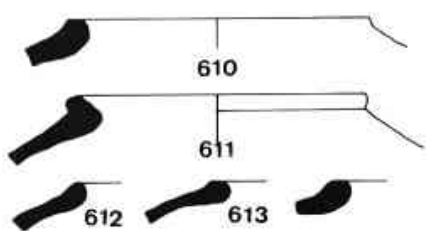

10

20 CM.

609

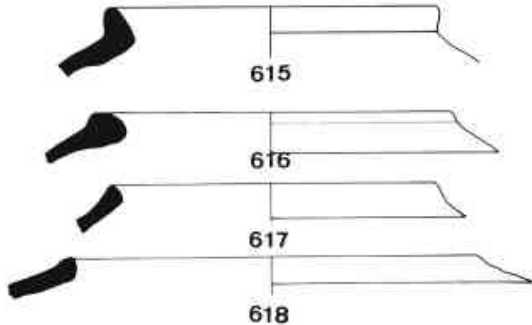

610

611

612

613

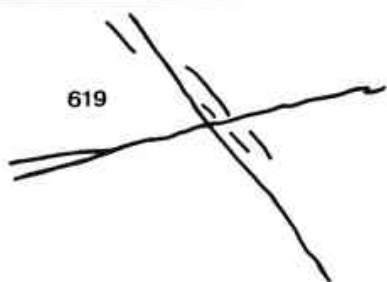

615

616

617

618

619

4 CM.

620

621

622

623

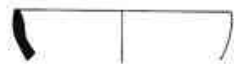
624

625

626

627

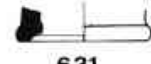
628

629

630

631

632

633

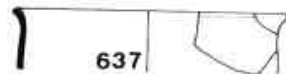
634

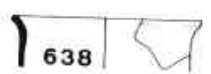
635

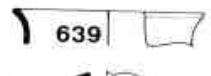
636

637

638

639

640

641

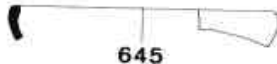
642

643

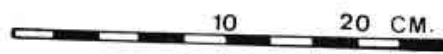
644

645

646

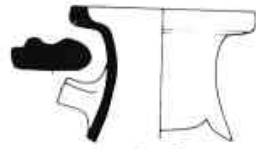

10

20 CM.

651

656

647

652

648

653

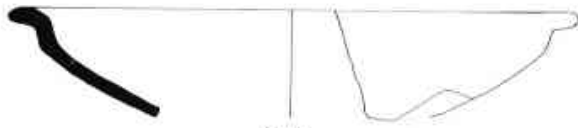
649

654

657

650

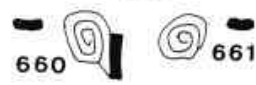
658

655

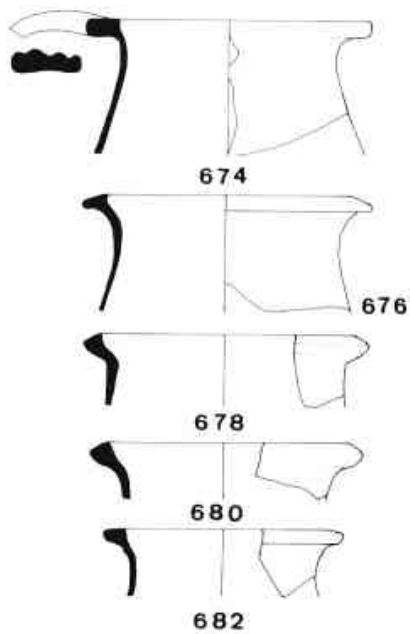
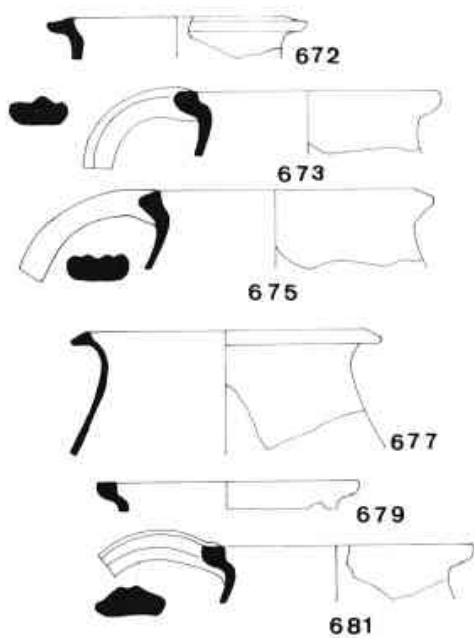
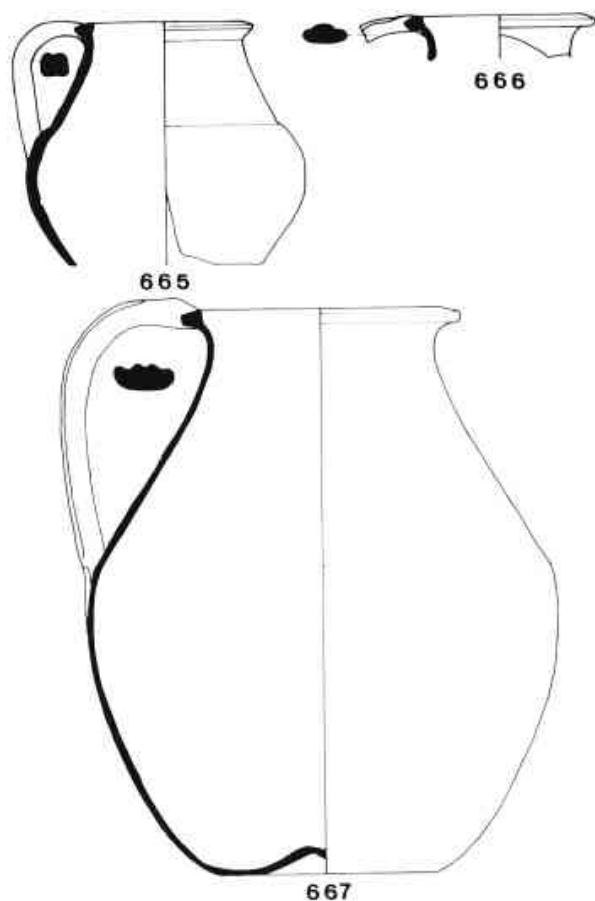
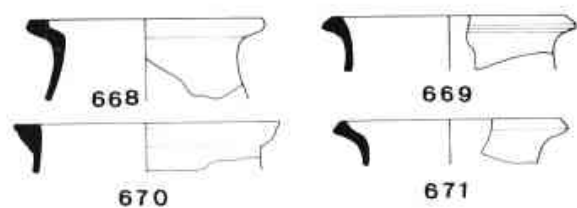
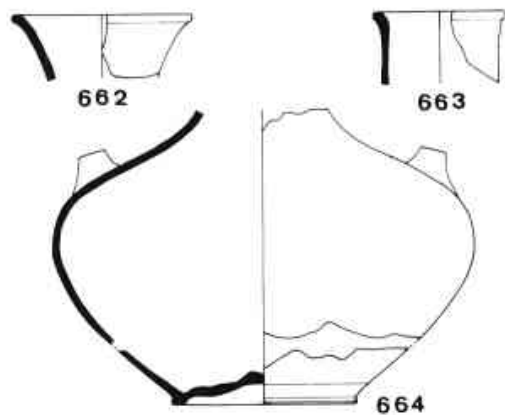

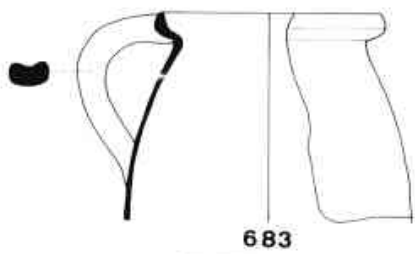
659

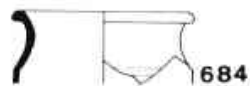
660

661

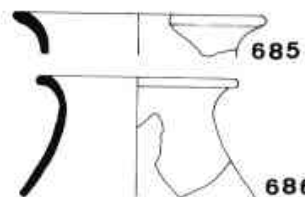

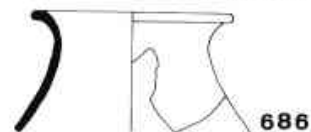
683

684

685

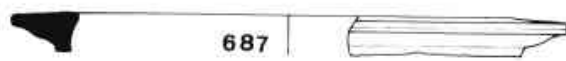

686

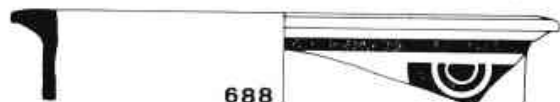

10

20 CM.

687

688

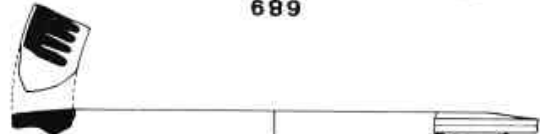
690

693

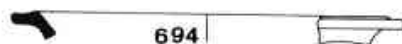
689

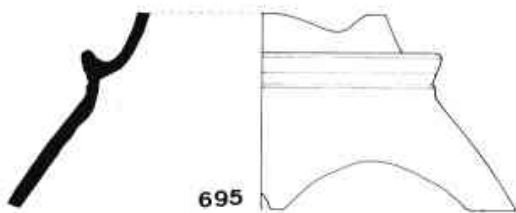
691

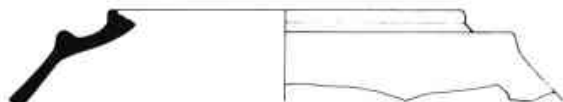
692

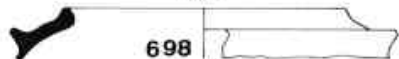
694

695

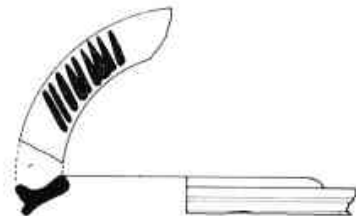
697

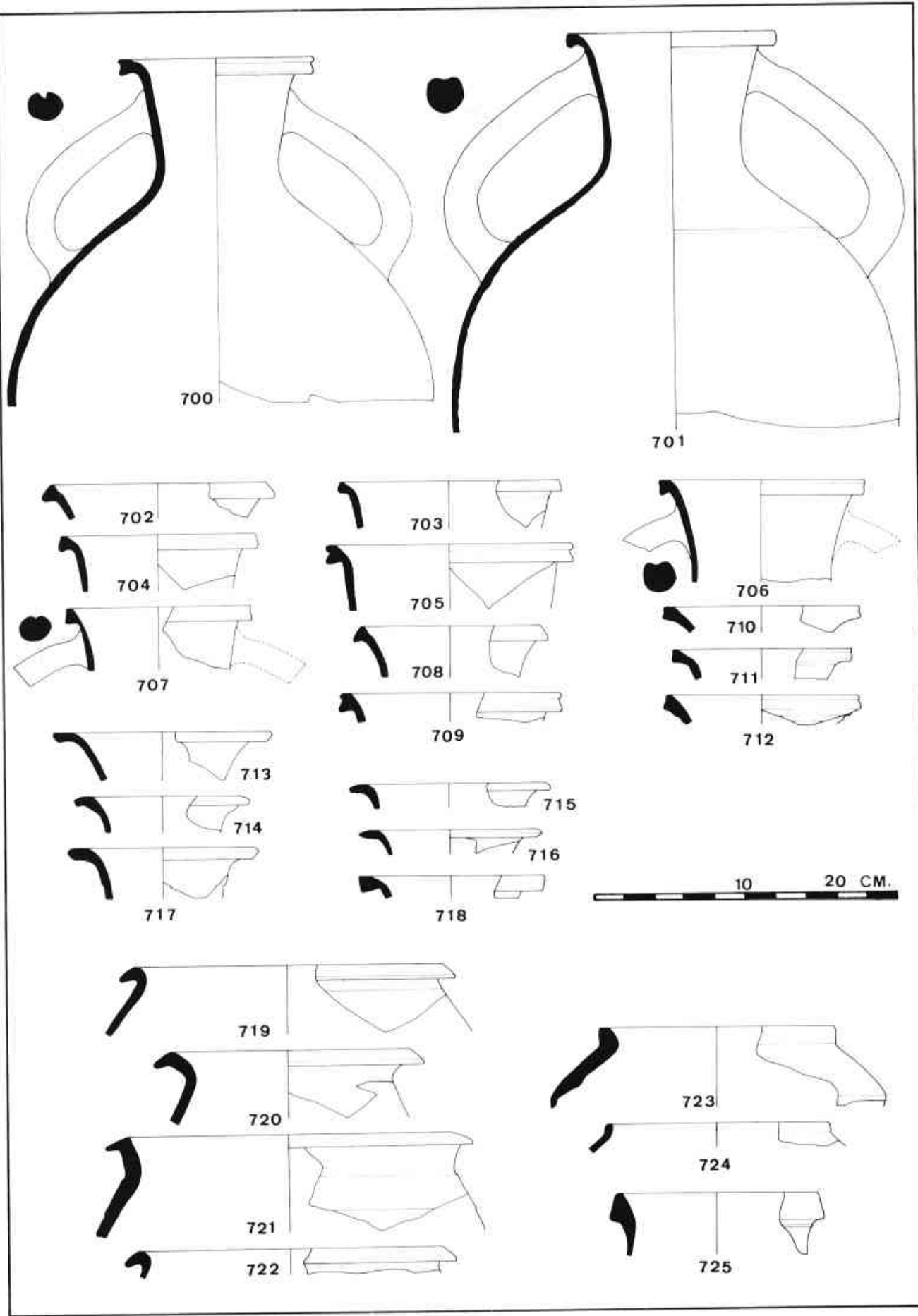
698

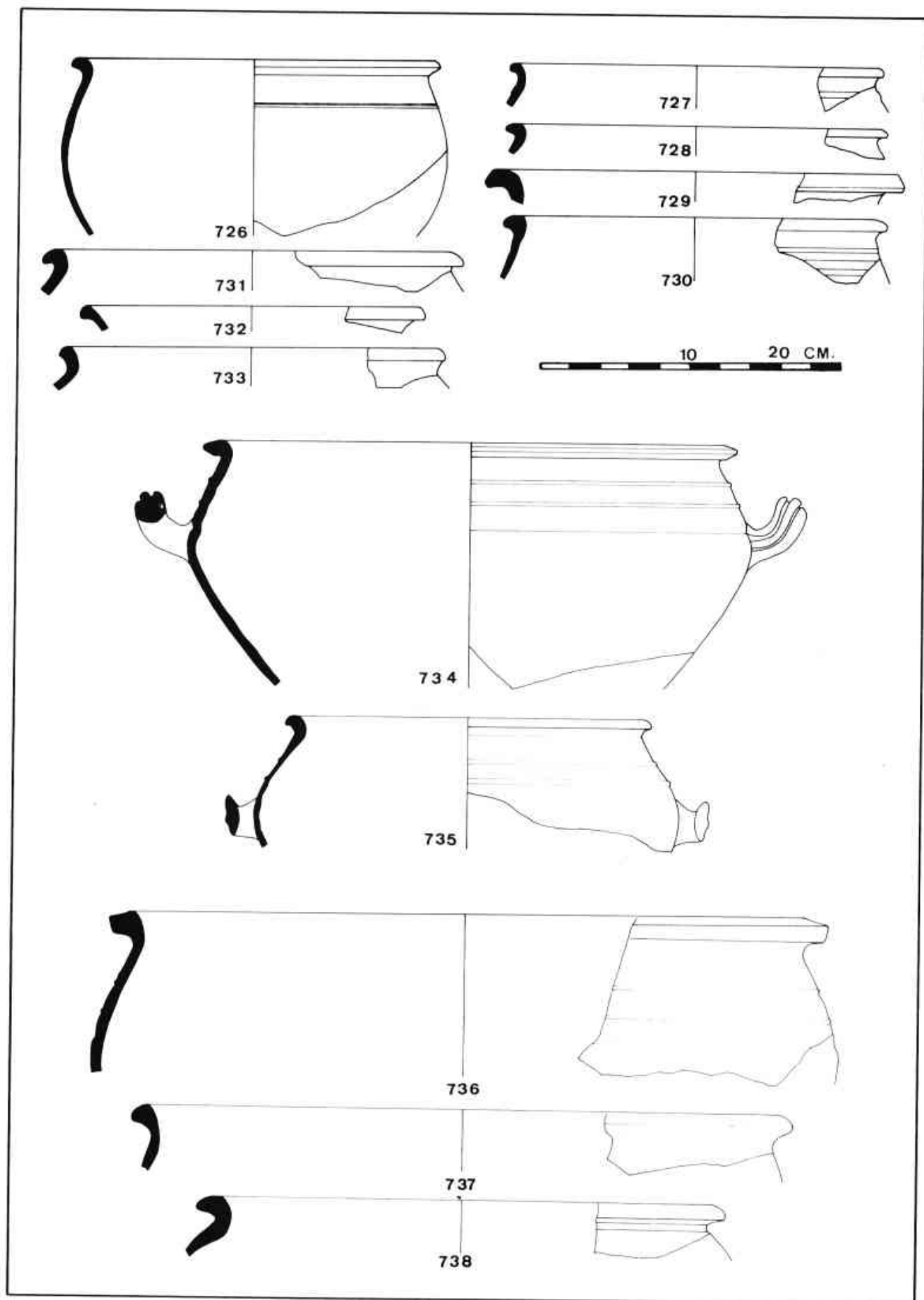

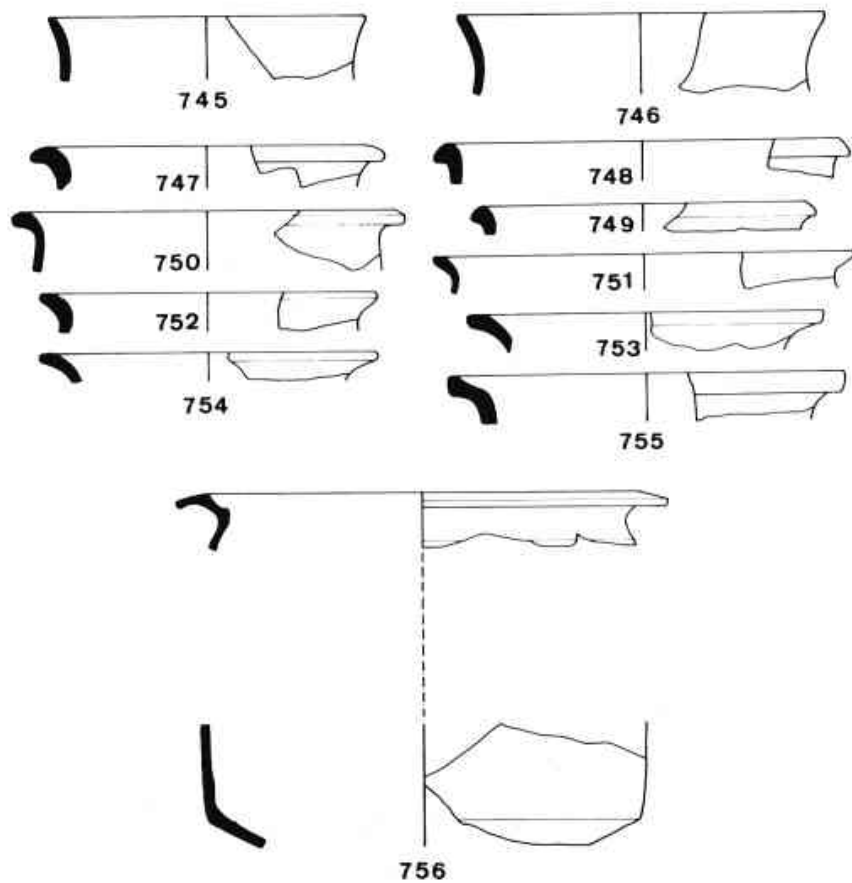
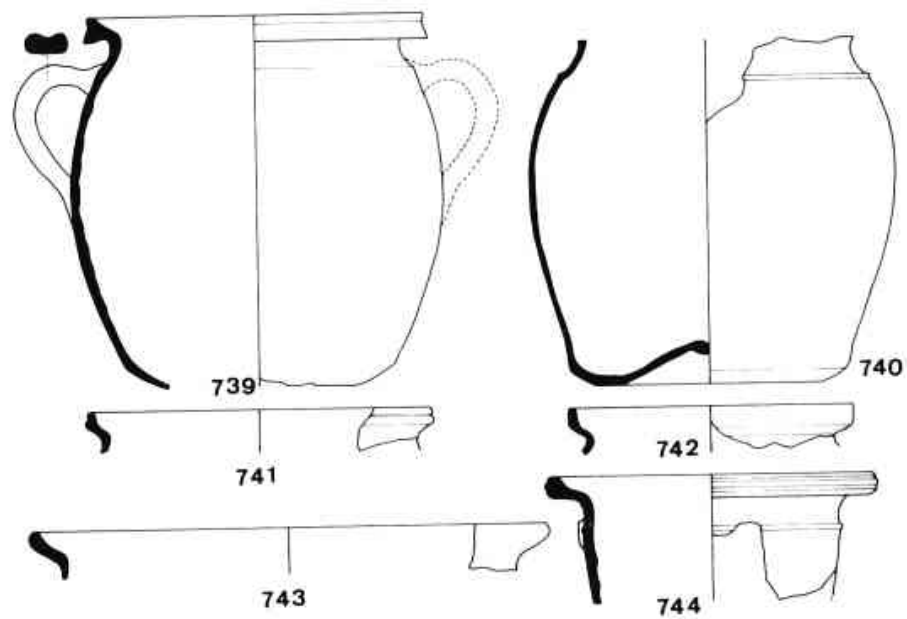
696

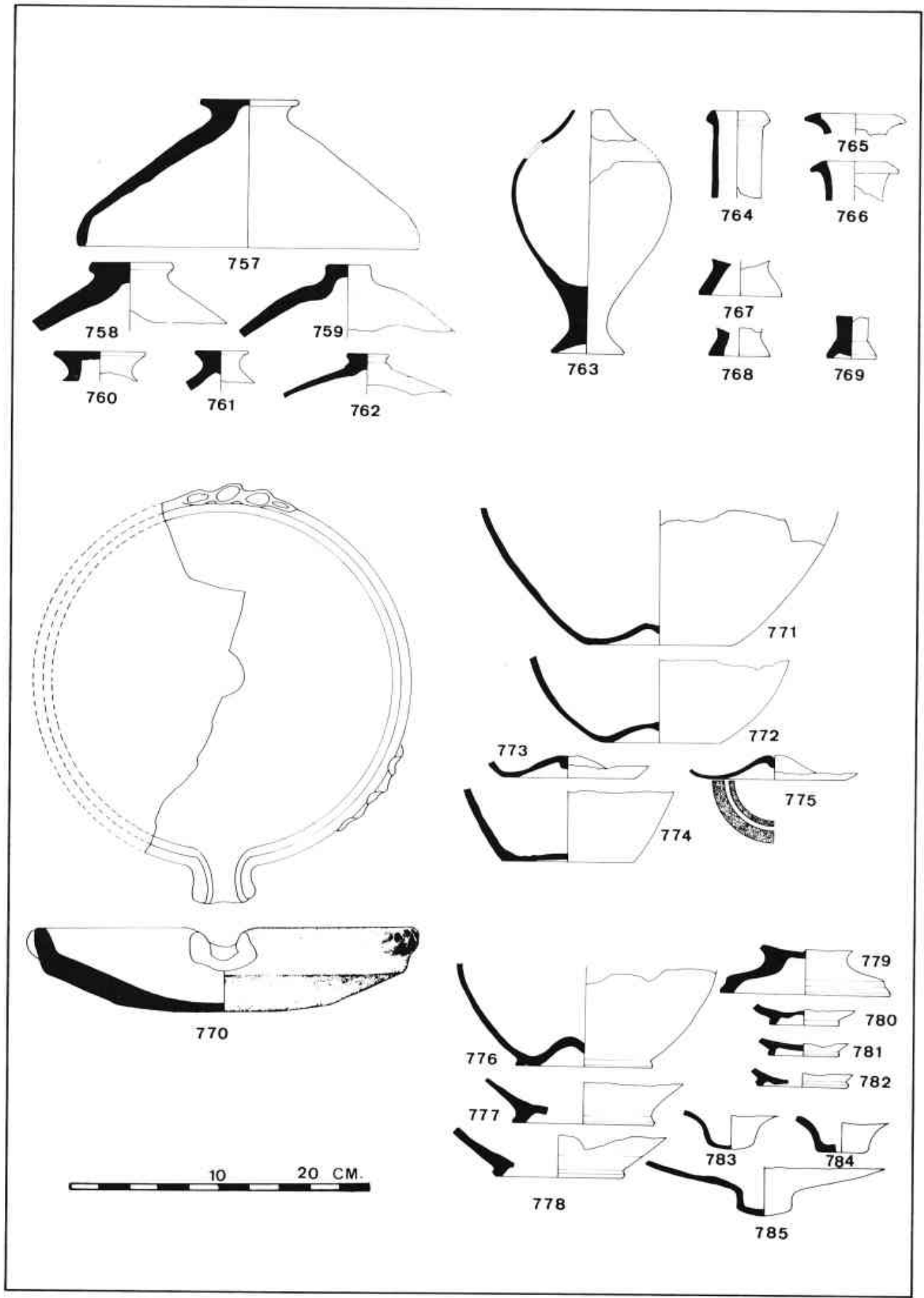

699

1

3

4

5

16

17

13

2

6

8

11

18

19

7

9

12

14

15

10

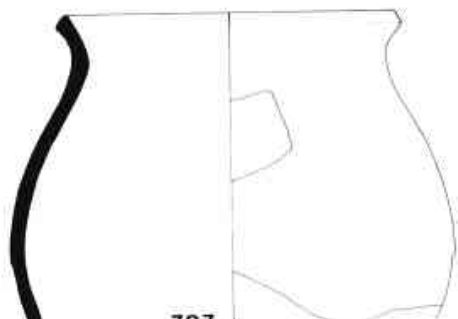

20

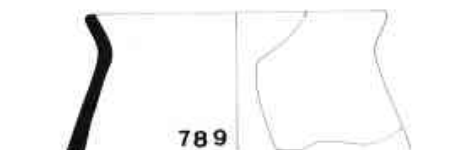
786

4 CM.

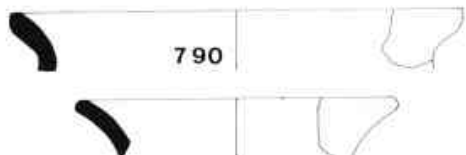
787

789

788

790

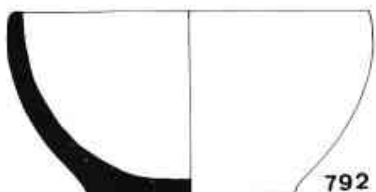

791

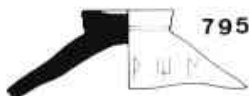

10

20 CM.

792

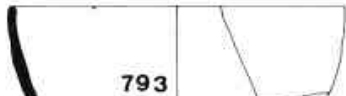

795

P Ψ P

796

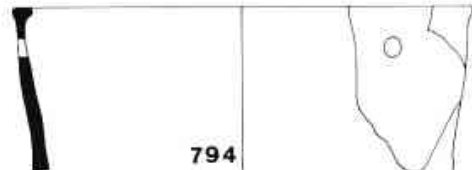
793

797

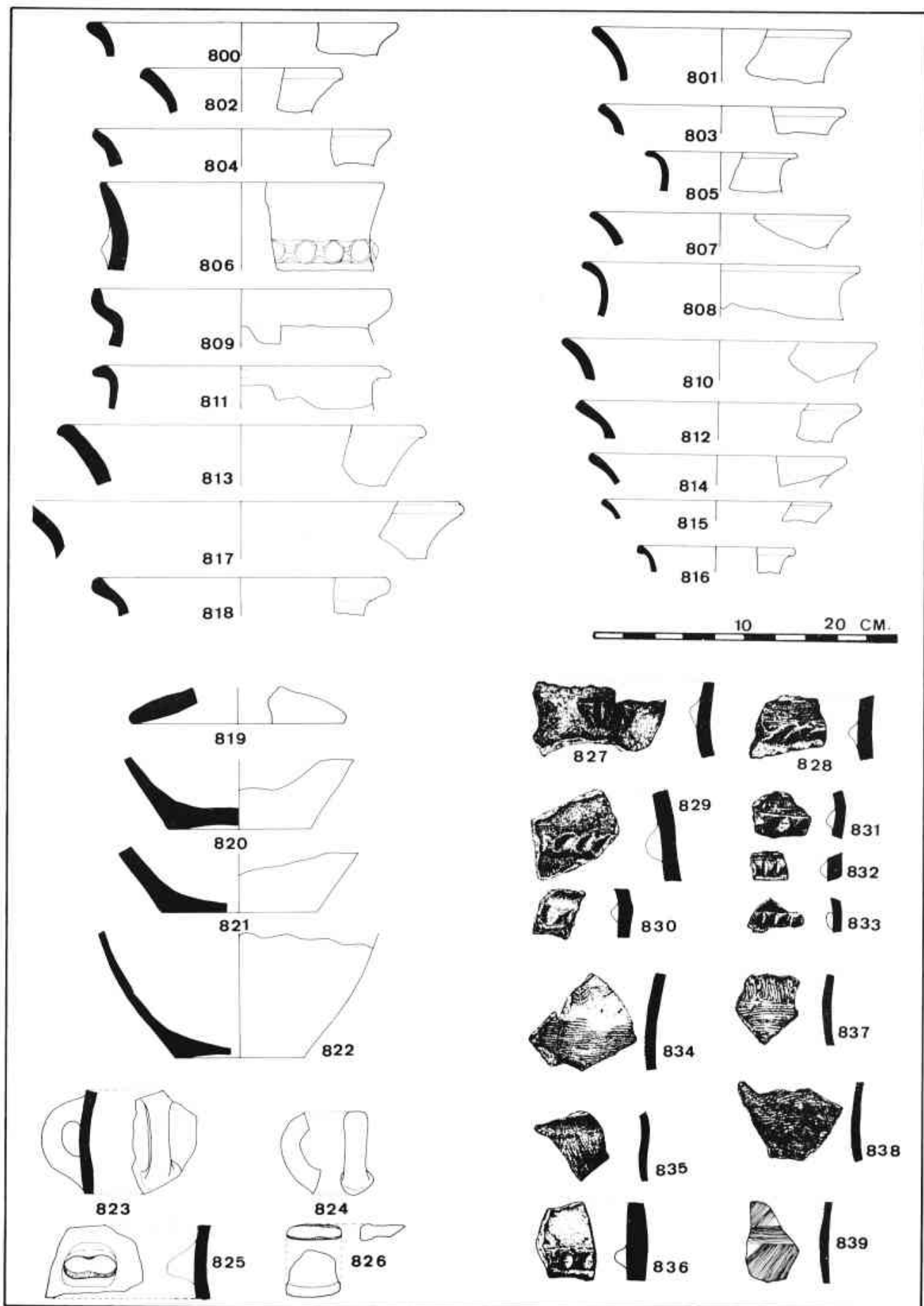
798

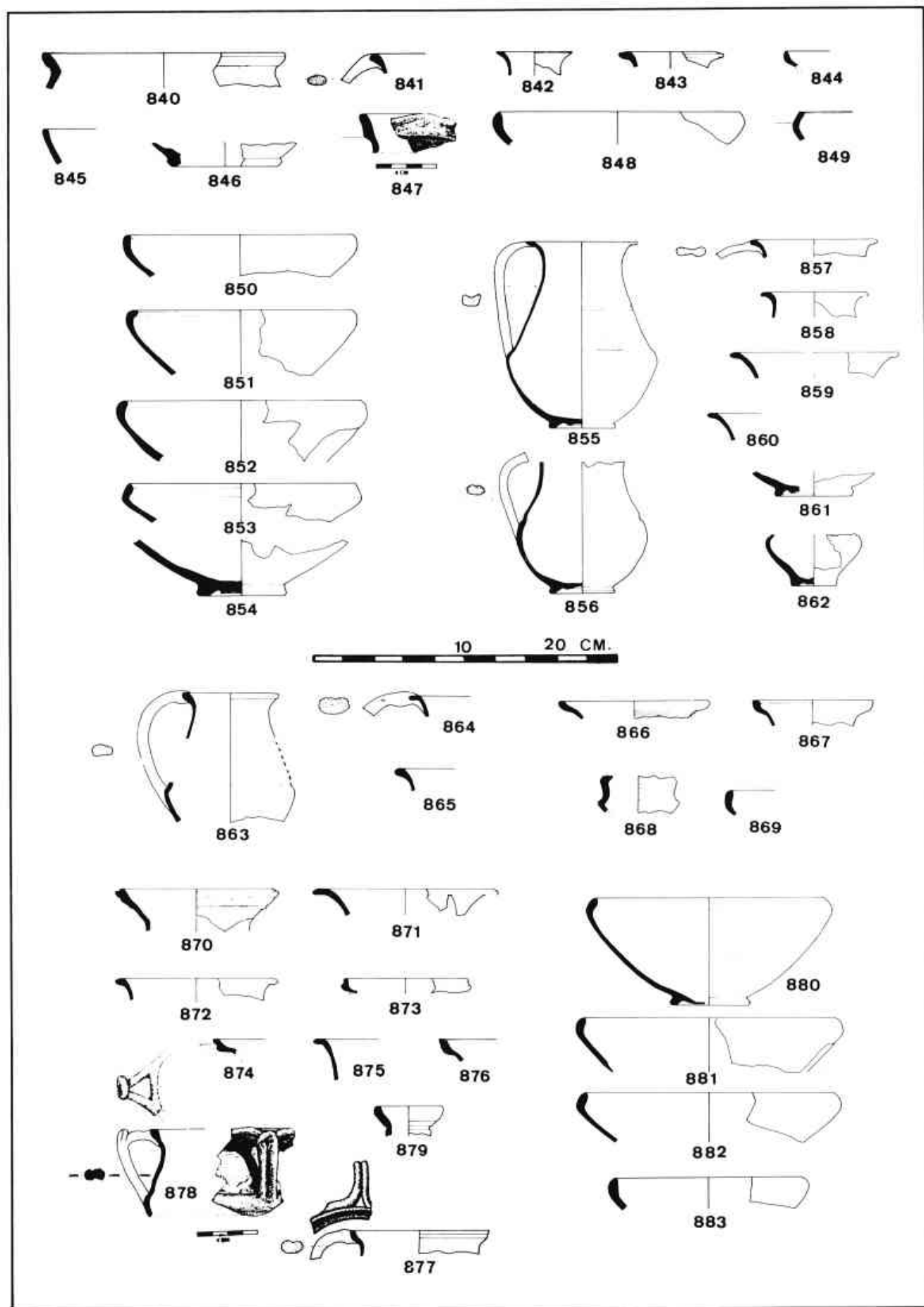

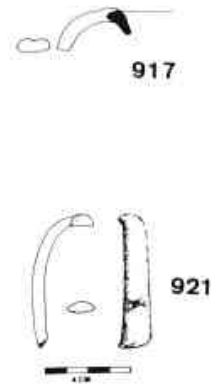
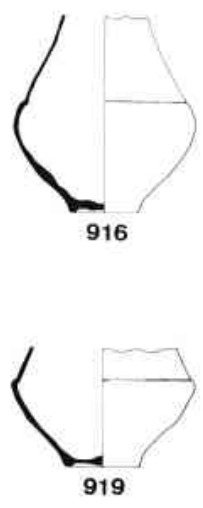
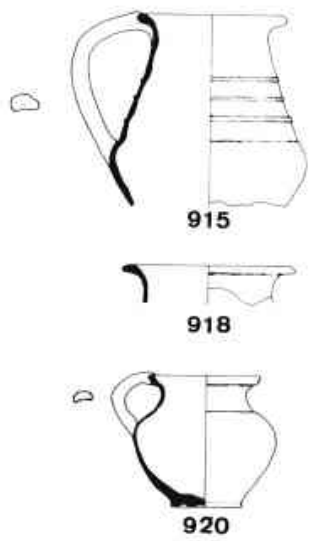
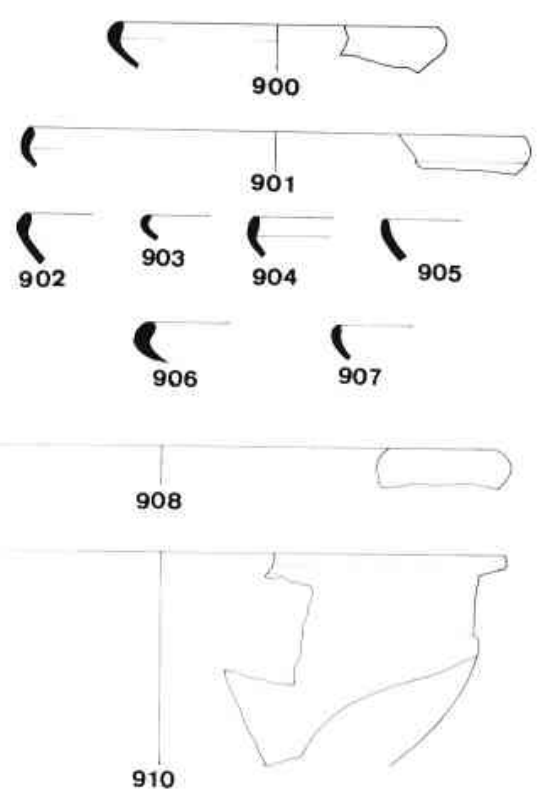
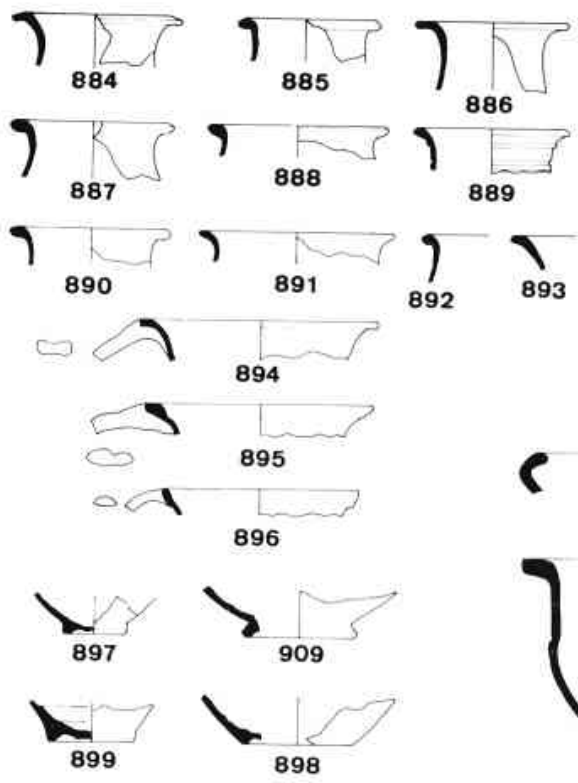
794

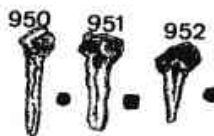
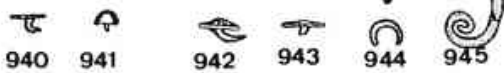
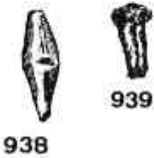
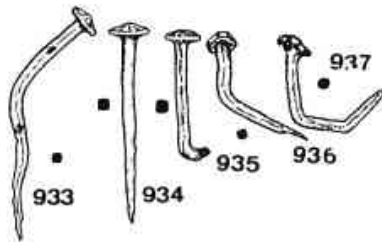

799

IV. CRONOLOGIA

Un cop examinats els diversos materials arqueològics dels dos nivells, ens interessa d'extreure'n les informacions que fan referència a la cronologia del procés d'abandonament del dipòsit.

El mètode a seguir serà l'obtenció de dades dels diversos materials susceptibles de proporcionar una informació cronològica. Lògicament, les importacions -sobretot les ceràmiques de vernís negre- ocuparan un lloc destacat.

Així doncs, en primer lloc considerarem l'aportació de les ceràmiques de vernís negre i de vernís vermell, de les quals disposem de datacions força precises, per tal de delimitar la duració de les tres fases cronològiques d'abandonament del dipòsit. La numismàtica també serà tinguda en compte per obtenir una major precisió.

En segon lloc considerarem la resta de les ceràmiques d'importació -italo-megàrica, parets fines, comuna romana i àmfores- que, si bé per elles mateixes també aporten dades cronològiques, aquestes són generalment massa àmplies i no han pogut ser utilitzades per a la delimitació de les fases, si més no en la mesura dels elements considerats en primer lloc. Ara bé, tant la seva cronologia com la seva presència o absència en els estrats han estat factors que hem tingut presents. Les dades obtingudes d'aquestes ceràmiques no desdiuen en absolut la datació de les fases, sinó que poden ser interpretades com una confirmació de les mateixes.

En aquest apartat no hem inclòs cap de les produccions ceràmiques ibèriques ja que encara avui el seu estudi no està prou sistematitzat, i no disposem de cronologies amb el grau de precisió necessari per a ser aplicables a una seqüència cronològica com la del dipòsit.

Un cop establerts els límits cronològics de l'abandonament del dipòsit, englobarem els resultats en el conjunt de Burriac, per tal de relacionar aquestes dades amb les obtingudes a altres sectors del poblat. Insistirem especialment en la datació que fa referència a l'abandonament

del dipòsit, i relacionarem aquest fet dins del context general d'aquests moments a Burriac, que es caracteritza bàsicament per una fase de progressiu abandonament de l'assentament, amb totes les implicacions històriques i econòmiques que això comportà, les quals seran examinades més endavant.

A. CERÀMIQUES D'IMPORTACIÓ DE VERNÍS NEGRE I VERMELL I LES IMITACIONS DE CAMPANIANA B LOCALS O REGIONALS.

Tipus ceràmics presents al dipòsit	Nº fragments	%
- Grega d'Occident	1	0,05
- Àtica de figures roges	1	0,05
- Àtica de vernís negre	15	0,78
- Taller Petites Estampilles	2	0,10
- Proto-campanianes occidentals	6	0,31
- Campaniana A	988	51,48
- Campaniana B	810	42,21
- Tipus «B-oïdes»	37	1,92
- Campaniana C	11	0,57
- Vernís negre àrea etrusca	1	0,05
- Tipus indeterminats vernís negre	2	0,10
- Pre-sigil.lata oriental	1	0,05
- Pre-aretina itàlica	2	0,10
- Imitacions locals o regionals Camp. B amb vernís gris	43	2,23
Total fragments	1.920	100,00

Per a delimitar la seqüència cronològica de l'abandonament del dipòsit hem tingut força en compte les dades obtingudes mitjançant l'estudi de les ceràmiques de vernís negre dels s. III - I a.C. a Empúries, jaciment que avui és l'únic,

d'una certa importància, dins de Catalunya, on s'han estudiat exhaustivament aquests productes ceràmics (SANMARTÍ, 1978).

La delimitació preliminar la farem en base a:

1) Presència -tant en el N-I com en el N-II- de la Campaniana A i de la Campaniana B. Els dos tipus són netament majoritaris i coexisteixen en tots els estrats.

L'arribada a Empúries del més modern, la Campaniana B, es produeix cap el 125 a.C., amb la qual cosa podem fixar, de moment, la data *post quem* de l'abandonament del dipòsit en el 125 a.C.

2) Absència (*argumento ex silentio*) de sigil.lates aretines, tipus ceràmic que forma part d'un nou horitzó en què les ceràmiques de vernís negre han desaparegut o són quasi inexistentes.

L'arribada d'aquestes a Empúries la situa E. Sanmartí a partir del 40 a.C., quan segons aquest autor arriben massivament. La data *ante quem* del dipòsit la podríem fixar, doncs, de moment, en el 40 a.C.

La seqüència cronològica provisional delimitada comprèn un període que va del 125 al 40 a.C. Queden totalment fora d'aquesta banda cronològica, i per tant són residuals, els tipus cerà-

mics següents:

- Grega d'Occident (s. VI-IV a.C.)
- Àtiques (s. V-IV a.C.)
- Petites Estampilles (300-250 a.C.)
- Protocampanianes occidentals (s. III a.C.)
- Campaniana A variant antiga (220-180 a.C.)

Amb la resta de tipus hem confeccionat una estadística, en base als percentatges obtinguts en els diferents estrats, amb la finalitat d'intentar delimitar fases diferenciades dins de la seqüència cronològica definida abans i alhora precisar-la més.

Hem utilitzat dos mètodes, un en funció del nombre total de fragments apareguts en l'excaució (hem comptat també els que posteriorment s'han pogut enganxar) i l'altre en base al nombre mínim de peces diferents que hem pogut identificar. Aquesta identificació s'ha realitzat bàsicament per les vores, si bé hem tingut en compte els fons quan aquests superaven a les vores o corresponien a peces de les que no disposàvem de vora. Les vores de mida molt petita o molt alterades, les inidentificables per poder correspondre a diverses formes, i les que podien formar part de peces ja comptades, no les hem tingut en compte per a l'estadística.

PERCENTATGES OBTINGUTS MITJANÇANT EL NOMBRE TOTAL DE FRAGMENTS
Total fragments: 1.894

TIPUS CERÀMICS	I ntf %		IIa ntf %		IIb ntf %		IIc1 ntf %		IIc2 ntf %		IId1 + d2 ntf %		IId3 ntf %	
Camp. A	55	15,3	34	42	21	22,8	74	63,8	698	64,3	21	77,8	85	64,4
Camp. B	227	63	44	54,3	65	70,6	41	35,3	381	35,1	6	22,2	46	34,8
«B-oïdes»	26	7,2	3	3,7	4	4,3	1	0,9	3	0,3				
Camp. C	7	1,9			1	1,1			3	0,3				
Ver. Neg. etrusc									1	0,1				
Indet. V.N.					1	1,1							1	0,8
Pre-sigil.lata	1	0,3												
Pre-aretina	1	0,3												
Imit. gris Camp. B	43	11,9												
Total	360		81		92		116		1086		27		132	

ntf = nombre total de fragments.

Quadre 1

PERCENTATGES OBTINGUTS MITJANÇANT EL NOMBRE MÍNIM DE PECES IDENTIFICADES
Total número mínim de peces: 217

TIPUS CERÀMICS	I		IIa		IIb		IIc1		IIc2		IId1+d2		IId3	
	nmp	%	nmp	%	nmp	%	nmp	%	nmp	%	nmp	%	nmp	%
Camp. A {	antg.	—	—	—	—	—	—	—	1 (res)	—	—	—	—	—
	mitj.	—	2	—	—	—	—	—	3	1	—	—	2	
	tard.	9	15,2	3	26,3	5	23,8	9	52,9	35	53,5	3	57,1	12
Camp. B	31	52,5	11	57,9	11	52,4	7	41,2	30	42,2	3	42,8	8	34,8
«B-oides»	9	15,2	3	15,8	3	14,3	1	5,9						
Camp. C	2	3,4			1	4,8			2	2,8				
Ver. Neg. etr.									1	res? 1,4				
Indet. V.N.					1	4,8							1	4,3
Pre-sigil.	1	1,7												
Pre-aret.	1	1,7												
Imit. gris Camp. B	6	10,2												
Total	59		19		21		17		71		7		23	

nmp = nombre mínim de peces identificades.
 res = residual.

Quadre 2

Un cop vistes les dues taules de percentatges observem certes similituds en alguns resultats i diferències notables en d'altres, per la qual cosa hem hagut d'optar per un dels dos mètodes. Hem triat el segon ja que ens ha semblat el més fiable i aproximatiu a la realitat. Les dades obtingudes amb aquest (segons el nombre mínim de peces) són les que utilitzarem d'ara en endavant.

Els percentatges obtinguts dels tipus majoritaris ens suggereixen la contemporaneïtat dels estrats IIc1, IIc2, IId1, IId2 i IId3 per una banda,

i dels estrats IIa i IIb per a l'altra. Dins del N-II constituïrien dos moments cronològicament diferenciables. El N-I, de formació diferent i amb materials específics i més moderns no observats en el N-II, en constituïria un altre. En conjunt, doncs, tenim així delimitades tres fases cronològiques:

Fase 1: N-IIc1 + IIc2 + IId1 + IId2 + IId3

Fase 2: N-IIa + IIb

Fase 3: N-I

PERCENTATGES SEGONS FASES CRONOLÒGIQUES DIFERENCIABLES (%)			
TIPUS CERÀMICS	N-I FASE 3	N-IIa + IIb FASE 2	N-IIc1 + IIc2 + IIId1 + IIId2 + IIId3 FASE 1
Campaniana A (mitj. i tard.)	15,2	25	56,1
Campaniana B	52,5	55,1	40,2
«B-oïdes»	15,2	15	1,5
Campaniana C	3,4	2,4	0,7
Ver. Neg. etrusc.			0,3 (res.?)
Tipus indet. V.N.		2,4	1,1
Pre-sigil.lata	1,7		
Pre-aretina	1,7		
Imit. grises de Camp. B (indíg.)	10,2		

Quadre 3

Els percentatges observats per la Campaniana A van decreixent des de la fase 1, en què aquest tipus representa el 56,1% de la totalitat de les ceràmiques de vernís negre, i la fase 3, en què només representa el 15,2%.

La Campaniana B, en canvi, experimenta un increment considerable, sobre tot entre les fases 1 i 2, passa d'un 40,2% a un 55,1%, per decreixer després lleugerament, en la fase 3, a un 52,5%.

Les «B-oïdes» experimenten un augment considerable entre la fase 1, en què representen el 1,5% i la fase 2, en què ja són el 15%. Es mantenen dins d'aquest últim percentatge en la fase 3 (15,2%).

La Campaniana C està present en les tres fases, però sempre en una petita proporció que va augmentant fins arribar a la fase 3 en què aquest tipus representa el 3,4% del total.

Pel que fa a la «pre-sigil.lata», la «pre-aretina», ambdues de vernís vermell, i a les imitacions locals o regionals grises de la Campaniana B, tots tres tipus només estan presents en la fase 3, en què representen, respectivament, 1,7%, 1,7% i 10,2% del total.

Els altres tipus ceràmics envernissats -vernís negre etrusc i indeterminats- tenen una incidència minsa.

D'acord amb el quadre 3 el descens del percentatge de la Campaniana A entre la fase 1 i

la fase 2 (-31,1) és compensat sobre tot per l'increment del percentatge de la Campaniana B (+14,9) i de les B-oïdes (+13,5), i en menor escala de la Campaniana C (+1,7), en la fase 2. En la fase 3 continua decreixent el percentatge de la Campaniana A (-9,8). La Campaniana B també baixa una mica (-2,6). Aquests descens queden contrarrestats per un lleuger augment de la Campaniana C (+1) però sobretot per l'aparició de nous tipus no presents en les anteriors fases, com les imitacions indígenes amb vernís gris de la Campaniana B (+10,2) i les ceràmiques de vernís vermell, pre-sigil.lata (+1,7) i pre-aretina (+1,7).

A grans trets, la dinàmica general d'aquests tipus ceràmics seria la següent: disminució constant de les importacions de vernís negre de la Campània (Campaniana A), en benefici de les importacions de l'Etrúria marítima (Campaniana B). Aquestes últimes només es veurien frenades per l'aparició de nous tipus de fabricació local o regional (imitacions grises de la Campaniana B, tipus «B-Oïdes» emporitans) i per una progressiva diversificació dels productes importats, com ho deixa ben palès l'arribada de diversos tipus de ceràmiques de vernís vermell.

Un cop delimitades les diverses fases diferenciables intentarem tot seguit establir una datació per a cada una d'elles.

- Fase 1 (N-IIc1, IIc2, IId1, IId2, IId3)

La datació inicial de la seqüència cronològica (i per tant de la fase 1, la més antiga) a partir del 125 a.C. ens sembla evident que s'ha de fer baixar al s. I a.C. en base a:

1) El tipus de Campaniana A d'aquesta fase. Sobre un total de 66 peces de Campaniana A, el 89,4% corresponen a la variant tardana, el 9,1% a la variant mitjana i el 1,5% a la variant antiga. La cronologia de la variant tardana comprèn bàsicament la 1a. meitat del s. I a.C. Aquesta datació es fonamenta en: l'estrat VI A d'*Albintimilium* (LAMBOGLIA, 1950 i 1959), el derelict de Albença (LAMBOGLIA, 1952b i MOREL, 1981), el jaciment de *Thamusida* al Marroc (MOREL, 1968), Empúries -sitja del Camp Làia o Gall 1 i estrat IV muralla Robert- (SANMARTÍ, 1978) i el jaciment de la Cloche de Provença (ARCELIN i CHABOT, 1980). J. P. Morel, en la seva monumental obra sobre les formes de la ceràmica campaniana, data la Campaniana A tardana entre el 100 i el 40 a.C. (MOREL, 1981).

Així, doncs, degut al predomini de la variant tardana de la Campaniana A, la fase 1 s'ha de datar a partir del 100 a.C.; a més a més el percentatge de gairebé el 90% suggereix que aquesta datació encara s'ha de baixar més.

2) Confirma una datació posterior al 100 a.C. la presència en aquesta fase de Campaniana C, tipus que comença a arribar a Empúries a partir d'aquesta data i sempre de manera molt esporàdica i minoritària (SANMARTÍ, 1978). Sobre aquest tipus creiem molt interessant la problemàtica que exposa Morel sobre la seva sovint identificació errònia en molts jaciments, només pel simple fet de trobar-se ceràmiques amb pasta gris (MOREL, 1976).

3) Els percentatges dels tipus majoritaris: la Campaniana A (mitjana + tardana) representa el 56,1% i la Campaniana B el 40,2%. Durant la fase 1 la Campaniana A és clarament majoritària. En les altres dues fases ho serà la Campaniana B.

A Empúries la Campaniana B només supera la Campaniana A a partir del 2on. quart del s. I a.C. (SANMARTÍ, 1978). És a dir, que durant els primers decennis del s. I a.C. la Campaniana A continuà essent majoritària. Si tenim en compte aquesta observació la fase 1 del dipòsit de Burriac s'hauria de datar dins del 1er. quart del s. I a.C.

4) L'absència dels tipus emporitans B-oïdes F, G i H -que després apareixeran en les fases 2 i 3- també ens confirma una data anterior al 80/70 a.C., moment en què apareixen (SANMARTÍ, 1978).

5) Les formes i tipus ceràmics no presents en les altres fases: si bé la Campaniana B presenta un repertori de formes que evoluciona poc, no pas-

sa el mateix amb la Campaniana A. Dues són les formes en Campaniana A tardana que tenim representades en la fase 1 i que no estan presents en les fases 2 i 3. Malauradament aquestes formes no poden aportar-nos massa precisió cronològica. Es tracta de les formes 27B i 27 b-c.

La forma 27B (Morel F 2824, 2825 i 2965b) apareix a principi del s. II a.C. i està present en el derelict de Punta Scaletta a l'illa de Giannutri, datat cap el 140/130 a.C. Lamboglia defineix aquesta forma a partir dels exemplars d'aquest derelict (LAMBOGLIA, 1964). Està també present, però ja en la variant tardana de la Campaniana A, en el jaciment de La Cloche (Provença) en les seves fases IIa i IIb datades entre el 90 i el 50 a.C. (ARCELIN i CHABOT, 1980), i en el jaciment de La Vayède (Provença) en un dipòsit que es data entre el 55/50 i el 40 a.C. (ARCELIN, 1981).

Els exemplars de la forma 27 b-c (Morel F 2984) del s. II a.C., corresponents a la variant mitjana de la Campaniana A, portaven una roseta central com a decoració, decoració que desapareix en la variant tardana. Morel considera que aquesta forma deixa de fabricar-se durant el 1er quart del s. I a.C. (MOREL, 1981), si bé a La Cloche en la fase IIb (60-50 a.C.) aquesta forma (residual?) hi és present (ARCELIN i CHABOT, 1980).

A Burriac, tant aquesta forma com l'anterior, sembla que no sobrepassen el 1er. quart del s. I a.C.

Pel que fa al peu (451) que correspon a la producció de vernís negre etrusc, producció inexistente en les altres fases, no pot precisar-nos res a nivell de datació, ja que més aviat sembla que es tracta de material residual del s. II a.C. E. Sanmartí que estudià la difusió d'aquesta forma (F 4750) a Catalunya no té prou elements de judici per establir cap datació i es remet a la cronologia establerta per Morel en la 1a. meitat del s. II a.C. (SANMARTÍ, 1981; MOREL, 1981). És possible que vasos semblants a aquests fossin fabricats fora de l'Etrúria (ens referim concretament a la F 4753), ja que així sembla indicar-ho la seva presència en el derelict de Spargi formant part del carregament de ceràmiques «B-oïdes» del vaixell (PALLARÉS, 1979). La seva cronologia, en aquest cas, també variaria. El derelict de Spargi ha estat datat per Morel cap el 120 a.C. (MOREL, 1981).

6) Les decoracions: les observades en la vaixella de vernís negre de la fase 1 són pràcticament les mateixes que les de les altres dues fases.

En la Campaniana A la decoració es fonamenta en les acanaladures concèntriques. La decoració d'acanaladures concèntriques apareix en la Campaniana A cap el 150/140 a.C. Està pràcticament absent en la Campaniana A de Carta-

go abans del 146 a.C. i és ja freqüent en el derelict de Giannutri (Ligúria) i a Entremont (Provença) abans del 123 a.C. És pràcticament l'única decoració que porten els exemplars de la Campaniana A tardana (si exceptuem la decoració a base de cercles pintats d'algunes copes de la forma 31). La presència d'aquest tipus de decoració en tots els estrats de la nostra excavació no ens aporta res pel que fa a la datació de les fases.

La decoració dels exemplars de la Campaniana B de la fase 1 està constituïda bàsicament per simples acanaladures concèntriques en el fons intern de les F 2321 a 2324 (forma 1) i per estries decoratives a rodeta emmarcades per acanaladures concèntriques per a les F 2255, 2257 i 2286 (forma 5). Aquesta última decoració va ser considerada per Morel com a pròpia de la Campaniana B del s. II a.C. (MOREL, 1968). La publicació posterior de diversos materials, derelictes i estrats de la 1a. meitat del s. I a.C. demostra que aquesta atribució concreta al s. II a.C. no és correcta, trobant-se aquesta mateixa decoració també en exemplars de la 1a. meitat del s. I a.C. Així la podem observar en materials d'aquesta època del Llenguadoc oriental (DEDET, 1978); de la Provença occidental (ARCELIN, 1978); en la fase final del poblat ibèric d'Azaila (Terol) que es data ara cap el 75 a.C., on aquesta decoració és predominant (BELTRAN, 1984); en l'estrat VI A d'*Albintimilium* (Ligúria) que es data entre el 100 i el 40 a.C. (LAMBOGLIA, 1950); en el dipòsit de La Vayède (Provença) entre el 50 i el 40 a.C. (ARCELIN, 1981); i en el derelict de La Madrague de Giens (Provença) que es data cap el 50 a.C. (TCHERNIA, POMEY I HESNARD, 1978), si bé en aquest jaciment aquesta decoració ja és minoritària envers les simples acanaladures concèntriques. Pel que fa a les nostres contrades, tant Guitart per *Baetulo* com Sanmartí per Empúries indiquen clarament la pervivència d'aquesta decoració durant la 1a. meitat del s. I a.C. (GUITART, 1976; SANMARTÍ, 1978).

Un altre tipus de decoració observat en la Campaniana B de la fase 1 és la d'estampilles geomètriques formades per dues C contraposades (360). Aquestes estampilles són les més freqüents en les ceràmiques de vernís negre de Bolsena del s. I a.C. (GOUDINEAU, 1968) i també són freqüents en exemplars de la Campaniana B d'Empúries que Sanmartí data en la 1a. meitat del s. I a.C. (SANMARTÍ, 1978)

Tot i que les formes i tipus no presents en les altres fases i les decoracions de la vaixela de vernís negre no ens aporten gaire cosa per precisar la cronologia de la fase 1 -a part de la seva datació general dins de la 1a. meitat del s. I a.C.- intentarem fixar-la amb els altres elements de què disposem:

- La presència de Campaniana A tardana i de Campaniana C ens situen la fase dins de la 1a. meitat del s. I a.C.

- El percentatge molt alt del 90% de la variant tardana en relació al total de la Campaniana A ens fa baixar en un o dos decennis la data del 100 a.C. (moment inicial d'aquesta variant).

- El percentatge superior de la Campaniana A envers la Campaniana B assenyala cap un moment anterior al 75 a.C., moment en què a Empúries es produeix la inversió dels percentatges.

- L'absència dels tipus B-oïdes emporitans F, G i H, presents en les altres dues fases, també ens concreta la fase a un moment anterior al 80/70 a.C., moment en què aquests apareixen.

Resumint, doncs, creiem que una datació entre el 90 i el 80 a.C. és l'adient per a la fase 1.

- Fase 2 (N-IIa, IIb)

A l'hora de realitzar els percentatges dels diferents tipus ceràmics de vernís negre i ceràmiques afins, una de les coses que ens sorprengué fou el canvi sobtat i brusc que s'observa entre els tipus majoritaris, Campaniana A i Campaniana B, de la fase 1 i de la fase 2. La Campaniana A passa d'un 56,1% del total en la fase 1 a només un 25% en la fase 2; mentre que en les mateixes fases la Campaniana B passa d'un 40,2% a un 55,1%.

Tres foren les hipòtesis que ens formulàrem per a intentar explicar aquest fet:

1) Els percentatges de la Campaniana A de la fase 1 estan inflats per l'entrada en els estrats d'aquesta fase d'una quantitat gran de materials residuals de la Campaniana A del s. II a.C. que arribarien arrossegats per les rierades o torrentades que formaren aquests estrats.

2) Entre la fase 1 i la 2 hi ha un buit cronològic d'alguns anys degut a la manca d'aportacions de terres al dipòsit. És a dir, que les dues fases no són contínues i corresponen a dos moments cronològics bastant diferents.

3) Els centres de producció o bé els circuits de distribució de la Campaniana A es veieren afectats per algun fet de tipus polític o econòmic que feu minvar considerablement i de manera bastant brusca l'arribada d'aquest tipus ceràmic als diferents mercats, essent substituït, si més no en part, per la Campaniana B etrusca o bé per altres tipus, en aquests mateixos mercats.

L'anàlisi de la Campaniana A de la fase 1 ens permeté observar que gairebé el 90% d'aquest tipus correspon a la variant tardana (és a dir, que és posterior al 100 a.C.), la qual cosa descarta la 1a. hipòtesi.

Pel que fa a la 2a. hipòtesi pensem que malgrat que no hi haguessin hagut noves rierades o torrentades importants durant 10 o 20 anys, s'hauria d'haver format una capa -més o menys

petita- que hauria sigut visible en l'estratigrafia. En cap de les cinc que realitzàrem poguérem observar cap indicati d'aquesta capa.

La hipòtesi que ens sembla més raonable és la 3a. Morel, tot parlant dels moments finals de la producció de la Campaniana A, posa en relació aquest final amb l'atac i el cop terrible que infringí, l'any 82 a.C., Sul·la a Nàpols i sobretot a Ischia (centres de producció de la Campaniana A) amb motiu de la guerra civil que enfrontava els romans en aquests moments (MOREL, 1978). Aquest autor considera que molt possiblement després d'aquesta data la producció de la Campaniana A ja no seria la mateixa que abans, experimentant, en conseqüència, la seva exportació una davallada considerable. Potser en aquest sentit hauríem d'interpretar el fet que el derelicte més modern que es coneix d'un vaixell que transportés Campaniana A és el d'Albenga que es data entre el 90 i el 80 a.C. Tot això, evidentment, no descarta la possibilitat que se'n puguin trobar de més moderns, ja que la Campaniana A tardana se seguí fabricant, com a mínim, fins a mitjans del s. I a.C.

Si admetem aquesta hipòtesi la fase 2 hauria de datar-se amb posterioritat al 82/80 a.C.

Tanmateix, en aquesta fase observem que, a diferència de la fase anterior, la Campaniana B supera clarament la Campaniana A. La inflexió en els percentatges d'aquests tipus ceràmics ja hem dit que a Empúries es produeix a partir del segon quart del s. I a.C. (SANMARTÍ, 1978); creiem, doncs, que el moment final de la fase 2 ha de datar-se amb posterioritat al 75 a.C.

Una data molt semblant a aquesta ens l'aporta un element no ceràmic, aparegut en un estrat d'aquesta fase. Es tracta d'un denari de l'any 77 a.C. És clar que el moment final de la fase 2 ha de ser posterior a aquest any (els altres quatre denaris exhumats en els estrats de la fase 2 són del 103, 87, 83/82 i 82 a.C.).

Finalment no podem oblidar l'aparició en aquesta fase dels tipus «B-oïdes» emporitans F, G i H que s'han de datar amb posterioritat al 80/70 a.C., data que fixa E. Sanmartí pel seu moment inicial, segons els resultats obtinguts a Empúries (els tipus F, G i H estan absents en la sitja del Camp Làia o Gall 1 datada entre el 110 i el 80/70, mentre que constitueixen el 68% de tot el material de vernis negre de l'estrat IV de la Muralla Robert, estrat que es data entre el 80/70 i el 50/40 a.C.) (SANMARTÍ, 1978). En contextes del s. I a.C., però sense datacions més precises, aquests tipus emporitans han estat identificats a Badalona (GUITART, 1976; SANMARTÍ, 1978), Sant Miquel de Sorba (SANMARTÍ, 1976) i Mataró (material en curs d'estudi). Tanmateix, creiem que han de ser classificats així alguns materials que hem pogut observar personalment provi-

nents d'antigues excavacions realitzades al poblament ibèric de Burriac. Per altra banda, Beltran assenyala la possible presència de tipus emporitans al jaciment d'Azaila (Terol) (BELTRAN, 1984).

Tenint en compte les consideracions que hem formulat, i tot i que el moment final d'aquesta fase és quelcom incerta i difícil de precisar més, creiem que una datació -per a la fase 2- d'entre el 80 i el 70 a.C. és la més correcta.

- Fase 3 (N-I)

D'entrada cal dir que aquesta fase s'inicià immediatament després del final de la fase 2. Per fer aquesta afirmació ens basem en l'observació durant l'excavació de 1983 de materials del N-I incrustats en la part superior de les argiles de l'estrat IIb de la fase 2. Això ens indica que el moment més tardà de la fase 2 és coetani del moment més antic de la fase 3. Aquesta última fase que es desenvolupa a sobre del dipòsit un cop aquest ja havia quedat gairebé tapat per successives rierades, es perllonga mentre fou utilitzada aquesta zona com abocador de deixalles i lloc per a llençar-hi escombraries.

L'existència en la fase 3 d'un determinat tipus de material no observats en les fases 2 i 1, tals com les ceràmiques «B-oïdes» de la Campaniana, les imitacions amb vernis gris produïdes per un taller local o regional d'algunes formes de la Campaniana B i, sobre tot, la presència d'una pàtera de pre-aretina, ens fa mesurar de bell antuvi en uns quants decennis la durada de la fase 3.

Mitjançant l'anàlisi un per un dels diferents tipus ceràmics envernissats del N-I, intentarem delimitar i fixar amb més exactitud el moment final i, en conseqüència, la durada d'aquesta fase.

- **Campaniana A:** Correspon tota a la variant tardana. Dos són els fragments que corresponen a formes no vistes fins ara (7 i 8). El primer es tracta d'un petit fragment de vora d'una peça que hem classificat amb reserves com a pertanyent a la F 2942 (forma 8 Bc). La datació d'aquests vasos en jaciments meridionals francesos és sobre tot de mitjans i de la 2a. meitat del s. I a.C. (MOREL, 1981), tot i que en alguns jaciments, com La Cloche (Provença) també es troben en la 1a. meitat d'aquest segle (ARCELIN i CHABOT, 1980). Aquest mateix fragment també podria correspondre a la F 2611a que es data en la 2a. meitat del s. I a.C. (MOREL, 1981). A part de a jaciments meridionals francesos aquestes formes estan presents a Empúries i Azaila. Pel que fa al fragment (8) no hem trobat cap paral·lel per a poder-lo classificar.

Hem de destacar en aquesta fase la desaparició de la F 2954 (forma 31). Aquesta forma mal-

grat haver disminuït bastant el seu percentatge està present en la fase IIb de la Cloche (entre el 60-50 a.C.) però ja no hi és, en canvi, a La Vayède (entre el 50 i el 40 a.C.). El seu moment final es situaria cap a mitjans del s. I a.C.

- **Campaniana B:** Varis són els elements que diferencien la Campaniana B d'aquesta fase i li donen un caire de modernitat en relació a la de les altres dues fases anteriors:

a) Tendència a la desaparició de les dues acanaladures externes al dessota de la vora de les F 2321 a 2324 (forma 1a). Això ha estat considerat per alguns autors com exponent de modernitat dins de la producció d'aquesta forma, situant els exemplars que no porten les dues acanaladures en la fase final de la producció cap a mitjans del s. I a.C. (LAMBOGLIA, 1950).

b) Per primera vegada en les F 2255/2257/2286 (forma 5) la decoració de simples acanaladures concèntriques supera a la decoració d'estries emmarcades per acanaladures que predominava en les fases 2 i 1.

c) Augmenta en la fase 3 el nombre d'exemplars que corresponen a la variant pesant o de parets gruixudes de la Campaniana B (38-40). Cap dels dos fons d'aquesta variant porten el graó que és freqüent en la paret interna del peu d'aquestes pàteres.

Pel que fa a la F 3451 (forma 10) del N-I (46), si bé en un principi havia estat considerada aquesta forma com a pròpia de la Campaniana B del s. II a.C., no pot negar-se la pervivència d'aquesta forma durant la 1a. meitat del s. I a.C. (MOREL, 1981). Està present en els derelictes de Titan (TAILLIEZ, 1961) datat cap el 75-65 a.C. (MOREL, 1981) i en el derelictes de la Madrague de Giens (TCHERNIA, POMEY i HESNARD, 1978) datat cap el 50 a.C. En el nostre país aquesta forma l'hem detectada, entre altres jaciments, a les ciutats romanes properes de *Baetulo* (Badalona) (GUITART, 1976) i *Iluro* (Mataró) (CLARIANA, 1984), la fundació de les quals sembla ser que es posterior al 100 a.C.

- **«B-oïdes»:** Augmenta en la fase 3 el nombre d'exemplars corresponents als tipus emporitans F, G i H. De les 9 peces que hem classificat com a «B-oïdes», quatre (47, 48, 50 i 51) pertanyen a aquests tipus emporitans i una cinquena és possible que també (49). El moment de màxima producció d'aquests tipus el data E. Sanmartí entre el 80/70 i el 50/40 a.C. (SANMARTÍ, 1978).

La llàntia del tipus Dressel 2 (55) no ens aporta cap precisió per a la cronologia ja que té una datació àmplia dins del s. I a.C. Arxé, en el seu estudi sobre les llànties tardo-republicanes d'Empúries (ARXÉ, 1982) esmenta un gran nombre de jaciments on han aparegut aquests tipus de

llànties, pràcticament tots del s. I a.C.

Molt interessant és la problemàtica que presenta la cronologia de la copa de la F 3121 (forma 127) (56). Ja hem comentat al tractar de la ceràmica «B-oïde» del N-I que es coneixen com a mínim dos centres productors d'aquesta forma. Un, el més antic, estaria ubicat a l'àrea etrusca i la seva producció es desenvoluparia al llarg del s. II a.C. amb un moment àlgid cap a la 2a. meitat d'aquest segle. A aquesta producció de vernis negre etrusc creiem que s'han d'atribuir els exemplars d'aquesta forma, datats en la 2a. meitat del s. II a.C., exhumats a Empúries (SANMARTÍ, 1978), en el derelictes d'Illa Pedrosa de L'Estartit (BARBERÀ, 1975) i en el derelictes A de la Colònia Sant Jordi de Mallorca (CERDÀ, 1980). Pel que fa a l'exemplar de les sitges de Can Fatjó de Rubí (BARBERÀ, 1981) no el podem atribuir a cap producció doncs es desconeix el context arqueològic on aparegué i no s'ha realitzat cap descripció de les característiques tècniques de la peça en qüestió.

No té res a veure amb el taller etrusc del s. II a.C. el nostre exemplar -les característiques tècniques del qual són ben diferents- ni possiblement tampoc l'exemplar exhumat a Badalona (GUITART, 1976). Més aviat creiem que s'han de relacionar aquestes dues peces amb el segon centre productor de copes de la F 3121, actiu en el s. I a.C., que segons les anàlisis de pasta realitzades per M. Picon cal situar a la Campània. Sanmartí tracta una mica de la problemàtica d'aquesta forma en el seu estudi de la ceràmica campaniana d'*Emporion* i *Rhode* (SANMARTÍ, 1978). Més àmpliament la tracten Arcelin i Chabot en l'estudi que fan dels materials de vernis negre de la Cloche (ARCELIN i CHABOT, 1980). Aquests autors esmenten tota una sèrie de jaciments meridionals francesos del s. I a.C. on han aparegut bastants copes de la F 3121. Tal com estan les coses sembla que la producció d'aquest taller «B-oïde» de la Campània s'encaminà bàsicament cap aquesta zona francesa. Py, en la seva monumental obra sobre els *oppida* de Vaunage (Gard) data aquestes copes cap el 50 a.C. (PY, 1972), si bé recents excavacions a Nages realitzades per Dedet y Py la registren en un estrat de principi del s. I a.C. (ARCELIN i CHABOT, 1980).

- **Campaniana C:** El percentatge relativament alt per aquest tipus que observem en la fase 3 (3,4% del total de les ceràmiques de vernis negre i afins), creiem que s'ha d'interpretar com un índex de modernitat. Una datació de cap el 50 a.C. pels dos exemplars que s'exhumaren (57 i 58) és la que ens ha semblat la més correcta.

- **Imitacions locals o regionals de la Campaniana B amb pasta i vernís gris.** No ens aporten res per a fixar la cronologia de la fase 3, és l'única on aquestes imitacions apareixen. Més aviat, tot al contrari, la datació que obtinguem d'aquesta fase amb altres elements ens servirà per a poder establir una cronologia provisional per a la producció gris d'aquest taller local o regional. Segons el moment final que hem fixat per a la fase 2, aquesta producció d'imitació s'iniciaria a partir dels volts del 70 a.C. Per a saber el moment final d'aquesta producció caldria disposar d'una seqüència estratigràfica on aquests productes ja no apareguessin. Si bé això no ens ho pot aportar l'excavació realitzada a Burriac, sí que creiem possible de trobar-lo en vil.les rurals tardo-republicanes de la zona del Maresme central o en la ciutat romana d'*Iluro* (Mataró) construïda a 5 Km. del poblat ibèric de Burriac, possiblement entre el segon i el tercer quart del s. I a.C.

- **Pre-sigil.lata:** En tractar-se d'un fragment amorf no ens aporta res per a fixar la cronologia de la fase. Només constatar la seva presència, ja que es tracta d'un tipus ceràmic bastant infreqüent a la Península Ibèrica.

- **Pre-aretina:** Tot i els clars indicis de modernitat observats en els materials de la fase 3 en relació a les altres dues fases, la confirmació d'aquests indicis i alhora una precisió per a poder establir el moment final de la fase 3, ens l'aporta un fragment d'una pàtera de pre-aretina exhumat al N-I (72). La cronologia de la pre-aretina ha estat fixada per Goudineau entre el 50 i el 25 a.C. (GOUDINEAU, 1968). La presència de pre-aretina en els derelictes, propers a Marsella (Provença), de Planier 3, (juntament amb ceràmiques del «grup de la Campaniana B» i una llàntia del tipus Dressel 2) (TCHERNIA, 1968-70) i en el de Plane 1, entre les illes Plane i Riou, (juntament amb ceràmica aretina de vernís negre amb estampilles alfabètiques) (LEQUEMENT i LIOU, 1976), ambdós datats cap el 50 a.C., assenyalen un inici ràpid de l'exportació de la pre-aretina cap els mercats occidentals. Una cronologia dintre del tercer quart del s. I a.C. és la que dona Tarrats per a la pre-aretina trobada a Badalona (TARRATS, 1975), ciutat on també han aparegut alguns fragments de pre-sigil.lates orientals.

Aquesta pàtera de pre-aretina constitueix la primera mostra d'aquest tipus ceràmic trobada a Burriac*, jaciment sobre el que hi havia serio-

sos dubtes que sobrepassés el segon quart del s. I a.C. La troballa de pre-aretina ha de fer baixar aquesta data, com a mínim, fins el 40 a.C., data que a la vegada ens dona el moment final de la fase 3. Hem preferit fixar el tope d'aquesta fase en el 40 a.C., ja que en cap excavació realitzada fins ara al poblat ibèric de Burriac, ha aparegut el més mínim indici de ceràmica sigil.lata aretina, tipus ceràmic que comença a arribar a Empúries a partir aproximadament d'aquest any (SANMARTÍ, 1978). Tanmateix, tampoc s'ha exhumat mai a Burriac àmfores dels tipus Tarracense 1 i Pascual 1, els quals tenen el seu moment inicial entre el 50 i el 30 a.C.

Els tipus ceràmics i els percentatges obtinguts en la fase 3, que hem delimitat entre el 70 i el 40 a.C., són exponent de l'última fase d'ocupació del poblat ibèric de Burriac (lloc on possiblement s'encunyaren les monedes ibèriques de la seca d'*Iluro*) i creiem que poden aportar una mica de llum al problema fundacional de *Iluro* romana (Mataró), encara no solucionat, mitjançant la comparació amb els tipus de materials i percentatges de les ceràmiques de vernís negre i les seves imitacions exhumades en la fundació romana, ubicada, com hem dit, a uns 5 Km. de Burriac.

Si recordem aquests percentatges de la fase 3 (15% de Camp. A; 52,5% de Camp. B; 3,5% de Camp. C; 15% de «B-oides»; 3,5% de ceràmiques de vernís vermell i 10% d'imitacions locals) veurem que són bastant semblants als de l'estrat VI A d'*Albintimilium* (16% de Camp. A; 55% de Camp. B; 2% de Camp. C i 26% d'imitacions locals) (LAMBOGLIA, 1950). Arribats a aquest punt voldríem, però, fer una advertència. La simple comparació dels percentatges observats, sense cap matisació, en jaciments diversos de cronologia semblant ens pot portar a errors considerables.

Cada cop està més clar que els percentatges observats pels mateixos tipus ceràmics en les zones de la Mediterrània occidental -a vegades no massa allunyades les unes de les altres- es pot veure afectat per factors de diversa índole, tals com el diferent entorn cultural i el funcionament dels circuits comercials i del mercat local. Així veiem com tipus ceràmics de «difusió universal» com són la Campaniana A, la B i la C, ofereixen uns percentatges i una penetració comercial molt diferent en zones com el Marroc, el Llenguadoc i la Provença, o bé la costa catalana.

Així, mentre en el Marroc en contextos dels s. II i I a.C., la Campaniana A és minoritària envers la Campaniana B (*Volubilis*, 29% i 63% i

* No creiem que sigui correcta l'atribució a la pre-aretina de l'exemplar de vernís negre amb marca «PLOT» de Burriac que Clariana compara amb un altre de similar exhumat a Mataró (CLARIANA,

1984); una atribució d'aquest fragment a la ceràmica aretina de vernís negre ens sembla més encertada.

Tamuda, 13% i 83%, respectivament), no passa el mateix a *Hippona* (Algèria oriental), on els percentatges són del 65% per a la Campaniana A i només un 8% per a la Campaniana B (MOREL, 1978). El mateix podríem dir si comparem alguns jaciments del s. I a.C. de la Provença i el Llenguadoc i altres de la costa catalana. Així, mentre que en jaciments francesos com els de La Cloche i La Vayède, la Campaniana A mai deixa de ser majoritària (amb percentatges del 90% i del 70%, respectivament), en canvi a Catalunya observem que durant el s. I a.C. la Campaniana B superarà a la Campaniana A. Això és el que s'observa a Empúries, Burriac, Badalona (per a materials del s. I a.C., 11% de Camp. A; 87% de Camp. B i 1,5% de Camp. C., segons GUITART, 1976) i també, però ja fora de Catalunya, a Azaila (cap el 75 a.C., 12% de Camp. A; 68% de Camp. B i 1% de Camp. C, segons BELTRAN, 1984). Una altra diferència entre aquestes zones és que mentre a la zona meridional francesa la Campaniana B etrusca és escassa, essent més freqüents les «B-oïdes», a Catalunya passa el contrari. Els resultats obtinguts en aquests jaciments meridionals francesos tampoc poden extrapolar-se a tota la zona o a regions properes perquè són diferents. Fem totes aquestes consideracions perquè n'estem convençuts que s'ha d'actuar amb molta prudència alhora d'establir datacions de fases o d'estrats simplement en base a haver observat en altres jaciments uns percentatges ceràmics similars als del jaciment que es vol datar.

Resumint, els resultats obtinguts per a la datació de les 3 fases, mitjançant les ceràmiques de vernís negre, i les seves imitacions, i les ceràmiques de vernís vermell, són els següents:

- Fase 1a. (N-II, estrats c i d) : 90-80 a.C.
- Fase 2a. (N-II, estrats a i b) : 80-70 a.C.
- Fase 3a. (N-I): 70-40 a.C.

B. NUMISMÀTICA

Fem referència aquí a la numismàtica, amb aquesta breu nota, ja que la seva aportació a l'hora d'establir la datació de les fases, sobretot pel que fa a la 2a. fase cronològica, ha estat de gran importància. Per a una major informació serà del tot imprescindible consultar l'annex corresponent.

Contràriament al que podríem pensar, les 31 monedes de l'excavació no ens han proporcionat les dades que caldria esperar per a un nombre així de monedes. Això es degut a què la datació de la majoria d'elles no té la suficient precisió. No podem dir el mateix de les monedes

exhumades en l'estrat IIb ja que entre elles hi ha 5 denaris romans. Serà a partir d'aquests estrats i del IIa (fase cronològica 2), que haurem d'establir la cronologia de la resta d'estrats (si més no pel que fa a la numismàtica).

Pel que fa a la 1a. fase cronològica, si bé totes les monedes exhumades són ibèriques, els estrats II d2 i II c2 es poden datar vers el 90-85 a.C. Quant a la 2a. fase cronològica, l'estrat IIb es data pels volts del 75 a.C. (moneda romana més moderna), mentre que l'estrat superior, el IIa, no seria posterior al 70 a.C. En conjunt, doncs, la datació del N-II en base a les 28 monedes exhumades aniria del 90-85 al 75-70 a.C.

Les 3 monedes ibèriques exhumades al N-I no ens permeten donar una cronologia molt precisa a aquest nivell. Recordem que fou molt afectat per l'acció dels furtius. L'únic que sabem és que ha de ser de pels volts de l'any 70 a.C. o posterior.

C. ALTRES CERÀMIQUES D'IMPORTACIÓ

C-I. La ceràmica italo-megàrica

La cronologia d'aquest tipus ceràmic, encara avui, està subjecta a discussió. Malgrat això, si l'atribució del nostre fragment al grup de tallers *Popilius-Lapius* és correcta (vegeu apartat V-A-II), disposem d'algunes dades que ens poden ser útils per a confirmar la datació de la fase cronològica on ha aparegut el nostre fragment (1a. fase cronològica).

A Talamonaccio i *Populonia* s'exhumaren dos *krateriskoi* del grup *Popilius-Lapius* associats a materials de cap el 80 a.C. (VON VACANO, 1966-67). L'autor situa els inicis de la producció d'aquest grup en els darrers decennis del s. II a.C., essent el seu moment més àlgid el 1r. quart del s. I a.C.

La peça nº 18161 de l'*Antiquarium* d'Ostia va trobar-se en un paviment d'una casa, juntament amb vernís negre del tipus B, una llàntia també de vernís negre, ceràmica ibèrica pintada, de tipus geomètric, i un vas de parets fines (ARENA, 1972). La datació que dona aquesta autora del paviment és de 150-75 a.C. Una altra peça, la nº 5669 del mateix jaciment, fou trobada prop d'una tumba datable als inicis del s. I a.C.

A la nau de la Colònia de Sant Jordi (Mallorca) hi aparegueren dos bols atribuïbles al grup *Popilius-Lapius* (un d'ells firmat pel segon). La datació d'aquest derelictes és 125-100 a.C. (CERDÀ, 1980), si bé nosaltres creiem que pel material ex-

humat és més adient una cronologia entre 100-75 a.C.

Al nivell V de *Pollentia*, datat entre el 130/120 i 70/60 a.C., s'exhumà un fragment d'un d'aquests vasos (ARRIBAS, TRIAS, 1959).

Finalment, al Museu de Rimini es conserva un motllo d'una copa italo-megàrica, sense context estratigràfic, probablement procedent de la mateixa ciutat. La decoració conservada, a la zona més alta, és amb línies de postes. Pot atribuir-se al grup *Popilius-Lapius* (MAIOLI, 1979).

Tenint en compte les datacions més precises de què disposem, ens inclinem a donar una cronologia a la nostra peça de vers 100-80 a.C., la qual cosa coincideix amb la cronologia àmplia de la fase cronològica del dipòsit on ha estat exhumada.

C-II. Els vasos de parets fines

Les peces de parets fines exhumades corresponen a les formes republicanes d'aquesta producció. Concretament, a les Mayet I, II i III.

De moment, les datacions atribuïdes a aquestes formes són molt àmplies i no permeten gaires precisions. Quant al lloc d'origen, també presenten problemes pel que fa a la zona concreta de fabricació, i actualment es creu que, a més d'Itàlia, es fabricaren també a les províncies; produccions, per cert, que encara romanen bastant inèdites. Quant a la distribució, és un aspecte millor estudiat, essent, bàsicament, la zona central i occidental mediterrània on han aparegut en més quantitat.

Cada forma presenta una problemàtica diferent. Farem, doncs, un repàs a cada una de les formes detectades al dipòsit, sobre tot pel que fa a aspectes cronològics. Hem de dir, però, que la manca de vasos sencers ens ha dificultat la classificació, i més si es tenen en compte les nombroses variants sistematitzades per diversos autors.

Forma Mayet I

Tots els investigadors estan d'acord en considerar-la com la més antiga. Alguns autors (MARABINI, 1973; LOPEZ MULLOR, 1979-80), la consideren originària d'Etrúria. Altres (MAYET, 1975; VEGAS, 1973), parlen d'un origen centre-itàlic, d'on es difondrien bàsicament cap a la Mediterrània occidental. M. Vegas suposa una producció centralitzada, tot basant-se en la semblança de les pastes.

Les dades cronològiques són diverses, però no contradictòries. La divergència té lloc en parlar del moment inicial i del final. Lamboglia li dona una cronologia del 130 al 50 a.C., basant-se en el derelict de del Grand Congloué (LAMBO-

GLIA, 1961b), datació a revisar, atesa la presència de dos derelictes; les parets fines formarien part del carregament més recent: 110-80 a.C. (ARLES, 1983). També es basà Lamboglia en el nivell VI A d'*Albintimiliun*, el qual arriba fins el 50 a.C. (LAMBOGLIA, 1950). La datació d'aquest nivell és rebaixada per Morel fins al 40 a.C. (MOREL, 1981, 57).

Per la seva banda, M. Vegas data aquesta forma des de finals del s. II fins al primer quart del s. I a.C. Marabini li acorda un espai de datació més llarg: 2n. quart del s. II a 3r. quart del s. I a.C., si bé es basa igualment amb el material del Grand Congloué, i en els materials d'*Albintimiliun* (estrat VI A), que data entre el 90 i el 20 a.C. Mayet la data del darrer terç del s. II fins al 1r. terç del s. I a.C., i finalment, López-Mullor, en l'estudi d'uns cubilets d'aquesta forma d'Empúries revisa la qüestió, datant-la entre la 2a. meitat del s. II i la 1a. meitat del s. I a.C., amb alguna varietat decorada. En el mateix treball, aquest autor, estudia les diverses produccions, a les que anomena fàcies, i de les quatre que en distingeix la segona és la que podríem identificar o relacionar amb les peces que nosaltres cataloguem com imitacions d'aquesta forma.

Finalment, disposem de les informacions provinents d'alguns jaciments: el derelict de Albenaga: 80-70 a.C. (LAMBOGLIA, 1952), si bé altres autors el daten unes dècades abans (MOREL, 1981, nota 257). Nosaltres adoptem la més recent, en base a la ceràmica campaniana: 90-80 a.C. (MOREL, 1981, 64); el derelict de la Colònia de Sant Jordi (Mallorca): v. 125-100 a.C. (CERDÀ, 1980), datació que creiem s'hauria de rebaixar una mica (v.100-75 a.C.); *Pollentia* nivell III del quadre IV del carrer Porticat: a partir del 50 a.C. (ARRIBAS I ALTRES, 1973); la necròpolis de Les Corts d'Empúries (nº 79 i nº 91, entre el 150-100 a.C. i nº 39, entre el 100-50 a.C.) (ALMAGRO, 1953, 395).

Resumint aquestes opinions podem dir el que segueix quant al ventall cronològic abastat per la forma Mayet I:

- origen: v. 150 a.C. (López-Mullor, Marabini), v. 125 a.C. (Mayet) i finals del s. II a.C. (Vegas).

- final: v. 75 a.C. (Mayet, Vegas), v. 50 a.C. (López-Mullor), i v. 25 a.C. -v. 40 a.C., amb revisió- (Marabini).

En conjunt, encaixa perfectament dins de la nostra fase cronològica 1, sense que ens ofereixi cap dada vàlida per a la delimitació de la mateixa.

Forma Mayet II

És força heterogènia. Mayet la subdivideix en 5 variants, de les quals les II i IIA estan presents al dipòsit de Burriac.

Els centres productors es situen a la Itàlia

central, potser al nord de Roma. La difusió seria similar a l'anterior.

Mayet estudia la forma II en base a les troballes de la necròpolis del Puig des Molins, Eivissa, Còrdova, i la necròpolis Les Corts d'Empúries. Li dóna una datació que va del darrer quart del s. II a.C. fins el primer quart del s. I a.C. Quant a la forma IIA, detectada a Sagunt, Eivissa, Empúries i a l'Alcúdia d'Elx, la data des de finals del s. II a principis del segle següent.

Les formes II de Mayet corresponen a les formes II a V de *Cosa*, estudiades per Marabini. Aquesta autora no ofereix cap datació per la II. La III la data de la 2a. meitat del s. II fins a la meitat del s. I a.C. La IV, de mitjans del s. II a.C. a principis d'August, i la V seria de principis del s. I a.C.

La forma Mayet II també està present al derelicte de la Colònia de Sant Jordi, jaciment ja citat, a l'Argilera de Calafell, en el moment final que es data de principis del s. I a.C. (SANMARTÍ I ALTRES, 1984). A Azaila (Terol) la trobem en un moment immediatament anterior o contemporani de la destrucció de la ciutat, en època sertoriana (BELTRAN, 1976; idem., 1984). A *Pollentia* (Mallorca), es documenta en els nivells IV i V de l'habitació XII de la zona NO de la ciutat (el nivell V es data entre l'època de fundació de la ciutat i el 70-60 a.C., i el nivell IV, de començaments del s. I a.C. fins el 30 a.C.).

Resumint, tampoc en aquest cas podem precisar gran cosa; i a més, les diverses variants compliquen encara més la qüestió. L'origen es situa v. 150 a.C. (Marabini) o v. 125 a.C. (Mayet), mentre que el final varia segons les variants: 75 a. C. (forma II de Mayet), època d'August (forma IV de Marabini). Ara bé, la seva màxima dispersió es situa especialment en el 1r. quart del s. I a.C., data que coincideix amb la 1a. fase cronològica del dipòsit de Burriac, única fase on s'ha detectat aquesta forma.

Forma Mayet III

Com les anteriors sembla tenir un origen centre-itàlic. És una de les formes republicanes més modernes. La primera variant sembla ser contemporània de les dues formes anteriors durant la 1a. meitat del s. I a.C., si bé la majoria de vasos, que són de la forma IIIB, són característics de la 2a. meitat del segle.

Mayet distingeix sis variants, essent la més antiga la III, que data en la 1a. meitat del s. I a.C. La IIIB, més moderna, la data d'època augústea. Les formes III i IIIB són les equivalents de les formes VI i VII de Marabini, autora que data la VI a principis del s. I a.C., i la VII, des de finals del primer quart del s. I a.C. als inicis del principat d'August.

La forma IIIA de Mayet es caracteritza per te-

nir una decoració a la barbotina, a base d'espines o escates de pinya. Aquesta decoració també es pot trobar en la forma I, si bé és poc usual. Les formes II, no semblen haver portat aquesta decoració. En canvi, en els vasos Mayet III aquesta decoració es generalitza. Vegas en fa una variant (forma XXIV a).

Amb la finalitat d'intentar situar cronològicament els nostres exemplars creiem que val la pena veure amb detall diverses opinions quant a aquesta decoració: Vegas diu que no es troba ni a Numancia ni a Cáceres, essent els conjunts més antics els de *Thamusida* (dos darrers tercis del s. I a.C.), i el d'un pou funerari de Vieille-Toulouse (50-30 a.C.). Conclou assenyalant que es tracta d'una decoració pròpia de la 2a. meitat del s. I a.C. A *Cosa* hi aparegueren 7 fragments amb aquesta temàtica (formes equivalents VI i VII de Marabini), donant-els-hi l'autora una datació del 2n. quart al 3r. quart del s. I a.C. En el nivell IV del quadre V del carrer Porticat de *Pollentia* es trobà un fons de cubilet de forma indeterminada decorat amb espines. Segons els autors, l'estrat seria de principis del s. I a.C. al 30 a.C. En el nivell II del quadre VIII s'hi exhumà un fragment de vas de la forma Mayet III decorat amb espines; la datació va d'època augústea fins al 50 d.C. Així, doncs, veiem com aquest tema decoratiu (espines i escates de pinya en formes Mayet III) és típic de la 2a. meitat del s. I a.C., encara que sembla haver-n'hi alguns exemplars, potser els primers, immediatament abans de la meitat del segle.

Finalment, algunes observacions més quant a la datació de la forma III les hem trobat a: L'Argilera (v. 100 a.C.), a *Pollentia* (d'August al 50 d.C.), i a la Colònia de Sant Jordi (v. 125-100 a.C. o més tard).

En resum, la forma III s'inscriu dins de la 1a. meitat del s. I a.C., si bé és més típica de la 2a. meitat. Nosaltres la tenim en les fases 2 i 3, si bé les decoracions només les constatem en la 3a. fase cronològica del dipòsit, encara que l'estat de conservació de les peces exhumades de la 2a. fase no permet saber si també en portaven. Per tant, els vasos del dipòsit serien el reflexe de les primeres d'aquestes importacions, que com hem vist semblen iniciar-se poc abans de mitjans del s. I a.C. La presència d'aquests temes decoratius no ens obliga a baixar el terme *ante-quem* de la nostra fase 3, que hem fixat segons l'estudi de les ceràmiques de vernís negre i de vernís vermell, cap el 40 a.C.

Altres Formes

En el N-II hi ha un fragment de vora (505), que no correspon a cap de les formes vistes fins ara. L'hem classificat com a pròxim a la forma XXIII de Marabini, datada entre el segon i el ter-

cer quart del s. I a.C. A part de Cosa, no n'hem trobat més paral·lels.

Resumint, les cronologies vistes són vàlides pel conjunt que presentem, i el marc cronològic establert pels autors citats no es contradiu amb les 3 fases delimitades per nosaltres, més al contrari, les peces exhumades s'hi adapten perfectament, però no ens permeten precisar més les

fases cronològiques establertes.

Per tant, datarem el conjunt relacionant-lo amb el seu context estratigràfic i amb les 3 fases establertes en base al material de vernís negre i la numismàtica. La relació entre formes i procedències, en les 3 fases, així com els percentatges, els veiem en el següent quadre:

FORMES/PROCEDÈNCIA	FASE I 90-80 a.C.		FASE II 80-70 a.C.		FASE III 70-40 a.C.		TOTAL	%
	TOTAL	%	TOTAL	%	TOTAL	%		
Mayet I Itàlica	1	100					1	1,78
Mayet I Indígena					6	100	6	10,7
Mayet II Itàlica	14	100					14	25
Mayet II Indígena	10	40	4	16	11	44	25	44,6
Mayet III Itàlica			4	44,4	5	55,5	9	16
Mayet III Indígena								
Marabini XXIII Itàlica			1	100			1	1,78

Quadre 4

C-III. La ceràmica comuna romana

El conjunt exhumat s'inscriu perfectament dins de l'època tardo-republicana. Les formes Vegas 14 i 16 (cassola i plat-tapadora, respectivament), ocupen per sí soles el 61,7% d'aquesta terrissa. La forma 14 és molt corrent en aquests anys i també en època augustea per tota la Mediterrània. Així, dins del s. I a.C., és freqüent a Numancia, *Pollentia*, Empúries, Pompeia, *Gabii* i *Albintimilium* (VEGAS, 1973, 43-45). Més ben datada la trobem en el dipòsit 4 de Cosa, abandonat poc després del 70 a.C. (DYSON, 1976, 67 i fig. 18, 5-7), i a la Vayède (Provença) un abocador abandonat vers 50-40 a.C. (ARCELIN, 1981, 130 i fig. 33, nº 232-36). Una cronologia semblant ofereixen els derelictes de la Madrague de Giens (vers mitjans de segle I a.C.) (TCHERNIA i ALTRES, 1978, 63-64 i fig. XXII, nº 4), o de la Colònia de Sant Jordi, de l'últim quart del s. II a.C. o posterior (CERDÀ, 1980, 56 i fig. nº 76-78).

Per la seva banda, els plats-tapadora Vegas 16, serviren, segons Vegas (1973, 51), quant a la segona d'aquestes funcions, per a tapar els plats de vermell-pompejà i els de cuina, entre ells, els anteriors. Ambdós materials estan, doncs, relacionats, i això explicaria l'alt percentatge de troballes. La cronologia és, per tant, semblant: per

a l'època tardo-republicana, la tenim a *Pollentia* (VEGAS, 1973, 52), en el citat dipòsit de Cosa (DYSON, 1976, fig. 23 nº 70-72), la Vayède, (ARCELIN, 1981, fig. 33 nº 223-30), així com en els mateixos derelictes: Giens (TCHERNIA i ALTRES, 1978, 64-66 i fig. XXII, 6-10), Colònia de Sant Jordi (CERDÀ, 1980, nº 79-80), la qual cosa indicaria que es comercialitzarien juntes, formant part del mateix lot.

També els plats de vermell-pompejà ocupen un lloc destacat. Totes les vores presents a l'excavació corresponen al perfil ametllat i engruixit, característic dels nivells fundacionals de *Pollentia*, estrats VI A, VI B i V d'*Albintimilium* (200 a 20 dC segons Morel, 1981, 57), nau d'Albenga, (v. 90-80 aC), nivells pre-augústeus de la Casa del Faune de Pompeia (VEGAS, 1973, 47), als que cal afegir el nivell 3B de Bolsena (90-60 aC) (GOUDINEAU, 1970, lám.VII), i també l'esmentat de Cosa (DYSON, 1976, fig. 18, nº 8-9).

En resum, aquests tres tipus ceràmics encaixen molt bé cronològicament dins de la primera meitat del s. I a.C., sense més precisions, si bé ja es poden trobar des de la 2a. meitat del segle II.

D'altra banda, les olles de vora ametllada i perfil recte interior de la forma 2 són exemplars molt comuns en els jaciments litorals mediterrà-

nis al final del període tardo-republicà (VEGAS, 1973, 16), essent molt nombrosos durant la 1a meitat del s. I a.C. (idem., 17). Es troben a *Gabii*, *Pollentia*, *Cosa* (dipòsit V: DYSON, 1976, fig. 20, nº 30-31, fig. 21, 32-36), i com la ceràmica anterior, es duia igualment en vaixells: *Cavalière* (Provença), vers 100 a.C. (CHARLIN i ALTRES, 1978, fig. 21 nº 15), la *Fourmigue* (Antibes), sense indicació de datació però probablement semblant a l'anterior (POLLINO, 1983, lám. 23 dalt, esquerre), i a la Colònia de Sant Jordi (CERDA, 1980, fig. p.38 nº 39-40).

Quant als ungüentaris, el tipus B de Cuadra-

do va del 310 al 50 a.C., si bé al Cigarralejo la variant B-IV es troba associada a la Campaniana A (forma 36), amb una datació d'entre el 180 i el 100 a.C. (CUADRADO, 1977-78, 397, 394), assimilable a la forma 63b de Vegas, que perdura fins a mitjans del s. I de l'era. (VEGAS, 1973, 153-54). Per tant, no ens ofereixen cap informació que no coneguem.

Tot seguit presentem un quadre on pot veure's clarament el nombre mínim de peces i els percentatges, de la ceràmica comuna romana, en cada una de les 3 fases:

	FASE 3a.		FASE 2a.		FASE 1a.		TOTALS	
	Nº	%	Nº	%	Nº	%	Nº	%
F. VEGAS 16	12	42,8	3	21,4	12	42,8	27	38,57
F. VEGAS 14	5	17,8	4	28,5	6	21,4	15	21,42
F. VEGAS 15 (Verm. Pomp.)	2	7,1	3	21,4	1	3,57	6	8,57
MORTERS	4	14,28	—	—	2	7,14	6	8,57
UNGÜENTARIS	1	3,57	1	7,14	4	14,28	6	8,57
ALTRES	—	—	—	—	2	7,14	2	2,84
OLLA F. VEGAS 2	1	3,57	—	—	—	—	1	1,42
OLLA F. VEGAS 3	1	3,57	—	—	—	—	1	1,42
PLAT F. VEGAS 13	1	3,57	—	—	—	—	1	1,42
BOL PASTA GROGA	1	3,57	—	—	—	—	1	1,42
CASSOLA NANSA APLICADA	—	—	1	7,14	—	—	1	1,42
TAPADORA VEGAS 17	—	—	1	7,14	—	—	1	1,42
GERRA/OLPE VEG. 38b	—	—	1	7,14	—	—	1	1,42
CASSOLA REVORA INTERIOR	—	—	—	—	1	3,57	1	1,42
TOTALS	28	40	14	20	28	40	70	99,9

Quadre 5

C-IV. Les Àmfores

La Dressel 1 és l'àmfora característica de les itàliques del s. I a.C. Els derelictes mostren que les variants A i C existien durant el darrer quart del s. II a.C., per exemple, *Cavalière* (CHARLIN i ALTRES, 1978, 89), *Colònia de Sant Jordi* (CERDA, 1980, 97), ja citats, o *Grand Ribaud A*, vers 130 a.C. (CARRAZE, 1975, 49). Per la seva ban-

da, la variant B, si bé en principi sembla més moderna i més corrent des de mitjans del s. I a.C., els recents estudis tendeixen a pujar aquesta datació també als darrers anys del s. II a.C. Pel que fa a *Burriac*, procedent de les excavacions de 1984, coneixem un *titulus pictus* amb data consular del 90 a.C. (MIRÓ, en premsa). Finalment, el vaixell enfonsat a *Spargi*, amb les 3 variants, i datat v. 120 a.C. en base a la campaniana (MO-

REL, 1981, 64), indiquen aquesta mateixa datació. Quant a la seva extinció, es situa a principis d'August (TCHERNIA, 1983, 102), estant absent del dipòsit de la Longarina, Ostia, del primer decenni de l'era (HESNARD, 1980). Resumint, les cronologies generals no ens són vàlides per poder delimitar cronològicament les nostres 3 fases.

Les àmfores ovoides d'oli d'Apúlia es troben en contextes de la 1a. meitat del s. I a.C., essent el derelict de Planier 3 el testimoni més interessant, enfonsat vers el 50 a.C. (TCHERNIA, 1968-70), si bé aquestes àmfores es troben encara a la Longarina (HESNARD, 1980, 148).

Les Lamboglia 2, presents des de la 2a. meitat del s. II a.C., desapareixen en època cesariana (TCHERNIA, 1980, 305); les que tenim en el N-I representen, doncs, les últimes exportacions. Finalment, per acabar amb el bloc de recipients itàlics, la Dressel 26 és bastant mal coneguda, i present igualment a la Longarina (HESNARD, 1980, 150). En resum, totes les àmfores itàliques cobreixen àmpliament el ventall cronològic que ens ocupa, i ens són poc útils.

Quant a les Dressel 2/4, de l'illa grega de Cos, es troben a la Longarina (HESNARD, 1980, 145), si bé en la seva forma més moderna, i podem esmentar, pel que fa a la forma antiga, que és la que ens interessa, el derelict grec d'*Antichythera*, datat vers 80-50 a.C. (GRACE, 1965).

Si passem a les de tipologia púnica, les ebussitanes estan centrades en els tres darrers tipus definits per Ramon (PE 16 a 18), des del 220 ± 25 al canvi d'era. La primera ens és residual, mentre que les altres s'inscriuen en el contexte de l'excavació.

Quant a les tripolitanes, la forma 3 de W. der Werff finalitza abans d'August, segons aquest autor, pel que fa a la seva exportació. És interessant de fer notar la seva absència dels nivells d'Ostia de mitjans del s. I a.C., la qual cosa podria indicar que havia desaparegut (WERFF, 1977-78, 181 i nota 63). Tanmateix, hem de dir que la classificació dels fragments exhumats roman, per ara, insegura. Les formes 1 i 2 s'exportarien fins August (idem., 178 i 179).

Tanmateix, les absències ens permeten fer algunes precisions sobre el terme *ante quem* del nivell més modern de l'excavació. La més clara és la de les *Tarraconense 1* o *Laietana 1*, que apareixen vers 40-30 a.C. Segons l'estudi del material exhumat a Badalona, potser una mica abans (COMAS, 1985, i material inèdit del carrer Hisenda de la mateixa ciutat). Les Pascual 1 es troben ja a principis de la 2ª meitat del s. I a.C. al sud de França: la Vayède, vers 55/50 a 40 a.C. (ARCELIN, 1981, 121-22 fig. 34 n° 256), i Alès, vers 50-25 a.C. (DEDET, SALLES, 1981, fig. 37 n° 4-5 i fig. 43 n° 8, classificades com a Dressel 1). Per tant, el N-I es situaria, tenint en compte aques-

tes absències, que creiem significatives en tractar-se d'una àmfora de fabricació laietana, no més enllà del 50/40 a.C. Un altre element a considerar són les Dressel 2/4 itàliques, que apareixen vers la meitat del segle, si bé no en coneixem els inicis de la seva arribada a la Laietània.

D. INTERRELACIÓ DE LES DATACIONS OBTINGUDES DEL DIPÒSIT AMB LES D'ALTRES SECTORS DEL POBLAT. L'ABANDONAMENT DE BURRIAC.

Tal com hem tingut ocasió de veure en les pàgines anteriors, el conjunt de materials exhumats, i molt especialment les ceràmiques de vernís negre ens permeten afinar bastant la datació dels dos nivells. Les datacions que proposem (una més àmplia, i una segona més restringida) són les següents:

	àmplia	restringida
- Fase 1a. (N-II, c-d)	100/90-80/70	90-80
- Fase 2a. (N-II, a-b)	80/70-70/60	80-70
- Fase 3a. (N-I)	70/60-50/40	70-40

Així, doncs, podem dir que la probable cisterna es deixà d'emprar vers 100/90 a.C., quan es començà a omplir a causa de les torrentades. Altra cosa és saber la relació causa-efecte entre ambdós fets: si s'abandonà a causa de les torrentades, que la inutilitzarien, o si un cop deixada d'utilitzar voluntàriament, s'anà omplint després. Aquest ompliment natural es produí durant uns 20 o 30 anys, fins que pels volts del 70/60 a.C., no sabem si ja omplerta del tot (no hem trobat les parets del dipòsit), començà a ser emprada com a abocador, durant uns 20 o 30 anys més, amb un moment final vers 50/40 a.C., tal vegada perquè la cisterna s'acabà d'omplir, o perquè coincidí amb l'abandó del poblat o del sector d'hàbitat relacionat.

Quant a paral·lels per aquest període de temps, podem esmentar els següents jaciments:

- Albintimilium (estrat VIA) (LAMBOGLIA, 1950, 1959), (MOREL, 1981)	100-40 a.C.
- Bolsena (nivell IV) (BALLAND, 1969)	90-40 a.C.
- Cosa (dipòsit V) (DYSON, 1976)	110/100-3r. quart s. I a.C.
- La Cloche (fases IIa i IIb) (ARCELIN, CHABOT, 1980)	90-50 a.C.
- Pollentia (nivell IV del carrer Porticat) (ARRIBAS I ALTRES, 1973)	inici s.I-30 a.C.
- Empúries (estrat IV de la Muralla Robert) (SANMARTÍ, 1978)	80-40 a.C.

Un cop delimitada la seqüència cronològica de l'abandonament del nostre dipòsit, ens interessa veure les possibilitats que ens ofereixen altres datacions obtingudes arreu del poblat de Burriac, amb la finalitat d'esbrinar si aquesta etapa d'abandonament detectada al dipòsit és local, o pot generalitzar-se a la totalitat del poblat. La primera dificultat que constatem és la gran extensió del poblat, que situem entre les 10-15 Ha, en base a la muralla i distribució dels diferents habitatges. En principi, l'abandonament del sector occidental on es troba el dipòsit no té, doncs, perquè correspondre, per exemple, amb el del sector central, on la vida pugué continuar. Ens caldrà, en conseqüència, fixar els elements *ante quem* coneguts d'altres zones de Burriac.

La cisterna (en el supòsit de què aquesta sigui la utilitat del dipòsit, la qual cosa prenem com a hipòtesi), seria un element vital pel poblat. La seva inutilització pot representar, en principi, l'abandonament de la zona en la qual s'hi troba relacionada, però també podem pensar en reformes urbanístiques, sigui ampliacions o reduccions, construcció d'altres cisternes, etc., en aquest o altres sectors. Per ara, no en coneixem cap més en el poblat, i res de segur no en podem dir. El fet de què es deixés d'emprar el nostre dipòsit no implica, forçosament, la fi de la vida en el poblat, i ni tan sols en el sector occidental.

Ara bé, disposem de tot un conjunt de materials, provinents de les excavacions antigues de M. Ribas, i de les més recents, dins del «Pla de l'Atur» de 1984, que ens poden ajudar a definir millor aquest aspecte (ambdós blocs de materials romanen inèdits en gran part; pels primers hom pot consultar els estudis de Marià Ribas, i pels segons, una nota recentment publicada (BENITO i ALTRES, 1982-83). També hem tingut en compte els materials provinents de les excavacions del Museu Arqueològic de Barcelona dirigides per J. Barberà i R. Pascual, i altres materials encara inèdits. Les conclusions que en treiem són les que segueixen:

- **sector central:** és el que ha estat objecte de més excavacions (per ex. RIBAS, 1952, 1964; RIBAS, LLADÓ, 1977-78), a més de les citades de 1984. Un reestudi del material antic indica la total absència de sigil.lata aretina, parets fines Mayet I a III i àmfors de la *Tarraconense* tipus *Tarraconense 1/Laietana 1* i Pascual 1. La darrera fase del sector es situa, doncs, dins de la 1a. meitat del s. I a.C., sense que cap material ens

permeti assegurar que va traspassar la meitat del segle. Aquesta és la conclusió provisional a que arribarem l'equip de la darrera campanya d'excavacions (BENITO i ALTRES, 1982-83, 44).

- **sector oriental:** el material present en l'estrat superior de l'anomenat «edifici públic» (Campaniana B, àmfora Dressel 1, fíbules) (BARBERÀ, PASCUAL, 1979-80, 222-25), així com el del magatzem de les dolia i habitacle relacionat (Campaniana B, forma 1, 3 i 5, àmfora Dressel 1, monedes) (idem., 232-35), indica igualment un context de la 1a. meitat del s. I a.C., sense sobrepassar el 50 a.C.

- **sector meridional:** els materials exhumats a la porta meridional, única apareguda fins ara del recinte emmurallat, excavada per la Secció Arqueològica del Museu Comarcal del Maresme durant l'any 1984, dintre del «Pla de l'Atur», ens permeten opinar que aquesta entrada funcionà fins a mitjans del s. I a.C., si bé la construcció és evidentment anterior (material inèdit).

- **sector occidental:** si bé, tal com hem dit al començament, és una zona molt destruïda, disposem de tota una sèrie de materials tardans, a part dels del dipòsit excavat per nosaltres. Ens referim concretament als de les sitges nº 36 i 37 (aparegudes en el marge del torrent que separa el sector central de l'occidental), amb Campaniana B, forma 4, àmfora Dressel 1, ceràmica del tipus vermell-pompeïà, etc. (material pendent de publicació). També en aquest sector s'exhumà una sitja prop de Can Borràs, amb parets fines de forma Mayet II i III i Campaniana B, forma 5 (material inèdit).

Resumint, tots aquests materials indiquen un context característic de la 1a. meitat del s. I a.C., si bé alguns poden arribar a la 2a. meitat. Ara bé, les absències que hem comentat (sobretot sigil.lata aretina i àmfors Pascual 1 i Laietana 1/Tarraconense 1) ens inclinen a fixar el terme *ante quem* de tot el conjunt vers la meitat del s. I a.C., i com a màxim, dins d'un moment no massa avançat del 3r. quart.

Podem concloure dient que les datacions obtingudes en el dipòsit poden correspondre perfectament amb les de l'abandonament del poblat de Burriac en el seu conjunt. Més concretament, la data final del N-I és la més moderna de totes les que coneixem fins ara per Burriac, i és, per tant, la que ens dóna el moment final de vida de l'hàbitat.

V. CONCLUSIONS GENERALS

A. ASPECTES CERAMOLÒGICS

Si en les pàgines anteriors hem examinat els diversos materials de l'excavació i els hem situat en el seu context cronològic, creiem interessant d'esbrinar les aportacions que ens proporcionen els diversos materials exhumats.

A-I. Ceràmiques de vernís negre i vermell

Totes aquestes produccions tenen en comú la seva funcionalitat exclusivament com a vaixel·la de taula. Trobem a faltar, però, dins d'aquestes produccions els vasos per a beure (només representen el 9% del total) i les gerres o gerretes per a beure o per a contenir diverses begudes. És evident que altres produccions ceràmiques, tal com veurem més endavant, desenvoluparen aquesta missió. Dintre del servei de taula, la forma bàsica en la que s'especialitzaren totes aquestes produccions és, sense cap mena de dubte, el plat. Més del 50% de les 218 peces identificades són plats de taula. Els bols, pàteres fondes, tasses i algunes copes i gerretes completen el servei.

Veiem ara el funcionament de tots aquests tipus ceràmics en el mercat local de Burriac, un dels jaciments claus del període de la romanització de les terres catalanes. Malgrat desconèixer els percentatges de la Campaniana B a Burriac durant l'últim quart del s. II a.C. i primer decenni del s. I a.C., sembla evident que estaven en progressió creixent. A la dècada entre el 90 i el 80 a.C. assoliren el 40% del total de les importacions de vernís negre. Els resultats obtinguts a les fases 1 i 2 assenyalen que com a mínim fins el 80 a.C. la Campaniana A fou el tipus majoritari. Possiblement tres factors incidiren en aquest fet: 1) el manteniment en els mercats del gust per les formes de les ceràmi-

ques de vernís negre del s. II a.C. 2) el preu, segurament més car, de la Campaniana B, els productes de la qual eren en general de més qualitat. 3) el fet que la Campaniana B en aquests anys tingués possiblement una producció més petita que la Campaniana A. La davallada brusca d'aquest últim tipus (evident a la fase 2) l'hem intentada explicar en funció d'esdeveniments de tipus polític (atac de Sula a Nàpols i Ischia) que feren minvar la producció i conseqüentment l'exportació de la Campaniana A a partir d'aquesta data. Aquest tipus perdria els mercats on s'anava introduint en proporció creixent la Campaniana B (de més qualitat), com seria el cas de la costa catalana i també el del Nord d'Àfrica, però en canvi mantindria la seva majoria i concentraria la seva exportació cap a zones on les importacions de Campaniana B eren pràcticament inexistentes, com seria el cas de les zones costaneres de la Provença i el Languadoc, on els únics productes que arribaven del «grup de la Campaniana B» i sempre en petita proporció eren, més que Campaniana B etrusca, productes de tallers «B-oïdes» (possiblement també de la Campània).

Un cop consumada la davallada de la Campaniana A i malgrat que els percentatges de la Campaniana B indiquen que aquesta augmenta considerablement a Burriac (fase 2), això no és suficient per a cobrir l'important buit deixat per la disminució de la Campaniana A entre les fases 1 i 2. Apareixen a Burriac a partir del 80 a.C. els tipus emporitans «B-oïdes» que imiten la Campaniana B, així com altres produccions emparentades amb la B. La contínua davallada de la Campaniana A que arriba a assolir només el 15% del total de les produccions envernissades en la fase 3, i la manca d'augment de les importacions de Campaniana B i de «B-oïdes» possibilitarà, per fer front a la demanda, l'aparició de les imitacions locals o regionals de pasta i vernís gris que imiten la Campaniana B. Imitacions d'aquesta mena se n'han exhumat a nom-

brosos jaciments d'aquest període. Molt possiblement es tracta de produccions locals, confeccionades en els mateixos poblats, que tenen el seu moment àlgid cap a mitjans del s. I a.C.

La dinàmica que intuïm per al 3r. quart del s. I a.C. a Burriac, si més no pel que fa al decenni 50-40 a.C., moment en què hem fixat el final de la fase 3, es fonamentaria en un predomini net de la Campaniana B, la quasi total desaparició de la Campaniana A, i un augment dels tipus «B-oïdes» (sobretot dels emporitans) i de les imitacions locals o regionals. Cal tenir en compte també l'arribada de la pre-aretina, precedent immediat de les sigil.lates itàliques aretines, inexistents fins el moment present en el poblament ibèric de Burriac, el moment final del qual i després dels resultats obtinguts en aquesta excavació, cal situar cap el 40 a.C.

A-II. Ceràmica Italo-Megàrica

La ceràmica dita Italo-Megàrica presenta una problemàtica citada per diversos autors que han estudiat el tema. És un tipus ceràmic no gaire freqüent en la zona més occidental de la Mediterrània; per tant, és poc coneguda i són comptades les publicacions que en parlen. En molts casos es tracta de peces trobades en excavacions antigües i en magatzems de museus pel que no es poden relacionar amb un context estratigràfic fiable. En força ocasions s'ha confós amb les produccions gregues, fet que es deu, en part, a que no hi ha un estudi monogràfic sistematitzador de les dues produccions. Courby fa un primer intent de sistematització (COURBY, 1922), on diu que la forma de bol és un producte itàlic que no es troba en les produccions gregues, tan sols molt excepcionalment en les produccions d'Alexandria. Els bols itàlics són peces amb panxa arrodonida i de fons pla, una carena sol separar la panxa del coll, que és estrangulat, i la vora sol ser exvasada. La decoració és bàsicament vegetal, ocupa quasi tota la zona de la panxa i està emmarcada per altres elements decoratius de tipus simbòlic o geomètric, tal és el cas de la línia de postes.

M.S. Arena fa una revisió de la problemàtica d'aquest tipus ceràmic de fabricació itàlica (ARENA, 1972) i fixa alguns conceptes més, tot mantenint els punts diferenciadors ja esmentats per F. Courby. Solen ser bols hemi-esfèrics fets a motllo, no porten vernís i la decoració, en relleu, és a base de motius simples, entre ells les línies de postes.

Aquestes produccions itàliques poden estar o no firmades pels terrissers, coneixem els noms de *C. Popilius*, *C. Lapius*, *L. Atinius*, *L. Quintius*,... essent els que es troben més freqüentment

els atribuïbles al grup que en podem anomenar *Popilius-Lapius* ja que la diferència entre ambdós fabricants no és gens clara i tenen aspectes i característiques força semblants. A aquest grup poden atribuir-se també vasos sense firmar. M.S. Arena creu que ambdós terrissers podien treballar conjuntament.

El grup *Popilius-Lapius* pot relacionar-se amb tallers o centres productors de la zona de l'Umbria italiana, concretament amb les vil.las de Mevania i *Oriculum*. F. Courby apunta la hipòtesi que aquest fet pot explicar-se tot pensant en un canvi de residència o bé en l'existència de sucursals. Per altra part, a Tívoli (Laci) es va trobar un motllo, que pot atribuir-se a *Popilius*, on formant part de la decoració hi ha una línia de postes prop de la carena. Sembla ser, doncs, que la línia de postes és un element decoratiu força repetitiu i molt utilitzat pel grup *Popilius-Lapius*. Un altre exemple el tenim en el bol (nº ref. 66) trobat en la nau romano-republicana de la Colònia de Sant Jordi de Mallorca, on també està relacionada la decoració de línia de postes amb el terrisser *Lapius* (CERDÀ, 1980).

Al Museu Nacional de Roma es conserva una copa italo-megàrica, de forma semblant a la nostra, si bé amb decoració immediatament al desota de la carena. Està firmada per *Popilius*. Sense context (ALVINO, 1979).

S'han relacionat amb diverses zones d'Itàlia les produccions firmades per altres terrissers de característiques més diferents, per exemple *Appius* a Corneto (Etrúria meridional), *Alonius* i *Quintius* a l'Etrúria. Lamboglia individualitzà un taller a Tindari (Sicília), encara que aquestes produccions semblen ser força diferents (LAMBOLGIA, 1959).

Altres peces de característiques semblants al fragment que ara estudiem han estat trobades, sense firma de terrisser, en diversos jaciments de la Mediterrània occidental. M. Vegas estudià dos vasos d'Empúries, un dels quals és un bol hemi-esfèric exvasat amb característiques semblants a les del grup *Popilius-Lapius*, malauradament sense context estratigràfic (VEGAS, 1953-54). A *Pollentia* s'hi trobà un fragment de bol amb una decoració de línia de postes (ARRIBAS, TRIAS, 1959). A Burriac (sense context estratigràfic) hi ha un fons de bol decorat amb temes vegetals, d'origen itàlic (RIBAS, 1964). A l'*Antiquarium* d'Ostia s'hi conserven, entre d'altres, tres fragments de bols diferents, tots tres amb una decoració de línia de postes (nº ref. 18161, 5659 i 17792) (ARENA, 1972).

En definitiva, per les característiques que hem esmentat fins ara del grup *Popilius-Lapius*, creiem, encara que no amb total seguretat (el nostre fragment és molt petit), que la nostra peça que té decoració de línia de postes la podríem atribuir a aquest grup de tallers.

A-III. Ceràmica de parets fines

Forma Mayet I

Troblem un fragment de vas d'aquesta forma de procedència itàlica en la primera fase cronològica. No hi ha cap fragment en la segona fase i en la tercera hem identificat, com a mínim, restes de 6 peces diferents, aquestes, però, són produccions indígenes. Aquestes dades poden ser significatives, els vasos de la forma Mayet I que ja són fabricats en la zona central de la península itàlica des de mitjans del segle II a.C., s'importaren fins un moment poc determinat de la primera meitat del segle I a.C. Aquest moment es podria correspondre amb la nostra segona fase cronològica (80-70 a.C.), durant la qual no n'ha aparegut cap. A partir d'aquests moments es seguirien utilitzant, però, serien ja, bàsicament, de producció indígena, és a dir, imitacions. (fase 3).

Forma Mayet II

És la forma que trobem amb més quantitat. En la primera fase cronològica sobre un total de 24 peces diferents, un 58,3% són d'origen itàlic i un 41,7% són produccions indígenes, per tant hi ha un predomini de vasos importats sobre els de producció indígena. En la segona fase cronològica hi tenim un mínim de 4 peces diferents, totes elles de producció indígena i en la tercera fase cronològica són 11 els exemplars, tots ells també de producció indígena.

Recordem que les variants que trobem són la Mayet II i la Mayet II A, i que l'autora data entre el segon quart del segle II a.C. i el primer quart del segle I a.C., la primera variant, i de finals del segle II a.C. i principis del segle I a.C., la segona. Aquestes cronologies no difereixen gaire de les donades per M.T. Marabini en base al material de Cosa.

Podem deduir, per tant, que durant la segona meitat del segle II a.C. els vasos d'aquesta forma que arriben a Burriac són d'origen itàlic. Posteriorment comencen a ser imitats pels terrissers indígenes, fins un moment, que ens ve determinat per la 1a. fase cronològica (90-80 a.C.), on encara hi ha un predomini numèric dels vasos itàlics sobre les imitacions. La proporció entre vasos itàlics i indígenes canvià cap el 80-70 a.C. moment a partir del qual les produccions indígenes superaran, de molt, els productes itàlics. A partir del segon quart del segle I a.C. els productes itàlics són totalment substituïts per la producció indígena (3a. fase cronològica).

Forma Mayet III

No hem trobat cap fragment de vas d'aquesta forma en la primera fase cronològica. En la segona fase hi ha restes de 4 vasos diferents, tots

ells d'origen itàlic. En la tercera fase la proporció augmenta lleugerament, hi han com a mínim restes de 5 peces diferents, també d'origen itàlic totes elles.

Com ja hem vist, la variant més antiga de la forma Mayet III té una cronologia de primera meitat del segle I a.C. Segons les dades que en treiem del quadre 4 no hi ha vasos d'aquesta forma amb cronologia anterior al segon quart del segle I a.C.

Pel que fa als dos fragments de vasos atribuïbles a la forma Mayet III a, veiem que pertanyen a la tercera fase cronològica. Tal com hem vist, la seva decoració a la barbotina sembla ser típica, al menys es generalitza, durant la segona meitat del segle I a.C. Si la tercera fase cronològica pot arribar fins el 50-40 a.C., és en aquests darrers moments on caldria situar cronològicament aquests fragments.

Sintetitzant el que hem comentat fins ara en podríem treure les següents observacions:

- En un moment determinat, els vasos de les formes Mayet I i Mayet II i II A d'origen itàlic són contemporanis a Burriac. Aquest moment cronològic ens ve determinat per la primera fase cronològica (90-80 a.C.).
- El final de les importacions itàliques de vasos de la forma Mayet I caldria situar-lo en un moment determinat de la segona fase cronològica (80-70 a.C.).
- Els vasos de les formes Mayet II i Mayet II A d'origen itàlic deixen d'importar-se d'una manera progressiva al llarg de les dues primeres dècades del segle I a.C., essent molt minoritaris o pràcticament inexistents a partir del segon quart del segle 1r. a.C.
- Les primeres importacions itàliques de vasos de la forma Mayet III cal situar-les a partir del 80-70 a.C. Aquesta forma substitueix definitivament les formes anteriors a partir del segon quart del segle I a.C.
- Després de l'arribada de vasos d'origen itàlic i en un període de temps bastant curt, els terrissers indígenes comencen un procés de fabricació d'aquests vasos, tot abastint la població indígena d'imitacions dels prototipus itàlics. Les imitacions dels vasos es realitzen en funció de les modes que arriben d'Itàlia. Trobem imitacions de vasos de les formes Mayet I, Mayet II i Mayet IIA. No hem trobat cap imitació de la forma Mayet III.
- Les imitacions de vasos de les formes Mayet I, II i II A les trobem al llarg de tota la primera meitat del segle I a.C. Es segueixen fabricant malgrat que els prototipus itàlics ja no arriben i, fins i tot quan el producte itàlic contemporani a aquestes imitacions és una forma nova, la Mayet III.

- Pels tipus de pastes que observem en alguns dels productes d'imitació indígenes, pot pensar-se en la possibilitat que fossin fabricats per terrissers d'àmbit local o regional.

A-IV. Àmfora

El conjunt mínim de 158 àmfors ens permet extreure unes conclusions sobre el consum de productes alimentaris a Burriac durant la 1a. meitat del s. I a.C. (quadres 6 i 7).

Per procedències, sobresurten els recipients itàlics. Per formes, la Dressel 1, amb 67 peces (42,4%), i molt per dessota les Beltrán 85 i assimilables, amb 9 (5,69%), les Lamboglia 2, amb 3 (1,89%), greco-itàliques, residuals, amb 2 (1,26%), i finalment, la probable Dressel 26 (0,63%).

I quant al contingut de les mateixes, el lloc preferent l'ocupa el vi centre-itàlic amb 67 peces, el d'Apúlia Calàbria amb 3, i el de Sicília i Sud itàlic amb 2. En total, són 72 àmfors vinateres itàliques (45,5%). El vi del Laci, Campània i Etrúria és, doncs, el primer producte importat en àmfors. Constatem igualment una certa importació d'oli itàlic, envasat en les àmfors ovoidals apules, i en la probable Dr.26, totalitzant 10 exemplars (6,32%). El total d'aquests envasos itàlics, és, doncs, de 82 peces (51,9%).

Quant a les Dr. 1, les tres grans variants hi són presents, especialment la A i la B. Al mateix temps, ofereixen una gran varietat de pastes, probable reflex d'una gran varietat de centres de producció.

Pel que fa a les àmfors apules, contenidores d'oli, tan sols disposem d'alguna peça en estat de conservació prou important per identificar-les, com la Beltrán 85. De la resta, ben poques coses en podem dir, només que serien del mateix o tipus semblants, de perfil ovoidal, i que fins ara només havien estat detectades en els grans jaciments, amb exemplars més o menys sencers, com a Empúries o Azaila. D'altra banda, l'escassa presència de la Lamboglia 2 indica que la immensa majoria del vi itàlic arribava en les Dr. 1. La seva repetida presència en vaixells, al costat de les darreres, indica que viatjaven juntes, i per tant hi ha la possibilitat que es trobin més freqüentment a Burriac. Altrament, quant a l'oli importat, aquesta vegada el predomini és pel procedent d'Apúlia -centre i sud itàlic adriàtic, en definitiva- tota vegada que el que prové de Campània, si bé és cert que encara avui resulta bastant desconegut, està ben poc representat amb la probable Dr. 26.

El segon gran bloc d'importacions el constitueix el de tradició púnica. Tal com hem vist en el lloc corresponent, cal relacionar aquest tràfic

amb el litoral nord-africà occidental i central, des de la Tripolitània al Marroc, i també amb Eivissa. Si bé es troben en quantitat sensiblement inferior, amb un mínim de 20 peces (12,66%), no podem menysprear la seva presència en una època altament romanitzada on el predomini itàlic és gairebé absolut. Ens trobem ben lluny dels s. IV i III a.C., quan les àmfors púniques Mañà C i D, i les eivissenques antigues, i intuïm que les Tripolitanes -pràcticament desconegudes en la bibliografia d'aquests segles a Catalunya- presentaven un predomini sobre les àmfors massaliotes i greco-itàliques (que marcaven la introducció de vi del sud de França i del sud i centre d'Itàlia, respectivament). Podem pensar, doncs, que una part molt important d'aquest líquid la comercialitzaven els púnics, en recipients de la seva creació. Tràfic del qual en sabem ben poca cosa i que, d'altra banda, s'escapa de les conclusions que aquí ens interessin. Altra cosa és saber que transportava aquest 12% de contenidors de tradició púnica. El món d'aquestes àmfors és mal conegut quant a productes transportats. Hom parla dels típics productes púnics, salaons de peix i oli, a més d'altres de menor importància; malgrat tot no els podem posar en relació amb els tipus amforals. Tal vegada les conserves de peix, i l'oli en menor mesura, representaven el complement del vi itàlic que detectem a Burriac. En realitat, l'únic indici que disposem és un fragment amorf, potser de Mañà C-2, amb resina a l'interior (estrat II c2) que indica que contindria salaó de peix, vi, o un tercer producte que se'ns escapa, però no oli.

Tenim, doncs, un important buit, tota vegada que de les 67 peces de contingut desconegut (42,4%), 20 són d'aquesta tipologia.

Aquesta 1a. meitat del s. I a.C. veié circular pel litoral català els darrers recipients de tradició púnica, quan els itàlics els substituïren paulatinament, però implacablement. Preludi del que succeirà durant l'Alt i Baix Imperi, quant els envasos nord-africans adopten tipologia romana (Tripolitanes, Africanes, etc.). I el mateix podem dir de les àmfors eivissenques, que durant aquests anys canvien la seva morfologia, adoptant formes típicament romanes (forma 2 de Ramon).

Aquesta separació entre ambdós blocs no és, però, tan rígida. Hem vist que hi ha una certa semblança entre les pastes d'algunes Dr. 1C i les Mañà C-2, i resulta lícit creure que es fabricaven en el mateix lloc (com a Kuass). Això podria ser indicatiu que ens trobem en una època en què els terrissaires púnics, tot i sense deixar de fabricar àmfors amb una tipologia pròpia, adopten també les de forma romana.

Per acabar amb les importacions, direm que les 3 peces Dr. 2/4 de Cos indiquen que els indi-

genes de Burriac consumien en una petita proporció ví grec, o si més no, fet a la manera de l'illa.

Al mateix temps, observem la davallada de l'àmfora ibèrica Mañà B-3, de producció local o regional, que en el nivell I té una caiguda apreciable, passen de les 23 peces del N-II a les 3 del N-I. Si això fos generalitzable, la meitat de la centúria marca la decadència definitiva de l'envàs, que s'havia fabricat a Catalunya des del s. VI-V a.C. Tanmateix, aquesta decadència és ben lògica, puix es tracta de la típica àmfora indígena dels poblats ibèrics catalans de la costa i de gran part de l'interior, que són abandonats paulatinament en aquests anys. Fenomen paral·lel a l'observat amb la ceràmica indígena a torn, del qual en tenim, com hem vist, abundoses mostres a Burriac. Desconeixem què contenen les Mañà B-3, si bé hem apuntat la seva relació amb el blat caldrà aprofundir en la qüestió. Tal vegada s'hagi de relacionar el seu ús més com a recipient d'emmagatzematge que com de transport. Sembla clar, però, que s'ha de relacionar amb les sitges, i per tant, amb el cereal. (MIRÓ, 1983-84).

Finalment, hem de dedicar unes paraules a les altres àmfores indígenes, les Dr. 1. A la Laietània, molt probablement a la zona del Maresme, es produïa un envàs que recorda a la Dr. 1 itàlica. La similitud de l'argila amb les produccions a torn de ceràmica comuna indica que es produïrien juntes, adoptant una forma romana si bé amb dues tècniques ceràmiques diferents: pri-

mer, ibèrica, i després més aviat romana. Detectem, doncs, un envàs que començà a ser fabricat abans que les *Tarraconense 1* i *Pascual 1* (COMAS, 1985; NOLLA, en premsa), dedicat a les primeres produccions laietanes de vi. Seria, doncs, el reflex dels primers excedents d'aquest líquid, fruit de la instal·lació de colons itàlics a les vil·les romanes del Maresme i a gran part de la Laietània. Això, lògicament, en el supòsit que efectivament portessin vi, la qual cosaensem que és molt verosimil. En segon lloc, val la pena d'esmentar el que apuntàvem abans: un mateix recipient es fabricà primer amb una tècnica de tradició ibèrica, de més bona qualitat (N-II), mentre que posteriorment (N-I), s'adoptà la tècnica que recorda més aviat les posteriors produccions *Tarraconense 1* o *Pascual 1*. Un cop més, veiem que els anys 70/60 a.C. marcarien aquest important canvi. L'àmfora és, primordialment, un envàs per a ser transportat en vaixell, és a dir, per exportar productes. Si efectivament aquestes Dr. 1 duïen vi, ens trobem davant dels primers excedents, si bé faltaria per veure l'abast real d'aquest comerç. Un cop identificat el recipient, la tasca serà, indubtablement, més fàcil.

A continuació resumim les anteriors observacions en els quadres que segueixen: el quadre 6 on s'especifica el nombre mínim d'exemplars i el seu percentatge per a cada una de les 3 fases cronològiques del dipòsit, i el quadre 7 on s'especifiquen el nombre d'envasos per procedències i continguts i el seu percentatge.

ÀMFORA	I		IIa-IIb		IIc-IId		TOTAL		TOTAL N-I		TOTAL N-II	
	nº	% fase	nº	% fase	nº	% fase	nº	% total	nº	% nivell	nº	% nivell
DRESSEL 1	34	45,3	16	47	17	34,7	67	42,4	34	50,7	33	49,2
APÚLIA	5	6,66	1	2,94	3	6,12	9	5,65	5	55,5	4	44,4
LAMBOGLIA 2	2	2,66	1	2,94	—	—	3	1,85	2	66,6	1	33,3
DRESSEL 26	1	1,33	—	—	—	—	1	0,63	1	100	—	—
GRECO-ITÀL.	2	2,66	—	—	—	—	2	1,26	2	100	—	—
ITÀLIQU. SUBT.	44	58,66	18	52,94	20	40,81	82	51,89	44	58,6	38	45,7
COS	3	4	—	—	—	—	3	1,89	3	4	—	—
ALTRES	—	—	1	2,94	—	—	1	0,63	—	—	1	100
GREG. SUBT.	3	4	1	2,94	—	—	4	2,53	3	75	1	25
MAÑÀ C	3	4	1	2,94	3	6,12	7	4,43	3	42,8	4	57,1
TRIPOLITAN.	5	6,66	—	—	—	—	5	3,16	5	100	—	—
PÚNICO-EBUS.	3	4	2	5,88	3	6,12	8	5,06	3	37,5	5	62,5
TRAD. PÚNICA SUBT.	11	14,66	3	8,82	6	12,2	20	12,6	11	65	9	45
DR. 1 LAIET.	4	5,33	1	2,94	—	—	5	3,1	4	80	1	20
MAÑÀ B-3	3	4	8	23,5	15	30,6	26	16,4	3	11,5	23	88,4
LAIETAN. SUBT.	7	9,33	9	26,4	15	30,6	31	19,6	7	22,6	24	77,4
INDETERMIN.	10	13,3	3	8,8	8	16,3	21	13,3	10	47,6	11	52,4
TOTALS	75	99,93	34	99,89	49	99,98	158	99,94	75	47,46	83	52,53

Quadre 6

ITÀLIA		GRÈCIA		TRADICIÓ PÚNICA			LAIETANES		INDETERM.	TOTALS
SUD-SICÍLIA	CENTRE	APÚLIA	COS	ALTRES?	PÚN. EB.	MAÑÀ C	TRIPOL.	IBÈRIQ.	DR. 1	CONTINGUT
2	67	3	3	1					5	VI 81 (51,26%)
	1?	9								OLI 10? (6,32%)
					8	7	5	26		INDETERM. 67 (42,40%)
2	68?	12	3	1	8	7	5	26	5	TOTALS ORIGEN
82? (51,90%)		4 (2,53%)		20 (12,66%)			31 (19,62%)		21 (13,29%)	158

Quadre 7

A-V. Ceràmica Indígena

Tal com ja hem dit anteriorment, malgrat tractar-se d'un tipus ceràmic majoritari en els jaciments ibèrics laietans, ha estat, fins el moment, poc conegut i sistematitzat. No podem parlar d'una causa única per aquest desconeixement, són un seguit de factors diversos que sumats ens porten a aquesta manca de coneixements.

L'estudi de la ceràmica ibèrica és relativament recent, més encara en la zona de la Laietània. Es coneixen, fins aquest moment, molt pocs centres terrissers així com les característiques de les seves produccions. És lògic pensar que en les rodalies del poblat de Burriac funcionarien centres terrissers i forns ceràmics que abastirien les necessitats d'un poblat de tanta extensió i d'alta demografia.

Un altre problema és la gran quantitat de formes ceràmiques que hi ha. Si bé hi ha formes que sembla que es van repetint, veiem que n'hi ha d'altres que no són usals o es repeteixen poc. De les formes més o menys conegudes ens trobem amb un ampli ventall de variants que es concreten bàsicament en les característiques formals de les vores, fons, etc. Tampoc coneixem d'una manera clara les variacions tipològiques que ha sofert una forma des de l'aparició fins les darreres produccions de la mateixa. Generalment, són formes que tenen una àmplia perduració en el temps, per tant, aquestes variacions tipològiques són constants i força complexes. Hi ha també un desconeixement bàsic de la funcionalitat d'aquestes peces, dels seus possibles continguts i de les seves funcions domèstiques o industrials.

Tota aquesta problemàtica va acompanyada per una manca d'excavacions amb conjunts ceràmics ben datats. Hi ha molts materials fruit d'excavacions antigues que no tenen un context estratigràfic fiable o, senzillament, no en tenen, per tant pràcticament inútils a l'hora de començar a sistematitzar aquest tipus ceràmic. La majoria d'aquests conjunts resten inèdits en els magatzems dels museus. Tot això té com a conseqüència més immediata la manca d'estudis tipològics o de síntesi, ja no de caire general sinó, i el que seria primordial en una primera fase de l'estudi d'aquests tipus ceràmics, per àrees concretes i petites, per jaciments o bé per sectors d'aquests jaciments.

Malgrat aquest repàs, que pot semblar tant pessimista, de la situació actual en què es troben els estudis de ceràmica ibèrica de la zona, darrerament, fa tot just un parell de dècades, han començat a estudiar-se i publicar-se alguns conjunts ceràmics que d'una manera fiable representen el primer pas per a poder sistematitzar-la en un futur més o menys proper.

Aquest seria el cas dels conjunts ceràmics

de la necròpolis ibèrica de Can Rodon de l'Hort, tant els de la col·lecció Rubio de la Serna (BARBERÀ, 1968) com els de la campanya, a la mateixa necròpolis, dels anys 1968 i 1969 (BARBERÀ, 1969-1970), recentment completats pels materials apareguts en el grup de sitges de Can Miralles - Can Modolell (PUJOL, GARCIA, 1982-1983). Tots aquests materials abarquen un període que va des de mitjans del segle IV a.C. fins a mitjans del segle II a.C. (350-150 a.C.). Desconeixem, per tant, els materials de les fases cronològiques anteriors i posteriors. Si tenim en compte que la muntanya de Burriac ja és habitada des del segle VI a.C. i que l'abandonament definitiu del poblat es produeix cap el 50-40 a.C., veiem que queden amplis períodes de temps en els que desconeixem quines són les restes materials i, el que ens interessa en aquests moments, quins tipus ceràmics hi havia i com evolucionen.

El conjunt que ara presentem és importantíssim per aportar noves dades al coneixement de la ceràmica ibèrica a la zona. En primer lloc perquè es tracta d'un conjunt força nombrós i homogeni, per tant totalment representatiu. En segon lloc perquè omple un espai cronològic que restava per a omplir. Ens trobem, doncs, davant d'un conjunt força complet que podem situar, amb prou seguretat, entre el 100 a.C. i el 50-40 a.C., és a dir, estem davant de les darreres produccions de ceràmica ibèrica que es documenten immediatament abans i contemporàniament a l'abandonament progressiu que sofreix el poblat. És el final d'una llarga tradició ceràmica que s'inicià cap el segle VI a.C. i que acaba en aquests moments (50-40 a.C.) justament quan el grau de romanització és molt avançat en tota la zona i la cultura romana s'imposa definitivament per damunt de la indígena.

Hem intentat estudiar aquest conjunt, primer tipològicament i després relacionant aquestes formes amb una possible utilitat que no deixa de ser purament hipotètica. Així ens trobem amb un primer grup de peces que podria formar part de la vaixel·la de taula, un segon grup podria tenir la funció, indiferentment, de taula o de transport, un tercer grup de transport i/o reserva, el següent grup el formarien les peces de cuina i el darrer grup estaria format per les peces que pertanyen a un ús personal. Finalment, farem un breu comentari de la ceràmica indígena feta a mà.

Vaixella de taula. Corresponen a aquesta funció un nombre mínim de 80 peces diferents, el que representa el 23% sobre el total de 349 peces identificades, que es reparteixen en les següents formes:

Formes	Nº de peça (figures)	Total	Percentatge en relació al grup funcional	Percentatge en relació al total
Tasses de fons umbilicat	del 637 al 641	9	11,25	2,6
Bols	del 642 al 646	14	17,5	4
Plats	del 647 al 650	5	6,25	1,4
Imitacions de Parets Fines	veure apartat de Parets Fines	32	40	9,1
Olpes	del 189 al 192 del 651 al 658	14	17,5	4
<i>Askoi</i>	659	1	1,25	0,28
<i>Oinochoi</i>	660 i 661	2	2,5	0,57
<i>Laghinoi</i>	188	3	3,75	0,85

Quadre 8

Peces destinades a taula i/o transport. Corresponen a aquesta funció un nombre mínim de 54 peces que representen el 15,4% en relació al total considerat. Les formes que incluíem en aquest grup són bàsicament destinades a contenir líquids i es divideixen en:

Formes	Nº de peça (figures)	Total	Percentatge en relació al grup funcional	Percentatge en relació al total
Gerretes globulars	del 662 al 663	3	5,5	0,8
Bocals	del 193 al 196 del 665 al 682	37	68,5	10,6
<i>Kalathos</i>	del 197 al 198 del 687 al 694	14	25	4

Quadre 9

Peces destinades a l'emmagatzemament i reserva i/o transport. Bàsicament per a contenir líquids i aliments. Són les peces de major capacitat i les més grans. Hi ha un nombre mínim de 154 peces diferents, que representen el 44,1% sobre el total de 349 peces considerades.

Formes	Nº de peça (figures)	Total	Percentatge en relació al grup funcional	Percentatge en relació al total
Gerres ovoides	del 713 al 718	7	4,5	2
Gerres globulars amb dues nanses	del 199 al 203 del 700 al 718	32	20,7	9,1
Gerres de vora aviserada	213 i 214 del 719 al 722	8	5,1	2,3
Gerres de vora exvasada		11	7,1	3,1
Vasos de doble vora	del 204 al 212 del 695 al 699	16	10,3	4,5
Atuells hemi-esfèrics amb dues nanses horitzontals	224, 225, 226, 236 del 734 al 738	51	33,1	14,6
Vasos de coll alt i llavi caigut	220 i 725	2	1,2	0,5
Amforetes	723 i 724	3	1,9	0,8
Àmfora ibèrica (Mañà B-3)		20	12,9	5,7
Imitacions de Dressel-1		4	2,5	1,1

Quadre 10

Peces de cuina. Includim en aquest grup les peces que serveixen per a cuinar o bé amb una funció auxiliar en la cuina. Amb un nombre mínim de 54 peces diferents representen un 15,4% en relació a la funcionalitat.

Formes	Nº peça (figures)	Total	Percentatge en relació al grup funcional	Percentatge en relació al total de peces
Olles de coll estrangulat	218 i 219 739 i 740	13	24	3,7
Olles de coll acampanat	745 i 746	4	7,4	1,1
Olles de vora exvasada	del 747 al 755	3	5,5	0,8
Olles de vora engruixida	221 i 222	3	5,5	0,8
Vasos decantadors	sense represent.	1	1,8	0,2
Cassoles imitació forma Vegas 4	215, 216 i 756	5	9,2	1,4
Tapadores	del 229 al 235 del 757 al 762	20	37	5,4
Morters	770	5	9,2	1,4

Quadre 11

Peces de l'aixovar personal. Corresponen a aquesta funció les peces per a contenir algun producte d'ús personal. Ha aparegut un nombre mínim de 7 peces diferents, un 2% en relació al total considerat:

Formes	Nº peça (figures)	Total	Percentatge en relació al grup funcional	Percentatge en relació al total de peces
Ungüentaris	223 del 763 al 769	7	100	2

Quadre 12

De tots aquests percentatges en podem extreure algunes observacions. En primer lloc, i fent referència a la funcionalitat, veiem que el grup de peces més nombros, un 44,1% del total, tenen una funció de reserva, emmagatzemament i/o transport. És interessant observar la disminu-

ció o retrocés quantitatiu de l'àmfora ibèrica típica (Mañà B-3), davant dels envasos itàlics, bàsicament del tipus Dressel 1. En aquest moment cronològic l'àmfora ibèrica típica pot considerar-se ja com a residual, fet que ve recolzat per l'aparició de les primeres imitacions

indígenes d'àmfores itàliques.

L'element d'emmagatzematge o reserva més nombrós és l'atuell de perfil hemi-esfèric amb dues nanses horitzontals, boca de gran diàmetre i gran capacitat (236 i 736, entre d'altres). Aquesta és una forma que pel seu volum i envergadura té una difícil transportabilitat, pel que és lògic deduir que devien d'ocupar un lloc més o menys fixe dins de la casa ibèrica. És una forma que no la tenim documentada en el poblat o rodalies abans de la meitat del segle II a.C.

Entre les gerres per a contenir líquids, la més freqüent és la globular amb dues nanses verticals (203 i 700, entre d'altres). Aquesta forma sembla iniciar-se cap a finals del segle III a.C. o bé a principis del segle II a.C. i després d'una evolució tipològica es generalitza com a envàs quasi bé imprescindible durant el segle II a.C. i sobretot en el segle I a.C., la trobem fins i tot en la ciutat romana d'*Iluro* (inèdita) en els moments inicials de la ciutat.

Hi ha un manteniment de les formes amb doble vora destinades a emmagatzemar productes que s'han de conservar tapats (207 i 697, entre d'altres). Aquests tipus de vasos que tenen una vora ben diferenciada prop de la vora per a sostenir una tapadora semblen iniciar-se cap el segle IV a.C. i no perden la seva utilitat fins aquests moments del segle I a.C. D'altres formes, molt freqüents al llarg del segle III a.C., com poden ser les gerres ovoides d'una o dues nanses (713, 714, etc.) o les gerres de vora aviserada (213, 719, etc.), en trobem alguna mostra però ja en petits percentatges. Les gerres ovoides possiblement destinades a contenir líquids són substituïdes pels bocals, que amb la mateixa funció i tamany són en aquests moments força nombrosos. Aquests bocals no es troben en la zona abans de la segona meitat del segle II a.C.

Un altre element interessant d'analitzar són els *kalathoi*, vasos de dubtosa funció que a Burriac i rodalies no semblen aparèixer abans del 200 a.C. i que trobem en els estrats més antics de la ciutat romana d'*Iluro* (material inèdit). Si bé són de característiques força semblants, observem una evolució tipològica ben diferenciada. Els *kalathoi* tardans tenen un cos de tendència tronco-cònica, les vores s'inclinen cap avall i solen tenir una prolongació de la vora cap a l'interior del vas.

Malauradament, hi ha pocs conjunts ceràmics coneguts més o menys complets que es puguin situar en la primera meitat del segle I a.C. i que s'emmarquin en la zona de la Laietània ibèrica.

En el mateix poblat de Burriac ja s'havien trobat conjunts que poden situar-se cap a aquesta època. Tal és el cas d'algunes habitacions del sector central del poblat que publiquen M. Ribas

i J. Lladó (RIBAS i LLADÓ, 1977-78), on observem materials que podem paral·lelitzar amb alguns dels que ara presentem. També comptem amb l'estudi, incomplet, del magatzem de dòlies del sector oriental del poblat publicat per J. Barberà i R. Pascual (BARBERÀ i PASCUAL, 1979-1980). Encara que part dels materials d'aquest magatzem resten inèdits en els locals de la S.A.M.C.M., pot donar-se una cronologia d'inutilització del magatzem de principis del segle I a.C. En fase d'estudi, encara inèdits, hi ha els materials d'un seguit de sitges situades en el sector occidental del poblat (sitges nº 36, 37 i 38), amb un reompliment artificial que les inutilitza en un moment del segle I a.C.. A aquests conjunts haurem d'afegir en el seu moment, un cop estudiats, els resultats obtinguts a la campanya feta darrerament a Burriac (BENITO i ALTRES, 1982-83), on veiem que hi ha una darrera fase cronològica, la F, que s'emmarca dins de la primera meitat del segle I a.C.

Fora ja del recinte emmurallat, però en zones molt properes a Burriac, tenim l'estudi de quatre sitges que sembla ser foren inutilitzades en aquests moments (MARTÍ, 1978). Hem de mencionar també el proper turó anomenat de «l'Infern», on superficialment es recullen materials d'aquesta mateixa època. En aquest jaciment no s'ha realitzat fins ara cap excavació sistemàtica. Per completar aquest panorama hem de mencionar també un seguit de materials que resten inèdits i per estudiar en els locals de la S.A.M.C.M., que són fruit d'antigues excavacions de les que no es conserva cap documentació dels seus contextos arqueològics.

Si busquem paral·lels en altres jaciments ibèrics de la Laietània, el panorama no és gaire millor. Hi ha un seguit de jaciments que semblen perdurar fins aquests moments del segle I a.C. Alguns resten inèdits, tal és el cas del poblat del Puiggraciós o Montmany al Vallès Oriental, Can Miano al Baix Llobregat i Les Soleies també del Baix Llobregat. D'altres en tenim una petita memòria d'excavació, alguna de les quals són força antigues, però presenten molt poc material o senzillament no en presenten. Tal és el cas dels jaciments de Can Tacó al Vallès Oriental (BARBERÀ, PANYELLA, 1950); El Castell al Baix Llobregat (SERRA i RAFOLS, 1968); El Port al Barcelonès (PALLARÉS, 1972) (RODÀ, 1977).

De la resta de jaciments ibèrics laietans coneguts, els estudis publicats són ja més complets i és on, per ara, hem de buscar els paral·lels del nostre material. Entre ells destaquem els jaciments del Centre Industrial Santiaga al Vallès Occidental (MIQUEL i MORRAL, 1979); Turó de Can Oliver al Vallès Occidental (BARBERÀ i ALTRES, 1960-61; 1962); Can Fatjó al Vallès Occidental (BARBERÀ, 1981); Puig Cas-

tellar, Baix Llobregat (BARBERÀ, CABALLÉ, 1960) i (RIPOLL, BARBERÀ, LLONGUERES, 1965); i Plaça de les Bruixes al Baix Llobregat (BERGADA, 1984).

Si bé hem fet aquesta relació de jaciments perquè són paral·lels laietans amb una cronologia similar, hem de tenir en compte que les formes ceràmiques que hi trobem, com les que ara presentem de Burriac, malgrat ser típiques d'aquest moment cronològic tenen els seus orígens tipològics en moments anteriors al segle I a.C. Per tant, a cada forma li hauríem de buscar la seva evolució mitjançant l'estudi de jaciments amb cronologies anteriors, tot intentant esbrinar el seu origen, la seva evolució tipològica i la seva dispersió en l'espai.

Aquest conjunt de la campanya de l'any 1983 de Burriac, l'hem de considerar com a un element força interessant per l'estudi monogràfic i tipològic que es pugui realitzar en un futur de la ceràmica ibèrica feta a torn, tota vegada que representa les darreres produccions i el punt d'arribada de l'evolució tipològica d'aquests tipus ceràmics en les nostres contrades.

Pel que fa a la ceràmica ibèrica feta a mà, valen els paral·lels que es puguin trobar en els jaciments laietans relacionats. La ceràmica ibèrica feta a mà presenta els mateixos problemes de cronologia que les produccions fetes a torn, no es pot datar per sí mateixa, la seva cronologia va lligada a la que aporten els materials d'importació amb els que es relaciona. La problemàtica d'aquest tipus ceràmic és una mica diferent. El seu repertori tipològic és molt concret i repetitiu, fet en funció d'una utilitat a l'hora de cuinar. Els tipus més antics d'aquestes formes els hem de buscar en les produccions indígenes precoloniales. Aquests tindran poques evolucions al llarg del temps i les darreres produccions, les que ara trobem, difereixen ben poc, en quant a tècnica d'elaboració i tipologia, dels primers materials d'aquest tipus que apareixen juntament amb la formació mateixa de la cultura ibèrica. En moments anteriors al segle I a.C. poden tractar-se de tipus ceràmics de fabricació artesana familiar, encara que en aquests moments de la 1a. meitat del segle I a.C. pot pensar-se en la possibilitat que la seva producció fos un xic més especialitzada, realitzada pels artesans del poblat.

A-VI. Ceràmica Grisa Ibèrica

Tot i haver-se realitzat alguns intents per fixar l'evolució cronològica de les formes més representatives d'aquestes ceràmiques grises ibèriques cuites a foc reductor (FERNANDEZ MIRANDA, 1976), la investigació no està avui en condicions de poder-la precisar amb massa exac-

titud. En general, però, els investigadors accepten una fase antiga de producció que comprendria bàsicament els s. IV i III a.C., és a dir, el període ibèric ple, apareixent ja en aquests moments la forma més representativa de la producció -el gerret bicònic-; una fase mitjana o clàssica, posterior a la conquesta romana que arribaria fins al final del període republicà; i una fase tardana o moderna, a partir del principat d'August, que només es desenvoluparia en alguns llocs -com ara Empúries i Girona- i que tindria el seu moment final en un moment indeterminat de la 1a. meitat del s. I d.C. En aquesta última fase predominarien les imitacions de formes de la Campaniana B i els gerrets bicònics ja no hi serien presents (AQUILUÉ i ALTRES, 1984).

Degut a la diversitat de pastes, acabats exteriors i peculiaritats tipològiques que presenten aquestes ceràmiques grises reduïdes, els investigadors estan d'acord en què no foren produïdes per un sol centre productor sinó que es tracta de tota una sèrie de produccions diversificades i fabricades en diversos llocs dins d'una àrea que compren la zona costanera dels Països Catalans continentals amb perllongació fins arribar al Roine i tot el rerapaís immediat. Aquests mateixos tallers, sobre tot a partir del s. II a.C., també fabricaren les mateixes ceràmiques però amb tècnica oxidant, fet ressaltat per Nolla que no ha estat tingut en compte fins fa pocs anys (NOLLA, 1982). Aquesta variant oxidada tindria el seu màxim desenvolupament durant la fase mitjana de la producció, sense arribar a superar mai els productes cuits a foc reductor.

Malauradament només es disposa d'un sol treball de síntesi -i només per a la variant reduïda- d'aquestes produccions (ARANEGUI, 1975). És evident que la investigació no pot avançar mentre no es realitzin treballs monogràfics per àrees concretes a fi de delimitar produccions, àrees de distribució i influències entre les unes i les altres. Els materials exhumats a Burriac que publiquem, creiem que poden aportar una mica de llum pel que fa a l'àrea costanera laietana durant el període que comprèn bàsicament la 1a. meitat del s. I a.C.

Avui en dia la producció que es coneix més bé és, sense cap dubte, l'emporitana (ALMAGRO, 1953 i 1955; NOLLA, 1977 i 1982; AQUILUÉ i ALTRES, 1984). Pel que fa a l'àrea laietana no hi ha cap estudi de conjunt d'aquestes produccions. A part de la informació parcial que pot extreure's de la publicació d'alguna peça concreta exhumada en excavacions realitzades en diversos poblats ibèrics de la zona (Turó de Can Olivé a Cerdanyola; Sant Miquel de Vallromanes-Montornés; Puig Castellar a Santa Coloma de Gramenet i Burriac, entre altres), el jaciment que ens aporta més informació per a la fase antiga de la

producció és la necròpolis de Can Rodon de Cabrera de Mar (BARBERÀ, 1968 i 1969-70), situada a 1 Km. del poblat ibèric de Burriac i que ha estat relacionada amb aquest. Els materials del Puig Castellet a Lloret de Mar també corresponen a aquesta fase antiga (PONS, TOLEDO, LLORENS, 1981), si bé aquest recinte ibèric fortificat sembla que no estava dins de l'àrea d'influència laietana. Per a un moment final d'aquesta fase antiga o bé pels inicis de la fase mitjana, és a dir, per a un període comprès entre el desembarc romà de l'any 218 a.C. a Empúries i els decenni immediatament posteriors a la conquesta romana, disposem de la informació que ens aporta el conjunt de sitges ibèriques de Can Miralles-Can Modolell de Cabrera de Mar, aparegudes a mig Km. del poblat ibèric de Burriac (PUJOL, GARCIA, 1982-1983); dels materials del Turó del Vent a Llinars del Vallès (LÓPEZ, ROVIRA, SANMARTÍ, 1982) i dels materials del Turó d'en Boscà a Badalona (JUNYENT, BALDELLOU, 1972, MALUQUER, 1965).

L'únic centre productor de ceràmiques grises, conjuntament amb d'altres tipus ceràmics que es coneix a l'àrea laietana és el de Bigues-Riells del Fai (Vallès Oriental), jaciment on s'han exhumat diversos forns i escombreres i també un conjunt de cinc sitges. La producció d'aquest important centre s'inicià en el s. III a.C. i sembla que arribà fins a finals del s. II a.C. (HERNÁNDEZ, 1983 i 1984).

La fase tardana d'aquestes produccions, a partir aproximadament del principat d'August, ens és pràcticament desconeguda a la Laietània, ja que la major part dels poblats ibèrics s'havien abandonat. Aquesta fase -cas d'existir-s'haurà d'estudiar a les vil·les rurals tardorepublicanes i a les fundacions romanes urbanes del moment.

Dins d'aquest esquema cronològic que estem seguint, tots els productes exhumats a la campanya d'excavacions de 1983 a Burriac s'han de situar dins de la fase mitjana o clàssica avançada d'aquesta producció, moment del que fins ara no disposàvem de massa informació.

Si intentéssim resumir una mica les característiques que individualitzen aquests productes caldria remarcar el següent:

a) Si bé totes aquestes ceràmiques tenen la cobertura exterior grisa, les pastes no són uniformes: així, n'hi ha de grises i n'hi ha que tenen una franja marró més o menys ampla i els extrems grisos, fins i tot hem observat pastes grises i pastes marrons en diferents zones de la mateixa peça. Les pastes amarronades van decreixent conforme l'estrat és més antic (en el N-I representen el 71,4% mentre que en el N-II només representen el 37% del total). El procés que s'observa en tots aquests productes correspon

a una fase degenerativa de la producció d'un taller que només es preocupa de l'obtenció de superfícies grises prescindint de la qualitat de la cuita, la qual cosa afecta evidentment la duresa de la ceràmica (les peces de pasta amarronada són molt més toves que les uniformement grises). Les característiques de l'argila són les mateixes, l'únic que les diferencia és el grau de reducció.

La presència de pastes amarronades en ceràmiques grises ibèriques de l'àrea laietana ja fou assenyalada en alguns dels productes ceràmics exhumats a un habitatge del Turó d'En Boscà de Badalona que es data de final del s. III i inici del s. II a.C. (JUNYENT, BALDELLOU, 1972); així mateix, en la publicació que recull els resultats de les campanyes d'excavació realitzades al poblat laietà del Turó del Vent de Llinars del Vallès (LÓPEZ, ROVIRA, SANMARTÍ, 1982) s'assenyala que la ceràmica grisa d'aquest poblat (en un moment que daten del final del s. III a.C.), constitueix un producte típic de l'àrea laietana, ben diferenciable de les produccions grises emporitanes, essent bastant freqüents les pastes bicolor.

b) L'acabat exterior de les ceràmiques de Burriac d'aquest període és bastant descurat, i més, si el comparem amb els acabats d'aquests mateixos tipus ceràmics però de períodes anteriors. Molt poques conserven la superfície finament polida. Predominen les superfícies més o menys polides i les que porten una mena d'engalba grisa finament adherida a l'argila.

c) Pel que fa a la tipologia de formes, gairebé el 80% del total de la producció la componen només tres formes, els gerrets bicònics de llavi obert a l'exterior (36,8%), els gerrets de llavi recte vertical dels quals desconeixem la seva forma per no haver-ne aparegut cap de sencer (17,2%) i els bols, més o menys carenats, de llavi reentrant o recte que imiten la forma Lamb. 27, pròpia de les ceràmiques de vernís negre (25,3%). Aquests percentatges demostren la clara especialització d'aquest taller en aquest tipus de vasos de la vaixel·la de taula: gerrets per a beure i bols. La presència d'altres formes d'aquesta producció és molt minoritària, la qual cosa evidencia una producció esporàdica d'aquests altres tipus de vasos i un consum molt menys important. Entre aquestes altres formes poc freqüents podríem esmentar: la pàtera de vora reentrant (901 i 908), el gerro de llavi obert a l'exterior (840), el gran vas carenat de vora horitzontal plana (910), el petit gerret de cos globular, coll curt i llavi recte vertical (920) i el vas de fons pla, sense peu, cos tronco-cònic i nansa o nanses que arrenquen de mig cos (263).

Les nanses dels gerrets són generalment de secció el·líptica amb un solc a la cara externa, ni ha però algunes força singulars que poden aju-

dar a identificar millor aquesta producció. Ens referim a les dels gerrets (257 i 877) que abans d'arribar a la vora s'obren en dos braços, a la del gerret (878) que es caracteritza per bifurcar-se en quatre braços, dos dels quals formen un arc en relació a la part vertical de la nansa, i al fragment de nansa (262) que té una decoració en forma de corda en la seva cara externa.

Tot i havent algun peu anular, els peus dels gerrets no solen ser massa realçats. Ben al contrari, els dels bols o pàteres són sempre de tipus anular. És molt característic, tant de les formes de tradició indígena com de les formes que imiten les ceràmiques fines d'importació, la presència en el fons extern d'un disc o medalló central.

Els únics elements decoratius que hem observat, sempre en gerrets i en no massa quantitat, es componen de motlures, a vegades combinades amb acanaladures, i de simples línies incises que envolten el coll. En general, però, les superfícies són llises.

El moment cronològic que abarca aquesta producció ens ve donat per les ceràmiques d'importació i per les troballes monetàries. Comprèn bàsicament la 1a. meitat del s. I a.C.

Si bé les ceràmiques grises de Burriac no poden aportar-nos una cronologia per elles mateixes, la seva importància està en què corresponen a una producció pròpia d'un taller possiblement ubicat en la zona costanera de l'àrea laietana -actiu, com a mínim, durant la 1a. meitat del s. I a.C.-, la producció del qual ha de diferenciar-se clarament de les produccions emporitanes coetànies.

Les similituds morfològiques més evidents de la producció detectada a Burriac cal establir-les amb l'important complex terrisser de Can Badell a Bigues-Riells del Fai, potser perquè cronològicament ambdós conjunts són relativament propers. Així, determinats elements de premsió ben característics de les ceràmiques grises de Burriac, tals com les nanses que s'obren en dos braços abans d'arribar a la vora i les que tenen decoració externa amb forma de corda, també estan presents a la producció de Bigues (HERNÁNDEZ, 1983 i 1984, i comunicació personal que agraim). Tanmateix hi són, a part dels gerrets bicònics de vora exvasada i dels bols/pàteres freqüents arreu, els gerrets de llavi vertical recte, uns gerros similars al nostre exemplar (840) i un petit gerret de característiques semblants al nostre exemplar (920), si bé ambdues peces difereixen pel nombre i la disposició de les nanses.

Totes aquestes similituds no impliquen el que aquests materials de Burriac fossin fets a Bigues, possiblement també les trobaríem si aparegués en l'àrea laietana algun altre taller productor de ceràmiques grises de cronologia més o menys

semblant. El fet de només conèixer, fins ara, un sol centre laietà productor d'aquestes ceràmiques reduïdes no ens ha de fer caure en la solució fàcil d'atribuir a aquest centre tots els productes grisos exhumats a la Laietània. Per poder establir amb exactitud aquesta atribució caldria, d'entrada, realitzar anàlisis de les respectives pastes. De tota manera, si no es revisa la cronologia o apareixen noves escombreres amb materials més moderns, el moment final del centre terrisser de Bigues és anterior a la seqüència cronològica observada en el dipòsit de Burriac. Hernández tampoc esmenta mai la presència de pastes amarronades en els productes de Bigues.

Una possible perduració d'aquesta producció identificada a Burriac o bé una altra de similar, però ja dins la fase tardana de les produccions grises ibèriques, l'hem detectada en base a uns materials exhumats a Madà (Argenton), jaciment que es troba a uns 3 Km. de Burriac, en la carretera que va de Vilassar de Mar a Argenton. Ja fa alguns anys i amb motiu de construir-se una urbanització en aquesta zona aparegueren les restes d'una vil·la romana que sembla tenir els seus orígens en l'època republicana. Al efectuar-se uns rebaixos quedà al descobert i seccionada en un marge una estructura de dimensions petites -que s'ha relacionat amb un forn de mida petita d'utilització indeterminada, però no ceràmic-amb un apilonament de ceràmica en el seu interior. Entre aquestes ceràmiques en predominaven unes amb una cobertura exterior gris i amb la pasta de color amarronat, les formes de les quals eren una imitació de les formes Lamb. 1, 2 i 5 de la Campaniana B. (Tots aquests materials resten inèdits a la S.A.M.C.M. pendents del seu estudi definitiu).

B. ALGUNES CONSIDERACIONS HISTÒRICO-ECONÒMIQUES SOBRE EL PERÍODE IBÈRIC TARDÀ AL MARESME.

Nosaltres pensem que un abocador és un jaciment representatiu de la vida material de l'entorn immediat. És a dir, que els materials arqueològics que s'hi exhumen són indicatius dels que hom pot trobar en els hàbitats formant part de la vida quotidiana dels habitants. Molt probablement, les deixalles s'hi abocaven sense cap criteri selectiu. Aquest seria el cas del Nivell-I, l'origen del qual interpretem com a abocador. En canvi el Nivell II és de formació diferent, es tracta d'una deposició «accidental» de materials, arrossegats per successives torrentades. Pensem

que el volum, el pes i la proximitat dels materials al dipòsit són els factors que han incidit en la formació d'aquest nivell. Malgrat tot, ens és impossible d'apreciar massa diferències entre els materials d'ambdós nivells.

Després d'extreure les conclusions ceramològiques (apartat V-A), caldria que dediquéssim unes línies tot relacionant els materials arqueològics exhumats amb el context històrico-econòmic en el que es trobava immers el poblat ibèric de Burriac. Ho farem des de tres nivells diferents: en primer lloc analitzarem la vida material dels seus habitants, tant des del punt de vista del grau de romanització com des del punt de vista del nivell de vida; en segon lloc intentarem establir la relació del poblat de Burriac amb la seva àrea d'influència (hinterland); i per últim estudiarem el període d'abandonament del poblat i el progressiu trasllat de la població a la plana litoral i la seva integració a una nova estructura plenament romana.

Finalment, relacionarem tots els jaciments laietans contemporanis, l'estudi dels quals, juntament amb el que ara nosaltres presentem, possibilitarà, en un futur més o menys immediat, avançar en el coneixement d'aquesta època fonamental i encara mal coneguda de la nostra història.

B-I. Vida material

Si agrupem les ceràmiques fines i comunes exhumades (excloent-hi les ceràmiques que considerem residuals i les àmfores) observem que d'un número mínim de 781 peces, 303 (38,79%) corresponen a importacions itàliques i 2 peces (0,25%) corresponen a importacions orientals i púniques. La resta de 476 peces (60,95%) són de producció indígena (Quadres 13 i 14).

Amb aquestes dades observem que les importacions de ceràmica, gairebé un 40%, són molt importants, fet que ens obliga a analitzar-lo més acuradament (Quadre 13).

Pel que fa a la vaixel·la que hem considerat de taula tenim un número mínim de 413 peces de les quals tan sols 178 són indígenes (43,1%). A més a més cal destacar que d'aquestes peces indígenes n'hi ha un mínim de 62 que imiten formes de la ceràmica importada, bàsicament els gots de la ceràmica de parets fines i els bols i plats de la ceràmica Campaniana B.

D'altra banda observem que els bols, plats i tasses de producció indígena (només 63 peces, 15,25% de la vaixel·la de taula) han estat substituïts per produccions importades, bàsicament ceràmiques de vernís negre (185 peces, 44,79% de la vaixel·la de taula).

Amb relació als vasos per a beure tenim 134

peces (32,44% de la vaixel·la de taula), de les quals 45 són importades (10,89% de la vaixel·la de taula), i la resta de 89 són produccions indígenes (21,54% de la vaixel·la de taula). Les produccions indígenes són els gerrets de la ceràmica grisa ibèrica i les imitacions indígenes dels gots de la ceràmica de parets fines itàlica. Aquest darrer fet és molt important perquè aquestes imitacions (31 peces) són superiors en nombre a les importacions (25 peces). Els vasos de la ceràmica de parets fines que s'imiten són les formes Mayet I i II. Voldríem destacar que de l'excavació es desprèn que la substitució dels vasos de parets fines importats es produeix en un procés paulatí que ocupa els primers decennis del s. I a.C., i que a partir del segon quart d'aquest segle sembla que els productes indígenes els han substituït definitivament.

Destaquem per últim, dintre de la vaixel·la de taula, la peça de pre-sigil·lata -producció oriental- i la peça de pre-aretina que encara que en una feble proporció, i vers finals del període que cobreix l'excavació, comença a arribar a Burriac ben aviat, com a preludi de les importacions de produccions de vernís vermell.

1. TOTAL VAIXELLA DE TAULA		413	52,88%
Bols, plats, tasses indígenes		63	15,25%
Bols, plats, tasses d'importació:		189	45,76%
- Vernís negre	185	44,79%	
- Pre-aretina	1	0,24%	
- Pre-sigil.lata	1	0,24%	
- Italo-megàrica	1	0,24%	
- Comuna Romana	1	0,24%	
Vasos per beure indígenes:		89	21,54%
- Parets fines	31	7,5%	
- Grisa ibèrica	58	14,04%	
Vasos per beure importació:		45	10,89%
- Vernís negre	20	4,84%	
- Parets fines itàliques	25	6,05%	
Altres indígenes: gerros, olpes, etc.		26	6,29%
Altres importació: F. Lamb. 4 vern. negre		1	0,24%
2. TOTAL VAIXELLA TOCADOR		13	1,66%
- Ungüentaris indígenes	7	53,84%	
- Ungüentaris itàlics	6	46,15%	
3. TOTAL VAIXELLA DE CUINA A TORN		118	15,10%
- Indígena	54	45,76%	
- Itàlica	63	53,38%	
- Púnica	1	0,84%	
4. TOTAL VAIXELLA DE CUINA A MÀ INDÍGENA		53	6,78%
5. TOTAL ATUELLS EMMAGATZEMATGE INDÍGENES		130	16,64%
6. TOTAL ATUELLS TRANSPORT? I/O TAULA? INDÍGENES		54	6,91%
TOTAL GENERAL		781	99,97%

	FASE 3a.		FASE 2a.		FASE 1a.		TOTALS	
	Nº	%	Nº	%	Nº	%	Nº	%
CAMPANIANA A	9	3,65	10	6,57	65	17,18	84	10,87
CAMPANIANA B	31	12,60	22	14,47	48	12,5	101	12,91
«B-OÏDES»	9	3,65	6	3,94	1	0,29	16	2,04
CAMPANIANA C	2	0,81	1	0,65	2	0,52	5	0,64
PRE-ARETINA	1	0,40	—	—	—	—	1	0,12
MAYET I	—	—	—	—	1	0,29	1	0,12
MAYET II	—	—	—	—	14	3,64	14	1,79
MAYET III	5	2,03	4	2,63	—	—	9	1,15
MARABINI XXIII	—	—	1	0,65	—	—	1	0,12
ITALO-MEGÀRICA	—	—	—	—	1	0,29	1	0,12
ROM. CUINA	27	10,97	12	7,89	24	6,26	63	8,05
ROM. TAULA	—	—	1	0,65	—	—	1	0,12
ROM. TOCADOR	1	0,40	1	0,65	4	1,05	6	0,76
IMPORTAC. ITÀL. SUBTOTAL	85	34,51	58	38,15	160	42	303	38,79
PRE-SIGIL.LATA	1	0,40	—	—	—	—	1	0,12
COM. PÚNICA CUINA	1	0,40	—	—	—	—	1	0,12
ALTRES IMPORT. SUBTOTAL	2	0,80	—	—	—	—	2	0,25
IMITAC. GRIS CAMP.	6	2,44	—	—	—	—	6	0,76
MAYET I	6	2,44	—	—	—	—	6	0,76
MAYET II	11	4,47	4	2,63	10	2,60	25	3,19
COMUNA TORN INDÍG.	105	42,68	56	36,84	138	35,93	299	38,23
COMUNA MÀ INDÍG.	17	6,91	13	8,55	23	5,99	53	6,77
GRISES IBÈRIQUES	14	5,69	21	13,81	52	13,54	87	11,12
INDÍGENES SUBTOTAL	159	64,63	94	61,83	223	58	476	60,95
TOTALS	246	31,45	152	19,43	383	49,1	781	99,90

Quadre 14

Quant a la vaixel·la de tocador, tenim proporcions semblants entre els ungüentaris importats i els indígenes.

Tot seguit considerarem la vaixel·la de cuina feta a torn. Tenim un total de 118 peces de les quals 54 són indígenes (45,8% de la vaixel·la de cuina a torn) i la resta, 64 peces (54,2%), són importades. Voldríem destacar la mínima presència de les importacions púniques, tan sols 1 peça (0,8%), i la tímida aparició d'imitacions de la cassola Vegas 4 (5 peces, 4,2%).

Com a complement d'aquesta vaixel·la de cuina hem d'esmentar les 53 peces indígenes fetes a mà. Si comparem aquest nombre de peces amb les 54 que hem esmentat en el paràgraf anterior, ens adonarem de l'evident retrocés d'aquest tipus ceràmic davant la producció a torn, tant la indígena com la d'importació. La ceràmica feta a mà, doncs, progressivament es va substituint per produccions importades i per produccions indígenes a torn, com són ara les olles de coll estrangular, de nova tipologia.

Després d'aquests comentaris sobre la ceràmica exhumada en aquesta excavació, volem remarcar dos aspectes que s'han anat dibuixant al llarg d'aquesta exposició i que ens permeten afirmar que estem davant d'un poblat ibèric amb un elevat grau de romanització:

a) S'observa en tots els tipus ceràmics esmentats una important superioritat dels productes importats sobre els de producció indígena.

b) S'observa tanmateix un nombre molt important de peces indígenes que no són res més que una imitació, més o menys aconseguida, dels productes foranis importats que sembla que atrauen més als habitants del poblat.

Un altre aspecte que ens demostra l'elevat grau de romanització al que arribà aquest poblat és la substitució, progressiva, del sistema d'emmagatzematge tradicional, les sitges, per grans atuells de fabricació indígena i per l'adopció de les *dolia* romanes.

També és índex de romanització l'abundor de fragments de *tegulae* i *imbrices* que indica la influència de les tècniques constructives romanes i la seva adaptació a la construcció dels habitatges del poblat.

Finalment, també voldríem destacar l'increment de la circulació monetària envers la que hi havia uns decennis abans, passant d'un proveïment anyal de 0,629 monedes any (durant el període 195-133 a.C.) a 1,35 monedes en la seqüència cronològica que comprèn l'excavació. Aquest nombre de monedes any no és, però, el màxim observat al poblat ibèric de Burriac, ja que en el període 133-72 a.C., que sols inclou parcialment el període que comprèn l'excavació, s'ha observat un número de monedes any de 1,95 (MARTÍ, 1982-83). Aquesta diferència l'atribuïm

a què el poblat en aquests moments es trobava en el seu moment més àlgid. Considerem aquest fet com un altre índex clar de la romanització del poblat, ja que és reflex d'una major integració en una economia de tipus monetari inexistent, pràcticament, abans de la conquesta romana.

Després d'establir que el poblat ibèric de Burriac havia tingut en aquests moments un grau relativament alt de romanització, potser caldria que dediquéssim unes línies per esbrinar el nivell de vida dels seus habitants.

Per esbrinar-lo farem servir bàsicament les dades que ens aporten els derelictes coneguts al nord de la Mediterrània occidental i les compararem amb les dades que ens ha aportat l'excavació. Ho farem així perquè considerem els derelictes com un reflex de l'activitat comercial en un moment molt determinat, el del enfonsament del vaixell. Per això només utilitzarem els que cronològicament siguin més o menys afins a la seqüència cronològica del dipòsit.

L'arqueologia submarina és ben eloqüent pel que fa al tràfic i comerç marítim; del període cronològic que ens interessa coneixem prou vaixells itàlics enfonsats des de finals del s. II fins a mitjans del s. I a.C. que comentarem tot seguit:

- Del darrer terç del s. II a.C. hem citat repetidament els derelictes de Spargi (Estret de Bonifacio), enfonsat vers el 120 a.C., amb un carregament d'àmfores Dressel 1 amb les tres variants i Lamboglia 2, ceràmica B-oïde, ceràmica comuna romana, pre-sigil.lata, i amb Campaniana A, ceràmica de vernís vermell pompeïà i ceràmica megàrica com a objectes d'ús de la tripulació (MUSEO ARCHEOLOGICO, 1982), i el mallorquí de la Colònia de Sant Jordi, enfonsat vers el 125-100 a.C. (segons Cerdà però segurament més modern, del 100-75 a.C.), amb Campaniana B i C, ceràmica italo-megàrica, ceràmica de parets fines, ceràmica comuna romana, Dressel 1A i 1C, Lamboglia 2, àmfores de Cos i Knidos i àmfores de tradició púnica (CERDÀ, 1980).

A cavall entre els s. II i I a.C. tenim el del Grand Congloué 2 (Marsella), datat vers el 100-80 a.C., amb carregament de Dressel 1 A, Campaniana B, parets fines, italo-megàrica i ceràmica comuna romana (ARLES, 1983); el de Cavalière (Provença) de vers el 100 a.C., amb Dressel 1 A i 1 C, Lamboglia 2, Campaniana A, B i C, àmfores púniques, parets fines i ceràmica ibèrica (*kalathoi* i grisa ibèrica) (CHARLIN i ALTRES, 1978); i el de l'illot Barthélémy, amb carregament de Dressel 1 A i 1 C, Lamboglia 2 i altres (ARCHEOLOGIE SOUS-MARINE, 1985, 53-54).

Dins del primer quart del s. I a.C. podem esmentar el derelictes d'Albenga (Ligúria), datat vers el 90-80 a.C., amb Dressel 1 B, Lamboglia 2, Campaniana A i C, vermell-pompeïà i ceràmica comuna romana (LAMBOGLIA, 1952; MOREL,

1981 per la datació) i el de la Fourmigue C (Provença), enfonsat vers el 80-60 a.C., amb Dressel 1 B, Lamboglia 2, Campaniana B, comuna romana i objectes de bronze (ARCHEOLOGIE SOUS-MARINE, 1985, 57-58).

De vers mitjans de segle, o potser una mica abans, tenim el de la Madrague de Giens (Provença), amb Dressel 1 B, Lamboglia 2, àmfors gregues (Chios, Rhodes), Campaniana «B-oïde» i C i comuna romana (TCHERNIA i ALTRES, 1978). Alguns anys posterior és el derelict de Plane 1 (Provença), de vers el 50 a.C., amb Dressel 1 B, Lamboglia 2, llànties, comuna romana, i el que és més interessant, copes de pre-aretina de vernís vermell i pàteres de vernís negre de la forma Lamb. 5/7, la qual cosa indica la relació directa entre produccions de vernís negre i vermell (ARCHEOLOGIE SOUS-MARINE, 1985, 59-60). També de vers el 50 a.C. tenim el derelict francès de Planier-3, amb àmfors d'Apúlia contenidores d'oli (TCHERNIA, 1968-70).

El carregament de tots aquests vaixells és un reflex de la homogeneïtat de les importacions itàliques. La totalitat d'aquests derelictes estan situats en els litorals tirrenico-itàlic i francès, a més dels de Spargi i Sant Jordi que insinuen la ruta de les illes. Es tracta, doncs, de les rutes del comerç marítim d'aquesta època, la de cabotatge per la costa italiana i francesa, i la de les illes, en direcció a Occident des d'Itàlia.

Després de veure què portaven els vaixells ho relacionarem amb les troballes fetes a Burriac.

Quant a les àmfors detectades a l'excavació, 156 peces (en descartem 2 de greco-itàliques que són residuals), representen el 16,6% del total de peces ceràmiques exhumades (938 excloses les residuals). D'aquest nombre d'àmfors cal destacar que sols 31 són indígenes (Mañà B-3 i Dressel 1 laietana), o sigui un 19,9% del total d'àmfors; 20 (12,8%) són de tradició púnica (Mañà C, Tripolitanes i Púnico-Ebussitanes); 4 (2,6%) són gregues (bàsicament de l'illa de Cos); i n'hi ha 21 (13,5%) que no hem pogut determinar el seu origen. La majoria d'àmfors, 80 peces (51,3%), són de procedència itàlica (Quadre 6).

Les àmfors ens mostren el comerç de productes alimentaris (Quadre 7), que en el nostre cas és limiten a dos de segurs, el vi i l'oli, i d'altres de probables, com les conserves de peix. Tal com hem tingut ocasió de veure, el vi consumit a Burriac era fonamentalment centre-itàlic, envasat en les Dressel 1. Aquest producte, del qual Tchernia ha mostrat recentment la seva massiva presència a la Gàl·lia (1983), arribà també en nombre important al litoral del Maresme, com en general al català, on és l'àmfora importada més corrent dels nuclis ibèrics del s. I a.C. En un lloc molt menys important arribava el vi d'Apú-

lia-Calàbria, i en una minsa quantitat el vi grec en les àmfors 2/4 de Cos. El segon producte presentat, l'oli, arribava també envasat en àmfors itàliques, si bé el primer lloc de procedència, en aquest cas, és la zona adriàtica d'Apúlia, i el segon, la Campània. Hem de dir, però, que el contingut d'un 42,9% d'envasos amforals resta per identificar. Podem pensar que les de tradició púnica durien oli i/o conserves de peix, si bé no podem descartar totalment que algunes portessin vi. Relacionat amb l'oli fem referència a les poques llànties exhumades en l'excavació, una de segura procedència itàlica (ceràmica de vernís negre «B-oïde» de Cales), com molt possiblement les altres, i que serien el reflex d'un cert consum d'oli per a la il·luminació.

Pel que fa a les ceràmiques considerades de «luxe» creiem interessant comentar que han estat considerades com a «parasitàries» (MOREL, 1981, 94), en el sentit que ocupaven el lloc buit entre les àmfors, que eren el carregament principal del vaixell. Creiem, doncs, que cal matisar l'apreciació de «ceràmica de luxe» que se li dona a la ceràmica campaniana, podria ser que el cost real d'aquestes peces no fos tan alt com semblava i per tant estarien més a l'abast del consumidor indígena. També podria ser que els consumidors, en disposar d'un millor nivell de vida que no pas ens pensàvem, escollissin aquests productes per qüestions de prestigi, moda, etc. Considerem un fet curiós que davant del gran nombre de peces d'aquest tipus ceràmic detectades (210 peces) el nombre de grafitis hagi estat tan minso (només 4), caldria tenir present que en èpoques anteriors (s. III-II a.C.) el percentatge de grafitis sobre aquest tipus ceràmic és molt més elevat (material inèdit conservat a la S.A.M. C.M. -Mataró). Caldria considerar aquests grafitis com a marques de propietat de la peça? Si això fos així, resultaria que en el període cronològic analitzat, o bé aquestes ceràmiques eren molt barates (gairebé com ceràmica comuna) o bé els habitants de Burriac tenien el suficient nivell de vida com per permetre's el «luxe» d'adquirir un nombre important d'aquestes peces, que anaven renovant ràpidament.

Pel que fa a la resta de tipus ceràmics exhumats caldria comentar la inapreciable presència de ceràmica comuna púnica, tan sols 1 peça de ceràmica de cuina, i la relativa importància de la ceràmica romana d'ús comú (70 peces).

En definitiva constatem a Burriac la presència dels següents tipus ceràmics importats:

Tipus ceràmic	Nº peces
- Campaniana A	85
- Campaniana B	101
- «B-oides»	16
- Campaniana C	5
- Pre-sigil.lata i Pre-aretina	2
- Parets Fines	25
- Italo-Megàrica	1
- Romana Comuna (bàsicament cassoles i plats-tapadora de les formes Vegas 14 i 16, si bé detectem també la presència d'altres tipus no tan freqüents com: morters, olles, vermell-pompeià, bols, etc.)	70
- Púnica comuna	1

Pel que fa a les àmfores, hem detectat la presència de les següents formes (Quadre 6):

Formes	Nº peces
- Dressel 1	67
- Apúlia	9
- Lamboglia 2	3
- Dressel 26?	1
- Cos	3
- Mañà C	7
- Tripolitanes?	5
- Púnico-Ebussitanes	8

De tot el que fins ara hem esmentat es desprèn tot un seguit d'apreciacions:

1)- Hi ha una gran similitud entre el material exhumat a Burriac i el constatat en els derelictes coetanis, index que la majoria de productes, si no tots, comercialitzats al nord de la Mediterrània occidental, arribaven a Burriac. Caldria concloure que el litoral del Maresme tenia un elevat trànsit marítim.

2)- S'observa una gran diversificació en els productes importats per Burriac.

3)- Constatem també una gran rapidesa en l'amortització del material arribat i una gran rapidesa en l'arribada de les noves produccions itàliques (cas de les parets fines de la forma Mayet III i de la pre-aretina), seguint els gustos de l'època.

En definitiva, sembla que estem davant d'un poblat amb un nivell de vida força elevat i plenament integrat dins dels circuits comercials de l'època.

Pel que fa a la ramaderia i a la dieta alimentària animal que se'n desprèn, creiem que en un futur també podrà jugar un paper important en la determinació del nivell de vida assolit pels ibers. S'ha constatat la presència molt important de bou (46 exemplars sacrificats) i en molta menor proporció la presència d'ovicàprids (12 exemplars), porc/senglar (7 exemplars), cavall (3 exemplars), gos (2 exemplars) i conill (1 exem-

plar). Quan parlem d'exemplars ens referim sempre al nombre mínim. Cal destacar que l'edat que s'ha establert per cada un dels exemplars indica que van ser sacrificats, en la majoria dels casos, en un moment en el que estaven en condicions òptimes per a la reproducció però no eren massa joves, la qual cosa indica que com a mínim es podia mantenir el ramat amb el mateix nombre d'exemplars. Les edats establertes pels bòvids, suggereixen que abans del seu sacrifici ja havia estat aprofitat en les tasques agrícoles i possiblement també per obtenció de la llet i derivats.

B-II. El poblat de Burriac i el seu hinterland

El segon nivell al que hem alludit és el paper de Burriac dins del seu hinterland, és a dir, la seva zona d'influència.

En parlar d'aquest punt, és interessant fer una petita referència als estudis d'arqueologia espacial realitzats en altres indrets del nostre país, en concret als de les zones costaneres de les comarques del Garraf i Baix Penedès (MIRET i ALTRES, 1984), on s'aplicaren mètodes i models de la Geografia en relació a la distribució i agrupació d'assentaments ibèrics en una zona determinada, segons un model concret: el proposat per Kolb i Brunner.

Després d'haver intentat aplicar aquest model a la zona del Maresme, pensem que no és adaptable a les característiques de la nostra comarca, tant pel que fa a les categories d'assentaments i a la distribució -agrupació i distància entre ells-, com per les característiques físiques del relleu. En el Maresme la zona plana del litoral, en època ibèrica, sembla que estava poc explotada i els poblats solien estar aturonats, ocupant en alguns casos el cim i en d'altres s'estenien pel vessant de la muntanya. Aquests últims són sempre els més grans, un bon exemple en seria el poblat ibèric de Burriac. Cas d'existir algun tipus de jerarquització, entre els poblats de la zona, sens dubte Burriac hi jugaria un paper preeminent.

Segons el grau de coneixements de què disposem avui és evident l'«excepcionalitat» de Burriac. Al Maresme no coneixem cap poblat que se li pugui comparar, malgrat la gran densitat de poblament ibèric que hi havia. Maluquer i els seus col.laboradors indiquen pel Maresme 50 poblats en 396 Km² d'extensió, i altres 10 pel Barcelonès en 159 Km² d'extensió (MALUQUER i ALTRES, 1982, 15). Tot i contemplant aquestes dades amb reserva, ja que falta comprovar si tots els jaciments assenyalats són en realitat poblats, la xifra és important. Les poques dades dispo-

nibles indiquen que cap dels poblats més ben coneguts, distribuïts per la Serralada Litoral, entre la Tordera i el riu Besòs (Puig Castellar, Mas Boscà, Montgat, Cadira del Bisbe, Cèllecs, Castell Ruf, Turó del Vent, Torre dels Encantats, Montpalau, etc.) supera en extensió i importància a Burriac.

Les excavacions darrerament fetes a Burriac (BENITO i ALTRES, 1982-83) han permès delimitar amb una certa precisió el recinte emmurallat del poblat i s'ha pogut constatar que la superfície ocupada per l'assentament ibèric estaria al voltant de les 10-15 Ha, no sabem si en ús coetàniament. És molt possible que ens trobem davant d'un dels poblats més grans de tot el Principat, si més no pel que fa al Període Ibèric Tardà (s. II-I a.C.).

Aquesta excepcionalitat, al nostre entendre, s'ha de relacionar amb la seva privilegiada situació geogràfica. Efectivament, el cim ocupat avui per les ruïnes del castell, 401 m. d'altitud, és visible des d'una gran part del Maresme, i fins i tot de l'interior, com és ara des del Turó del Vent (Llinars del Vallès). Des del mar, la silueta inconfusible de la muntanya destaca sobre el conjunt d'elevacions de les rodalies. Si els poblats ibèrics aturonats es situaven en llocs des d'on podien ser visibles, i comunicar-se entre ells per medis òptics, Burriac ocupa, sense cap mena de dubte, un lloc privilegiat. Un altre fet important a considerar és que, a més de trobar-se extraordinàriament obert al mar i a la plana, el Corredor, Cèllecs i la Collada de Parpers, el comuniquen amb el Vallès. Encara avui subsisteixen les restes de la via romana que comunicava *Iluro* amb Granollers (*Semproniana?*) (ESTRADA, VILLARONGA, 1967, 165-66; PALLI, 1985, 146).

El poblament a Burriac començà a adquirir importància vers el s. IV a.C. amb els inicis d'un urbanisme important, tot i que ja existia en el s. VI a.C. És durant el s. IV a.C. que cal situar la torre i la muralla occidental (BENITO i ALTRES, 1982-83), i possiblement, d'altres sectors emmurallats, així com l'anomenat «edifici públic» (BARBERÀ, PASCUAL, 1979-80), si bé aquest edifici podria correspondre al s. III a.C. En general, però, el s. III roman en gran part desconegut en el poblat; d'aquest segle tenim la necròpolis de Can Rodon de l'Hort (BARBERÀ, 1968 i 1969-70) i el grup de sitges de Can Miralles-Can Modolell (GARCIA i ALTRES, 1981; PUJOL, GARCIA, 1982-83), amb testimonis d'aquests anys. El s. II a.C., i molt probablement la seva 2a. meitat, representa potser el moment més important del poblat, fet que constatem per l'abundor de material arqueològic d'aquest període i per les construccions urbanístiques. Recordem que en aquests anys té lloc l'encunyació de moneda ibèrica amb llegenda *ILDURO*, que segons Villaron-

ga (1982, 173) s'inicià en la 1a. meitat del s. II a.C. (1a. emissió) fins dates posteriors al 104 i anteriors al 80/72 a.C. Molt probablement el lloc d'emissió estaria a Burriac. Finalment, la 1a. meitat del s. I a.C. correspondria a una època d'abandonament, lent però progressiu, de la vida en el poblat, potenciant-se l'ocupació del pla, en consonància amb els nous models socio-econòmics de vida imperants. Aquest abandonament no té perquè implicar forçosament crisi o decadència, sinó simplement l'assimilació de noves formes de vida, i adequació a les mateixes.

Si bé Burriac no va ser l'únic nucli ibèric de les rodalies (només pel que fa a la vall de Cabrera de Mar cal esmentar el Turó de l'Infern, el Montcabrer, el Turó dels Tres Pins, Can Modolell, etc., on hi ha restes), és clar que sí va ser el més important. Podem pensar, en conseqüència, que devia d'exercir un cert control i centralització de les activitats comercials.

Com pot veure's l'àrea immediata al poblat (vall de Cabrera de Mar) va ser intensament ocupada en l'època ibèrica. Nosaltres creiem que aquesta àrea es desenvolupà mercès als seus recursos naturals, principalment agrícoles, si més no durant el Període Ibèric Ple (PUJOL, GARCIA, 1982-83) i mercès al seus recursos comercials, bàsicament durant el Període Ibèric Tardà. En conseqüència ens atrevim a suggerir la possibilitat que els habitants de Burriac realitzaven o controlaven la redistribució dels productes importats que fonamentalment arribaven per mar. Això podria explicar l'auge que experimentà el poblat durant aquesta època.

S'ha detectat la presència de fondejadors prop de la desembocadura de la Riera d'Argenton, Vilassar de Mar i Mataró (VILLAUBÍ, TORROJA, 1970; MATAMOROS, 1985). Tal vegada el procés de redistribució s'inicià ja durant el s. III a.C., quan els vaixells itàlics, púnics i emporitans duïen tota una sèrie de productes, que, a part de Burriac, també trobem a jaciments de l'interior, com seria el cas del Turó del Vent (LÓPEZ i ALTRES, 1982, 63-64). Ara bé, segurament aquestes activitats experimentaren el seu *floruit* durant el s. II a.C. i la 1a. meitat del següent, amb la massiva arribada de ceràmiques de vernís negre (Campaniana A i B), transportades al costat de les àmfores Dressel 1 i d'altres mercaderies possiblement de menor valor comercial.

Tanmateix, a més d'aquesta funció redistribuidora de productes foranis importats, creiem que el poblat de Burriac faria la mateixa funció pel que fa als productes obtinguts en els poblats o assentaments de les rodalies. Cal pensar que Burriac realitzaria el pagament de les importacions amb els seus propis excedents i amb els obtinguts de la redistribució de productes locals. Pel que fa al pagament als poblats veïns dels pro-

ductes que recaptaven i que no eren intercanviats per altres, possiblement utilitzarien la moneda pròpia.

Quant als productes locals intercanviats i/o redistribuïts caldria parlar d'allò que podem detectar arqueològicament, ens referim bàsicament a l'explotació agrícola i ramadera.

No sembla que el cereal, que representà un conreu important en segles anteriors al Maresme per a l'exportació (MIRÓ, 1983-84) seguis tenint durant el s. I a.C. la mateixa importància. Així, les sitges de la vall de Cabrera de Mar, la majoria fora del poblat de Burriac, van ser amortitzades anys abans (PUJOL, GARCIA, 1982-83). És possible que això impliqui una disminució en la superfície cultivada dedicada al cereal en la zona d'influència directa de Burriac (vall de Cabrera de Mar) i conseqüentment la desaparició o forta disminució dels excedents cerealístics comercialitzables.

D'altra banda, l'explotació de la plana, fomentada pels itàlics (vegeu *infra*) podria molt bé ser dirigida al conreu de la vinya. Cal no oblidar que la vinya també podia haver estat conreuada a les zones muntanyoses. Si bé no en coneixem el seu abast, pensem que en aquests moments el vi podria ser l'únic producte susceptible de produir excedents suficients per a ser comercialitzats. De fet podem pensar que l'àmfora Dressel 1 Laietana que hem detectat per primer cop, molt probablement contenidora de vi, servia per a realitzar aquesta comercialització, tal com indica la seva presència en el conjunt de fondrejadors de Vilassar de Mar i de Mataró (MATA-MOROS, 1985). Tal vegada ens trobem, en els moments més tardans del poblat de Burriac, amb les primeres exportacions de vi del Maresme.

A tall d'hipòtesi, de moment difícilment comprovable, voldríem comentar la possibilitat de tota una sèrie de productes que en un moment o altre podrien haver estat més o menys comercialitzats. Aquest seria el cas, per exemple, de determinats productes derivats del bestiar, de productes naturals com podria ser fusta, minerals, herbes aromàtiques, mel, etc. Tanmateix no sabem si tingué alguna importància el possible tràfic d'esclaus.

B-III. El procés migratori vers la plana.

En una altra part del treball (vegeu apartat IV-D) hem contrastat, per sectors del poblat, totes les dades disponibles del moment final de Burriac. Així hem pogut constatar que la fase d'abandonament de l'assentament duraria uns 50 anys, i que es centrà bàsicament en la 1a. meitat del s. I a.C. Aquesta és precisament la

seqüència cronològica detectada per nosaltres en el dipòsit.

Com aportació important de la nostra excavació volem esmentar que les dades cronològiques, obtingudes mitjançant l'estudi de l'estratigrafia i dels materials del dipòsit, ens aporten dades concretes pel coneixement dels moments inicial i final de la fase d'abandonament del poblat ibèric de Burriac. Veiem-ho amb més detall:

- La mateixa data d'inutilització del dipòsit/cisterna (100/90 a.C.) creiem que és un element indicatiu d'una certa davallada poblacional, i més si es té en compte que el dipòsit, un cop inutilitzat, no fou mai reparat. La desaparició d'una estructura d'aquestes característiques important dins del funcionament de la vida en el poblat ens suggereix que la població, en aquests moments, ja havia començat a minvar.

- Pel que fa al moment final de la fase d'abandonament l'aportació cronològica dels materials del N-I del dipòsit/cisterna és cabdal. Ja hem dit (vegeu tanmateix l'apartat IV-D) que no se'n coneix de materials més moderns en tot el poblat. Fixem, doncs, entre el 50/40 a.C. aquest moment final. Més enllà del 40 a.C. ja no tenim cap indicatiu de vida en el sector occidental, i ni tan sols en tot el poblat.

Sentats aquests precedents intentarem tot seguit relacionar la fase d'abandonament de Burriac amb el que estava succeint, durant aquests decennis, en la plana litoral immediata on s'estaven desenvolupant canvis profunds que afectarien enormement l'estructura socio-econòmica de la societat ibèrica.

La romanització es fa efectiva a més de per l'adquisició dels costums romans, per la instal·lació de colons itàlics a les zones de pla, on efectuen una ocupació del sòl articulada en vil·les.

Pel que fa a les vil·les del Maresme, i més concretament les del territori d'*Iluro* (que serà la ciutat romana al pla en aquesta zona), Prevosti n'ha elaborat una síntesi (PREVOSTI, 1981), tot assenyalant 26 hàbitats amb Campaniana A, d'almenys finals del s. II i començaments del s. I a.C., segons aquesta autora; conclou dient que aquest nombre indica ja una certa ocupació rural en aquests anys.

En realitat, aquest fet no difereix del que passa a altres zones de la *Laietània*: pel Baix Llobregat les dades són semblants (BLAJOT i ALTRES, 1984), i també pel Vallès Oriental (ESTRADA, VILLARONGA, 1967).

Tornant a l'àrea d'*Iluro*, les vil·les amb Campaniana B són 34. Tot i que no tenim la seguretat absoluta que totes elles siguin realment vil·les o *vici*, resulta evident la instal·lació a la plana litoral dels colons itàlics. D'entre les vil·les millor conegudes, citem les del Veïnat de Sant Crist (Cabriels), Paratge de Madà (Argentona), Can Ra-

fart i Can Majoral (Mataró), amb nivells clarament tardo-republicans del s. I a.C. com a mínim (CERDÀ, GARCIA, en premsa).

Aquesta ocupació i explotació agrícola itàlica republicana s'ha d'entendre, al menys en part, com la conseqüència de l'ocupació militar anterior, i del mateix segle I a.C., quan a *Hispania* són corrents les expedicions militars per a la «pacificació» del territori (guerres celtiberes i sertorianes, principalment). La conseqüència d'aquestes expedicions militars serà la instal·lació de soldats llicenciats, als que se'ls donava un lot de terra, als territoris més fèrtils de la Bètica i de la *Tarraconense*, territoris entre els quals hi havia la Laietània.

La colonització agrícola implica la creació de nuclis urbans que centralitzin les tasques administratives i siguin al mateix temps, el lloc de residència de les classes benestants. En el territori comprès entre la Tordera i el riu Besòs, dos nuclis es diferencien: *Baetulo* (Badalona), ciutat per a la qual es proposa una data de fundació, *ex-novo*, vers 100 a.C. (GUITART, 1976, 239), i *Iluro* (Mataró), més directament implicada amb Burriac. Per Badalona, sense negar la datació proposada, pensem que existeix la possibilitat de l'existència d'un petit nucli indígena abans de la creació de la ciutat. Quant a *Iluro*, no disposem de tanta informació. Amb tot, disposem de les excavacions d'urgència dels darrers anys realitzades al casc antic de Mataró i que, malauradament, romanen en gran part inèdites: Can Genissans (CERDÀ, 1982-83); Plaça Gran (ARXÉ, CERDÀ, 1982-83); Can Vinyals (CERDÀ, 1981) i Can Ximenes (CERDÀ, 1982-83), que han estat objectes recentment d'una interpretació de conjunt (CERDÀ, GARCIA, en premsa). Segons aquests últims autors els materials exhumats indicarien una data de fundació de la ciutat en un moment intermedi del segon quart del s. I a.C., entre el 75 i el 50 a.C. o potser una mica abans, si bé la primera estructuració urbanística important possiblement seria d'època d'August.

Amb aquestes dades podem ara intentar reconstruir el panorama que oferiria l'hinterland de Burriac en aquests anys. D'una banda, tenim un poblat que experimenta un paulatí procés d'abandonament, si bé conservant els seus habitants un nivell bastant elevat de vida. De l'altra, tenim a la plana litoral del Maresme, una progressiva instal·lació en vil·les de colons itàlics, amb una gran influència sobre el medi indígena. A aquest poblament rural hi hem d'afegir la creació del nucli romà urbà d'*Iluro*, com a resultat del procés esmentat. I finalment, la probable existència d'un cert poblament ibèric rural i dispers amb un règim d'explotació familiar que dependria tant de les vil·les com dels nuclis ibèrics en procés d'abandonament.

La dinàmica més probable que suggerim seria la següent: la població de l'assentament de Burriac i el seu hinterland s'aniria integrant paulatinament a les vil·les com a mà d'obra o com a masovers dels itàlics.

L'avenç de la romanització a la zona es traduí en aquests decennis en el trasllat real de la població al pla en detriment de l'hàbitat aturonat, atès que no coneixem a la comarca cap nucli aturonat que amb seguretat puguem datar de la 2a. meitat del s. I a.C.

En resum, ens trobem davant d'un seguit d'unitats d'explotació agrària dirigides per itàlics però amb mà d'obra indígena (suposem que especialment les generacions joves i potser menys arrelades al tipus de vida tradicional) i amb uns poblats ibèrics que progressivament s'anaven abandonant. Aquesta mena d'organització implica la creació o l'existència d'un nucli urbà romà, el qual amb el temps haurà de centralitzar els excedents destinats a l'intercanvi, venda i exportació, entre d'altres funcions administratives, polítiques i religioses. En aquest context hem de situar la fundació de la ciutat romana d'*Iluro* sobre un petit turó d'uns 20 metres d'altitud, en un lloc que reunia certes condicions estratègiques.

Els materials més antics trobats a Mataró de l'antiga ciutat d'*Iluro* són contemporanis dels més antics exhumats en el dipòsit/cisterna de Burriac (90-70 a.C.) (CERDÀ, GARCIA, en premsa). Així mateix, a Mataró també s'han trobat altres materials que corresponen a una cronologia semblant a la del moment més modern del dipòsit objecte del nostre estudi. La majoria d'aquest material ceràmic (vernís negre, parets fines, comuna romana, àmfora Dressel 1, etc.) és itàlic, el material ibèric, però, no és infreqüent de trobar en estrats antics (ceràmica a torn i pintada trobada a Can Ximenes, grisa ibèrica trobada a la Plaça Gran, etc.).

J.A. Cerdà i J. Garcia (treball en premsa) expliquen la presència dels materials més antics a Mataró, trobats en context vàlid, (1r. quart del s. I a.C.) de la següent manera:

- el material indicaria la presència d'un assentament ibèric a la plana anterior a la fundació de la ciutat romana d'*Iluro*, o bé

- la ciutat romana d'*Iluro* va ser fundada *ex-novo* i aquests materials són els testimonis més antics que serveixen per datar la fundació de la ciutat.

D'altra banda, el conjunt de materials trobats a Mataró i davant les dues possibilitats esmentades, fan que els mateixos autors es decantin per la següent hipòtesi:

- el conjunt de material més antic correspondria a un assentament ibèric de la plana anterior a la fundació de la ciutat, mentre que la

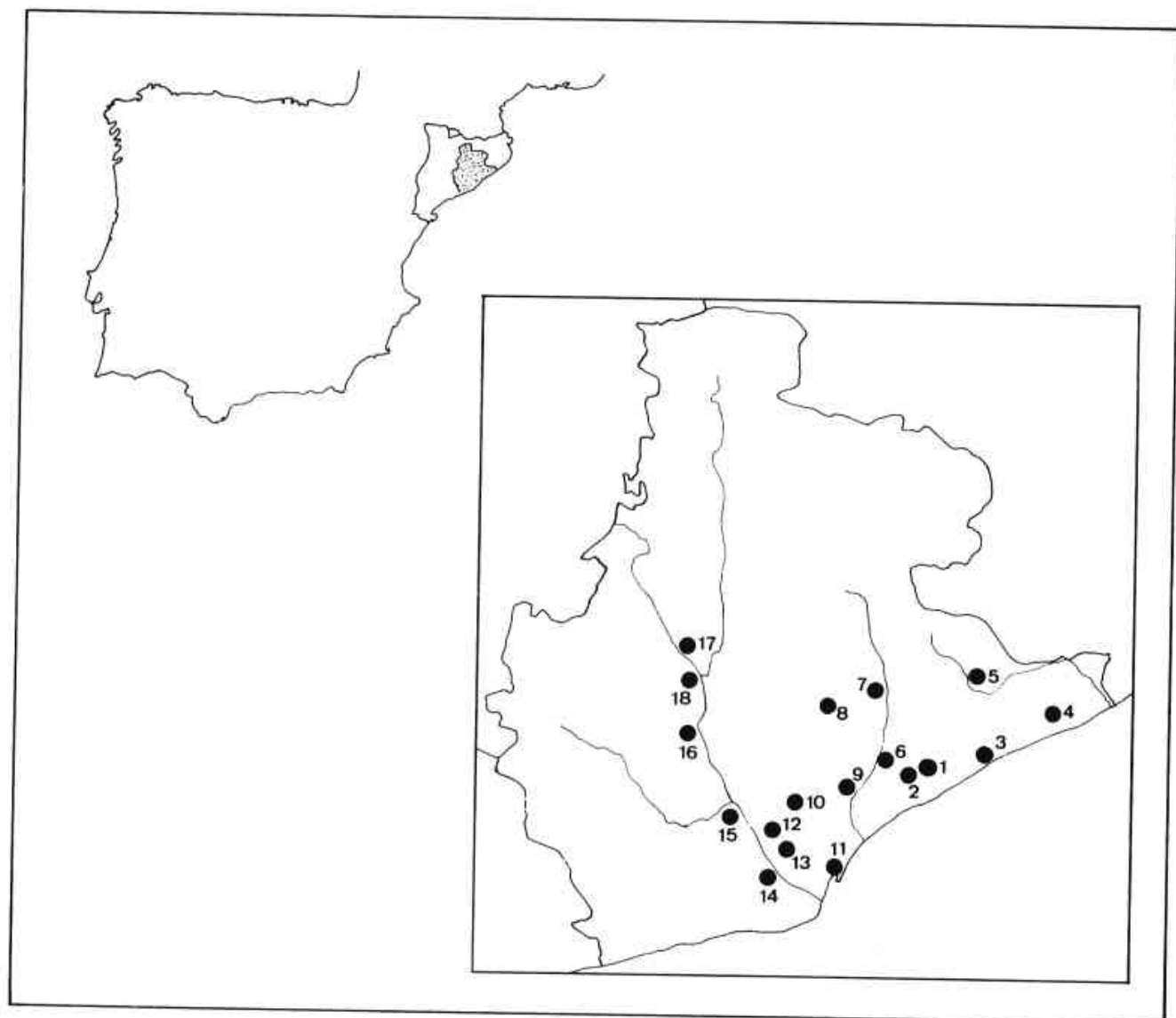
presència del més modern s'explicaria per l'existència d'una comunitat indígena arribada dels poblats ibèrics de la rodalia que s'anirien integrant a la ciutat romana fundada uns decennis abans.

Aquestes suggerents hipòtesis caldria confirmar-les amb posteriors excavacions i treballs relacionats amb l'etapa fundacional de la ciutat romana d'*Iluro*.

Finalment, quant als jaciments ibèrics laietans contemporanis de la fase d'abandonament del poblat ibèric de Burriac detectada en l'excavació del dipòsit/cisterna, hem elaborat una relació de jaciments en els quals s'hi ha trobat materials de la 1a. meitat del s. I a.C. Aquesta

relació l'hem feta en base a la síntesi de J. Barberà i X. Dupré: *Els laietans: assaig de síntesi, Fonaments 4, 1984* i en base a les informacions, inèdites, de la tesi doctoral de J. Sanmartí: *Laietània ibèrica: estudis d'arqueologia i història*.

Malauradament, malgrat la relativa quantitat de jaciments que hem pogut relacionar, ben pocs n'han estat objecte d'excavació metòdica. Per la immensa majoria només coneixem materials, de prospeccions i excavacions antigues sense garanties científiques, dipositades a Museus i altres centres, dels quals se'n desconeixen el context. La llista que presentem és, doncs, provisional i forçosament incompleta ja que molts jaciments romanen encara inèdits.

- 1 BURRIAC
(Cabrera de Mar, El Maresme). Cronologia: segles VI-I a.C.
- 2 TURÓ DE L'INFERN
(Cabrera de Mar, El Maresme). Cronologia: fins segle I a.C.
- 3 TORRE DELS ENCANTATS
(Caldes d'Estrac, El Maresme). Cronologia: s. IV a.C. fins segle I r. a.C.
- 4 MONTPALAU
(Pineda de Mar, El Maresme). Cronologia: fins 2a. meitat s. I r. a.C.
- 5 CASTELL DE MONTCLÚS
(Sant Esteve de Palautordera, Vallès Oriental). Cronologia: 150-50 a.C.
- 6 TURÓ DE CAN TACO
(Montmeló, Vallès Oriental). Cronologia: 150-50 a.C.
- 7 PUIGGRACIÓS O MONTMANY
(L'Ametlla del Vallès, Vallès Oriental). Cronologia: 150-50 a.C.
- 8 LA TORRE ROJA
(Caldes del Montbui, Vallès Occidental). Cronologia: 400 a.C. fins època August.
- 9 TURÓ DE CAN OLIVER
(Cerdanyola, Vallès Occidental). Cronologia: 450-50 a.C.
- 10 CAN FATJÓ
(Rubi, Vallès Occidental). Cronologia: 450-50 a.C.
- 11 EL PORT
(Barcelona, Barcelonès). Cronologia: 400 a.C. fins canvi d'era.
- 12 PLAÇA DE LES BRUIXES
(Molins de Rei, Baix Llobregat). Cronologia: segles III-I a.C.
- 13 CAN MIANO
(Sant Feliu de Llobregat, Baix Llobregat). Cronologia: 300 a.C. fins canvi d'era.
- 14 EL CASTELL
(Sant Boi, Baix Llobregat). Cronologia: 300 a.C. fins canvi d'era.
- 15 PUIG CASTELLAR
(Sant Vicenç dels Horts, Baix Llobregat). Cronologia: 150-50 a.C.
- 16 LES SOLEIES
(Collbató, Baix Llobregat). Cronologia: 150-50 a.C.
- 17 PUIG CARDENER
(Manresa, Bages). Cronologia: 450-50 a.C.
- 18 BOADES
(Castellgalí, Bages). Cronologia: 500 a.C. fins època imperial.

Mataró, el 28 de desembre de 1985.

BIBLIOGRAFIA

- ALMAGRO, M. (1953): *Las necrópolis de Ampurias* vol. 1, Barcelona.
- idem (1955): *Las necrópolis de Ampurias* vol. 2, Barcelona.
- ALVINO, G. (1969): *Una copa di Popilius da Monterazzano* RSL, XXXV, 121-28.
- AQUILUÉ, J., i ALTRES (1984): *El fòrum romà d'Empúries* Barcelona.
- ARANEGUI, C. (1975): *La cerámica gris monocroma. Puntualizaciones sobre su estudio* PLAV, 11.
- ARCELIN, P. (1978): *Note sur les céramiques à vernis noir tardives en Provence Occidentale* Archéologie en Languedoc, 1, 105-25.
- ARCELIN, P., CHABOT, L. (1980): *Les céramiques à vernis noir du village préromain de la Cloche*, MEFRA, 92, 1, 109-97.
- ARCELIN, P. (1981): *Recherches archéologiques au col de la Vayède, les Baux-de-Provence*, DAM, 4, 83-136.
- ARCELIN, P., ARCELIN-PRADELLE, Ch. (1981): *Un problème de méthode: choix de données quantitatives en céramologie*, DAM, 4, 189-92.
- ARCHEOLOGIE SOUS-MARINE SUR LES CÔTES DE FRANCE. 20 ANS DE RECHERCHES. Nantes, 1985.
- ARENA, M.S. (1972): *Su alcuni frammenti di ceramica italo-megaresse conservati nell'Antiquarium di Ostia*, RSL, XXXV, 101-21.
- ARLES: *Archéologie sous-marine*. Arles, 1983.
- ARRIBAS, A., TRIAS, G. (1959): *Cerámica de Megara en Pollentia*, AEA, XXXII.
- ARRIBAS, A., TARRADELL, M., WOODS, D.E. (1973): *Pollentia I. Excavaciones en Sa Portella, Alcudia, Mallorca*, EAE, 75, Madrid.
- IDEM, (1978): *Pollentia II*, EAE, 98 Madrid.
- ARXÉ, J. (1982): *Les îlâties tardo-republicanes d'Empúries*, Barcelona.
- ARXÉ, J., CERDÀ, J.A. (1982-83): *Darreres activitats arqueològiques a la plaça Gran de Mataró*, Laietània, 2-3, Mataró (1985), 289-91.
- BALLAND, A. (1969): *Céramique étrusco-campanienne à vernis noir* MEFRA, suppl. 6, Paris.
- BARBERA, J. (1968): *La necrópolis ibérica de Cabrera de Mar*, Amp., XXX, 97-150.
- idem (1969-70): *La necrópolis ibérica de Cabrera de Mar, excavación 1968-1969*, Amp., XXXI-XXXII, 169-89.
- BARBERA, J. (1975): *El cargamento de cerámica barnizada de negro del pecio de Isla Pedrosa (L'Estartit, Gerona)*, Inmersión y Ciencia, 8-9, Barcelona, 79-85.
- BARBERA, J. (1981): *Assaig d'interpretació de les sitges de Can Fatjó*, Butll. Grup Col·laboradors del Museu de Rubí, 1, Rubí, 3-8.
- BARBERA, J., PANYELLA, A. (1950): *Una estació ibero-romana en Montmeló* Estudios, 1, Barcelona, 4-5.
- BARBERA, J., CABALLÉ, M. (1960): *Prospecciones en el poblado de Puig Castellar en S. Vicenç dels Horts, Barcelona*, Zephyrus, XII, Salamanca, 210-14.
- BARBERA, J. i ALTRES (1960-61): *El poblado prerromano del Turó de Can Oliver de Cerdanyola (Barcelona)*, Amp., 22-23, 183-219.
- idem (1962): *El poblado prerromano del Turó de Can Oliver de Cerdanyola (Barcelona)*, segunda y última campaña de excavaciones, Amp., 24, 147-59.
- BARBERA, J., PASCUAL, R. (1979-80): *Burriac, un yacimiento protohistórico de la costa catalana (Cabrera de Mar, Barcelona)*, Amp., 41-42, 203-42.
- BELTRAN LLORIS, M. (1970): *Las ánforas romanas en España*, Zaragoza.
- idem (1976): *Arqueología e Historia de las ciudades antiguas del Cabezo de Alcalá de Azaila*, Teruel, Zaragoza.
- idem (1978): *Cerámica romana. Tipología y clasificación*. Zaragoza.
- idem (1980): *El comercio del aceite en el valle del Ebro a finales de la República y comienzos del Imperio romano*, dins: *Producción y comercio del aceite en la Antigüedad*, Madrid, 187-224.
- idem (1984): *Nuevas aportaciones a la cronología de Azaila*, Vol. Museo Zaragoza, Zaragoza, 125-52.
- BENITO, N., i ALTRES (1982-83): *Les excavacions al Poblat Ibèric de Burriac (Cabrera de Mar, Maresme), durant la campanya de 1984*, Laietània, 2-3, Mataró (1985), 42-45.
- BERGADÀ, E. (1984): *El jaciment ibèric de la plaça de les Bruixes, Molins de Rei, Baix Llobregat*, Museu Municipal de Molins de Rei, nº 7.
- BLAJOT, M., GRANADOS, O., JULIÀ, M., PUIG, F., SOLIAS, J.M. (1984): *El poblamiento de la zona sur de la Layetania litoral en época ibérica y romana*, Arqueología Espacial, Teruel, 4, 93-110.
- BOSCH, J., i ALTRES: *Resultats de les excavacions arqueològiques portades a terme al Turó del Vent (Linars del Vallès, Vallès Oriental)*, Tribuna d'Arqueologia, Barcelona (en premsa).
- CALLENDER, M. H. (1965): *Roman amphorae*, London.
- CARRAZE, F. (1975): *L'épave A du Grand Ribaud*, Cahiers d'Archéologie Subaquatique, Fréjus, IV, 19-58.
- CASTRO, Z. (1980): *Fusayolas ibéricas. Antecedentes y empleo*, Cypsela, III, Girona, 127-46.
- CERDÀ, D. (1980): *La nave romano-republicana de la Colina de Sant Jordi, Ses Salines, Mallorca*, Palma de Mallorca.
- CERDÀ, J.A. (1981): *Troballes arqueològiques al carrer de la Pau, Mataró*, Laietània, 1, Mataró, 65-82.
- idem (1982-83): *Notes sobre les excavacions fetes a Can Genisans i Can Ximenes Laietània*, 2-3, Mataró (1985), 288.
- CERDÀ, J.A., GARCIA, J. (premsa): *Proposta per una metodologia d'estudi de la romanització d'un territori; el territori d'Iluro*, III Sessió d'Estudis Mataronins, Museu Arxiu de Santa Maria, Mataró.
- CLARIANA, J.F. (1984): *Notes sobre l'estructura urbana d'Iluro*, Faventia, Barcelona, 6/1, 89-111.
- COMAS, M. (1985): *Baetulo. Les àmbors*, Badalona.
- COURBY, F. (1922): *Les vases grecs à reliefs*.
- CUADRADO, E. (1977-78): *Ungüentarios cerámicos en el mundo ibérico. Aportación cronológica*, AEA, 50-51, 389-404.
- CHARLIN, G., GASSEND, J.M., LEQUEMENT, R. (1978): *L'épave antique de la baie de Cavalière, Le Lavandou, Var*, Archaeonautica, Paris, 9-93.
- DEDET, B. (1978): *La céramique à vernis noir dans les Garrigues du Languedoc oriental*, Archéologie en Languedoc, Béziers, 75-96.
- DEDET, B., SALLES, J. (1981): *Aux origines d'Alès: recherches sur l'oppidum de l'Ermitage, Gard*, Ecole Antique de Nîmes, 16, Nîmes; 5-67.
- DENEAUVE, J. (1969): *Lampes de Carthage*, Paris.
- DOMERGUE, C. (1973): *Belo I: la stratigraphie*, Paris.
- DYSON, S.L. (1976): *Cosa: the utilitarian pottery*, Mem. Amer. Acad. Rome, XXXIII.
- ESTRADA, J., VILLARONGA, L. (1967): *La Lauro monetal y el hallazgo de Cánoves*, Barcelona, Amp., 29, 135-94.
- FERNÁNDEZ-MIRANDA, M., (1976): *Jarritas ibéricas de tipo amputano en las Islas Baleares. Cronología arqueológica y tipología analítica*, Trabajos de Prehistoria, 33 Madrid.
- FIORENTINI, G. (1963): *Prime osservazione sulla ceramica campana della Valle del Po*, RST, XXIX, 7-52.
- GARCIA, J., PUJOL, J., ESTEBAN, R. (1981): *Les sitges del poblat ibèric de Burriac, II*, Laietània, Mataró, 15-63.
- GOUDINEAU, C. (1968): *La céramique arétine lisse* MERF, suppl. 6, t. IV, Paris.
- idem (1970): *Note sur la céramique à engobe interne rouge pompéienne*, Mélanges d'Arch. et d'Histoire, 159-86.
- GRACE, V.R. (1961): *Amphoras and the ancient wine trade*, Princeton.
- idem (1965): *The commercial amphoras from the Antikythera shipwreck*, dins: Weinberg, C.D.: *The Antikythera shipwreck reconsidered*, Trans. Amer. Philosph. Soc., 55.3, 5-17.
- GUITART, J. (1976): *Baetulo. Topografía arqueológica, urbanismo e historia*, Badalona.
- HERNÁNDEZ YLLAN, M. (1983a): *Yacimiento ibérico. Can Badell (Bigues-Riells del Fai)*, Barcelona.
- idem (1983b): *Un horno ibérico. Can Badell*, Barcelona.
- idem (1984): *Los silos nº 4 y 5 de Can Badell*, Barcelona.
- HESNARD, A. (1977): *Note sur un atelier d'amphores Dr. 1 et Dr. 2/4 près de Terracine*, MEFRA, 89.1, 157-68.
- idem (1980): *Un dépôt augustéen d'amphores à la Longarina, Ostie*, Mem. Amer. Ac. Rome, 36, 141-56.
- HESNARD, A., LEMOINE, Ch. (1981): *Les amphores du Caécube et du Falerne. Prospections, typologie, analyse*, MEFRA, 93.1, 243-95.
- HESNARD, A. (premsa): *Les Dressel 2/4, amphores à vin de la fin de la République et du début de l'Empire. Un essai de construction typologique*. Univ. Provence, thèse de doctorat 3ème cycle.
- JULY, J.J., FONQUERLE, D., ARIS, R., ADGE, M. (1978): *Agde antique*, Pézénas.
- JUNYENT, E., BALDELLOU, V. (1972): *Estudio de una casa ibérica en el poblado de Mas Boscà*, Badalona, Barcelona.
- LAMBOGLIA, N. (1950): *Gli scavi di Albintimilium e la cronologia della ceramica romana*, Bordighera.
- idem (1951): *Ceramica pre-sigillata a Ventimiglia*, Minorca e in Sicilia, AEA, 24.
- idem (1952a): *Per una classificazione preliminare della ceramica campana*, Atti 1º Congr. Intern. Studi Liguri, 139-206.
- idem (1952b): *La nave romana di Albenga*, RSL, 18, 131-236.
- idem (1955): *Sulla cronologia delle anfore romane di età repubblicana*, RSL, 21, 3-4, 241-70.
- idem (1959a): *Prime osservazione su gli strati preromani di Albium Intermilium*, RSL, 25, 3-4, 239-47.
- idem (1959b): *Una fabbricazione di ceramica megarica a Tindari*

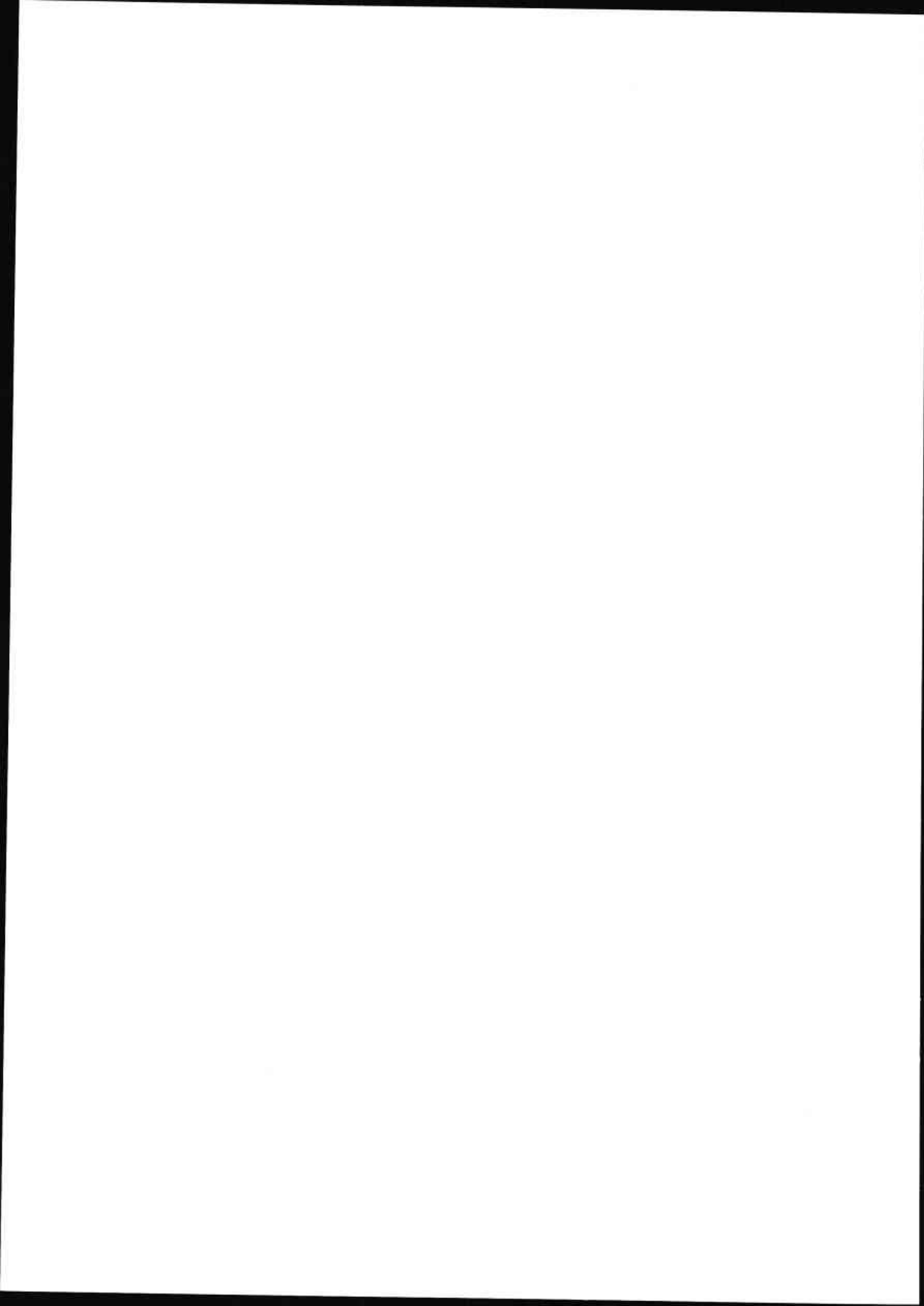
- e una terra sigillata africana, *Archeologia Classica*, 89
- idem (1961a): *La nave romana di Spargi*, Atti II Congr. Intern. Archeologia Sotto-marina, Bordiguera, 143-66.
 - idem (1961b): *Problemi tecnici e cronologici al Grand Congloué*, RSL, 27.
 - idem (1964): *La campagna 1963 sul relitto di Punta Scaletta all'Isola di Gianutri*, RSL, 30, 1-4, 229-57.
 - LANCEL, S. (1979): *Byrsa I*, E.F.R., 41, Paris.
 - LAUBENHEIMER, F. (1980): *A propos de deux amphores de Ruscino: définition d'un nouveau type d'amphore*, Ruscino, Etudes Archéologiques, 1, 303-25.
 - LEQUEMENT, R., LIOU, B. (1976): *Céramique étrusco-campanienne et céramique arétine. A propos d'une nouvelle épave de Marseille*, dans *L'Italie préromaine et la Rome Républicaine. Mélanges offerts à J. Heurgon*, Paris.
 - LÓPEZ-MULLOR, A. (1979-80): *Cronologia de un tipo de cubiletes de paredes finas en Ampurias*, Amp., 41-42, 453-62.
 - LÓPEZ-MULLOR, A., ROVIRA, J., SANMARTÍ, E. (1982): *Excavaciones en el poblado layetano del Turó del Vent, Llinars del Vallès, campañas 1980 y 1981*, Barcelona.
 - MAIOLI, M.G. (1969): *Una matrice di coppa italo-megarense rinvenuta a Rimini*, RSL, 35, 1-3, 141-46.
 - MALUQUER, J. (1965): *Una vasija, excepcional, del poblado ibérico de Mas Boscà Pyrenae*, 1, Barcelona.
 - MALUQUER, J. (1982): *Catàleg provisional dels poblats ibèrics del Principat de Catalunya*, Barcelona.
 - MAÑÀ, J.M. (1950): *Sobre tipología de las ánforas púnicas*, Crónica del VI Congr. Arqueol. Sudeste Español, 203-10.
 - MARABINI, M.T. (1973): *The Roman thin walled pottery from Cosa (1948-54)*, Mem. Amer. Acad. Rome, XXXII.
 - MARTÍ, C. (1978): *Les sitges del poblat ibèric de Burriac, I*, Quad. Preh. i Arq. Maresme, 5-6, Mataró, 125-34.
 - idem (1982-83): *La circulació monetària del poblat ibèric de Burriac i el seu hinterland a la llum de les últimes troballes de la campanya d'excavacions de 1983*, Laietània, 2-3, Mataró (1985), 152-61.
 - MATAMOROS, D. (1985): *Estudi dels fondejadors de Vilassar i Cabrera, en relació amb els de Mataró i amb les dades terrestres*. Tesis de llicenciatura, Universitat de Barcelona.
 - MAYET, F. (1975): *Les céramiques à parois fines dans la Péninsule Ibérique*, Bourdeaux.
 - idem (1980): *Les céramiques à parois fines: état de la question*, dans *Céramiques hellénistiques et romaines* Besançon, 201-29.
 - MIQUEL, D., MORRAL, E. (1979): *Problemática en torno a dos silos indígenas de la época romano-republicana en el Vallés occidental*, Actas XV, Cong. Nac. Arq., 853-64.
 - MIRET, M., SANMARTÍ, J., SANTACANA, J. (1984): *Distribució espacial de núcleos ibèrics; un ejemplo en el litoral catalán*, Arqueologia Espacial, 4, Teruel, 173-86.
 - MIRO, J. (1983-84): *Algunas consideraciones sobre las ánforas ibéricas Mañà B-3 Pyrenae*, 19-20, Barcelona, 157-89.
 - MIRO, J. (premsa): *Una inscription peinte avec date consulaire sur une amphore Dr. 1 B de l'oppidum de Burriac, Cabrera de Mar, Barcelona*, Docum. d'Archéol. Méridionale.
 - MOREL, J.P. (1965): *Céramique à vernis noir du Forum romain et du Palatin*, Paris.
 - idem (1968): *Céramique à vernis noir du Maroc*, Antiquités Africaines, 2, 55-76.
 - idem (1969): *L'atelier des petites estampilles*, MEFRA, 81, 59-117.
 - idem (1976): *La céramique Campanienne: acquis et problèmes*, dans *Céramiques hellénistiques et romaines*, Besançon, 85-122.
 - idem (1978): *A propos des céramiques campaniennes de France et d'Espagne*, Archéologie en Languedoc, 1, Béziers, 149-68.
 - idem (1981): *Céramique campanienne. Les formes.*, Roma.
 - MUSEO ARCHEOLOGICO NAVALE «NINO LAMBOGLIA». La Maddalena. Guida Breve. Chiarella-Sassari, 1982.
 - NOLLA, J.M. (1974-75): *Las ánforas romanas de Ampurias*, Amp., 36, 147-97.
 - idem (1977): *La ciutat romana de Gerunda*, tesi doctoral mecanogr., Univ. Autònoma de Bellaterra.
 - idem (1978): *Una producció característica: les àmbres DB*, Cypsela, II, 201-30.
 - idem (1981): *La ceràmica d'engalba blanca. Una nova aportació a l'estudi del període baix-repúblicà (s. II-I a.C.) al Nord-Est del Principat*, Estudi general, Girona, 51-62.
 - idem (1982): *Les decoracions de les ceràmiques emporitanes*, Cypsela, IV, 133-55.
 - idem (premsa): *Una nova àmbra catalana: la Tarraconense 1*, dins *El vi a l'antiguitat. Economia, producció, i comerç al Mediterrani Occidental*, Badalona.
 - PALLARÉS, F. (1972): *La topografia e le origini di Barcellona romana*, RSL, XXXIV, 63-102.
 - idem (1979): *La nave romana di Spargi. Relazione preliminare delle campagne 1977-1980*, RSL, XLV, 1-4, 147-82.
 - PASCUAL, R. (1977): *Las ánforas de la Laietania*, dins *Méthodes classiques et Méthodes Formelles dans l'Etude des Amphores*, Roma, 47-96.
 - PALLI, F. (1985): *La Via Augusta en Catalunya*, Bellaterra.
 - PERALES, M.P., PICAZO, J.V., SANCHO, A. (1983-84): *Tiro de Cañón, Alcañiz. Los materiales cerámicos*, 1, Kalathos, Teruel, 3-4, 203-58.
 - POLLINO, A. (1983): *Antibes. Fouilles terrestres et sous-marines*, Lettre d'information du Midi Méditerranéen, 18, Valbonne.
 - PONS, E., TOLEDO, A., LLORENS, J.M. (1981): *El recinte fortificat ibèric de Puig Castellet, Lloret de Mar, excavacions 1975-80*, Girona.
 - PONS, E. (1982-83): *Acerca de unos hornos cerámicos en la Riera de Sant Simó, Mataró, Laietània*, 2-3, Mataró, (1985), 185-199.
 - PONSICH, M. (1968): *Alfarrerías de época fenicia y púnico-mauritana en Kuass, Arcila, Marruecos*, PLAV, 4.
 - PREVOSTI, M. (1981): *Cronologia i poblament a l'àrea rural d'Illuro*, Mataró.
 - PUJOL, J., GARCIA, J. (1982-83): *El grup de sitges de Can Miralles-Can Modolell Laietània*, 2-3, Mataró (1985), 46-145.
 - PY, M. (1972): *Les oppida de Vaumage, Gard*, 4 vol., Montpellier.
 - PY, M. (1974): *Problèmes de la céramique grecque d'Occident en Languedoc oriental durant la période archaïque*, Simposio de Colonizaciones, 159-82.
 - (1976): *Note sur l'évolution des céramiques à vernis noir des oppida languedociens de Roque de Viou et de Nages, Gard*, MEFRA, 88, 545-606.
 - RAMON, J. (1981a): *La producció anfòrica púnico-ebusitana*, Eivissa.
 - idem (1981b): *Ibiza y la circulació de ánforas fenicias y púnicas en el Mediterráneo occidental*, Eivissa.
 - RIBAS, M. (1952): *El poblament d'Ilduro*, Barcelona.
 - idem (1964): *Els orígens de Mataró*, Mataró.
 - idem (1983-84): *Un taller d'àmbres a Mataró*, Pyrenae, 19-20, 281-85.
 - RIBAS, M., LLADÓ, J. (1977-78): *Excavació d'unes habitacions pre-romanes a Burriac*, Pyrenae, 13-14, 153-80.
 - RICCI, M. (1973): *Per una cronologia delle lucerne tardo-republicane*, RSL, XXXIX, 2-4.
 - RIPOLL, E. (1977): *Oïèrdola. Guia itineraria*, Barcelona.
 - RIPOLL, E., BARBERA, J., LLONGUERAS, M. (1965): *Poblado de Puig Castellar, San Vicente dels Horts, Barcelona*, EAE, 40.
 - RODA, I. (1977): *La dispersió del poblament en el término de Barcelona en época anteromana*, Cuad. Arq. Hist. Ciudad, XVII, 47-97.
 - SANMARTÍ, E. (1976): *Breu aproximació a la ceràmica de vernis negre del poblat de S. Miquel de Sorba, Cypsela*, 1, 125-128.
 - idem (1978a): *La ceràmica campaniense de Emporion y Rhode*, Barcelona.
 - idem (1978b): *L'atelier des patères à trois palmettes radiales et quelques productions connexes*, Archéologie en Languedoc, 1, 21-36.
 - idem (1981): *Observacions sobre la presència i distribució de l'espècie Morel 4750 a Catalunya*, Amp. 43.
 - SANMARTÍ, J., SANTACANA, J., SERRA, J. (1984): *El jaciment ibèric de l'Arguera i el poblament protohistòric del Baix Penedès*, Barcelona.
 - SERRA I RAFOLS, J. de C. (1968): *Notes sobre la indústria del ferro a Catalunya abans de la romanització*, PLAV, 5.
 - SCIARRA, B. (1972): *Ricerche in contrada Apani, agro di Brindisi*, dins *Recherches sur les amphores romaines*, Roma, 29-34.
 - TAILLIEZ, Ph. (1961): *Travaux de l'été 1958 sur l'épave du Titan à l'île du Levant, Toulon*, Atti del II Congr. Intern. Archeol. Sottom., 175-198.
 - TARRADELL, M., FONT, M. (1975): *Eivissa cartaginesa*, Barcelona.
 - TARRATS, F. (1975): *Ceràmica pre-sigillata, prearetina i pseudosigillata depositada en el Museu Municipal de Badalona*, l'Amistat, Badalona, 68, 4-5.
 - TAYLOR, D.M. (1957): *Cosa: the Black-glaze pottery*, Mem. Amer. Acad. Rome, XXV, 65-193.
 - TCHERNIA, A. (1968-70): *Premiers résultats des fouilles de juin 1968 sur l'épave 3 de Planier*, Etudes Classiques, Aix-en-Provence.
 - idem (1969): *Recherches archéologiques sous-marines*, Gallia, XXVII, Paris, 465-99.
 - idem (1971): *Les amphores vinaires de Tarraconaise et leur exportation au début de l'Empire*, AEA, 44, 38-85.
 - TCHERNIA, A., POMEY, P., HESNARD, A. (1978): *L'épave romaine de la Madrague de Giens, Var, campagnes 1972-75*, XXXIX suppl. à Gallia, Paris.
 - TCHERNIA, A. (1980): *Quelques remarques sur le commerce du*

- vin et les amphores*, Mem. Amer. Acad. Rome, 36, 305-13.
- idem (1983): *Italian wine in Gaul at the end of the Republic*, dins Garnsey (ed.), *Trade in the ancient Economy*, London, 87-104.
 - VEGAS, M. (1953-54): *Dos vasos megáricos de Ampurias*, Amp., 15-16.
 - idem (1973): *Cerámica común romana del Mediterráneo Occidental*, Barcelona.
 - VILASECA, L. (1957-58): *Nuevos hallazgos submarinos en Ametlla de Mar*, Amp., 19-20, 237-41.
 - VILLARONGA, L. (1982): *Les seques ibèriques catalanes: una síntesi*, Fonaments, 3, Barcelona, 135-83.
 - VILLAUBI, F., TORROJA, LI. (1970-71): *Operación anfibia en Cabrera de Mar*, CRIS, 131, Barcelona, 24-29.
 - VON VANCANO, O.W. (1966-67): *Ein krateriskos des Popiliusgruppe*, Rom. Mitt., 78ss.
 - WERFF, J.H. van der (1977-78): *Amphores de tradition punique à Uzita*, Babesch, 52-53, Leiden, 171-200.
 - ZEVI, F. (1966): *Appunti sulle anfore romane. La tavola tipologica del Dressel* Archeologia Classica, XVIII, 2, Roma, 208-47.
 - ZEVI, F., TCHERNIA, A. (1969): *Amphores de Byzacène au Bas Empire*, Antiquités Africaines, 3, 173-214.

Abreviacions:

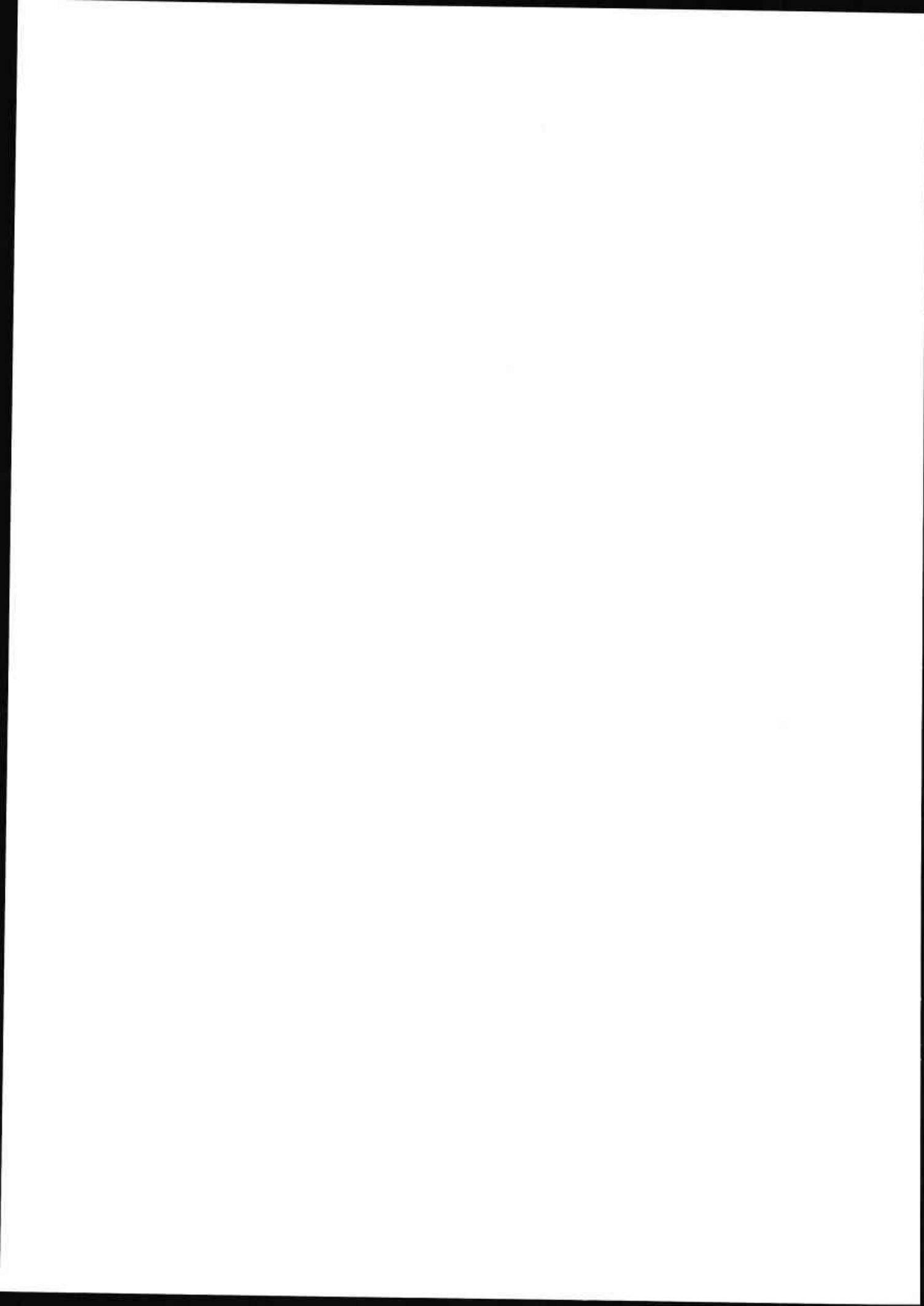
- AEA:** Archivo Español de Arqueología, Madrid.
- Amp.:** Ampurias, Barcelona.
- DAM:** Documents d'Archéologie Méridionale, Lambesc.
- EAE:** Excavaciones Arqueológicas en España, Madrid.
- MEFRA:** Mélanges de L'Ecole Française de Rome, Antiquité, Roma.
- PLAV:** Papeles de Laboratorio de Arqueología de Valencia, Valencia.
- RSL:** Rivista di Studi Liguri, Bordighera.

ANNEXES

ANNEXES

- 1.- **EPIGRAFIA IBÈRICA**, A. Aguilar i Guillén, i Esther Pons i Mellado.
- 2.- **NUMISMÀTICA**, C. Martí i Garcia.
- 3.- **ANÀLISIS DE LES RESTES FAUNÍSTIQUES**, S. Albizuri Canadell, i S. Colomer Martí.
- 4.- **CLASSIFICACIÓ DELS MOL.LUSCS**, A. Palau i Diví.

EPIGRAFIA IBÈRICA

Àngels Aguilar i Guillén
Esther Pons i Mellado

ANNEX 1

Epigrafia Ibèrica

La intenció de l'estudi és donar a conèixer els epígrafs ibèrics apareguts en l'excavació així com els seus paral·lelismes en altres jaciments. Tots els grafitos han aparegut incisos sobre ceràmica, fets després de la cocció. El número entre parèntesi que segueix la descripció de la peça amb grafit correspon al número d'il·lustració.

- 1) **◆** Transcripció: ku.e
Fons, de forma indeterminada, de ceràmica Campaniana A (399)
Paral·lels:
 - Bol, forma Lamb. 1, de ceràmica Campaniana B (G. 100) a Azaila (BELTRAN, 1976, 310)
 - És freqüent a Botorrita, com a paraula aïllada o com a final (BELTRAN, 1976, 310).
- 2) **◇** Transcripció: ku
Fragment informe de *dolium*
Paral·lels:
 - Gerra de forma indeterminada, fragment de Campaniana i en un *pondus*. La variant amb un punt al mig la trobem en Campaniana B, en un bol de forma ovoide (I.G. 829) i en *pondera* (I.G. 265, 269, 307, 310, 329) (BELTRAN, 1976, 310).
- 3) **✕** Transcripció: ko
Fons de pàtera, forma Morel 27/55 - Morel 2911 a, de ceràmica Campaniana A tardana (9).
Paral·lels:
 - Fons de vas de ceràmica Campaniana A, l'epígraf es troba a la base externa del fons (ALMAGRO, 1952, 82).
 - Fons de vas, de forma indeterminada, de ceràmica Campaniana A (15271). El grafit també es troba situat en el fons extern del vas (SANMARTÍ, 1978, 143, fig. 26-343).
 - Copa amb grafit en el fons extern (MM 88), *oinochoe* de pasta grisa (S 187), i dues copes hel·lenístiques de vernís negre (45-30, MM) (JANNORAY, 1955, 488. Pl. LXV-8; pl. LXVI-11; pl. LXVII-9 i pl. LXIV-13).
 - En àmfora tipus Dressel 1B, en *pondus* (I.G. 290, 292, 312) i en fusaiola. Com a variant de l'anterior **✕**, en *pondera* (BELTRAN, 1976, 310).
- 4) **▲** Transcripció: a
Fons de bol, forma Lamb. 1.- Morel 2323, de ceràmica Campaniana B. Grafit en el fons extern de la base (19).
Paral·lels:
 - Pàtera, forma Lamb. 5/7, de ceràmica Campaniana A. Grafit a l'interior de la peça (ARCELIN, 1973, 117-131-135).
 - Pàtera, forma Lamb. 36 a, de ceràmica Campaniana A (inv. Col. 57). Grafit a l'interior de la peça (DEDET i altres, 1974, 59-117 fig. 37-54).
 - Cràtera, forma Lamb. 40, de ceràmica de vernís negre (MM, 90). Grafit en el fons extern (JANNORAY, 1955, Pl. XIV).
 - Fragment informe de vas de ceràmica Campaniana A (ARCELIN, CHABOT. Pàg. 120. Fig. 8 núms. 82 i 88).
 - Base de vas, de forma indeterminada, de ceràmica de vernís negre (15026) (SANMARTÍ, 1978, 57. Lám. 3 núm. 35).
 - Base de vas, de forma indeterminada, de ceràmica Campaniana A tardana (SANMARTÍ, 1978, 64 Lám. 5 núm. 52).
 - Base de vas, de forma indeterminada, de ceràmica Proto-Campaniana (15054) amb dos grafitos iguals en el fons extern del vas (SANMARTÍ, 1978, 70. Lám. 6 núm. 71).
 - Fragment de base de pàtera, forma Lamb. 5 ò 7, de ceràmica Campaniana B (15058) (SANMARTÍ, 1978, 72. Lám. 6 núm. 77).
 - Vas, de forma Lamb. 1, de ceràmica Campaniana B (SANMARTÍ, 1976, 125-28).
 - Com a variants: Vas, forma Lamb. 3, de ceràmica Campaniana B (I.G. 16), gran quantitat de *pondera* (I.G. 207, 223, 395, 413, 415, 454 i 464 a la capçalera dels *pondera* i 211, 213, 467, 468, 484, 491, 497 i 285 a la base dels *pondera*) (BELTRAN, 1976, 306).
 - Fragment d'un gran vas de ceràmica ibèrica (LXI) (FLETCHER, 1953, 35).
- 5) **✕** Transcripció: da o ta
Vas, forma Lamb. 1 - Morel 2323, de ceràmica Campaniana B (13).
Paral·lels:
 - Pàtera, forma Lamb. 5, de ceràmica Campaniana B (I.G. 78); *pondera* (I.G. 209, 267, 291, 425, 427); fusaioles (I.G. 646, 651, 662) i bol de ceràmica d'ús comú (I.G. 951) (BELTRAN, 1976, 306).
 - Cràtera, forma Lamb. 40, de ceràmica Protocampaniana (BARBERÀ, PASCUAL, 274. Fig. 1 núm. 2).
 - Pàtera de ceràmica Proto-campaniana i cràtera, forma Lamb. 40 B, de ceràmica Protocampaniana (BARBERÀ, 1967, 149. Fig. 4 núm. 2).
 - Àmfora ibèrica (7203 i 7182) (BARBERÀ, 1968, 106-109).
 - Bol, forma Lamb. 27, de ceràmica Campaniana A (CC 12), en el fons extern (BELEN,

FERNÁNDEZ-MIRANDA, 1979. Fig. 2 núm. 5).

- Pàtera de ceràmica ibèrica a torn amb grafit a la part interior de la vora del peu (BERGADA, 1984, 39. Làm. 8 núm. 9).
- Pàtera, forma Lamb. 5/7, de ceràmica de vernís negre (Inv. Col. 36) (DEDET i altres, 1974. Fig. 20).
- A Los Villares IV es constaten 3 epígrafs (FLETCHER, 1978, 19 i 199).
- Fons d'àmfora ibèrica (75078) (GARCIA i altres, 1981, 55. Làm. XX).
- Bol (46-139); dos fragments de vasos no identificats (S 1237 i S 43); copa (MM 132) i àmfora itàlica (1231) (JANNORAY, 1955, Pl. LXVI núm. 4; pl. LXVII núm. 33 ó 35 i pl. LXIX núm. 21).
- *Skyphos* o *kylix* de peu baix de ceràmica àtica de vernís negre, amb un grafit a la zona externa del vas (LLOBREGAT, 1965, 3-4, Fig. 1 núm. 5).
- Bol, forma Lamb. 31 - Morel 2954, de ceràmica Campaniana A; pàtera, forma Lamb. 5/7 - Morel 2235 b, de ceràmica Campaniana A i pàtera, forma Lamb. 5/7 - Morel 2235 b (ARCELIN, CHABOT, 1980, 135 fig. 10; 154 fig. 2; 158 fig. 24; 168 fig. 32; 154 fig. 3 i 155 fig. 177).
- Pàtera, forma Lamb. 5, de ceràmica Campaniana B (PERALES i altres, 1983-84, 206 fig. 2 núm. 9).
- Pàtera, forma Lamb. 5, de ceràmica Campaniana B (RIPOLL i altres, 1962, 7 fig. 2 núm. 5).
- Bol, forma Lamb. 24, de ceràmica àtica de vernís negre (19662) (SANMARTÍ, 1975, 87 fig. 7 núm. 3).
- Bol, forma Lamb. 27 b, de ceràmica proto-campaniana del taller de les «Petites Estampilles» (14409) (SANMARTÍ, 1973, 157 fig. 8).
- Pàtera, forma Lamb. 36, de ceràmica Campaniana A (15237) (SANMARTÍ, 1978, 131. Làm. 39 núm. 296).
- Base de vas, de forma indeterminada, de ceràmica de vernís negre de tipus Emporità F (15427) (SANMARTÍ, 1978, 204 làm. 39 núm. 512).
- Base de vas, de forma indeterminada, de ceràmica de vernís negre tipus Emporità I (15978) (SANMARTÍ, 1978, 219 làm. 60 núm. 1065).
- Base de vas, de forma indeterminada, de ceràmica Campaniana A (14473) (SANMARTÍ, 1978, 464 làm. 74 núm. 1374).
- Fragment de base, de forma indeterminada, de ceràmica Campaniana B (SANMARTÍ, 1978, 483, làm. 78 núm. 1440).
- Àmfora greco-itàlica amb grafit a la part bai-

xa del coll (SOLIER, 1979, 96 fig. 24 núm. 4).

- Àmfora greco-itàlica (VIDAL 1973, 77 fig. 6 núm. 1).

- 6) $\rho\psi\eta\xi\eta\eta$ Transcripció: a.t.i.n.s.i.n.
Tapadora de ceràmica ibèrica feta a mà (795)
Paral.lels dels tres primers signes:
- $\rho\psi\eta$ a.t.i.n Ensérune. Gerro ceràmica grisa. (SILES 1985, 43 núm. 85).
 - $\rho\psi\eta\iota$ a.t.i.n.ba Llíria. *Kalathos*. (SILES 1985, 43 núm. 86).
 - $\rho\psi\eta\chi\wedge\rho\uparrow\psi$ a.t.i.n.be.l.a.u.r Tarragona. (SILES 1985, 43 núm. 87).
 - $\rho\psi\eta\rho\psi\eta\eta$ a.t.i.n.bi.n.m.i Ensérune. Ceràmica (SILES 1985, 44 núm. 88).
- Paral.lels pels dos darrers signes:
- $\rho\eta\theta\phi\eta\eta$ a.l.o.r.s.i.n Sant Antoni (Eivissa). Bronze. (SILES 1985, 51 núm. 120).
 - $\rho\iota\chi\eta\psi\epsilon\eta\eta$ a.ba.ko.n.ti.e.i.n Llíria. Estela. (SILES 1985, 25 núm. 26).
 - $\rho\phi\epsilon\chi\uparrow\eta\eta\eta$ a.r.e.ta.u.n.i.n Llíria. Estela. (SILES 1985, 66 núm. 186).
 - $\beta\alpha\pi\eta\beta\iota\delta\iota\delta\beta\alpha\delta\tau\iota\eta$ b.a.s.bi.d.i.r.b.a.r.t.i.n Serreta d'Alcoi. Plom. (SILES 1985, 105 núm. 368).
 - $\beta\iota\delta\upsilon\delta\eta\delta\iota\eta$ b.i.d.u.d.e.d.i.n Serreta d'Alcoi. Plom, cara A. (SILES 1985, 124 núm. 450).
 - $\beta\iota\eta\iota\kappa\eta\beta\iota\eta$ b.i.n.i.k.e.b.i.n Serreta d'Alcoi. Plom, cara A. (SILES 1985, 129 núm. 471).
 - $\ast\phi\eta\eta\eta$ bo.te.n.i.n Azaila. Morter. (SILES 1985, 138 núm. 515).
 - $\eta\alpha\psi\uparrow\eta\eta\eta$ i.ca.be.u.n.i.n Llíria. Estela. (SILES 1985, 230 núm. 975).
 - $\eta\alpha\eta\eta$ o.ca.i.n. Campaniana A. SILES 1985, 276 núm. 1206).
 - $\zeta\eta\chi\uparrow\eta\eta\eta$ s.i.c.o.u.n.i.n. Empúries. Plom. (SILES 1985, 299 núm. 1336).

BIBLIOGRAFIA

- ALMAGRO, M. 1952. *Las Inscripciones ampuritanas griegas, ibéricas y latinas*. Barcelona.
- ARCELIN, P. 1973. *La nécropole protohistorique de la Catalane, aux Beaux-de-Provence*. Rev. Archeol. Narbonnaise, VII.
- ARCELIN, P. i CHABOT, L. 1980. *Les céramiques à vernis noir du village préromain de la Cloche*. MEFRA.
- BARBERÀ, J. 1962. *El poblado pre-romano del Turó de Can Olivé, Cerdanyola*. Ampurias XXIV.
- BARBERÀ, J. 1968. *La necrópolis ibèrica de Cabrera de Mar. Colección Rubio de la Serna*. Ampurias XXX.
- BARBERÀ, J. i PASCUAL, R. 1969-70. *El poblado preromano de la montaña de San Miquel de Vallromanes-Montornès*. Ampurias XXXI-XXXII.
- BELÉN, M. i FERNÁNDEZ-MIRANDA, M. 1979. *El fundadero de Cales Coves*. Excavaciones Arqueológicas en España nº 101.
- BELTRAN, M. 1976. *Arqueología e Historia de las ciudades antiguas del Cabezo de Azaila (Teruel)*. Saragossa.
- BERGADA, E. 1984. *Jaciment ibèric de la plaça de les Bruixes, Molins de Rei*. Museu Municipal de Molins de Rei.
- DEDET, B.; MICHELOTZZI; PY, M. 1974. *La nécropole des Colombes de Beaucaire, S. II-I a.C.* Rev. Archéol. Narbonnaise, VII.

- FLETCHER, d. 1953. *Inscripciones ibéricas del Museo de Prehistoria de Valencia; Inscripciones del cerro de S. Miquel (Lliria)*, Valencia.

- FLETCHER, D. 1978. *Textos ibéricos del Museo de Prehistoria de Valencia*. Archivo de Prehistoria Levantina nº XV.

- GARCIA, J.; PUJOL, J. i ESTEBAN, R. 1981. *Les sitges del poblal ibèric de Burriac, II*. Laietània núm. 1.

- JANNORAY, M.J. 1955. *Ensérune*. Paris.

- LLOBREGAT, E. *Los grafitos en escritura jónica e ibérica del este del Museo de Alicante*. Saitabi nº XV.

- PERALES, M.P.; PICAZO, J.V. i SANCHO, A. 1983-84. *Tiro de Cañón*. Kalathos nº 3-4. Págs. 203-258. Terol.

- RIPOLL, E.; BARBERÀ, J. i LLONGUERAS, M. 1962. *Poblado de Puig Castellar, Sant Vicenç dels Horts, Barcelona*. Ex. Arq. en España nº 40.

- SANMARTÍ, E. 1973. *El taller de las Pequeñas Estampillas en la Península Ibérica*. Ampurias núm. XXXV.

- SANMARTÍ, E. 1975. *Las cerámicas finas de importación de los poblados preromanos del Bajo Aragón*. Cuad. Preh. Arqueol. Castellón nº 2.

- SANMARTÍ, E. 1976. *Breu aproximació a la ceràmica de vernís negre del poblal de Sant Miquel de Sorba*. Cypsela núm 1.

- SANMARTÍ, E. 1978. *La ceràmica campaniense de Emporion y Rhode*. 2 vol. Barcelona.

- SILES, J. 1985. *Léxico de inscripciones ibéricas*. Madrid.

- SOLIER, Y. 1979. *Inscriptions ibériques sur plombs de Pech-Maho*. Rev. Arch. Narbonnaise, XII.

- VIDAL, M. 1973. *La nécropole toulousaine de Saint-Roch: le puits funéraires*. Rev. Arch. Narbonnaise, VI.

MAPA I.

KU.E ◊ √

1. BURRIAC
2. AZAILA

MAPA II.

KU ◊

1. BURRIAC
2. AZAILA

MAPA III.

KO ∑

1. BURRIAC
2. AZAILA
3. EMPORION
4. ENSÉRUNE
5. RHODE

MAPA IV.

A A

1. BURRIAC
2. AZAILA
3. CLOCHE
4. COLOMBES DE BEAULAIRE
5. EMPORION
6. ENSÉRUNE
7. LA CATALANE
8. LLIRIA
9. ST. MIQUEL DE SORBA

MAPA V.

TA X

1. BURRIAC	11. ENSÉRUNE
2. ALCÚDIA	12. ISLETA DEL CAMPELLO
3. AZAILA	13. MOLINS DE REI
4. CABRERA DE MAR	14. PUIG CASTELLAR
5. CALACEIT	15. RHODE
6. CALES COVES	16. ST. MIQUEL DE VALLROMANES (MONTORNÈS)
7. CAN OLIVÉ	17. SANT-ROCHE
8. CLOCHE	18. TIRO DE CAÑÓN (TEROL)
9. COLOMES DE BEAULAIRE	19. VILLARES.
10. EMPORION	

NUMISMÀTICA

Carles Martí i Garcia

ANNEX 2

Numismàtica

En la campanya d'excavacions de 1.983 realitzada a Burriac, Cabrera de Mar, lloc identificat com el poblat ibèric d'ILTURO, s'excavà un gran quadre de 6x5 metres en un lloc molt afectat per l'acció dels furtius; sembla que en aquest lloc hi hagué una gran cisterna o dipòsit, inutilitzat al llarg del segle I a.C. per l'efecte de torrentades successives, sembla que no massa allunyades en el temps. Aquest annex intentarà donar uns resultats cronològics aptes per la interpretació del que succeí en aquesta part del poblat ibèric.

L'estratigrafia apareguda, com s'explica en el text, sols la componen dos nivells: el nivell I, que no ens dirà gran cosa ja que és el superficial, i el nivell II immediatament al dessota, format per una successió d'estrats d'argila i sorra intercalats, la qual cosa demostra una successió de rierades que arribaren a inutilitzar el dipòsit.

Tant al nivell I com al nivell II aparegué una gran quantitat de material arqueològic, entre el qual les 31 monedes que són el motiu d'estudi del present annex.(1)

La descripció de cada una de les monedes, agrupades per estrats, és la següent:

1.- Nivell I:

Ref. 75.124

Seca: ILTURO (Poblat de Burriac)

Pes: 16,60 gr. Ø: 31,65 mm. G.: 3,85 mm. E.: 1 h.

Anvers: Cap baronívol vers la dreta, símbol orel·la.

Revers: Genet cavalcant vers la dreta, el genet porta llança, casc i clàmide. A l'exerg llegenda $\rho\Lambda\Delta\iota$...

Metrologia: As

Cronologia: vers 104 a.C.

Conservació: Força dolenta

Vives XXIV-8; Villaronga 5.

Ref. 75.199

Seca: KESE (Tarragona)

Pes: 4,46 gr. Ø: 20,80 mm. G.: 2,50 mm. E.: 12,30 h.

Anvers: Cap baronívol vers la dreta, sembla haver-ni el símbol epigràfic Δ

Revers: Cavall vers la dreta. Llegenda ... ζ ...

Metrologia: Semis.

Cronologia: Finals del segle II a.C.

Conservació: Dolenta

Vives XXXV-6; Villaronga 29a.

Ref. 75.200

Seca: IKALKUNSKEN (Vora Almansa-Ayora)

Pes: 10,84 gr. Ø: 26,10 mm. G.: 3,65 mm. E.: ?

Anvers: Gastat.

Revers: Genet cavalcant vers l'esquerra.

Metrologia: As

Cronologia: 125-109/100 a.C.

Vives LXVI-10/12; Villaronga 6-8

2.- Estrat IIa

Ref. 75.220

Seca: EBUSUS (Eivissa)

Pes: 5,99 gr. Ø: 22,10 mm. G.: 3,00 mm. E.: 6,30 h.

Anvers: Déu Bes de front, símbol epigràfic X

Revers: Llegenda $\chi\lambda\eta\gamma\delta\chi$ i marca de valor ΔHH .

Metrologia: Semis.

Cronologia: 125-75 a.C.

Conservació: Regular

Vives LXXX-4; Campo XIX 87-2.

Ref. 75.221

Seca: ROMA

Pes: 3,07 gr. Ø: 19,90 mm. G.: 2,65 mm. E.: 11 h.

Anvers: Cap del déu Júpiter, al darrera llegenda S.C

Revers: Victòria en quàdriga vers la dreta. Llegenda Q.ANTO.B...

Metrologia: Denari

Cronologia: 83-82 a.C.

Conservació: Força bona.

Crawford 364-1a.

3.- Estrat IIb

Ref. 75.201

Seca: ROMA

Pes: 2,64 gr. Ø: 21,10 mm. G.: 1,95 mm. E.: 6 h.

Anvers: Cap del déu Mart vers l'esquerra.

Revers: Soldat romà que mata un bàrbar per protegir un company caigut. Llegenda ... THERM MF

Metrologia: Denari, sembla que d'argent de lliga baixa.

Cronologia: 103 a.C.

Conservació: Dolenta.

Crawford 319-1

Ref. 75.202

Seca: ROMA

Pes: 2,66 gr. Ø: 17,60 mm. G.: 2,35 mm. E.: 1 h.

Anvers: Cap de Roma vers la dreta

Revers: Molt malmès, sembla que s'hi perfila una biga vers la dreta.

Metrologia: Denari, folrat.

Cronologia: 77 a.C.

Conservació: Deficient

Sembla Crawford 387-1

Ref. 75.204

Seca: ROMA

Pes: 3,14 gr. Ø: 18,10 mm. G.: 2,25 mm. E.: 6 h.

Anvers: Cap del déu Saturn vers l'esquerra. Al darrera símbol arpa, davant la cara marca de control V. i sota el coll llegenda E...

Revers: Venus en biga vers la dreta. Llegenda en dues línies L.C. MEMIES.L.FGAL

Metrologia: Denari.
Cronologia: 87 a.C.
Conservació: Regular
Crawford 349-1

Ref. 75.208

Seca: ROMA
Pes: 20,90 gr. Ø: 32,90 mm. G.: 3,65 mm. E.: ?
Anvers: Gastat.
Revers: Molt gastat, s'hi perfilen restes de proa de nau.

Metrologia: As.
Cronologia: Possiblement pels volts del 150 a.C.
Conservació: Pèssima.

Ref. 75.203

Seca: Mòbil amb Sul.la
Pes: 3,14 gr. Ø: 17,60 mm. G.: 2,90 mm. E.: 1,30 h.
Anvers: Cap de Roma vers la dreta. Al davant llegenda ...NLI, al darrera llegenda ...Q
Revers: Quàdriga vers la dreta. Llegenda L SVLLA IMP

Metrologia: Denari, folrat.
Cronologia: 82 a.C.
Conservació: Dolenta.
Crawford 367,3

Ref. 75.205

Seca: KESE (Tarragona)
Pes: 8,26 gr. Ø: 26,80 mm. G.: 2,85 mm. E.: 4,30 h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, símbol epigràfic Δ
Revers: Genet cavalcant vers la dreta, el genet porta casc i palma.

Metrologia: As.
Cronologia: Finals del segle II a.C.
Conservació: Dolenta.
Vives XXXV-5; Villaronga 29.

Ref. 75.211

Seca: KESE (Tarragona)
Pes: 11,08 gr. Ø: 26,55 mm. G.: 3,55 mm. E.: 9,30 h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, símbol epigràfic ♂
Revers: Genet cavalcant vers la dreta, el genet porta casc i palma. Llegenda ...vʃʃv

Metrologia: As.
Cronologia: Començaments del segle I a.C.
Conservació: Regular.
Vives XXXVI-4; Villaronga 33.

Ref. 75.215

Seca: KESE (Tarragona)
Pes: 12,35 gr. Ø: 27,05 mm. G.: 3,70 mm. E.: 6 h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, símbol epigràfic Δ

Revers: Genet cavalcant vers la dreta, el genet porta palma.

Metrologia: As.
Cronologia: Finals del segle II a.C.
Conservació: Dolenta.
Vives XXXV-5; Villaronga 29.

Ref. 75.206

Seca: IKALKUNSKEN (Vora Almansa-Ayora)
Pes: 19,36 gr. Ø: 31,85 mm. G.: 3,70 mm. E.: 6 h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta.
Revers: Genet cavalcant vers l'esquerra, el genet porta llança i escut. Llegenda ΜΑΤΟΥ ...

Metrologia: As.
Cronologia: 140-125 a.C.
Conservació: Dolenta.
Vives LXVI-9; Villaronga 3.

Ref. 75.209

Seca: GADIR (Cadis)
Pes: 15,68 gr. Ø: 27,60 mm. G.: 4,70 mm. E.: 6 h.?
Anvers: Cap d'Hèrcules vers l'esquerra.
Revers: Dues tonyines vers l'esquerra.
Metrologia: As.
Cronologia: Finals del segle II a.C.
Conservació: Dolenta.
Vives LXXIV-1 ò 3-4.

Ref. 75.210

Seca: ARSE (Sagunt)
Pes: 17,93 gr. Ø: 29,65 mm. G.: 3,95 mm. E.: 11,30 h.
Anvers: Cap de la deesa Pal.las vers la dreta. Llegenda SAGVNTINV
Revers: Proa de nau vers la dreta, al davant un caduceu i al dessorre una Victòria. Llegenda P4ʃv

Metrologia: As.
Cronologia: 120-85 a.C.
Conservació: Regular.
Vives XVII-3; Villaronga IX-II-I- 84c.

Ref. 75.212

Seca: UNTIKESKEN (Empúries)
Pes: 19,36 gr. Ø: 30,35 mm. G.: 4,70 mm. E.: 1,30 h.
Anvers: S'hi perfila el cap de la deesa Pal.las vers la dreta.
Revers: S'hi perfila el pegàs vers la dreta. Restes de llegenda il·legibles.

Metrologia: As.
Cronologia: Possiblement últim terç del segle II a.C.
Conservació: Deficient.

Ref. 75.213

Seca: NERONKEN (Narbona)
Pes: 11,34 gr. Ø: 26,55 mm. G.: 3,60 mm. E.: 3 h.
Anvers: Cap velat vers la dreta.

Revers: S'hi perfila un brau vers la dreta.
Metrologia: As.
Cronologia: Finals del segle II a.C. començaments del I a.C.
Conservació: Deficient.

Ref. 75.214
Seca: ILTURO (Poblat de Burriac)
Pes: 11,37 gr. Ø: 30,65 mm. G.: 3,25 mm. E.: 7 h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, símbol orella.
Revers: Genet cavalcant vers la dreta, el genet porta llança, casc i clàmide. Llegenda ~...

Metrologia: As.
Cronologia: Vers 104 a.C.
Conservació: Deficient.
Vives XXIV-8; Villaronga 5.

Ref. 75.217
Seca: BAITOLO (Badalona)
Pes: 14,69 gr. Ø: 27,60 mm. G.: 4,40 mm. E.: 6,30 h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, símbol timó.
Revers: Genet cavalcant vers la dreta, el genet porta casc i palma. Llegenda ... ^H
Metrologia: As.
Cronologia: Finals del segle II a.C.
Conservació: Dolenta.
Vives XXIX-1/2; Villaronga 3B.

Ref. 75.216
Seca: BELIGIOM (Belxite ?)
Pes: 10,53 gr. Ø: 24,80 mm. G.: 3,55 mm. E.: 6 h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, símbol epigràfic.
Revers: Genet cavalcant vers la dreta, el genet porta llança. Llegenda ⲗⲓⲛⲉⲛⲧ
Metrologia: As.
Cronologia: Últim terç del segle II a.C.
Conservació: Regular.
Vives XLIV-1/3; Domínguez 5-85.

Ref. 75.207
Seca: ?
Pes: 8,27 gr. Ø: 24,70 mm. G.: 2,90 mm. E.: ?
Anvers: Gastat.
Revers: Gastat.
Metrologia: As ?
Cronologia: 2a meitat del segle II a.C.?
Conservació: Pèssima.

4.- Estrat Ilc1

Ref. 75.222
Seca: GADIR (Cadis)
Pes: 2,61 gr. Ø: 17,00 mm. G.: 2,50 mm. E.: 12 h.
Anvers: Cara del déu Hèlios de front.
Revers: Dofí vers l'esquerra. Al dessobre llegenda ⲗ ...) Ψ, al dessota llegenda ... 1†

Metrologia: Petit Ae.
Cronologia: Començaments del segle I a.C.
Conservació: Regular.
Vives X-26.

5.- Estrat Ilc2

Ref. 75.223
Seca: AUSESKEN (Vic)
Pes: 17,10 gr. Ø: 32,00 mm. G.: 4,00 mm. E.: 12,30 h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, símbol porc.
Revers: Genet cavalcant vers la dreta, el genet porta palma.

Metrologia: As.
Cronologia: la meitat del segle II a.C.
Conservació: Deficient.
Vives XXII-3/5; Villaronga 1 ?

Ref. 75.226
Seca: AUSESKEN (Vic)
Pes: 11,47 gr. Ø: 25,55 mm. G.: 3,65 mm. E.: 3 h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, símbol porc.
Revers: Genet cavalcant vers la dreta, el genet porta palma. Llegenda ⲧⲓⲙⲓⲛⲧ ...
Metrologia: As.
Cronologia: 2n. terç del segle II a.C.
Conservació: Dolenta.
Vives XXII-9; Villaronga 5.

Ref. 75.224
Seca: ILTURO (Poblat de Burriac)
Pes: 9,72 gr. Ø: 30,85 mm. G.: 2,95 mm. E.: 1 h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta.
Revers: Genet cavalcant vers la dreta, el genet porta llança, casc i clàmide. Llegenda ~^ΛΔ4H
Metrologia: As.
Cronologia: Vers 104 a.C.
Conservació: Força dolenta.
Vives XXIV-8; Villaronga 5A.

Ref. 75.225
Seca: ILTURO (Poblat de Burriac)
Pes: 13,09 gr. Ø: 32,15 mm. G.: 3,55 mm. E.: 2 h.
Anvers: S'hi perfila el cap baronívol vers la dreta.
Revers: Genet cavalcant vers la dreta.
Metrologia: As.
Cronologia: Vers 104 a.C.
Conservació: Deficient.
Vives XXIV-8; Villaronga 5B.

Ref. 75.227
Seca: KESE (Tarragona)
Pes: 11,25 gr. Ø: 25,30 mm. G.: 3,50 mm. E.: 8 h.
Anvers: Cap baronívol vers la dreta, símbol epigràfic X
Revers: Genet cavalcant vers la dreta, el genet porta casc i palma. Llegenda < } v
Metrologia: As.

Cronologia: Últim quart del segle II a.C.
Conservació: Regular.
Vives XXXIV-12; Villaronga 27.

Ref. 75.228

Seca: BAETARRAE (Beziers)

Pes: 12,83 gr. Ø: 26,10 mm. G.: 4,45 mm. E.: 1 h.

Anvers: Cap baronivol vers la dreta, davant del pit un braç.

Revers: Lleó que corre vers la dreta, amb la cua aixecada. Entre la cua i el llom símbol epigràfic K. A l'exerg llegenda ...TAPPAT

...

Metrologia: As.

Cronologia: Primer terç del segle I a.C.

Conservació: Regular.

Hill IV-8.

6.- Estrat Ild2

Ref. 75.218

Seca: BAITOLO (Badalona)

Pes: 10,04 gr. Ø: 26,80 mm. G.: 3,25 mm. E.: 7 h.

Anvers: Cap baronivol vers la dreta, símbol timó.

Revers: Genet cavalcant vers la dreta, el genet porta casc i palma.

Metrologia: As.

Cronologia: Finals del segle II a.C.

Conservació: Dolenta.

Vives XXIX-1/2; Villaronga 3.

Ref. 75.219

Seca: UNTIKESKEN (Empúries)

Pes: 14,17 gr. Ø: 30,30 mm. G.: 3,75 mm. E.: 2,30 h.

Anvers: Cap de la deesa Pal.las vers la dreta. Davant la cara marca de valor VI

Revers: Pegàs vers la dreta.

Metrologia: As.

Cronologia: 124-92 a.C.

Conservació: Deficient.

Villaronga 20.

No van aparèixer monedes en els estrats Ild1 i Ild3.

Un cop descrites totes les monedes intentarem extreure'n la cronologia aproximada per la formació de cada un dels estrats i nivells.

De l'examen detingut de les monedes podem observar que de tots els estrats amb monedes sols n'hi ha dos que tinguin monedes susceptibles de donar una cronologia acurada, els estrats Ila i Ilb, en els quals han aparegut monedes romano-republicanes. Serà a partir d'aquests dos estrats, doncs, que haurem d'esbrinar la cronologia de la resta d'estrats.

La cronologia que s'extreu per a cada estrat i nivell és la següent:

- 1.- **Estrat Ild2:** Corresponen a aquest estrat dues monedes, una de *Baitolo* i una altra d'*Untikesken*: per la d'*Untikesken* Villaronga dóna una cronologia de 124-92 a.C. (2), i per la de *Baitolo* una cronologia de començaments del segle I a.C. (3). Tenint en compte l'estat de conservació d'aquestes monedes s'ha de pensar en una cronologia per l'estrat pels volts del 90/85 a.C.
- 2.- **Estrat Ilc2:** Corresponen a aquest estrat sis monedes, dues d'*Ausesken*, dues d'*Ituro*, una de *Kese* i una altra de *Beterra* (Béziers); d'aquestes monedes n'hem de despreciar les dues d'*Ausesken* ja que són massa antigues com per a ajudar-nos a datar aquest estrat; per les monedes d'*Ituro* Villaronga dóna una cronologia del canvi del segle II a.C. al I a.C. (4), i per *Kese* una cronologia de l'últim terç del segle II a.C.; per la moneda de *Beterra* no dispo de massa dades, si bé sembla que li correspon una cronologia vers 100-75/70 a.C.(5). Tenint en compte l'estat de conservació d'aquestes monedes hauriem de pensar en una cronologia per aquest estrat molt propera a la de l'anterior.
- 3.- **Estrat Ilc1:** Correspon a aquest estrat una sola moneda, de *Gadir*, la cronologia de la qual sembla ser de finals del segle II a.C. Aquest estrat és el que té una cronologia menys precisa, ens haurem de fixar, doncs, en la cronologia dels estrats anterior i posterior.
- 4.- **Estrat Ilb:** Correspon a aquest estrat el major nombre de monedes, disset en total, de les quals 5 són de Roma, 3 de *Kese* i una de cada una de les seques *Ikalkunsken*, *Gadir*, *Arse*, *Untikesken*, *Neronken*, *Ituro*, *Beligiom* i *Baitolo* a més a més d'una d'impossible identificació. Per establir la cronologia d'aquest estrat comptem amb l'ineestimable ajut de les monedes romano-republicanes, que ens dataran amb precisió aquest estrat. La moneda romano-republicana més moderna d'aquest lot correspon a l'any 77 a.C., per la qual cosa, tenint en compte el seu estat de conservació, podem situar la cronologia d'aquest estrat pels volts de l'any 75 a.C. (S'ha de tenir present en considerar l'estat de conservació d'aquesta moneda que es tracta d'un denari folrat, és a dir amb ànima de bronze o coure, la qual cosa provoca un malmetament més ràpid).

5.- **Estrat Ila:** Corresponen a aquest estrat dues monedes, una de Roma i l'altra d'*Ebusus*. Si bé com en l'estrat anterior disposem en aquest d'una moneda romano-republicana, la seva cronologia és d'uns pocs anys anterior a la més moderna de l'estrat anterior, per la qual cosa no ens aporta res de nou per la datació d'aquest estrat. La cronologia de la moneda d'*Ebusus* és aproximadament de 125-75 a.C. Tenint en compte aquestes consideracions i l'estat de conservació d'ambdues monedes hem de situar la cronologia d'aquest estrat molt propera, si no idèntica, a la de l'estrat anterior; amb força seguretat no posterior al 70 a.C.

6.- **Nivell II:** Corresponen a aquest nivell les 28 monedes fins ara descrites. Pot observar-se com la cronologia d'aquest nivell és força precisa, s'enquadra entre els anys 90/85-75/70 a.C., i sembla que es destaquin dues fases o períodes de

formació diferenciats per sols 10/15 anys.

7.- **Nivell I:** Corresponen a aquest nivell tres monedes, una d'*Ituro*, una de *Kese* i una altra d'*Ikalkunskén*. Aquest nivell, molt remenat per l'acció furtiva no té una cronologia molt precisa, l'únic que sabem es que ha de ser pels volts de l'any 70 a.C. o posterior.

La conclusió més immediata que sembla poder extreure's d'aquest lot de monedes, com ja posarem de manifest en un altre treball (6), és que són una mostra força precisa de la circulació monetària d'un moment molt concret no massa allunyat de la data d'abandonament del poblat d'*Ituro*.

Del total de monedes estudiades en treurem les tres corresponents al Nivell I ja que en ser aquest un nivell molt remenat i no tenir una cronologia gens precisa, ens podria falsejar els resultats que a continuació extreurem. (7)

Roma	5 (18,52%)			
Mòbil	1 (3,70%)	6 (22,22%)		
Neronken	1 (3,70%)			
Beterra	1 (3,70%)	2 (7,41%)	8 (29,63%)	8 (29,63%)
Untikesken	2 (7,41%)	2 (7,41%)		
Kese	4 (14,82%)	4 (14,82%)		
Ausesken	2 (7,41%)	2 (7,41%)		
Ituro	3 (11,11%)			
Baitolo	2 (7,41%)	5 (18,52%)	13 (48,15%)	
Beligiom	1 (3,70%)	1 (3,70%)	1 (3,70%)	
Arse	1 (3,70%)			
Ikalkunskén	1 (3,70%)	2 (7,41%)	2 (7,41%)	16 (59,26%)
Gadir	2 (7,41%)			
Ebusus	1 (3,70%)	3 (11,11%)	3 (11,11%)	3 (11,11%)

La primera conseqüència que es deriva de tot això és que el nombre de monedes per any durant el període màxim que hem establert, entre 90-70 a.C., és de 1,35, una mica baix si es té en compte que pel període 133-72 a.C. vàrem deduir un total de monedes per any de 1,95 (8), si bé s'ha de tenir present que la cisterna o dipòsit encara no ha estat excavat exhaustivament.

En segon lloc cal destacar que la seca d'*Ituro*, la pròpia del poblat, tan sols representa un 11,11% del total de monedes estudiades, la qual cosa pot tenir importància per situar el moment en el qual la seca deixà d'encunyar, ha de ser un moment en què els pobladors d'*Ituro* han començat ja a abandonar el poblat i per tant ja no han de menester que s'encunyin més monedes. Malgrat la migradesa de la mostra, pot no ser

massa significativa encara, sembla que l'activitat de la seca d'*Illuro* s'ha deturat pels volts dels anys 85/75 a.C.

Convé destacar també l'alt percentatge que assoleixen les monedes de la seca de Roma, incloent-hi la de seca Mòbil, el 22,22%. Això sembla voler indicar un alt grau de romanització pel poblat d'*Illuro* en aquests moments.

Un altre aspecte a destacar és el relativament alt percentatge que correspon al grup de monedes de l'àrea púnica (*Gadir i Ebusus*), que iguala el de monedes exhumades del propi poblat, la qual cosa sembla indicar un cert comerç entre ambdues àrees, especialment amb *Ebusus* segons indiquen la resta de troballes, no tan sols monetàries, exhumades.

També cal posar de manifest el relativament baix percentatge de les monedes de l'àrea catalana, sols el 48,15%, de les quals la seca més representada és *Kese* amb el 14,28%. Cal dir però que en aquests moments la majoria de seques catalanes, sembla que inclosa la d'*Illuro*, ja havien deixat d'encunyar.

Per últim cal destacar dos aspectes:

- 1r.- La troballa d'una moneda rara en aquest lloc, àdhuc a la Península (no en conec cap), la de *Beterra*. Aquesta moneda sembla evident que ha hagut d'arribar, juntament amb la de *Neronken*, a través del comerç entre *Illuro* i la ciutat d'Empúries (2 monedes). Si sumem aquestes quatre monedes representen el 14,82% del total exhumat.
- 2n.- La mínima participació en la circulació monetària d'aquest moment de les seques de la Vall de l'Ebre, sols representada per una moneda de *Beligiom*. Aquest fet no concorda amb els resultats obtinguts en el meu treball (9) pel període de 133-72 a.C.

Conclusions finals:

- 1a.- En aquests moments, 90-70 a.C., el poblat d'*Illuro* sembla ja fortament romanitzat.
- 2a.- Molt possiblement pels volts de 85/75 a.C. la seca d'*Illuro* ja no encunyava moneda.
- 3a.- Hi ha un comerç, sembla que força intens en aquests moments, amb la ciutat d'Empúries. També sembla haver-hi un comerç relativament important amb l'àrea d'influència púnica, especialment amb *Ebusus*.

- 4a.- La cisterna o dipòsit comença a inutilitzar-se vers 90/85 a.C. i es tapa completament vers 75/70 a.C. Això sembla voler indicar que en aquests moments el poblat havia començat a abandonar-se i per tant ja no feia tanta falta aquesta gran cisterna, sinó no s'explicaria que no la buidessin per continuar-la fent servir.

NOTES:

- (1) Carles MARTÍ: «La Circulació Monetària del Poblat Ibèric de Burriac i el seu Hinterland a la Llum de les Últimes Troballes de la Campanya d'Excavacions de 1.983» a LAIETANIA 2-3 Mataró, 1982-1983 (1985), pàgs. 152-161.
- (2) Leandre VILLARONGA: «Sistematización del Bronce Ibérico Emporitano» a ACTA NUMISMÁTICA II (Barcelona 1.972) pág. 63.
- (3) Leandre VILLARONGA: «Les Monedes Ibèriques de Tàrraco» (Tarragona 1.983) pàgs. 120-121.
- (4) Leandre VILLARONGA: «Les Monedes Ibèriques de Tàrraco» (Tarragona 1.983) pág. 120.
- (5) Georges SAVES i Leandre VILLARONGA: «Les Monnaies de la Peninsule Ibérique Trouvées en France dans la Région Midi-Pyrénées. (III)» a ACTA NUMISMÁTICA V (Barcelona 1.975) pàgs. 111, i Jean-Claude-Michel RICHARD: «Les Monnayages Indigènes de Narbonne et sa Région» pág. 142.
- (6) Op. cit. nota (1) pàgs. 159-161.
- (7) Per una anàlisi una mica diferent veure el treball esmentat en la nota anterior. Allí els estrats encara eren els provisionals a l'espera de l'estudi definitiu que ara s'ha fet.
- (8) Op. cit. nota (1) pàgs. 175.
- (9) Op. cit. nota (1) pàgs. 175.

BIBLIOGRAFIA:

- CAMPO, Marta: *Las Monedas de Ebusus* Barcelona 1.976.
- CRAWFORD, Michael H.: *Roman Republic Coinage* Cambridge 1.974.
- DOMÍNGUEZ ARRANZ, Almudena: *Las Cecas Ibéricas del Valle del Ebro* Zaragoza 1.979.
- HILL, G.F.: *On the Coins of the Narbonensis with Iberian Inscriptions* New York 1.930.
- RICHARD, Jean-Claude-Michel: *Les Monnayages Indigènes de Narbonne et sa Région*
- SAVES, Georges i VILLARONGA, Leandre: *Les Monnaies de la Peninsule Ibérique Trouvées en France dans la Région Midi-Pyrénées. (III)* a ACTA NUMISMÁTICA V, Barcelona 1.975.
- VILLARONGA, Leandre: *Las Monedas de Arse-Sagvntvm* Barcelona, 1.967.
- VILLARONGA, Leandre: *Sistematización del Bronce Ibérico Emporitano* a ACTA NUMISMÁTICA II, Barcelona 1.972.
- VILLARONGA, Leandre: *Sistematización del Numerario Ibérico del Grupo Ausetano* a ACTA NUMISMÁTICA III, Barcelona 1.973.
- VILLARONGA, Leandre: *Sistematización del Numerario Ibérico. (II). Grupo Centro Catalán* a ACTA NUMISMÁTICA IV, Barcelona 1.974.
- VILLARONGA, Leandre: *Sistematización de las Monedas de Bronce d'Ikalkusken, Kelin i Urkesken* a ACTA NUMISMÁTICA X, Barcelona 1.980.
- VILLARONGA, Leandre: *Las Monedas Ibèriques de Tàrraco* Tarragona 1.983.
- VIVES, Antonio: *La Moneda Hispánica*, Madrid 1.926 (Reedició Madrid 1.980).

75.124

75.199

75.200

75.201

75.202

75.203

75.204

75.208

75.205

75.211

75.215

75.206

75.209

75.210

75.212

75.213

75.214

75.216

75.217

75.207

75.220

75.221

75.222

75.223

75.226

75.224

75.225

75.227

75.228

75.218

75.219

ANÀLISIS DE LES RESTES FAUNÍSTIQUES

**Sílvia Albizuri i Canadell
Sergi Colomer i Martí**

ÍNDEX

- 1.- Introducció
- 2.- Anàlisi faunístic dels diferents nivells.
- 3.- Determinació de l'edat.
- 4.- Marques de descarnament, d'escorxament i de treball de l'os.
Notes.
Bibliografia.

1) - Introducció

1.1.- Objectius. Metodologia.

Els objectius que es persegueixen en el present treball s'agrupen, bàsicament, en dos apartats. Per una banda s'intenta oferir una resposta al perquè de l'aparició de restes en aquesta estructura, determinar les espècies faunístiques, reconstruir la vida econòmica, etc., així com reconstruir pautes d'escorxament animal, d'aprofitament de la carn i determinació d'edats, i tot per tal de completar l'estudi principalment econòmic que pot sorgir del confrontament d'aquests resultats amb els obtinguts en l'estudi de la resta de material arqueològic.

El segon principal objectiu és el de facilitar dades arqueològico-faunístiques per a la seva comparació amb les d'altres jaciments i formar un corpus conjunt que permeti aclarir problemes que encara avui no estan resolts. Ens referim essencialment a l'elaboració d'un banc de dades osteomètriques que contribueixin al coneixement de la nostra fauna prehistòrica.

La metodologia seguida s'agrupa en els següents apartats:

- a) - Determinació d'espècies: Per a determinar les diferents espècies s'han utilitzat col·leccions de referència pròpies i la col·lecció de la Facultat de Veterinària de la Universitat Autònoma de Barcelona. Com a principals atlas anatòmics s'han utilitzat l'Smith, el Sisson i Grossmen, el Boessnek i el Lavocat.
- b) - Nombre mínim d'individus: L'obtenció del nombre mínim d'individus (NMI) respon a l'anàlisi conjunt de diferents dades: osteometria, edats i freqüència de les diverses parts representades. El NMI no s'ha de prendre com a dada absoluta ja que pot variar segons la metodologia utilitzada en l'excavació. En el nostre cas la diferenciació de diversos nivells artificials pot alterar aquest nombre.
- c) - Determinació de l'edat: Les dades de les diferents espècies s'han determinat seguint els resultats de Silver (SILVER, 1980) sobre la determinació d'edats en animals domèstics. Aquest autor es basa fonamentalment en la fusió epifisària i en l'aparició dentària. La determinació de les edats permet d'extreure conclusions econòmiques com per exemple el cas d'una selecció d'individus prèvia al seu sacrifici per a garantir el manteniment del ramat. Aquest fet es constata en no observar sacrificis fins que l'exemplar aconsegueix la maduresa reproductora.
- d) - Osteometria: Les anàlisis osteomètriques segueixen la proposta d'Estévez (ESTÉVEZ,

1979). Les mesures s'han pres a totes les peces recuperades en les que era possible. La publicació d'aquests llistats obeeix principalment a l'escassetesa de dades osteomètriques que hi ha en la prehistòria. En un futur la seva comparació oferirà dades pel que fa a races, sexes, domesticació, etc.

1.2.- Marques de descarnament i d'escorxament.

Per a la localització de marques de descarnament s'ha examinat cada resta òssia per mitjà de la lent d'augment. Les diferents marques localitzades s'han situat esquemàticament sobre un os tipus. Posteriorment s'han indicat els principals músculs i tendrums que actuen sobre la zona afectada per tal de determinar escorxaments i desarticulacions.

L'escorxament també està determinat per la fractura antiga que presenta l'os. Aquestes fractures s'indiquen en el dibuix-esquema de l'esquelet de cada espècie.

1.3.- Aprofitament de la carn.

El predomini de certes part òssies pot indicar un aprofitament càrnic de la fauna així com pot permetre la distribució de diferents àrees en el jaciment (àrea de taula, àrea de descarnament, etc., segons Estévez (ESTÉVEZ, 1984). En el nostre cas, en tractar-se d'una cisterna, podria indicar la procedència d'aquestes restes.

2) Anàlisi Faunística dels diferents nivells

Les restes òssies analitzades, en total 2134, aparegueren distribuïdes en els diferents nivells de la següent forma:

Nivell I	748 fragments
Estrat IIa:	139 fragments
Estrat IIb:	890 fragments
Estrat IIc1:	60 fragments
Nivell II Estrat IIc2:	264 fragments
Estrat IId2:	4 fragments
Estrat IId3:	29 fragments

Del total de les restes se n'ha determinat el 13,3% (284 fragments). L'alt índex de fragmentació (92,2%) ha impedit la determinació i classificació de la major part de les restes de fauna. Una de les causes d'aquest elevat índex sembla que correspon a les característiques pròpies d'aquest sector del jaciment. El farciment de cavitats fora d'ús se sol caracteritzar per l'aportació de restes arqueològiques molt fragmentades. A la plegada, una gran fractura de restes òssies

de fauna podria indicar un aprofitament alimentari, que en el nostre cas es corrobora en els freqüents senyals de descarnament.

En general estan representades totes les parts de l'esquelet. El predomini d'epífisis, costelles i diàfisis sembla conseqüència de la fragmentació.

Les espècies que han aparegut són:

- «Bos taurus»
- «Canis» ND
- «Equus caballus»
- «Ovicàpid» ND
- «Oryctolagus cuniculus»
- «Sus» ND

Aquesta mostra predominantment domèstica és normal en jaciments de cronologia semblant.

Hi ha espècies que sols apareixen en un nivell, com els casos del «Canis ND» i el «Oryctolagus cuniculus» (Nivell II). Aquest nivell, a diferència del primer que es considera un reompliment artificial, està format per argiles d'aportació fluvial, la qual cosa explicaria l'aparició d'aquestes dues espècies com a intrusions al ja-

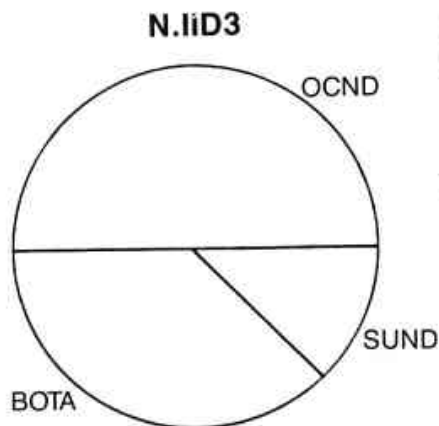
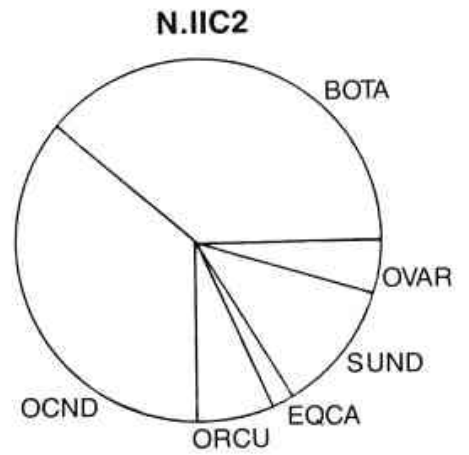
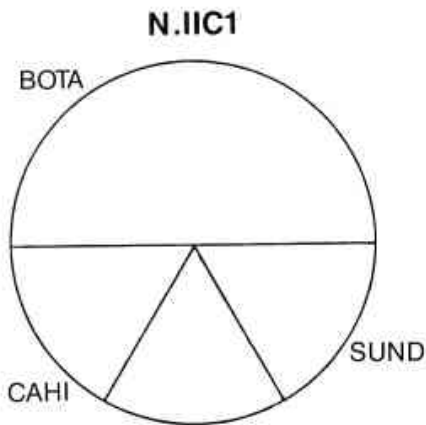
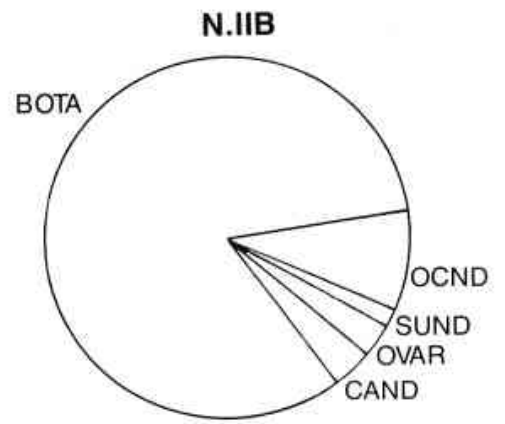
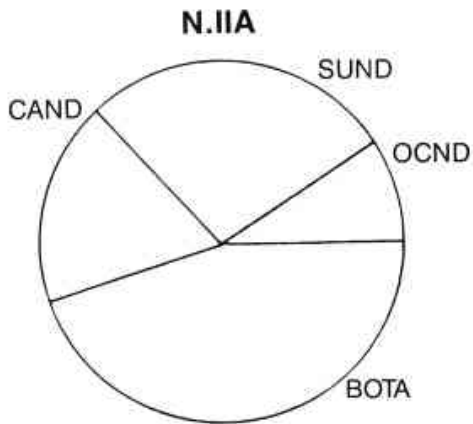
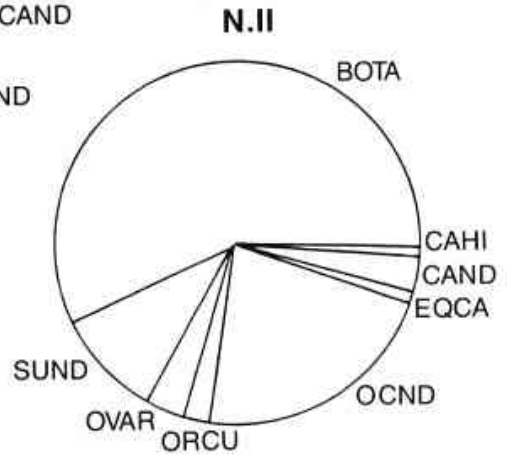
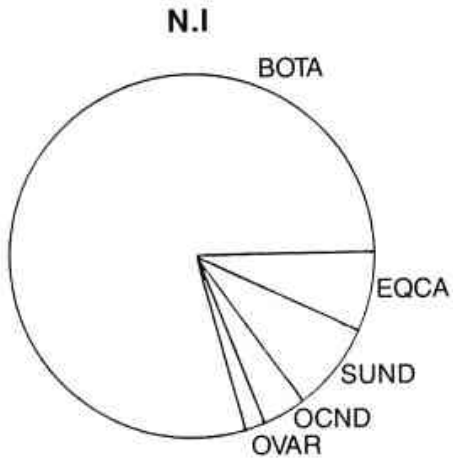
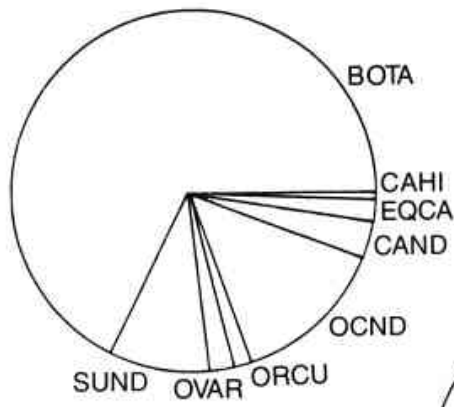
ciment. Fet que es recolzaria en la manca de proves que demostrassin una acció antròpica evidenciable.

Les restes cremades són molt escadusseres, en total n'han aparegudes 6. Aquesta mostra no és suficient com per poder entreure'n alguna mena de conclusió, tan sols s'indica la seva existència a tall d'informació sobre la fauna del jaciment.

Les edats que s'han pogut determinar mostren una població majoritàriament jove-adulta que indica un aprofitament màxim dels animals, tant des del punt de vista de l'obtenció de biomassa per a l'alimentació i derivats, com des de la possible utilització d'aquests animals per a l'ajuda dels treballs agrícoles. Així mateix, l'edat indica que aquests individus, en el moment del seu sacrifici, ja estaven en condicions òptimes de reproducció, fet important ja que permet la continuïtat del ramat. La uniformitat que s'observa en les edats es corrobora també en les anàlisis osteomètriques, que en conjunt indiquen espècies de mides semblants en no existir diferències significatives.

Espècie	Crani	Mandíbula	Dentició	Escapula	Pelvis	Costella	Vèrtebra	Húmer	Ulna	Radi	Fèmur	Tíbia	Metapode	Sacre	Falanges	Calcani	Talus	ND	Epífisis	Diàfisis	T	%
BO,TA	4	5	51	66	1			2	2	7	2		23		23		4				190	8.9
CA,HI															1						1	0.0
CA,ND		4	2																		6	0.2
EQ,CA		1	9																		10	0.4
OC,ND		2	16	1	1			2	2	4	2	4	3		2		1				40	1.8
OR,CU					1		1				1	1									4	0.1
OV,AR				1									1		2		3				7	0.3
SU,ND		1	10		1			1	3	3			4		1	2					26	1.2
T Det.	4	13	88	68	4		1	5	7	14	5	5	31		29	2	8				284	13.3
T Indet.	45	21	3	197	9	804	15	1			5		2	2				101	26	619	1850	86.6
T	49	34	91	265	13	804	16	6	7	14	10	5	33	2	29	2	8	101	26	619	2134	
%	2.2	1.5	4.2	12.4	0.6	37.6	0.7	0.2	0.3	0.6	0.4	0.2	1.5	0.0	1.3	0.0	0.3	4.7	1.2	29.0		

Total Nivells

Transversal diàfisis	/27/31/ 0/ 0/ 0/
Transversal distal (supraarticulació)	/ 0/49/ 0/ 0/ 0/
Antero-posterior distal (supraarticulació)	/ 0/27/ 0/ 0/ 0/
Transversal distal	/ 0/55/ 0/ 0/53/
Antero-posterior distal	/ 0/31/33/ 0/30/

Húmer de «Bos taurus»

Longitud	/ 0/
Transversal proximal	/ 0/
Antero-posterior proximal	/ 0/
Transversal diàfisis	/ 0/
Transversal distal	/69/
Antero-posterior distal	/67/
Altura màx. superfície articular distal.	/ 0/
Transversal superfície articular distal.	/ 0/
Altura mínima superfície articular distal.	/37/

Cúbit de «Bos taurus»

Antero-posterior superfície olècran	/69/
Antero-posterior cavitat sigmoide	/48/
Transversal màxima	/ 0/
Altura cavitat sigmoide	/39/
Antero-posterior supradiàfisis	/ 0/
Longitud	/ 0/

Talus de «Bos taurus»

Longitud lateral	/65/
Longitud medial	/60/
Antero-posterior lateral	/33/
Transversal caput	/43/
Transversal màxima	/46/

Talus d'«Ovis aries»

Longitud lateral	/33/30/
Longitud medial	/31/29/
Antero-posterior lateral	/18/17/
Transversal caput	/22/19/
Transversal màxima	/22/21/

Radi de «Sus» ND

Longitud	/ 0/
Transversal proximal	/30/
Antero-posterior proximal	/21/
Transversal articulació	/29/
Transversal diàfisis	/ 0/
Transversal distal	/ 0/
Antero-posterior distal	/ 0/

Húmer de «Sus» ND

Longitud	/ 0/
Transversal proximal	/ 0/
Antero-posterior proximal	/ 0/
Transversal diàfisis	/ 0/
Transversal distal	/37/
Antero-posterior distal	/35/
Altura màx. superfície articular distal.	/31/
Transversal superfície articular distal.	/30/
Altura mínima superfície articular distal.	/22/

Cúbit de «Sus» ND

Antero-posterior superfície olècran	/ 0/35/
Antero-posterior cavitat sigmoide	/22/22/
Transversal màxima	/20/20/
Altura cavitat sigmoide	/18/19/
Antero-posterior supradiàfisis	/19/19/
Longitud	/ 0/ 0/

2.2. Nivell II

Espècie	Crani	Mandibula	Dentició	Escápula	Pelvis	Costella	Vèrtebra	Húmer	Ulna	Radi	Fèmur	Tibia	Metàpode	Sacre	Falanges	Calcani	Talus	ND	Epifisis	Diafisis	T	%
BO,TA	3	1	15	44	1			1		6	2		8		11		1				93	6.7
CA,HI															1						1	0.0
CA,ND		4	2																		6	0.4
EQ,CA		1																			1	0.0
OC,ND		1	12	1	1			2	2	4	2	4	3		2		1				35	2.5
OR,CU					1		1				1	1									4	0.2
OV,AR				1									1		2		1				5	0.3
SU,ND			8		1				1	2			3		1						16	1.1
T Det.	3	7	37	46	4		1	3	3	12	5	5	15		17		3				161	11.6
T Indet.	38	11	3	124	7	465	9				1			2				57	8	500	122588	3.3
T	41	18	40	170	11	465	10	3	3	12	6	5	15	2	17		3	57	8	500	1386	
%	2.9	1.2	2.8	12.2	0.7	33.5	0.7	0.2	0.2	0.8	0.4	0.3	1.0	0.1	1.2		0.2	4.1	0.5	36.0		

Nivell II General

2.2.1. Estrat IIa

Sobre un total de 139 fragments se n'han identificat 22 (15,8%). La fragmentació afecta el 97,1% de les restes.

El nombre mínim d'individus que componen el nivell es reparteixen com segueix:

«Bos taurus»	2 individus
«Sus» ND	1 individu
Ovicàpid	1 individu
«Canis» ND	1 individu

Espècie	Crani	Mandibula	Dentició	Escápula	Pelvis	Costella	Vèrtebra	Húmer	Ulna	Radi	Fèmur	Tibia	Metàpode	Sacre	Falanges	Calcani	Talus	ND	Epifisis	Diafisis	T	%
BO,TA			6	2											2						10	7.2
CA,ND		3	1																		4	2.9
SU,ND			3		1				1						1						6	4.3
OC,ND										1			1								2	1.4
T Det.		3	10	2	1				1	1			1		3						22	15.8
T Indet.	24	9				19														65	117	84.2
T	24	12	10	2	1	19			1	1			1		3					65	139	
%	17.2	8.6	7.2	1.4	0.7	13.7			0.7	0.7			0.7		2.1					46.8		

Osteometria Estrat IIa

Escàpula de «Bos taurus»

Antero-posterior total	/69/
Antero-posterior coll	/53/
Transversal articulació	/ 0/
Antero-posterior articulació	/53/
Altura coll	/35/
Longitud total	/ 0/

2a. Falange de «Bos taurus»

Longitud	/45/
Transversal proximal	/32/
Antero-posterior proximal	/ 0/
Transversal diàfisis	/26/
Transversal distal	/ 0/
Antero-posterior distal	/33/
Antero-posterior diàfisis	/23/

Cúbit de «Sus» ND

Antero-posterior superfície olècran	/34/
Antero-posterior cavitat sigmoide	/21/
Transversal màx.	/18/
Altura cavitat sigmoide	/19/
Antero-posterior supradiàfisis	/25/
Longitud	/ 0/

Radi d'Ovicàpid

Longitud	/ 0/
Transversal proximal	/29/
Antero-posterior proximal	/16/
Transversal articulació	/27/
Transversal diàfisis	/ 0/
Transversal distal	/ 0/
Antero-posterior distal	/ 0/

2.2.2. Estrat IIb

Sobre un total de 890 fragments se n'han identificat 65 (7,3%). La fragmentació afecta el 98,3% de les restes.

El nombre mínim d'individus que componen el nivell és:

«Bos taurus»	17 individus
Ovicàpid	1 individu
«Ovis aries»	1 individu
«Sus» ND	1 individu
«Canis» ND	1 individu

Espècie	Crani	Mandibula	Dentició	Escàpula	Pelvis	Costella	Vètrebra	Húmer	Ulna	Radi	Fèmur	Tibia	Metapode	Sacre	Falanges	Calcani	Talus	ND	Epifisis	Diàfisis	T	%
BO,TA	2		6	34	1			1		3			2		4		1				54	6
OC,ND				1	1			1		1					2						6	0.6
SU,ND			1																		1	0.1
OV,AR													1				1				2	0.2
CA,ND		1	1																		2	0.2
T Det.	2	1	8	35	2			2		4			3		6		2				65	7.3
T Indet.	5			87	7	350													7	369	825	92.6
T	7	1	8	122	9	350		2		4			3		6		2		7	369	890	
%	0.7	0.1	0.8	13.7	1.0	39.3		0.2		0.4			0.3		0.6		0.2		0.7	41.4		

Estrat IIb

Espècie	Crani	Mandíbula	Dentició	Escàpula	Pelvis	Costella	Vertebra	Húmer	Ulna	Radi	Fèmur	Tibia	Metapode	Sacre	Falanges	Calcani	Talus	ND	Epífisis	Diafisis	T	%
BO,TA	1			2																	3	5
SU,ND			1																		1	1.6
OC,ND			1																		1	1.6
CA,HI															1						1	1.6
T Det.	1		2	2											1						6	10
T Indet.				15		11	5													23	54	90
T	1		2	17		11	5								1					23	60	
%	1.6		3.3	28.3		18.3	8.3								1.6					38.3		

Estrat IIc1

Osteometria Estrat IIc1

Escàpula de «Bos taurus»

Antero-posterior total	/ 0/
Antero-posterior coll	/ 0/
Transversal articular	/46/
Antero-posterior articular	/ 0/
Altura coll	/48/
Longitud total	/ 0/

2.2.4. Estrat IIc2

Sobre un total de 264 fragments se n'han identificat 60 (22,7%). La fragmentació afecta el 96,9% de les restes.

El nombre mínim d'individus que componen el nivell es reparteixen de la següent forma:

«Bos taurus»	4 individus
Ovicàpid	3 individus
«Ovis aries»	1 individu
«Sus» ND	1 individu
«Equus caballus»	1 individu
«Oryctolagus cuniculus»	1 ind.

Espècie	Crani	Mandíbula	Dentició	Escàpula	Pelvis	Costella	Vèrtebra	Húmer	Ulna	Radi	Fèmur	Tíbia	Metàpode	Sacre	Falanges	Calcani	Talus	ND	Epífisis	Diàfisis	T	%
BO,TA		1	3	6						3	1		5		4						23	8.7
OC,ND		1	11					1	2	2	1	3	1								22	8.3
OV,AR				1											2						3	1.1
SU,ND			2							2			3								7	2.6
EQ,CA		1																			1	0.3
OR,CU					1		1				1	1									4	1.5
T Det.		3	16	7	1		1	1	2	7	3	4	9		6						60	22.7
T Indet.	9	2	3	19		82	1							2				53	1	32	204	77.2
T	9	5	19	26	1	82	2	1	2	7	3	4	9	2	6			53	1	32	264	
%	3.4	1.8	7.1	9.8	0.3	31.0	0.7	0.3	0.7	2.6	1.1	1.5	3.4	0.7	2.2			20	0.3	12.1		

Estrat Ilc2

Osteometria Estrat Ilc2

Escàpula de «Bos taurus»

Antero-posterior total	/ 0/ 0/ 0/
Antero-posterior coll	/ 0/ 0/48/
Transversal articular	/50/53/45/
Antero-posterior articular	/60/ 0/48/
Altura coll	/48/ 0/50/
Longitud total	/ 0/ 0/ 0/

Radi de «Bos taurus»

Longitud	/ 0/
Transversal proximal	/73/
Antero-posterior proximal	/42/
Transversal articular	/53/
Transversal diàfisis	/45/
Transversal distal	/ 0/
Antero-posterior distal	/ 0/

1a. Falange de «Bos taurus»

Longitud	/52/57/
Transversal proximal	/24/ 0/
Antero-posterior proximal	/27/ 0/
Transversal diàfisis	/22/ 0/
Transversal distal	/24/21/
Antero-posterior distal	/18/18/
Antero-posterior diàfisis	/20/ 0/

Metacarpià de «Bos taurus»

Longitud	/ 0/ 0/
Transversal proximal	/ 0/ 0/
Antero-posterior proximal	/ 0/ 0/

Transversal diàfisis	/34/32/
Transversal distal sense articulació	/46/ 0/
Antero-posterior distal sense articulació	/ 0/ 0/
Transversal distal	/52/ 0/
Antero-posterior distal	/ 0/ 0/

Escàpula de «Ovis aries»

Antero-posterior total	/35/
Antero-posterior coll	/24/
Transversal articular	/23/
Antero-posterior articular	/25/
Altura coll	/ 0/
Longitud total	/ 0/

2a. Falange de «Ovis Aries»

Longitud	/23/
Transversal proximal	/14/
Antero-posterior proximal	/13/
Transversal diàfisis	/10/
Transversal distal	/10/
Antero-posterior distal	/12/
Antero-posterior diàfisis	/10/

Cùbit d'Ovicàpid

Antero-posterior superfície olècran	/ 0/ 0/
Antero-posterior cavitat sigmoide	/ 0/ 0/
Transversal màx.	/ 0/ 0/
Altura cavitat sigmoide	/21/20/
Antero-posterior supradiàfisis	/ 0/ 0/
Longitud	/ 0/ 0/

Espècie	Crani	Mandíbula	Dentició	Escápula	Pelvis	Costella	Vèrtebra	Húmer	Ulna	Radi	Fèmur	Tíbia	Metapode	Sacre	Falanges	Calcani	Talus	ND	Epifisis	Diàfisis	T	%
BO,TA											1		1		1						3	10.3
OC,ND											1	1	1				1				4	13.7
SU,ND			1																		1	3.4
T Det.			1								2	1	2		1		1				8	27.5
T Indet.				3		3	3				1									11	21	72.4
T			1	3		3	3				3	1	2		1		1			11	29	
%			3.4	10.3		10.3	10.3				10.3	3.4	6.8		3.4		3.4			37.9		

Estrat IId3

Osteometria Estrat IId3

1a. Falange de «Bos taurus»

Longitud	/58/
Transversal proximal	/28/
Antero-posterior proximal	/ 0/
Transversal diàfisis	/23/
Transversal distal	/23/
Antero-posterior distal	/20/
Antero-posterior diàfisis	/22/

Fèmur de «Bos taurus»

Longitud	/ 0/
Transversal proximal	/ 0/
Transversal caput	/ 0/
Transversal diàfisis	/ 0/
Transversal distal	/95/
Transversal tròclea	/60/

Metacarpia d'Ovicàpid

Longitud	/ 0/
Transversal proximal	/37/
Antero-posterior proximal	/34/
Transversal diàfisis	/20/
Transversal distal sense articulació	/ 0/
Antero-posterior distal sense articulació	/ 0/
Transversal distal	/ 0/
Antero-posterior distal	/ 0/

Tibia d'Ovicàpid

Longitud	/ 0/
Transversal proximal	/ 0/

Antero-posterior proximal	/ 0/
Transversal diàfisis	/16/
Transversal distal	/ 0/
Antero-posterior distal	/22/

3) Determinació de l'edat. Economia.

Ovicàpid

Les edats determinades majoritàriament corresponen a individus que com a mínim tenen 2 anys, es detecta algun cas en el qual l'edat mínima es podria rebaixar a 10 mesos o a l'any.

S'ha de recordar que els ovicàpids esdevenen aptes a la reproducció a l'any. La seva gestació és de 20-25 setmanes. El fet de no identificar individus més joves podria respondre a una renovació del ramat abans del seu sacrifici, així no es rebaixa el nombre d'animals. Així mateix, mantenir individus adults pot ser rendible atesa la possibilitat d'aprofitar altres avantatges que proporciona aquesta mena de bestiar (llet, llana, etc.).

«Bos Taurus»

Les edats determinades oscil·len entre 1 i 4 anys com a mínimes. Els «Bos taurus» tenen capacitat reproductora a partir dels 18 mesos. La seva gestació és de 283 dies. La lactància és de

6-8 mesos. En conseqüència el cycle en el qual la femella produeix un individu independent és de 3 anys. Altra vegada s'observa un manteniment del ramat en no sacrificar individus joves. Recordem que un bòvid és un excel·lent animal de tir i a l'ensens produeix llet i carn per a l'alimentació.

«Sus»ND

Les edats determinades són superiors a l'any, es constaten casos que superen els dos anys. De tots els animals vistos el «Sus» ND és l'espècie on s'ha determinat una edat mínima menor. La rapidesa del seu cycle reproductiu (fertilitat als 7-8 mesos i gestació de 16 mesos), juntament amb la inferioritat del «Sus» ND davant altres espècies que permeten un millor aprofitament, podrien ser les causes d'aquesta baixa edat.

4) Marques de descarnament i d'escorxament

Han aparegut marques de descarnament en tots els nivells excepte en l'estrat Ild2. Aquest tipus de senyal revela una acció sobre els ossos amb fins determinats, facilitar la separació entre ossos articulats i extracció de la massa càrnica. Així mateix s'observen marques d'una acció no antròpica, com empremtes produïdes per canins d'animal. Aquest fet suposaria un aprofitament de les despulles per fauna intrusiva o domèstica.

Les espècies en les que s'observen aquesta mena de senyals són el «Bos taurus», «Sus» ND, ovicàprids i altres restes que pertanyen a espècies no determinades.

Atesa la similitud del tipus de marques observades, i per a facilitar una major comparació, agrupem les mostres per espècies.

«Bos taurus» (làmina I)

S'han documentat marques de descarnament en 68 fragments.

- Escàpula: L'acció a la que s'ha sotmès consisteix en:
 - rebaix en les vores toràcica i cervical
 - rebaix a l'acròmion
 - talls aguts a la zona del coll
 - talls aguts a les vores de la fossa articular
 - talls aguts a la cara ventral
 Bàsicament els senyals se centren en la part més proximal de l'escàpula, zona d'importants insercions

musculars i lligaments, com el muscle supraespinós, el braquial, el rodó menor, l'infraespinós, etc. Talls als límits de la fossa coronoide i a tota la seva zona distal. Els talls coincideixen amb la situació del múscul anconal i de l'extensor carpo-radial.

- Húmer: (fig. 2)

- Radi: (fig. 3)

- Talus: (fig. 4)

- Ulna: (fig. 5)

- Coxal: (fig. 6)

- Metàpodes: Talls en la diàfisi, que es concentren en els seus extrems distal i proximal. (fig. 7)

- Fèmur: (fig. 8)

Talls a les zones anterior i distal, que en aquest últim cas es combina amb nombroses extraccions. En la seva part proximal els músculs de major importància són el bíceps braquial i l'extensor digital comú anterior. En la seva part distal ho és el cartil·lag del múscul extensor lateral.

Extraccions laminars i restes de talls en les diferents cares, especialment on s'insereixen el lligament lateral curt i l'interosi.

Talls en la cara anterior de l'olècran i dorsals. Talls a ambdós cantons de la cavitat sigmoide. Extraccions laminars a la zona proximal de la diàfisi, per la seva cara anterior, que coincideix amb els músculs anconal i flexor digital profund.

Talls aguts i extraccions en la superfície que envolta l'acetàbul, fruit d'una possible secció del múscul capsular i cartileg lateral de l'origen del múscul recto-femoral.

Talls en la diàfisi, que es concentren en els seus extrems distal i proximal.

Tall molt profund que ha produït la pèrdua de part del teixit ossi en la fossa intercodília, utilitzat possiblement pel seccionament del lligament femoral dels menisc lateral i del lligament creuat anterior.

Ovicàprids (Làmina II)

S'han documentat marques de descarnament a 8 fragments.

- Radi: (fig.1)

- Húmer: (fig. 2)

Com en el cas del «Bos taurus» es detecten senyals a les zones distal i proximal de la diàfisi, que coincideixen amb àrees d'inseriment muscular i d'articulació interòssia. En aquests punts el múscul és el teixit fibrós i de duresa especialment important.

Extracció de part de teixit en la zona superior de la fossa olècranial.

- Coxal: Senyals aguts profunds al cos de l'ili. (fig. 3)
- Escàpula: Talls al cantó cervical del coll i senyal de descarnament animal a l'inici de l'acròmion. (Assenyalat mitjançant un asterisc).

Senyals de descarnament a restes no determinades (Làmina III)

Apareixen en escàpules i costelles. En les primeres les marques segueixen la mateixa tònica general que en el cas de les de «Bos taurus» i d'ovicàprids, extraccions laminars i talls produïts per un instrument de tall. Les costelles presenten quatre tipus de marques:

- 1.- Talls en sentit paral·lel a la diàfisi
- 2.- Talls en sentit diagonal a la diàfisi
- 3.- Talls en sentit transversal a la diàfisi
- 4.- Extraccions laminars.

Tots aquests tipus poden aparèixer simultàniament.

En un cas es documenta una marca produïda per un animal a la superfície d'una costella fragmentada (s'assenyala la zona mitjançant un asterisc). Es tracta d'una fenedura ovoide localitzada a 6 mm. de la vora de la costella. Les seves dimensions són de 7x5 mm. A la cara oposada n'hi ha una altra de semblant localitzada a 10 mm. de la vora i amb unes dimensions de 5x4 mm.

Aquests tipus de senyals no són un cas únic ja que, malgrat que en un altre context, Binford (BINFORD 1981: pàg. 98 i s.) les apunta com a marques típiques d'acció antròpica sobre os com a resultat d'escorxament i descarnament. Identifiquem paral·lels en escàpula, metàpode, fèmur distal, talus, húmer i ulna.

Les parts òssies representades al jaciment podrien considerar-se com a restes de l'àrea de taula (ESTÉVEZ, 1984):

- predomini de costelles i ossos de cames d'animals grans
- predomini d'escàpules
- baix índex de cranis.

Tenint en compte aquestes consideracions és lògic que no totes les parts de l'esquelet es-

tiguin igualment representades. Per exemple, el crani degué restar a la zona d'escorxament. Malgrat l'absència de certes parts anatòmiques, creiem oportú establir unes hipotètiques pautes d'escorxament, generals per a tot el jaciment ja que s'observa una repetició significativa de les fractures:

«Bos taurus»:- predomini d'escàpula proximal, les marques de descarnament de la cavitat sigmoide mostren una desarticulació amb l'húmer

- els hùmers són distals
- les ulnes són proximals
- el radi presenta en el 50% dels casos fractures a nivell proximal, i en l'altre 50% a nivell distal
- les falanges, igual que els talus no presenten fractura
- metàpodes i fèmurs presenten en el 50% dels casos fractura a nivell proximal, i en l'altre 50% a nivell distal.

«Sus» ND: - hùmers, ulnes i radis amb fractura en la seva diàfisi proximal

- metàpodes amb fractura a nivell proximal i distal
- calcanis distals
- les falanges no presenten fractura.

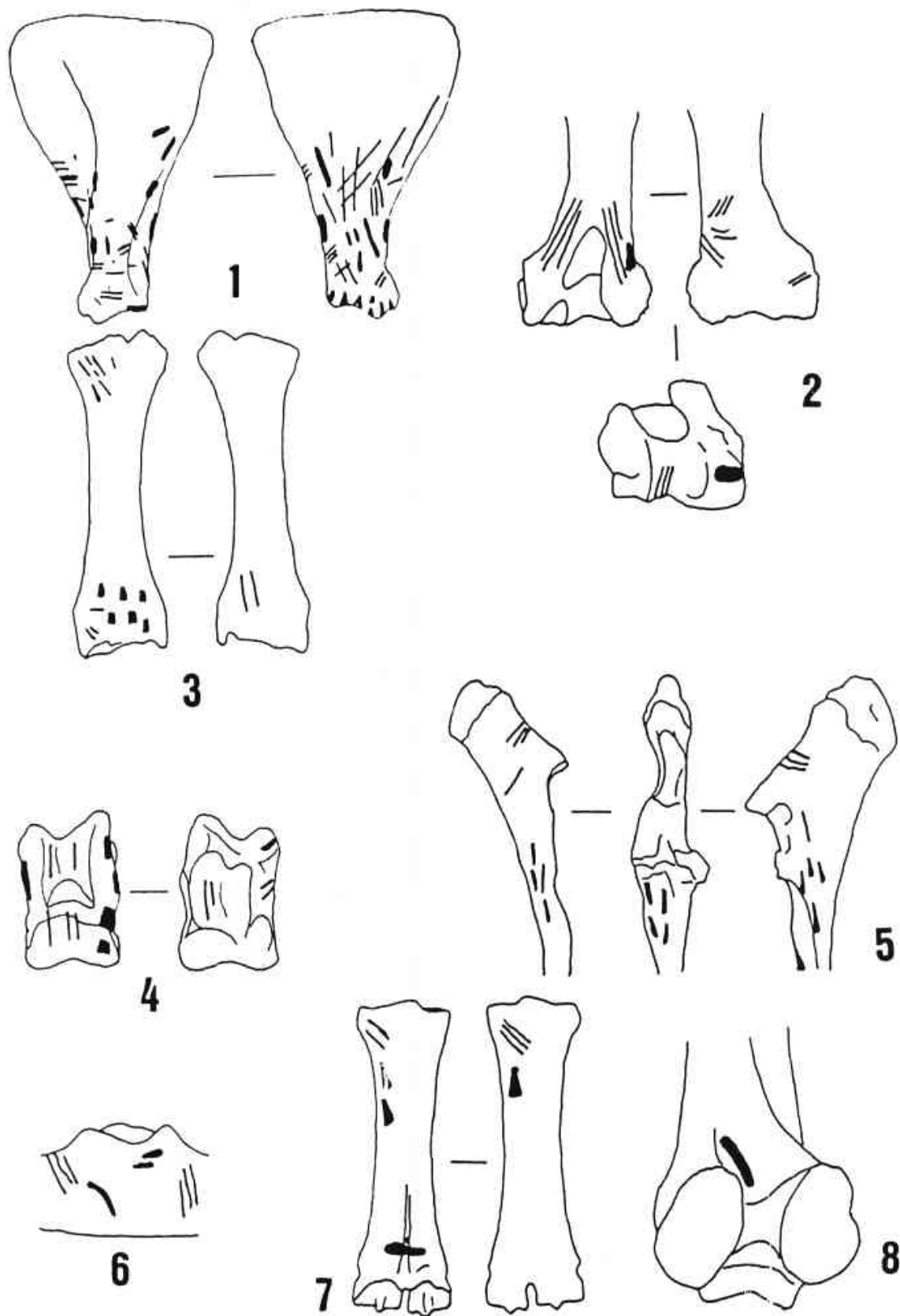
Ovicàprids: - L'escàpula sempre és proximal

- de la pelvis sols es conserva l'acetàbul
- hùmers i tibies amb fractura que conserva la seva part distal
- radis i ulnes proximals
- fèmur que conserva les seves parts distal i proximal, igual que els metàpodes
- els talus no presenten fractura.

En general s'aprecia un escorxament per les zones d'articulació amb fractura òssia, excepte de l'escàpula, que en conservar sense ruptura la seva part proximal degué desarticular-se de l'húmer.

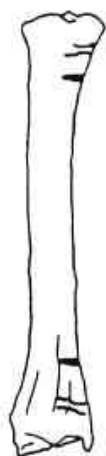
Del crani es conserven principalment restes del «corpus» de la mandíbula. No descartem el seu aprofitament atès el seu contingut de massa càrnica.

SENYALS DE DESCARNAMENT EN «BOS TAURUS»

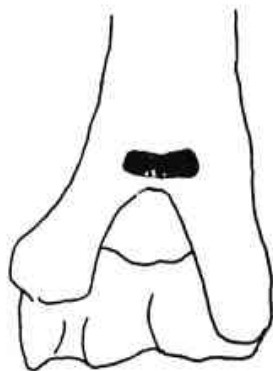

LÀMINA I

SENYALS DE DESCARNAMENT EN OVICÀPRID

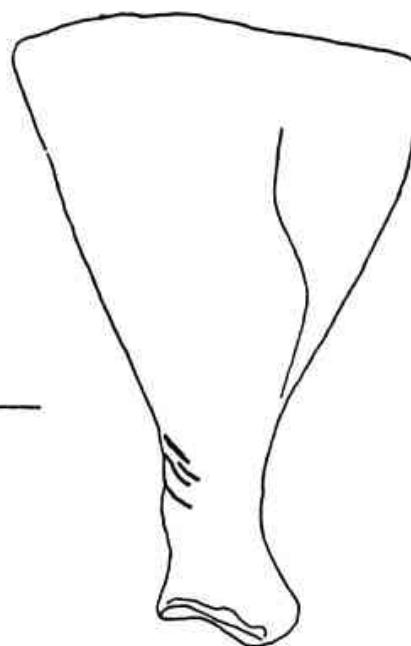
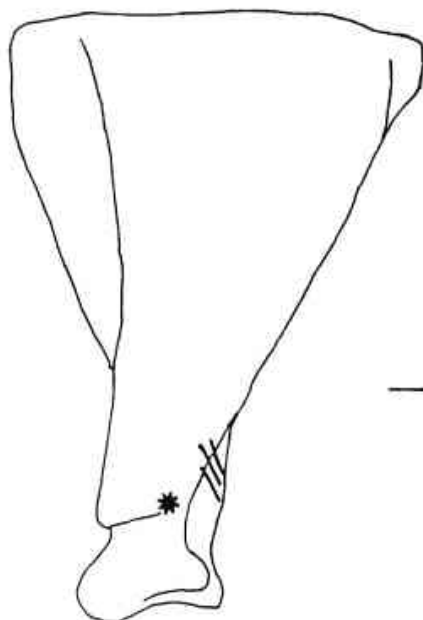
1

2

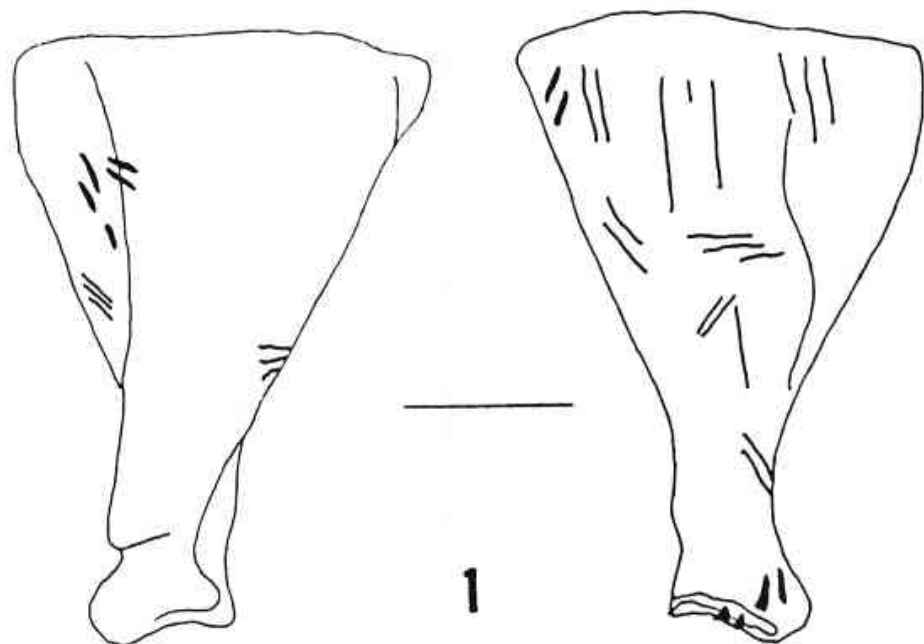
3

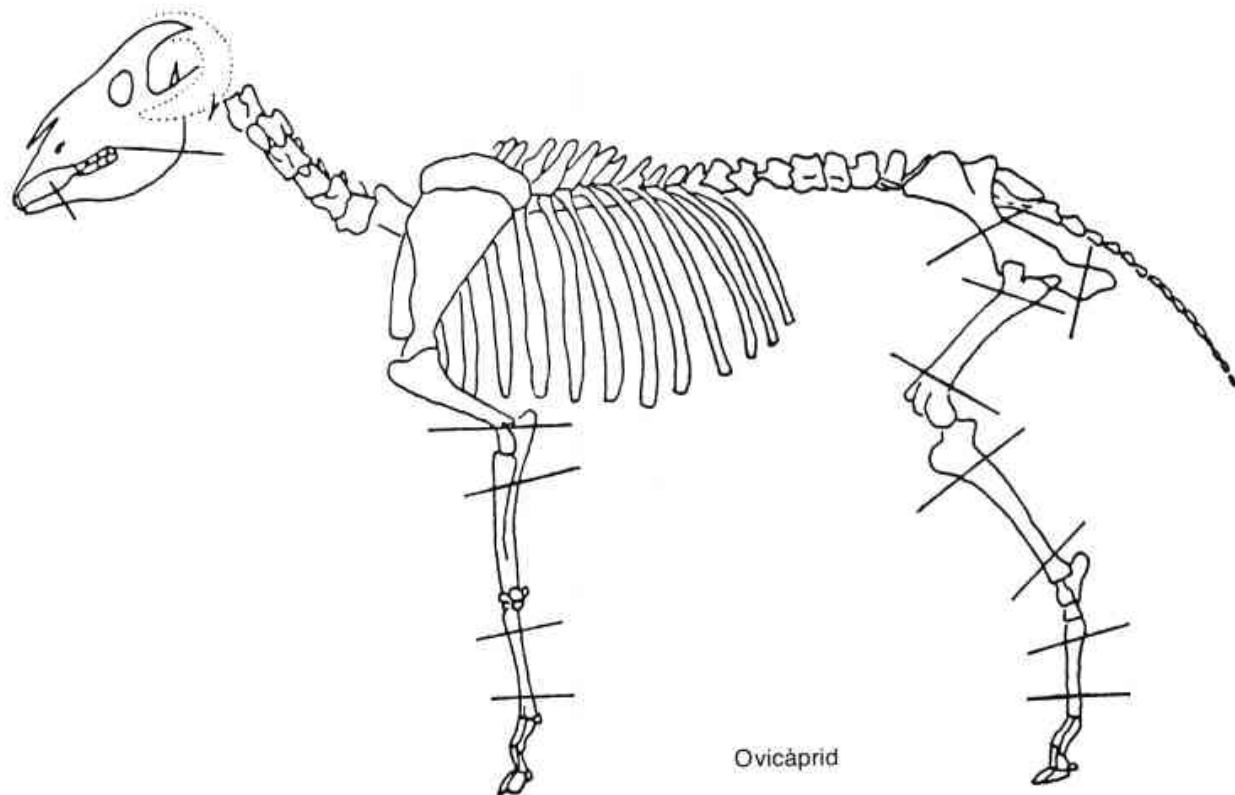
4

LÀMINA II

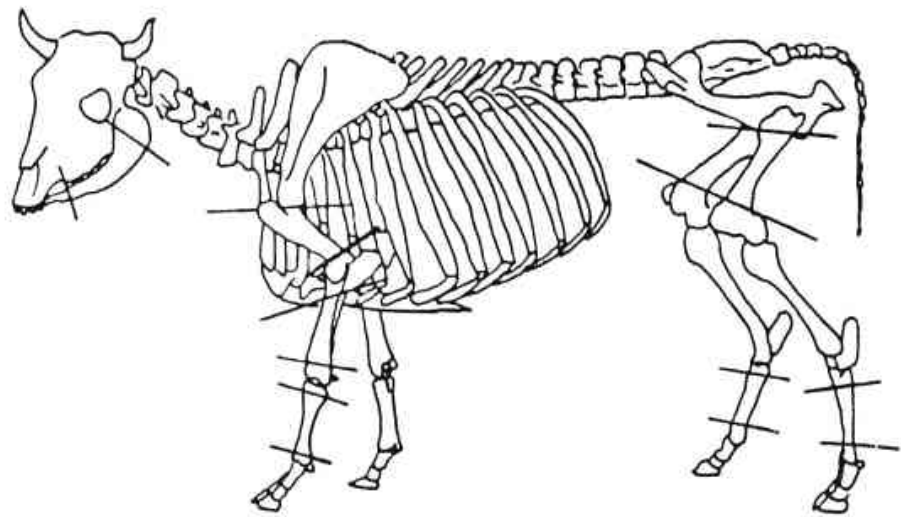
SENYALS DE DESCARNAMENT EN RESTES NO DETERMINATS

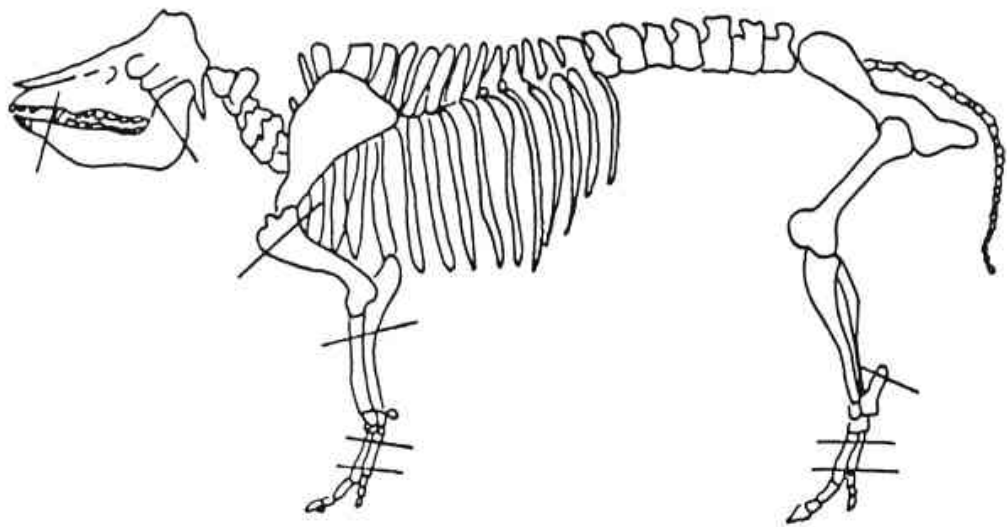
LÀMINA III

Ovicápid

«Bos taurus»

«Sus» ND

Treball de l'os (Làmina IV)

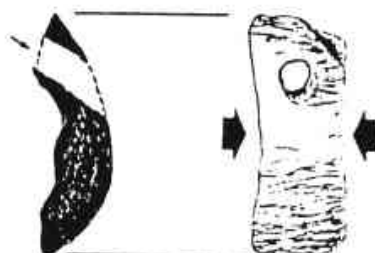
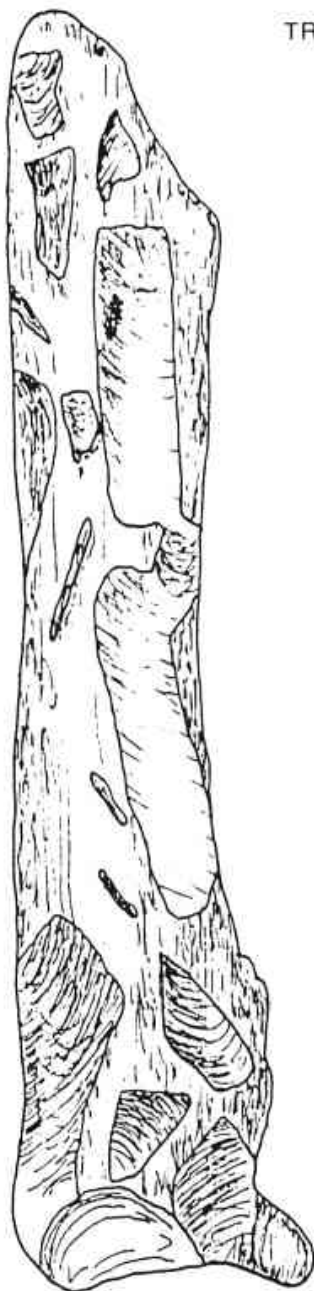
Es constata en tres restes:

- Un fragment de diàfisi (fig. 1) del que s'han extret làmines al llarg de tota la seva superfície. Pel seu estat fragmentat no hi ha proves convincentes per a assegurar que es tracta d'un instrument en execució. Tampoc no sembla respondre a un descarnament. Pertany al nivell I.
- Un fragment de diàfisi (fig. 2) que pertany al nivell I. Semblant al de la figura 2, també presenta un forat seccionat per la línia de fragmentació (s'indica mitjançant una petita sageta). La sageta gran assenyalava la cara seccionada i polida.

a l'estrat IIa. Presenta un forat que en sentit diagonal travessa la diàfisi (s'indica a la làmina mitjançant una petita sageta). Les dues cares assenyalades mitjançant les sagetes grans s'han tallat i polit.

- Un fragment de diàfisi (fig. 3) que pertany al nivell I. Semblant al de la figura 2, també presenta un forat seccionat per la línia de fragmentació (s'indica mitjançant una petita sageta). La sageta gran assenyalava la cara seccionada i polida.

TREBALL DE L'OS

2

3

LAMINA IV

1

NOTES

- En la làmina I la base dels dibuixos s'ha extret de Schmid (SCHMID, E 1972) excepte la figura n° 8, que ho ha estat de Lavocat (LAVOCAT 1966).
 - En la làmina II la base dels dibuixos s'ha extret de Schmid (SCHMID, E 1972) excepte les figures n° 2 i 4, que ho ha estat de Boessneck (BOESSNECK 1980).
 - En la làmina III la base de la figura n° 1 s'ha extret de Boessneck (BOESSNECK 1980).
 - Abreviatures utilitzades:
 - BO,TA: «Bos taurus»
 - CA,HI: «Capra hircus»
 - CA,ND: «Canis» no determinat
 - EQ,CA: «Equus caballus»
 - OC,ND: ovicàpid no determinat
 - OR,CU: «Oryctolagus cuniculus»
 - SU,ND: «Sus» no determinat
 - OV,AR: «Ovis aries»
 - T, det.: Total de restes determinades
 - T, indet.: Total de restes no determinades
 - ND: No determinat.
- Es tracta d'abreviatures dels tipus d'os i fraccions elaborades per J. Altuna amb modificacions de J. Estévez.

Sant Cugat del Vallès, desembre de 1985

BIBLIOGRAFIA

- BINFORD, L. R. (1981). *Bones. Ancien Men and Modern Myths*. Academic Press Inc. New York.
- BOESSNECK, J. (1980). *Diferencias osteológicas entre ovejas (Ovis aries, L) y cabras (Capra hircus, L)*, en *Ciencia en Arqueología*, por D. Brothwell y E. Higgs, compiladores. F.C.E. Madrid.
- ESTÉVEZ, J. (1984). *Restos alimentarios e industria ósea de Son Fornes I: La fase Talayótica. Ensayo de reconstrucción socio-económica de una comunidad prehistórica de la isla de Mallorca*, por P. Gasull, V. Lull y Mª Encarna Sanahuja. BAR International Series 209.
- JOURDAN, L. (1976). *La faune du site gallo-romain et paléochrétien de La Bourse (Marseille)*. Laboratoire de paléontologie humaine et de préhistoire U.R.A. n° 13. C.N.R.S. Paris.
- LAVOCAT, R. (1966). *Faunes et flores préhistoriques de l'Europe Occidentale*. Atlas de préhistoire T. III Paris.
- POULAIN, T. (1976). *L'étude des ossements animaux et son apport à l'archéologie*. Centre de recherche sur les techniques gréco-romaines. Université de Dijon.
- SCHMID, E. (1972). *Atlas of animal bones for prehistorians, archaeologists and quaternary geologists*. Elsevier publishing company.
- SILVER, I. A. (1980). *La determinación de la edad en los animales domésticos*, en *Ciencia en Arqueología* por D. Brothwell y E. Higgs, compiladores. F.C.E. Madrid.
- SISSON, S. y GROSSMAN, J. (1977). *Anatomía comparada de los animales domésticos*. Salvat editores, S.A. Barcelona.

CLASSIFICACIÓ DELS MOL.LUSCS

Alfons Palau i Diví

ANNEX 4

Classificació dels mol.luscs

N-I

- 6 petxines GLYCYMERIS GLYCYMERIS
- 1 fragment GLYCYMERIS GLYCYMERIS
- 3 fragment CALLISTA CHIONE

N-II

E.IIa

- 5 petxines GLYCYMERIS GLYCYMERIS
- 1 fragment GLYCYMERIS GLYCYMERIS

E.II b

- 3 petxines GLYCYMERIS GLYCYMERIS
- 1 petxines GLYCYMERIS VIOLACESCENS
- 1 petxina GLYCYMERIS BIMACULATA

- 12 cargols de terra HELIX ASPERSA
- 3 cargols de terra HELIX
(anomenats popularment monges)

E.IIc1

- 1 petxina GLYCYMERIS GLYCYMERIS
- 2 fragments GLYCYMERIS GLYCYMERIS

- 1 fragment cargol de terra HELIX ASPERSA

E.IIc2

- 11 petxines GLYCYMERIS GLYCYMERIS
- 3 petxines PATELLA VULGATA
- 2 petxines VENUS VERRUCOSA
- 1 petxina RUDICARDIUM TUBERCULATUM
- 1 petxina LAEVICARDIUM OBLONGUM
- 1 fragment cargol marí CHARONIA NODIFERA
- 21 fragments GLYCYMERIS GLYCYMERIS
- 7 fragments RUDICARDIUM TUBERCULATUM
- 2 fragments PATELLA VULGATA
- 6 cargols de terra HELIX ASPERSA
- 1 cargol de terra HELIX (monja)
- 1 cargol de terra inclassificable

Tres de les onze petxines Glycymeris Glycymeris, de mida reduïda, presenten un orifici en un costat; aquests orificis no han estat provocats per la naturalesa ja que s'observa un bisellat al seu voltant, la qual cosa no pot haver-se produït de forma natural. Aquestes petxines podrien haver format part d'un collaret.

E.IId3

- 1 petxina GLYCYMERIS GLYCYMERIS
- 1 petxina GLYCYMERIS VIOLACESCENS
- 1 petxina GLYCYMERIS BIMACULATA
- 2 fragments GLYCYMERIS GLYCYMERIS
- 2 fragments PECTEN JACOBÆUS

- 2 cargols de terra HELIX ASPERSA
- 1 cargol de terra HELIX (monja)

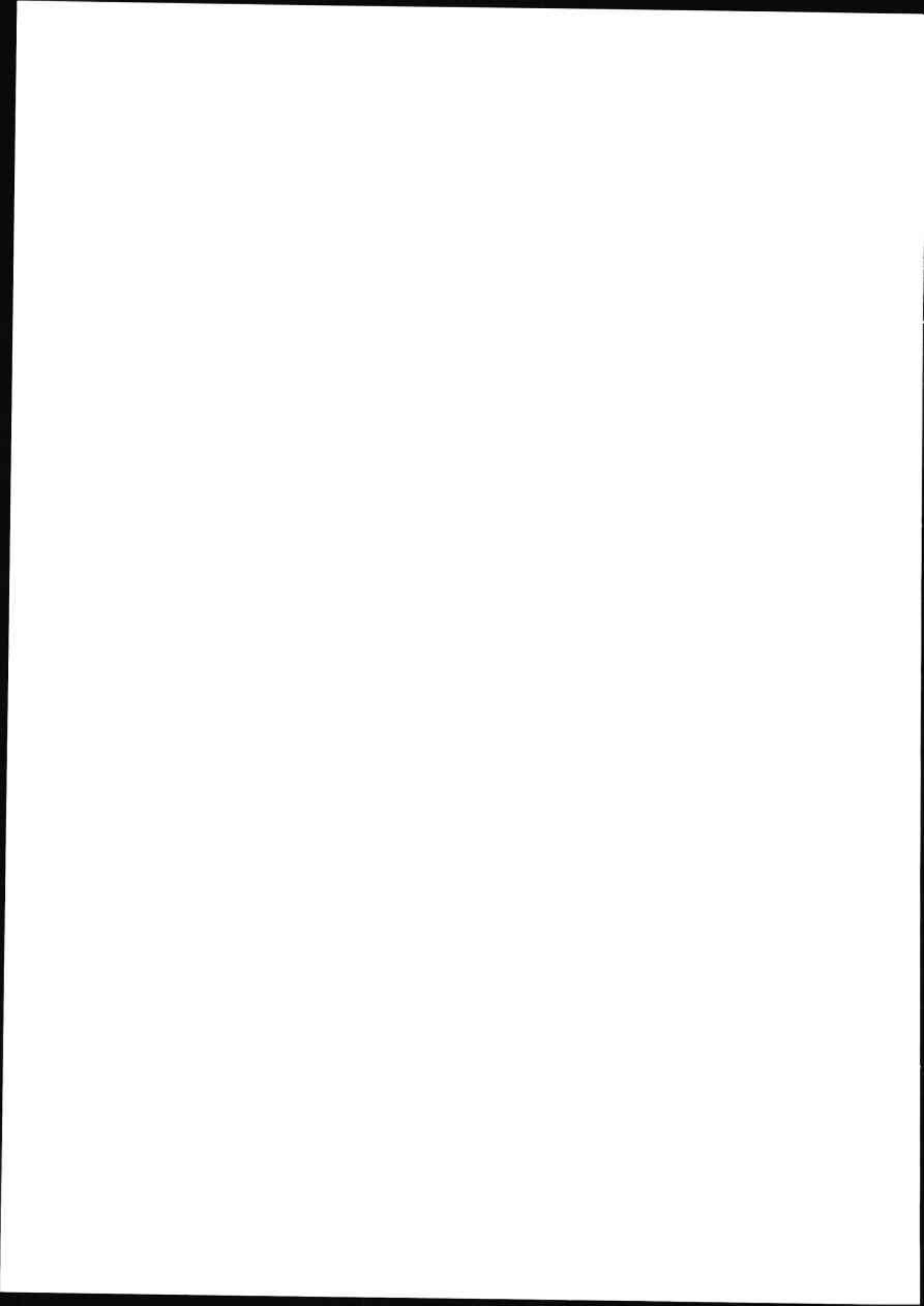
Comentari:

Totes les espècies, tant les marines com les de terra, són comestibles, essent freqüents les marines a la mar Mediterrània i les de terra a la Península Ibèrica.

Les espècies marines tenen el seu hàbitat en el fons sorrenc de la mar, la qual cosa fa pensar que foren pescades mitjançant un sistema d'arrossegament. Només dues, la Patella Vulgata i el cargol marí Charonia Nodifera tenen el seu hàbitat en zones rocoses.

Les espècies de terra poden haver arribat al lloc on han estat trobades, bé per formar part de la dieta alimentària de la població, bé per haver estat arrossegades per les rierades que formen el N-II (no s'han trobat en el N-I de constitució diferent), o bé, perquè, posteriorment a la formació dels estrats, tenien els seus caus en la zona excavada i moriren en aquest mateix lloc.

ÍNDEX

INTRODUCCIÓ	7
I) EL SECTOR OCCIDENTAL	8
II) EL DIPÒSIT	12
III) EL MATERIAL ARQUEOLÒGIC:	17
A) NIVELL I:	
A-I) CERÀMIQUES D'IMPORTACIÓ	17
1) Ceràmiques Itàliques:	17
1.1) Ceràmiques de vernís negre	17
1.1.1) Campaniana A	17
1.1.2) Campaniana B	18
1.1.3) «B-oides»	19
1.1.4) Campaniana C	21
1.2) Ceràmiques de vernís vermell	21
1.3) Ceràmica de parets fines	22
1.4) Ceràmica comuna	22
1.5) Àmfora	23
1.5.1) Dressel 1	23
1.5.2) Apúlia-Calàbria	24
1.5.3) Lamboglia 2	25
1.5.4) Dressel 26	25
1.5.5) Greco-itàlica	25
2) Ceràmiques gregues i orientals	25
2.1) Pre-sigil.lata	25
2.2) Àmfora	26
2.2.1) Dressel 2-4 de Cos	26
3) Ceràmiques de tradició púnica	26
3.1) Ceràmica comuna	26
3.2) Àmfora	27
3.2.1) Púnico-Ebussitana	27
3.2.2) Maña C	27
3.2.3) Tripolitanes	27
A-II) CERÀMIQUES INDÍGENES	28
1) Imitacions amb vernís gris de les ceràmiques de vernís negre	28
2) Ceràmica de parets fines	28
3) Ceràmica a torn d'ús comú	29
4) Ceràmica a mà	30
5) Ceràmica grisa ibèrica	31
6) Àmfora	32
6.1) Dressel 1 Laietana	32
6.2) Ibèrica (Maña B-3)	33
A-III) CERÀMIQUES DE PROCEDÈNCIA INDETERMINADA	33
1) Llànties	33
2) Àmfora	33

A-IV) ALTRES OBJECTES CERÀMICS	33
A-V) RECIPIENTS DE RESERVA I EMMAGATZEMATGE	34
A-VI) ELEMENTS DE CONSTRUCCIÓ	34
A-VII) INDÚSTRIA LÍTICA	34
A-VIII) INDÚSTRIA ÒSSIA	34
A-IX) INDÚSTRIA METÀL·LICA	34

B) NIVELL II:

B-I) CERÀMIQUES D'IMPORTACIÓ	53
1) Ceràmiques Itàliques	53
1.1) Ceràmiques de vernís negre	53
1.1.1) Campaniana A	53
1.1.2) Campaniana B	56
1.1.3) «B-oides»	58
1.1.4) Campaniana C	59
1.1.5) Produccions de l'àrea etrusca	59
1.1.6) Tipus indeterminats	59
1.2) Ceràmiques de vernís negre del s. III a.C.	59
1.3) Ceràmica italo-megàrica	60
1.4) Ceràmica de parets fines	60
1.5) Ceràmica comuna	60
1.6) Àmfora	61
1.6.1) Dressel 1	61
1.6.2) Apúlia-Calàbria	62
1.6.3) Lamboglia 2	62
2) Ceràmiques gregues orientals	62
2.1) Ceràmica àtica	62
2.2) Àmfora	63
3) Ceràmiques de tradició púnica	63
3.1) Àmfora	63
3.1.1) Púnico-Ebussitana	63
3.1.2) Mañà C	63
4) Produccions ceràmiques occidentals	64
4.1) Ceràmica grega d'Occident	64
4.2) Ceràmica de vernís negre del s. III a.C. dels tallers occidentals	64
B-II) CERÀMIQUES INDÍGENES	64
1) Ceràmica de parets fines	64
2) Ceràmica a torn d'ús comú	64
3) Ceràmica a mà	66
4) Ceràmica grisa ibèrica	67
5) Àmfora	69
5.1) Dressel 1 Laietana	69
5.2) Ibèrica (Mañà B-3)	69

B-III) CERÀMIQUES DE PROCEDÈNCIA INDETERMINADA	70
1) Llàntries	70
2) Àmfora	70
B-IV) ALTRES OBJECTES CERÀMICS	70
B-V) RECIPIENTS DE RESERVA I EMMAGATZEMATGE I ELEMENTS DE CONSTRUCCIÓ	70
B-VI) INDÚSTRIA LÍTICA	70
B-VII) INDÚSTRIA ÒSSIA	70
B-VIII) INDÚSTRIA METÀL·LICA	70
IV) CRONOLOGIA	96
A) CERÀMIQUES D'IMPORTACIÓ DE VERNÍS NEGRE I VERMELL I LES IMITACIONS DE CAMPANIANA B LOCALS O REGIONALS	96
B) NUMISMÀTICA	105
C) ALTRES CERÀMIQUES D'IMPORTACIÓ	105
C-I) LA CERÀMICA ITALO-MEGÀRICA	105
C-II) ELS VASOS DE PARETS FINES	106
C-III) LA CERÀMICA COMUNA ROMANA	108
C-IV) LES ÀMFORES	109
D) INTERRELACIÓ DE LES DATACIONS OBTINGUDES DEL DIPÒSIT AMB LES D'ALTRES SECTORS DEL POBLAT. L'ABANDONAMENT DE BURRIAC	110
V) CONCLUSIONS GENERALS	112
A) ASPECTES CERAMOLÒGICS	112
A-I) CERÀMIQUES DE VERNÍS NEGRE I VERMELL	112
A-II) CERÀMICA ITALO-MEGÀRICA	113
A-III) CERÀMICA DE PARETS FINES	114
A-IV) ÀMFORA	115
A-V) CERÀMICA INDÍGENA	119
A-VI) CERÀMICA GRISA IBÈRICA	124
B) ALGUNES CONSIDERACIONS HISTÒRIQUES I ECONÒMIQUES SOBRE EL PERÍODE IBÈRIC TARDÀ AL MARESME	127
B-I) VIDA MATERIAL	127
B-II) EL POBLAT IBÈRIC DE BURRIAC I EL SEU HINTERLAND	132
B-III) EL PROCÉS MIGRATORI VERS LA PLANA	134
BIBLIOGRAFIA	138
<u>Annexes</u>	
1) EPIGRAFIA IBÈRICA	145
2) NUMISMÀTICA	149
3) ANÀLISIS DE LES RESTES FAUNÍSTIQUES	159
4) CLASSIFICACIÓ DELS MOL·LUSCS	181

Triens de la seca d'lduro (Poblat Ibèric de Burnac
—Cabrera de Mar—). S. II a.C. Bronze 217 m.m. Ø
MCM 6137

**MUSEU
COMARCAL
DEL MARESME
MATARÓ**

SECCIÓ ARQUEOLÒGICA